

TARİHİ ESERLERİ
DOĞAL GÜZELLİKLERİ
VE KÜLTÜRÜYLE
YALOVA

Abdullah Kılıç

Katkıda Bulunanlar

Prof. Dr. Mehmet İnbacı
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Yücel

Fotoğraf Çekimleri ve Tasarım

Abdullah Kılıç (Fotoğraflar kitabın çalışması sırasında yazarı tarafından çekilmiştir. İstisna olarak başka kaynaklardan alınan fotoğrafların kaynakları yerinde gösterilmiştir)

Yazar ile iletişim: www.abdullahkiliç.com
abdullah344@gmail.com

Kapak Fotoğrafı

Sudüşen şelalesinden bir detay ve fonda Hersekzâde Ahmed Paşa Camii'nden taş detaylar

Ön Yan Kağıt Fotoğrafı

Kocadere köyündeki geleneksel evlerden bir detay

Arka Yan Kağıt Fotoğrafı

Erikli çifte şelaleden detay

Teknik Yapım

Turkuazsanat
www.turkuazsanat.com turkuazsanat@gmail.com

Düzeltilme

İnayet Bebek

Baskı

Gülermat Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic.Ltd.Şti.
Buca OSB. Mah.2/21 Sk. No:16
BEGOS 3. Bölge Buca / İZMİR
Tel: 0232 433 61 33

Kitabın her türlü hakları saklıdır. Bilgi, belge ve fotoğraflar izinsiz kullanılamaz.

Bu kitap, Yalova Valiliği, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı ve Yalova İl Özel İdaresi'nin bir kültür hizmetidir.

YALOVA İL ÖZEL İDARESİ KÜLTÜR YAYINLARI 02

Şubat 2020

ISBN 978-625-7094-00-9

*Eski çağlardan beri varlığını sürdüren,
Osmanlı devletinin kuruluşuna ve muhteşem
yüzyıllarına yakından şahitlik eden,
ardından çöküş ve milli mücadele yıllarını
yaşayan, yurdumuzun güzide köşelerinden
Yalova'da; her türlü sıkıntıya katlanarak milli
değerlerimizi ve kültürümüzü günümüze
taşıyan ecdadımıza, eser bırakan bütün
hayır sahiplerine, yüzyıllarca bu eserlerin
yaşaması için gayret sarfeden emeği geçen
güzel insanlara, derin saygılarım ve Allah'tan
rahmet dileklerle...*

Yalova'nın önemli tarihî eserlerinden Altınova Hersek'te bulunan Hersekzade Ahmed Paşa Camii

Tarihî ipek yolu ve hac yolu üzerinde stratejik bir konumda bulunan Yalova bölgesi, sahip olduğu doğal ve tarihî güzellikler açısından tarihin her döneminde dikkatleri üzerine çekmiş ve önemini korumuştur. Osmanlının kurulmasına şahitlik etmiş, İstanbul'un fethinden sonra da Osmanlı payitahtına sürekli odun, kereste, yiyecek, hatta kâğıt sağlayan bir merkez olmuştur. Bugün de birçok yönleriyle daha da gelişmiş olarak bu önemini sürdürmektedir.

Yalova, Cumhuriyetin ilk yıllarına küçük bir kaza olarak ulaşmış iken daha sonra devamlı büyüyen, göç alan; sanayisi, ticareti ve sosyal yapısı ile de sürekli gelişen bir il konumuna gelmiştir. Son yıllarda köprü ve yeni yolların yapımıyla da nüfus artışı daha da yoğunlaşmıştır.

Devamlı gelişen, değişen şehrin kimliğini oluşturan temel unsurlardan birisi de şüphesiz kültürüdür. İçinde yaşanılan çevrenin doğası, dili, dini, evleri, sokakları, mezarlıkları, gelenekleri, el sanatları, yemekleri, âdetleri vb. bu kültürün bütünüdür ve bu uzun yıllar içinde yaşanarak, süzülerek ortaya çıkar. O bakımdan bir bölgede yaşayan insanların yaşadıkları çevrenin kültürünü tanımaları, anlamaları ve özümseyerek yaşamaları çok önemlidir. Bu da ancak araştırmalarla kültürün belgelenmesi, tanıtılması ve yaşanmasıyla mümkün olabilir. Bu yüzden bir şehir ve çevresi için kültür araştırmaları, maddi servetlerin araştırıldığı konular kadar, hatta daha da önemlidir. Çünkü insanlar madden doydukları kadar duygusal olarak da doymaya ihtiyaç hissederler. Mutluluk için bu gereklidir ve bunu ancak o toplum içinde yaşanan dayanışma, sevgi, saygı, değer verme, sanat gibi ortak değerler, kısacası kültür sağlayabilir. Ayrıca şehir kimliğinin oluşmasında, yerleşmesinde, gelişmesinde ve birikimin geleceğe aktarılmasında da kültürün önemli bir rolü vardır.

Bu yüzden bu değerli kültür araştırması belgesel kitabı çok önemsiyor ve şehrimizin değerlerinin tanınmasında, gerek ilimizde yaşayanlar, gerekse ili tanımak isteyenler açısından ciddi bir katkı sağlayacağını düşünüyorum.

Kitap tam da bunun için hazırlanmıştır. Çalışma, Yalova'yı il olarak bir bütün halinde ele almakta ve genel çerçevede tarihî eserlerini, doğal güzelliklerini ve kültür değerlerini konu etmektedir. Daha detaylı bilgilenmeler için tabii ki varolan daha başka birçok kaynağa müracaat edilebilir, hatta gelip yerinde görülerek Yalova yaşanabilir ve yerinde tanıma sağlanabilir. Kitabın bir faydası ve özelliği de belki okuyanlarda buraya gelip yerinde görme isteğine yol açması olabilir.

Kitap aynı zamanda yıllar sonrası için de bir belge niteliğindedir. Uzun yıllar sonra kütüphanelerde bu kitabı görenler 2019 yılındaki Yalova'nın çeşitli manzaralarına bakarak sonraki gelişmeleri görsel olarak izleyebilirler.

Yalova'nın tanıtımına önemli katkısı olacağını düşündüğüm bu güzel eserin ortaya çıkmasında, başta; arşivlerde, belgelerde ve sahada Yalova'yı didik didik tarayarak büyük bir titizlikle eseri hazırlayan Abdullah Kılıç hocamız olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Eserin yeni çalışmalara vesile olmasını ve okuyucuya ilimizi tanıması bakımından faydalı olmasını diliyorum.

*Muammer Erol
Yalova Valisi*

SUNUŞ

Bu yıl il oluşunun 25. yıldönümünü kutladığımız Yalova, Türkiye'nin en genç illerinden birisi olmasına rağmen çok güçlü bir tarihsel arka plana sahiptir. Coğrafi konumundan kaynaklanan avantajların yanı sıra; sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerler de Yalova'mızı, her geçen gün artan bir ivmeyle cazibe merkezi haline getirmiştir.

Yalova İl Genel Meclisi olarak bu dönem, Yalova'nın kültür hayatına yazılı eserler kazandırmayı hedefliyoruz. Elinizde tuttuğunuz bu kitap, meclisimizin bu çerçevedeki vizyonunun somut bir ifadesidir. Kitabın sayfaları arasında gezinirken, bu küçük şehrin ne büyük hazineler barındırdığına şahitlik edecek ve böylece Yalova'yı daha yakından tanımış olacaksınız. Ve daha sonra da zihninizde, Yalova'nın güzelliklerini yakından görme isteğinin belireceğinden eminim!

Hiç şüphesiz ki bütün kitaplar bir fikrî emeğin ve uzun süren bir araştırmanın ürünüdür. Elinizdeki kitap da böyle vücuda geldi. Bu yüzden müellifi başta olmak üzere, kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese şahsım ve Yalova İl Genel Meclisi adına teşekkür ediyorum.

Bütün okuyuculara selam ve iyi dileklerle...

Hasan Soygüzel
Yalova İl Genel Meclisi Başkanı

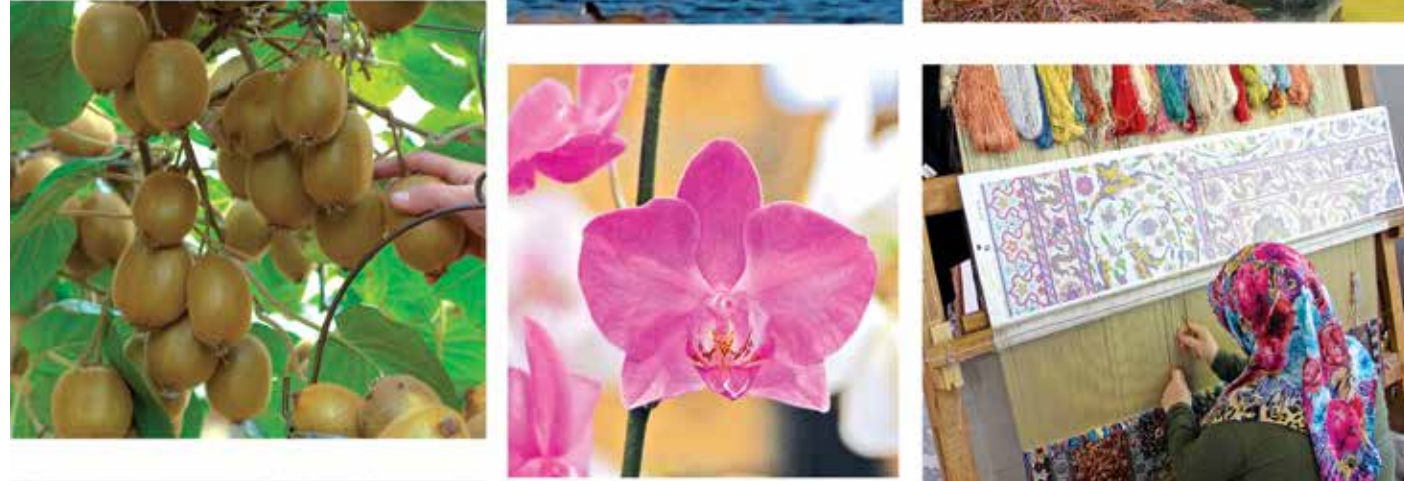

Atatürk adına 1929'da yaptırılan Yürüyen Köşk

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5	Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Çiftlikköy	137
Sunuş	7	Taşköprü	139
Giriş	13	Gacık Köy Hamamı	141
Tarihî Geçmişle Yalova	15	Kabaklı Köyü Camii	144
Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Yalova	33	Kara Kilise	145
Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Merkez İlçe ve Köyleri	35	Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Termal	147
Rüstem Paşa Camii	37	Termal ve Tarihî Kaplıcaları	149
Yalova Kâğıthanesi	43	Kurşunlu Hamam	157
İbrâhim Müteferrika Kâğıt Müzesi	51	Valide Hamamı	161
Yürüyen Köşk	55	Termal Atatürk Köşkü	163
Yalova Hükümet Konağı	61	Yaveran Köşkü	165
TİGEM Atatürk Köşkü	67	Eksedra (Yarım Yuvarlak Yapı)	166
Güneyköy	69	Sinema Binası	167
Yalova Açık Hava Müzesi	79	Akköy, Eski Evleri ve Şehitliği	169
Karaca Arboretum Canlı Ağaç Müzesi	83	Sudüşen Şelâlesi	172
Çınarlı Hiyaban	89	Gökçe Barajı	175
Diğer Bazı Doğal Güzellikler	91	Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Çınarcık	177
Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Altınova	95	Çınarcık Merkez Camii	180
Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi	99	Kocadere Köyü	181
Hersek Kuş Lagünü	113	Şenköy	186
Çobankale (Koyunhisar)	117	Esenköy.....	188
Karadere Köyü Yakınındaki Kaya Anıtı.....	122	Koza İşletme Binası	189
Fevziye Köyü Tarihî Yağlı Güreşleri	123	Esenköy'de Kilise	189
Subaşı Göç Müzesi.....	125	Çınarcık-Teşvikiye Antik Su Sistemi	190
Karadere Fikri Baştürk Müzesi	129	Erikli Yaylası ve Kent Ormanı	191
Sermayecik Köyü Çilek Festivali	132	Erikli Çifte Şelâle	193
Tavşanlı Şehitliği	134	Erikli Yaylasında Dipsiz Göl	197
Geyikdere-Çamlık	135	Delmece Yaylası	198

Hasan Baba Piknik Alanı	200
Karlık Yaylası	200

Tarihî Eserleri ve Doğal Güzellikleriyle Armutlu

Armutlu ve Kaplıcaları	204
Hacı Ali Paşa Camii	207
Tarihî Armutlu Hamamı	211
Tarihî Köprü	212
İskele Camii	212
Fıstıklı Köy Mezarlığı ve Hamamı	212
Eski Çeşme	213
Bozburun Feneri	213
Kaplıca Kaynağı Yakınında Tarihî Hamam	214
Armutlu Osmanlı Dönemi Mezar Taşları	215
Tarihî Armutlu Evleri	216

Yalova Kırsalında Geleneksel Ev Mimarisi

Kültür Taşıyıcısı Olarak Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşı Örnekleri

Kültürel Değerleriyle Yalova.....

Yalova'da Geleneksel Türk Sanatları	235
Çınarcık İşi (Çınarcık İğne Oyası)	236
İpek Halı Dokumacılığı	238
Gümüş ve Boynuz İşlemciliği	241
İpek Koza İşlemciliği	243
Diğer Bazı Geleneksel Sanatlar	245
Yalova Mutfağı	257
Yalova Sözel Kültüründen Örnekler	261
Yalova'da Halk Bilimi (Folklor)	262
Yalova'da Söylenen Efsaneler	263
Yalova Manilerinden Örnekler	263
Atasözlerinden	264
Yalova Fıkraları	265
Yalova'da Eski Ramazan Gelenekleri	265
Yalova'da Geleneksel Bir Oyun, Cemal Ritüeli	265

Yalova İçin Bestelenmiş Şarkılar	266
Yalova'da Ziyaret Yerleri	266
Yalova'da Kültür Günleri ve Festivaller	266

Günümüzde Yalova

Genel Ekonomik Durum	270
Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü ve Geofit Araştırma Merkezi	271
Kesme ve Saksılı Süs Bitkileri	273
Meyvecilik	275
Tersaneler	277
Günümüz Yalova'sından Görüntüler.....	279
Yalovada Neler Yapabilirsiniz	284
Kaynaklar	286

Yalova'nın Termal ilçesinin güneyindeki ormanların içinde yer alan Sudüşen selalesi

GİRİŞ

Elinizdeki kitap Yalova'nın, tarihî eserlerini, doğal güzelliklerini ve kültürünü derli toplu bir başlık altında toplayarak günümüze ve geleceğe belge bırakmak düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kitap kültürel zenginlikleri tanıtım amacı taşımaktadır.

Çalışma sırasında, bu sahada yayınlanmış birçok esere müracaat edilerek incelenmiş ve istifade edilmiştir. Ayrıca bilinen arşivlere girilmiş, görsel ve yazılı bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Bu belgelerin gerekli görülenlerinden kaynak gösterilerek istifade edilmiştir.

Çalışmamız tamamen belgelere ve yerinde incelemelerimize dayalı olarak hazırlanmıştır. Belgesi olmayan veya bizim yerinde görüp incelememediğimiz, gerektiğinde ilgisine sorup doğrulatmadığımız herhangi bir bilgi veya rivayete yer verilmemiştir. Eksikler çoktur ancak yanlış yapılmamaya özen gösterilmiştir. Bazı açıklamalar ve kaynaklar dipnotlarda gösterildiği gibi istifade edilen belge ve kaynaklar topluca kitabın sonunda ayrıca verilmiştir.

Kitap, bütün ili kapsayacak şekilde ele alınmış, ilin kültürü, sanatı ve doğal güzelliklerini ilgilendiren değerlere yer vermeye çalışılmıştır. İl sahası, Altınova Hersek'ten Armutlu'ya kadar çoğu belde ve köyleriyle birlikte gezilmiş, sahada bulunan tarihî eserler, doğal güzellikler ve kültürel değerler yerinde incelenmiş notlar alınmış, gerektiğinde ahaliden bilgiler alınmış, bu sırada fotoğraf çekimleri de yapılmıştır. Böylece ortaya çıkan harmandan yapılan düzenleme, yazımlar ve tasarımla eser ortaya çıkarılmıştır. Bir kitap hacminde bir ilin kültürüne ait herşeyi anlatabilmek tabii ki mümkün değildir ancak olabildiğince derli toplu özet bilgiler vermeye çalışılmıştır.

Kitapta önce Yalova'nın tarihiyle ilgili genel bilgiler verilmiş daha sonra merkez ilçe başta olmak üzere ilçelerdeki tarihî eserler ve doğal güzellikler, doğudan batıya doğru Altınova, Çiftlikköy, Termal, Çınarcık ve Armutlu şeklinde coğrafi olarak sıralanmıştır. Bu bölümün sonunda Yalova'nın tümünü içine alan, tarihî mezar taşları ve tarihî evlerine ayrıca yer verilmiştir. Yalova kültürü bölümünde ise Yalova'da icra edilen sanatlardan, günümüzde de devam eden kültür faaliyetlerine kadar çeşitli konular ele alınmış-

tır. Kitabın sonunda da günümüz Yalova'sının genel tablosuna bir göz atılmıştır.

Sonuçta bir bütün olarak görsel zenginlik içerisinde Yalova kültürü tanıtılmaya çalışılmıştır. Eksiklerimiz için şimdiden affınıza sığınırız. Yalova'yı tanıtmak adına hazırlanmış, bu kültür belgeselini zevkle okuyacağınızı, okudukça da Yalova'daki bu anlatılan yerleri gezme, görme inceleme isteği duyacağınızı ümit ediyoruz.

Bu vesileyle, detaylı inceleme şansını bulduğumuz vatanın bu güzel köşesi Yalova'nın fethi için 1302'den 1337'ye kadar mücadele veren başta Osman Gazi ve Orhan Gazi olmak üzere bütün gazi ve şehitlere, fetihten sonra da yüzyıllarca vatan savunmasında görev alan şehitlere, en son milli mücadele yıllarında büyük acılara katlanarak Yalova'nın kurtuluşunda görev alan şehit ve gazilere Allah'tan rahmet diliyorum. Ayrıca Yalova sahasında yüzyıllar boyunca memleketin varoluşunda ve gelişmesinde emek sarfeden, kervansarayından camisine, çeşmesinden su yollarına kadar sayısız vakıf eserler bırakıp, insanların faydalanmasını sağlayan, toplumda dirlik düzenliği sağlayarak huzur içinde yaşamaları için hizmet eden, sanatını icra ederek kalkınmaya katkı veren, kısacası her şeyiyle Yalova'yı bugünlere taşıyan, hayatta olan ya da olmayan bütün güzel insanları rahmet ve saygıyla anıyor, derin muhabbetlerimi arz ediyorum...

Bu ecdad sayesinde devlet ve millet bunca sene hayatini devam ettirmiş, medeniyetini oluşturmuş ve günümüze ulaştırmıştır. Biz de bu sayede bıraktıkları eserleri inceleyebildik ve bu mütevazı çalışma ortaya çıkabildi.

Eserin meydana getirilmesinde emeği geçen başta Yalova valisi Sayın Muammer Erol olmak üzere; çalışma sırasında bize yardımcı olan; Doğu Marmara Kalkınma Ajansı temsilcileri, İl Özel İdaresi yöneticileri, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, ziyaret ettiğimiz yerlerde yardımcı olan muhtar, imam ve köylüler, müze çalışanları ve diğer emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayla, 2019 yılından geleceğe küçük bir iz bırakabiliysek ne mutlu bizlere...

Abdullah Kılıç
Aralık 2019

Altınova
Hersek'te
bulunan
Hersezkâde
Ahmed Paşa
Camii'nin XVI.
yüzyıldan izler
taşıyan batı
duvarından
detay

TARİHİ GEÇMİŞİYLE

YALOVA

Yalova'nın Konumu

Yalova'nın adı

Eski Çağlarda Yalova

Yalova Bölgesinde Eski Yerleşim Yerleri

Osmanlılar Döneminde Yalova

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yalova

Bölgede Yaşanan Depremler

1844-1845 Temettuat Defterlerinde Yalakâbad

Yalova'ya Yapılan Göçler

Kurtuluş Savaşından Önce Yalova'nın Nüfus Yapısı

Milli Mücadele Yıllarında Yalova

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yalova ve Atatürk

Günümüzde Yalova

Yalova il haritası. Şehir, Altınova'dan Armutlu'ya kadar uzanan Samanlı dağlarının kuzey eteklerinde deniz kıyısında kuruludur. Altınova, Çiftlikköy, Merkez, Termal, Çınarcık ve Armutlu ilçeleriyle beraber ilin alanı ise İzmit körfezinin güney kıyılarından başlayıp Armutlu'ya kadar devam eder. Türkiye'nin kuzeybatısında, İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi üç büyük şehrin arasındadır.

XIII. yüzyılda bölgenin o zamanki adıyla Bithynia yerleşimleri, Lefort 1997 (Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019)

Avusturya-Macaristan Askeri Haritaları'nda Yalakdere Vadisi'nin görünümü (Selçuk Seçkin a.g.e.)

Bu giriş yazımızda; kitabımızın esas konusu olan tarihî eserleri ve kültürünün daha iyi anlaşılması için Yalova'nın tarihine, nüfus yapısına, aldığı göçlere, milli mücadele sırasında yaşadıklarına ve son yıllardaki gelişmelerine kısaca göz atmak istiyoruz.

Yalova'nın Konumu

Yalova, Marmara'nın güney kıyısında, eski çağlardan beri çeşitli yerleşimler olan bir bölgede, doğası, tarihî eserleri ve kültürüyle öne çıkan güzel bir şehirdir. Şehir, Altınova'dan Armutlu'ya kadar uzanan Samanlı dağlarının kuzey eteklerinde deniz kıyısında kuruludur. Altınova, Çiftlikköy, Merkez, Termal, Çınarcık ve Armutlu ilçeleriyle beraber ilin alanı ise İzmit körfezinin güney kıyılarından başlayıp Armutlu'ya kadar devam eder. Türkiye'nin kuzeybatısında, İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi üç büyük şehrin arasındadır. İlin kuzeyinde İstanbul, doğusunda Kocaeli, güneyinde Bursa'nın Orhangazi, Gemlik, İznik ilçeleri ve Gemlik körfezi yer alır. Yalova bölgesi, tarihi boyunca, sahip olduğu doğal güzellikler ve İstanbul'dan Anadolu'ya geçişin başlangıç noktasında olması açısından bulunduğu stratejik önemi nedeniyle her zaman dikkat çeken bir bölge olmuştur.

Osmanlılar Dönemi'nde Yalakabad ismiyle meşhur olan Yalova, önce Bursa Merkez sancağı içinde yer alırken daha sonra Karamürsel ilçesinin bucağı olarak İzmit'e bağlanmıştır. 1867'de Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti Merkez sancağına bağlı bir kaza iken 1899'da bağımsız sancak olarak İzmit'e bağlanmış, 1901'de Karamürsel kazasından ayrılarak yeniden kaza olmuştur. Yalova, Kurtuluş Savaşı'nda Bursa Valisi Hacı Muhittin tarafından Bursa'ya bağlanmış, 30 Mayıs 1926'da ise Karamürsel'e bağlı nahiyeye iken 2 Aralık 1929'da Atatürk tarafından İstanbul'un ilçesi yapılmıştır. Yalova en son 1995'te Türkiye'nin 77. ili olmuştur. Bursa'nın Gemlik ilçesine bağlı Armutlu ve İzmit'in Karamürsel ilçesine bağlı Altınova da Yalova'ya bağlanarak 5 ilçeli bir il haline getirilmiştir.

Yalova, coğrafi olarak 39-40 kuzey enlemi, 29-31 doğu boylamları arasındadır. Denizden yüksekliği 2 metre, en yüksek noktası 920 metredir. İlin alanı ise 839 km² dir.

Yalova adı

Eski çağ kaynaklarda Yalova adına rastlanmazken bu bölgede İzmit körfezinin güney kıyılarında, doğudan batıya doğru sırasıyla; Helenopolis (Hersek Bölgesi), Pylai (Çiftlikköy), Pythia Therma (Termal) adları geçmektedir. Ayrıca Katırlı (Esenköy) ve Samanlı dağlarının adı Arganthonios şeklinde geçmektedir.

Bölge için XIII.yy'da Yalakova, XV ve XVI.yy'da Yalakâbâd, XIX.yy'da ise Yaliova ve Yalova adları belgelerde yer almaktadır. Bölge, Türk hâkimiyetine girmesinden sonra Yalakova ismiyle anılmaya başlamıştır (Büyük ihtimalle bu isim Hersek bölgesi için kullanılmıştır). Evliya Çelebi ise Yalova kasabasının isminin; Kara Yalvaçoğlu tarafından fethedilmesinin akabinde, Kara Yalvaç olarak anıldığını söyler. XVIII. yüzyılda Yalakâbâd kasabası ile ilgili vesikalar mevcut olmakla birlikte; XIX. yüzyıl belgelerinde ise Yaliova isminin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kaynaklara göre, bölge için XX. yüzyılın ortasına kadar Yalakâbâd ve Yalova isimlerinin beraber kullanıldığı bilinmektedir. Ancak yüzyılın ortalarından itibaren Yalakâbâd, yerini yavaş yavaş Yalova'ya bırakarak XX. asır başlarından itibaren bu adla anılmıştır.

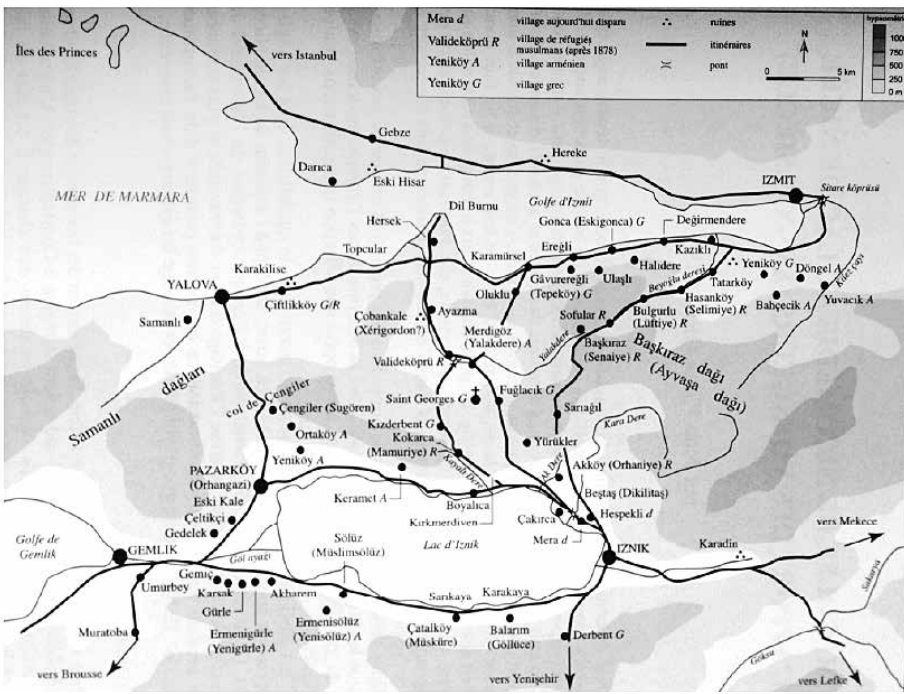
Eski Çağlarda Yalova¹

Yalova'nın Eski çağ tarihi aynı zamanda, başta Pylai ve Helenopolis olmak üzere adı geçen diğer yerleşimlerin tarihidir. Bölgenin IV. yüzyıl öncesi Eski çağ tarihi, başta Nikomedia (İzmit) olmak üzere, içerisinde yer aldığı Bithynia bölgesinin tarihi ile birlikte okunabilir. Nikomedia'ya bağlı taşra olarak değerlendirilen bölgede, Konstantinopolis'in kuruluşundan önce, kayda değer çok önemli bir yerleşim yoktur.

Elde edilen arkeolojik buluntulara göre Yalova'nın tarihi Yontma Taş Devri'ne kadar uzanır. Kazılar sonucunda Neolitik döneme ait pek çok eser bulunmuştur. Yalova'da bulunan eserler İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Yalova, M.Ö. III. yüzyılda Bitinya Krallığı, M.Ö. 74'te Roma İmparatorluğu'na bağlı bir şehir iken, 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Bu dönemde Yalo-

1- Bu yazı hazırlanırken birçok kaynağa müracaat edilmekle birlikte, daha çok Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın editörlüğünü yaptığı Yalova İl Özel İdaresi tarafından yayınlanan *Geçmişten Günümüze Yalova* adlı eserdeki makalelerden yer yer kaynak gösterilerek istifade edilmiştir.

Yalove ve çevresinin Ortaçağ'da ana yolları, Lefort 2003 (Selçuk Seçkin a.g.e.).

va ve kaplıcalar ilgi ve bakım görmüş, Pylai ve çevresinde iskeleler ve saraylar yapılmıştır. Kaplıcalarının yanı sıra bölgedeki yerleşim birimleri, coğrafi ve ticarî önemleri sayesinde de cazibe merkezleri olmuş ve burada çeşitli şehir ve kasabalar tesis edilmiştir.

Yalova ve çevresinin Ortaçağ'da önem kazanması, Konstantinopolis'in IV. yüzyılın ilk çeyreği sonunda (324-330) yeni imparatorluk başkenti olarak ortaya çıkışıyla başlamıştır. Bugünün Yalova'sında yer alan, Konstantinopolis ve Anadolu arasındaki çift yönlü trafiğin en önemli geçiş noktası olan Helenopolis ve Pylai gibi yerleşimlerin Konstantinopolis'in kuruluşuyla birlikte önem kazanmasının gerisindeki temel neden, Bizans başkentini İznik'e ve daha güneye bağlayan yolun, İzmit körfezini dolaşmadan en kısa olarak denizden Diliskelesi ve Drepanon (Hersek) dili üzerinden gitmesidir.

Yalova Bölgesinde Eski Yerleşim Yerleri

XIV. yüzyıl içerisinde Yalova coğrafyasında bugünkü Yalova kentinin kesin olarak selefi diyebileceğimiz bir kent yoktu. Buna mukabil bugünkü ilçelerinin büyük bir kısmında o zamanlar çeşitli yerleşim alanları vardı. Bunlardan bir tanesi ve muhtemelen en önemlisi günümüzde Hersek adıyla bilinen **Helenopolis**'tir. Drakon Deresi

(Yalakdere) yanına kurulmuş olan ve Roma İmparatoru I. Konstantin'in annesi Helena'dan adını alan bu yerleşim birimi bilhassa İmparator Jüstinyen zamanında imar edilmişti. Muhtemelen XV. asır Osmanlı kaynaklarında zikredilen Yalakâbâd kenti, aslında Helenopolis'tir. Çeşitli köylerin birleştirilmesiyle oluşan ve Drakon nehri yanına kurulmuş olan bu kent bir sur ile çevrelenmişti.²

Zikredilen asırda bugünkü Yalova il sınırları içerisindeki kayda değer yerleşim birimlerinden birisi de **Pylai** şehriydi. Ancak, bugün Çiftliköy olan Pylai, Yalova sahilinde ehemmiyeti yüksek bir yerleşim birimi olmasına rağmen Osmanlıların bölgeye geldikleri dönemde eski önemini kaybetmişti. XII ve XIII. asırlarda Bizans İmparatorluğu için mühim bir ticaret kenti olan Pylai, surlarla da çevrelenmişti. Bizans döneminden kalan Kara Kilise, buraya bir zamanlar önem verildiğini göstermektedir (Kara Kilise Çiftlikköy bölümünde anlatılmıştır). Bu dönemdeki başka önemli yerleşim birimlerinden birisi de **Pythia** (bugünkü Termal) idi. Roma İmparatorluğu'nun başkentinin Büyük Konstantin zamanında İstanbul'a taşınması ile bu bölge bilhassa kaplıcaları sayesinde Romalıların uğrak yeri hâline gelmişti.³

Yalova ve çevresi, günümüzde olduğu gibi Bizans döneminde de kaplıcalarıyla tanınıyordu. Helenopolis'in ilk bânisi Konstantinos, 337 yılında ölümünden hemen önce buraya gelmiş ve sıcak su banyolarından faydalanmıştı. Eski Yunan mitolojisinde Apollo Pythia ile irtibatlandırılan buradaki Pythia Therma kaplıca merkezi Bizans imparatorluk eliti tarafından ziyaret edilen bir yerdi. İmparator Justinianus'un (527-565) karısı Theodora'nın dört bin kişiden oluşan bir maiyetle burayı ziyaret ettiği kaynaklarca not edilmektedir. Pythia Therma'nın Bizans dönemindeki popülaritesinin de gösterdiği gibi, sağlık arayışıyla ilgili kaplıca turizmi, günümüzde olduğu kadar Eski ve Ortaçağ'larda da rağbet görüyordu.⁴

Osmanlıların bölgeye geldikleri zamandaki önemli yerleşim birimlerinden başka bir tanesi ise **Xenodochion** idi. Bugün, Samanlı köyü olan Xenodochion, XIV. asırda Pylai ve Ptyhia'nın aksine gelişmiş bir yerleşim yeri idi. Xenodochion'un önem kazanmasının en büyük sebebi bölgenin doğal bir liman olmasıydı. Bu şekilde Xenodochion (Samanlı) Osmanlıların geldiği dönemde bölgenin en işlek ve

2- Ahmet Büyükkaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

3- Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e.

4- Turhan Kaçar, "Roma'dan Bizans'a Yalova ve Çevresi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

gelişmiş yerlerinden birisi olma vasfını taşımaktaydı. Aynı zamanda bölgede bir de kale vardı. Buradaki kalenin Xerigordos kalesi olması kuvvetle muhtemeldir.⁵

XIV. asırda bölgedeki önemli yerleşim birimlerinden birisi de Osmanlı kaynaklarının **Çobankale**, Bizans kaynaklarının ise Bapheus olarak adlandırdıkları yerleşim birimiydi. Bugün Yalova'nın Altınova ilçesinde bulunan Bapheus Kalesi, yalnızca Helenopolis-İznik hattının değil İstanbul ile Anadolu arasındaki irtibatın tesisi için de mühim bir yerdi. Bölgedeki başka bir Bizans yerleşim alanı ise bugünkü Karpuzdere Vadisi'nde olması gereken **Triton** kasabasıydı. Burası da Pylai ve Xenodochion gibi bir limandı. Bu yerlerin dışında XIV. yüzyılın başında bugünkü Çınarcık, Esenköy, Koruköy gibi yerlerde de yerleşimler vardı.⁶

Osmanlılar Döneminde Yalova

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Yalova, küçük bir bölge olduğu için kaynaklarda hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak özellikle Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerinde Btyhnia bölgesinde fetihlerin genişlemesiyle birlikte Osmanlılar bir taraftan Batı Marmara diğer taraftan İzmit körfezine doğru uzanmışlardır. Buralarda yeni yerlerin fethedilmesi ile birlikte Yalova'nın da içinde bulunduğu yarımadanın kuzeyi hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Ahmet Büyükkaksoy, Yalova İl Özel İdaresinin çıkardığı *Geçmişten Günümüze Yalova* kitabında yer alan "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", adlı makalesinde konuyu genişçe ele almaktadır. Yazıdan bir bölüm özetlenerek aşağıya alınmıştır:⁷

Osmanlıların Yalova'ya Gelmeleri ve Yalova'nın Fethi. XIV. yüzyılın başında bölgenin doğusunda Çobanoğulları Beyliği'ne bağlı bir uçbeyi olan Osman Gazi, İznik'i 1302 yılında kuşatma altına aldı. Bizans hükümeti, kuşatmayı kaldırmak için Leon Mouzolon komutasındaki bir orduyu gönderdi. Ancak durumu öğrenen Osman Gazi, Yalakdere'nin, Hersek diline döküldüğü yer olan Yalokova'ya çıkarma yapan Bizans ordusunu mağlup etmeyi başardı. Pachyemeres bu olayın, Bapheus (Çobankale) yakınında gerçekleştiğini söylemektedir. 27 Temmuz 1302'de elde edilen Bapheus zaferi, Osman Gazi'nin popülaritesini arttırdı.

Bu şekilde bugünkü Yalova'nın Termal bölgesi Osmanlıların eline geçmişti. Ancak Osman Gazi'nin bundan sonraki

5 - Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e.

6- Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e.

7 - Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e.

Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Gazi'yi beylerinden Akçakoca ve Konuralp ile tasvir eden bir resim (Yalova Kent Müzesi).

faaliyetleri daha çok İznik ve İzmit şehirleri arasındaki irtibatı kesmek için Kocaeli körfezi üzerine yoğunlaşmıştı. Osman Gazi'nin hedefini bu yöne çevirmesi, Yalova bölgesinin fethini Orhan Gazi dönemine bırakmıştı.

Orhan Gazi döneminde Türkler Yalova'yı da içine almak üzere İzmit körfezi sahilindeki manevra alanlarını genişletti. Ancak Yalova içerisinde hâlâ Osmanlıların eline geçmeyen yerler de vardı. Orhan Gazi'nin 1326'da uzun yıllar abluka altında olan Bursa'yı fethetmesi, Bizans İmparatorluğu'nun yöneticilerini endişelendirdi. Aynı zamanda İznik'in de ablukaya alınması İstanbul'un endişelerini arttırdı. Bunun üzerine İmparator III. Andronikos (1328-1341), Mesothynia (Kocaeli) Valisi Kontofre'nin teşvikiyle Orhan Gazi üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Buradaki amaç, İznik'i kurtarmak ve Bursa'yı geri almaktı. Bu yüzden imparatorluk kuvvetleri bir kere daha Yalova'ya çıkarma yaptılar. Ancak Orhan Gazi, Bizans tazyikini öğrenmiş ve buna göre gerekli tedbirleri de almıştı. Nitekim Orhan Gazi 10-11 Haziran 1329'da Bizans imparatorunu Pelekanon Savaşı'nda mağlup etti. Bu mağlubiyet hâlihazırda sarsılmış olan Bizans gücünü daha da sarstı. Orhan Gazi, İzmit körfezi üzerindeki Yalova'ya kadar uzanan yerleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan fethetti.

1330'lara gelindiğinde bölgenin büyük kısmı Osmanlıların eline geçmiş olsa da Yalova bölgesinde hâlâ bazı müstahkem mevkiiler Bizans İmparatorluğu'nun eline kalmıştı. Bunlar arasında bugün Yalova il sınırları içerisinde olan Armutlu da vardı. Bölgedeki Bizans valileri Türk topraklarına saldırılar düzenlemekteydi. Bunun üzerine Osmanlılar 1335'te Armutlu üzerine yürüdüler ve orayı kuşattılar.

Armutlu tekmuru, fazla bir direniş gösteremedi ve kaleyi Türklere teslim etti.

Bizans elinde kalan tek bölge Bapheus (Çobankale) Kalesi idi. Müstahkem bir kale olan Çobankale bu özelliği ile Osmanlı fütuhata karşı direnebilmisti. Aynı zamanda bölgedeki en stratejik mevkiilerden biri olan İzmit şehri de Pelekanon Savaşı'ndan sonra vergi ödemek kaydıyla Bizanslıların elinde kalmıştı. Ancak Bizans İmparatorluğu içerisinde çıkan isyanlar, Osmanlılar için yeni bir fırsat yarattı. Bu fırsatı ganimet bilen Orhan Gazi, İzmit üzerine sefere çıktı. Bu sırada Bapheus Kalesi Kalayon adında birinin elindeydi. Kalayon bu kaleden Türk köylerine saldırıyor ve büyük tahribatlar yaratıyordu. Kalayon'un faaliyetlerine son verilmesinin gerekliliğinin yanı sıra İzmit'in fethedilmesi için de ilk önce Bapheus engelini kaldırılması elzemdi. Müstahkem bir kale olan Bapheus'un ayrıca

Orhan Gazi döneminde Osmanlı Beyliği

Osmanlı Beyliği ile Bizanslılar arasında çetin bir savaşa sahne olan Çobankale'nin güneybatıdan tepeye yakın yerden görünüşü. Bazı burçlar hâlâ görülebiliyor.

garnizonu da son derece kuvvetliydi. Orhan Gazi, Kara Ali ve Aykut Alp komutasındaki ordusunu Bapheus'un fethi için gönderdi. Bizans tarafında ise garnizonun ve kalenin gücünü arkasına alan Kalayon'un kendine güveni tamdı. Ancak savaşın başında atılan bir ok Bizans komutanının ciğerini deldi ve bu şekilde Bapheus'un kaderi mühürlenmiş oldu. Zira bu ölüm garnizonda büyük bir panik yaratmıştı. Komutanlarının savaşın hemen başında öldüğünü gören garnizon teslim oldu. İçinde büyük bir ganimet bulunduran kale bu şekilde Türklerin eline geçti.

Böylece Yalova ve havalisi 1337 yılında İzmit ile beraber Osmanlıların eline geçti. Yalova, fethedilir edilmez Osman Gazi'nin yoldaşı Akça Koca'nın neslinden olan Akça Kocalı'ya timar verildi. Sahil kesiminin muhafazası ise Akça Koca'nın yetiştirmelerinden Kara Mürsel'e verildi. Yalova, bu şekilde tamamen Türklerin eline geçmişti.

Fetihten sonra bölgeye Türkmenler iskân edildi. İstanbul'un fethine kadar İzmit ile birlikte Osmanlı donanmasına kereste ve hammadde sağlayan önemli bir merkez oldu.

Yalova,1453 yılında İstanbul'un fethi ve başşehir olmasıyla canlılık kazanmıştır. Buradaki kaplıcalar İstanbullular için Bursa'daki kaplıcalardan daha yakındı ve Yalova bölgesinden odun ve kereste tedariki kolayca sağlanabiliyordu. Bu durum yüzyıllar boyu sürecektir. Hatta 1571 İnebahtı Savaşı'ndan sonra yeniden inşa edilecek olan Osmanlı donanması için gerekli kereste ihtiyacının bir kısmı buradan tedarik edilmiştir.

Yalova bölgesi İstanbul'un fethinden sonra kazanmaya başladığı bu önemini XVI. asırda da sürdürdü. Bu dönemin başında Yalova bölgesinin idarî yapısında da değişiklik olmuş ve Yalakâbâd, İzmit sancağına bağlı bir kaza statüsünü almıştır. Bu dönemde Yalakâbâd'ın önem kazanmasının çeşitli sebeplerinden bir tanesi de Hersekzâde Ahmed Paşa ve Rüstem Paşa gibi devlet adamlarının bölgeye yatırım yapmalarıdır. Dolayısıyla XVI. yüzyıl içerisinde Yalakâbâd bölgesinin mamur olduğu söylenebilir.

XVII. yüzyılda Yalakâbâd kazası Kocaeli sancağına bağlılığını sürdürmekteydi. XVI. yüzyılda 44 timar, 11 de vakıf olmak üzere 55 karyesi olan Yalakâbâd'ın karye sayısının XVII. yüzyılın ilk yarısında 45'e düştüğü görülmektedir.

Osmanlı döneminin en önemli eserlerinden biri olan Sultanahmet Camii'nin yapımında Yalakâbâd'dan gönderi-

len malzemeler de kullanılmıştır. 18 Aralık 1609 tarihli bir hükümde Sultanahmet Camii inşaatının ve diğer devlet binalarının ihtiyacı için yakacak istendiği belirtilmektedir.

XVIII. yüzyılda Yalakâbâd'a birtakım yatırımlar yapılmıştır ki bunların içinde en önemlisi **Yalakâbâd Kâğıthane-si'**dir. Faaliyetlerinin 1745 yılında başladığı söylenebilecek olan tesis ilgili bölümde ayrıca anlatılmıştır.

XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Yalova bölgesinde her türlü eşkıyalardan, Ermeni çetecilerine kadar pek çok eşkıyalık faaliyeti yaşanmıştır. Bölgenin ormanlık olması eşkıyalara avantaj sağlıyordu. Devlet bu eşkıyaların hakkından gelmek için yoğun bir çaba içerisine girmişti.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yalova

XVII. yüzyılda yaşamış ve ömrünün büyük bir kısmını seyahat ederek geçirmiş olan Evliya Çelebi de *Seyahatnâme-si'*nde Yalova'nın geçmişine ışık tutmaktadır.

Evliya Çelebi, seyahatlerine ilk olarak Hersek Dil burnundan başlamıştır. Bugün Hersek Camii'nin önünde bunu anlatan bir levha yazılıdır. *Seyahatnâme-si'*nin birkaç yerinde bölge geçmektedir. *Seyahatnâme-si'*nin bir yerinde Evliya Çelebi, Çobankale ve Yalakâbâd'ı şu şekilde tasvir etmiştir: "Sene tarihinde Rum keferesi destinden desti kahr ile bizzat Sultan Orhan ibn-i Osman Han Fethidir. Ma'a Kara Mürsel Bey ve ecdadımız Yakub Bey bir vasi dere içre canib-i erbaası havaleli çar-küşe seddati senginbünyad kal'ası şeddaî binadır. İçinde ahali-i vilâyet koyunları kışlar çoban yatağı ve harami durağı ve tüccar yerdir. Etrak tayifesi bu kal'aya Yalak Deresi derler. Anı ubur idüp yine dere ve depeler içre beş saatde..."⁸

Evliya Çelebi, Hersek karyesinden de şu şekilde bahseder: "Ebü'l-fetih Sultan Mehmed Han asrında Vezir Ahmed Paşa bina etmeğlie Hersek ismile müsemma bir kasaba-i rânadır. Bin elli sekizde dil iskelesi deyu kasaba mevsufdur. Lâkin hanedan sahiplerinden Hasodabaşı Sefer Ağa, Hatemi Tai ve Cafer-i Bermeki taami mebzul seha sahib-i ademdir. Andan canib-i kubleye kırk geçit nam derbend (ricalindir) içre kırk kerre Yalak deresin geçüb can-ı azizden bizar olarak..."⁹

Evliya Çelebi *Seyahatnâme-si'*nin bir başka yerinde; 1640 yılında Başiskele'den deniz yoluyla gelip Dil İskelesi'ne çıkıp oradan tekrar kürek çekerek yine deniz yoluyla Yalova'ya geldiklerini, oradan güneye Termal'e gidip bir hafta kal-

dıklarını, oradan dönüştü de Samanlı'ya uğrayıp Yalova'ya tekrar dönüp yine deniz yoluyla adalara ve İstanbul'a gittiklerini anlatan bölüm şöyledir:¹⁰

"Menzili Baş İskele:.....Andan yine gemiye süvar olup otuz mil,

Menzili İskele-i Dil: Karşu tarafındagine Gekbiziye dili derler Üsküdar tarafından ammâ bu dil Herseke tarafında hakikatü'l-hâl deryâ içre girmiş bir dildir.

Hikmet-i Hudâ sebebi hilkat-i dil: Bir gün bir seyyâhı âlem, Orhân Gâzî asrında bu mahalle gelüp keşîbânlarla eydür 'Oğullar beni karşı tarafa geçirin' der. Gemiciler dervîşi karşı geçirmeyüp giderler. Hemân dervîşi dilrîşi âlim u âmil u ârifî billah eteğine toprak doldurup 'Biz karşuya bi-emrillahi Te'âlâ böyle geçeriz' deyü eteğinden türâbı deryâyâ dökdükçe deryâ kara olup yürüyerek geminin ardı sıra yürür. Gemiciler bu hâli görüp 'Meded Sultânım boğazı doldurup ekmeğimize mâni' olup İslâm-bol'dan İzmit'e gemiler geçmez olur. Lütf edüp gemimize girin' deyü ricâ ederler. Anlar dahi on iki bin adım kadar deryâyı dil gibi doldurduktan sonra gemiye girerler. Hâlâ anıncün dil derler, bir sivri kumsal burundur. Ve dervîş hazretleri karşı cânibe geçüp keşf [ü] kerâmet etdikleriyçün derhâl rûhî pâklerin cânibi Hakka teslim edüp Gekbiziye dili iskelesi hânı kurbunda Dil Baba Dede medfûndur.

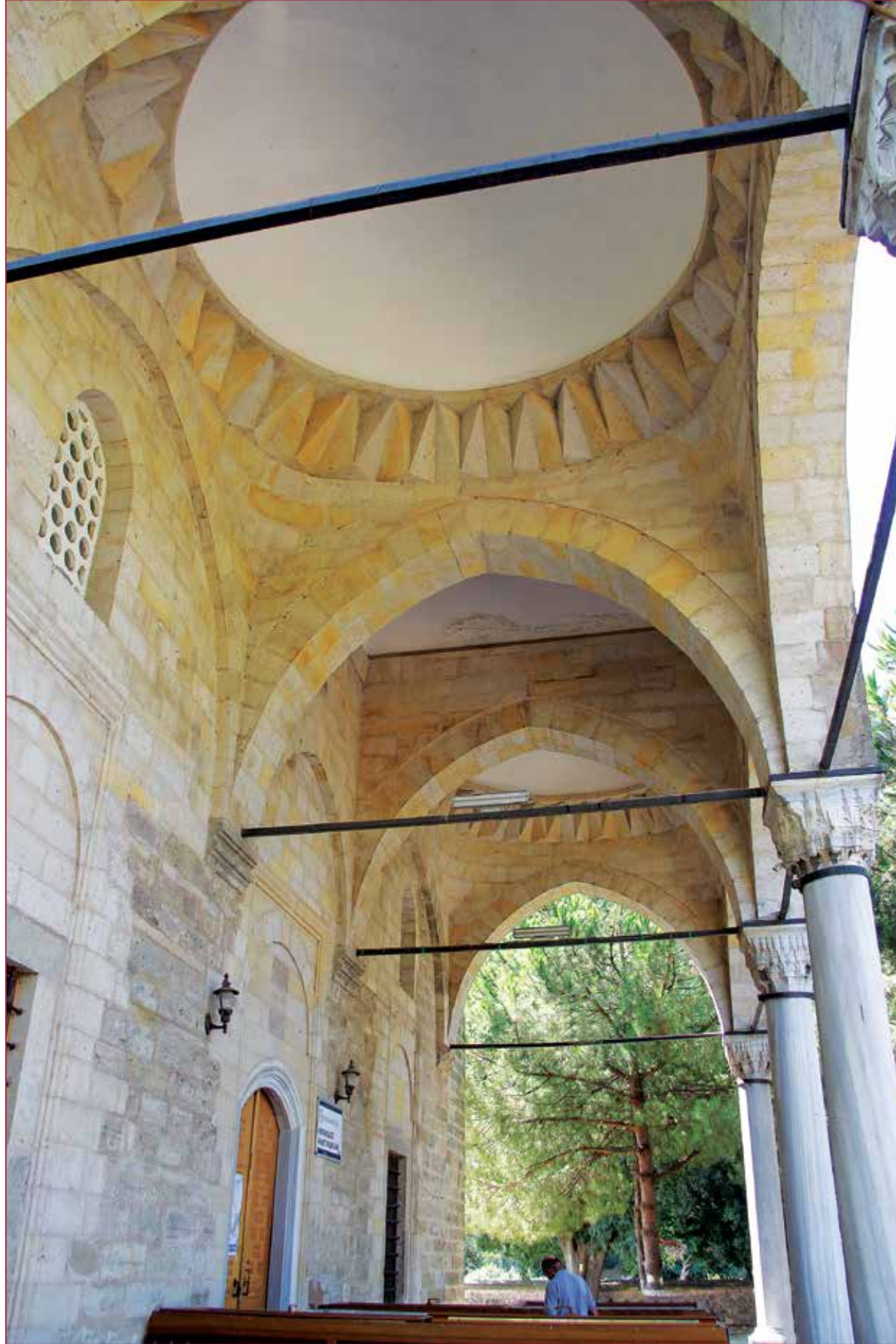
Ve bu merkûm Hersek[e] dili kurbunda bir hânı azîm vardır, âyende vü revende anda mihmân olup karşı tarafda kayıklar gelmeğe muntazır olurlar. Sene () târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa, Ebü'l-feth veziridir. Ol hân anların binâsı olmağıla Hersek dili derler bir burundur. Ba'dehû bu dilden bâdbânı keştî açup elli milde,

Evsâfı Menzili kal'ai Kara Yalova: Kal'ası ve şehri tekür kral kızı nâm bir krâle binâsıdır. Sene târîhinde Osmân Gâzî fermâniyla Kara Yalvac oğlu feth etmeğlie Yal(o)va derler. Feth etmede usret çekmeğlie kal'ası münhedim olup bazı yerlerde eseri esâsları nümâyândır. Zamânı Yıldıırım Hân'da Bursa sancağı hükmünde tahrîr olmuşdur. Yüz elli akçe kazadır ve yeniçeri serdâr ve subaşı vardır. Şehri cümle yedi yüz evdir, serâpâ kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ma'mûr hânei fukarâlardır. Ve yedi mihrâbdır, çâr-sû içinde bir minâreli ve kiremit örtülü cemâ'ati keşireye mâlik câmi'dir. ... binâsıdır. Bir hammâmı ve üç hânı ve kırk elli dükkânı var. Lebi deryâdadır, ammâ âb (u) hevâsı sakîl, istemekâni (?), yoğurdlu, bir kasabai mamûrdur. Ve

8 - Ahmet Büyükaksoy, a.g.e.

9 - Ahmet Büyükaksoy, a.g.e.

10- Evliya Çelebi *Seyahatnâme-si*, Evliya Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahrman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41

Yalova'nın kültür tarihinde önemli bir yer tutan Hersek köyündeki Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi Camii'nin son cemaat yeri.

meyvei gûnâ-gûnu gâyet memdûhdur. Bu kasabayı seyr ü temâşâ edüp anda arabalara süvâr olup kible cânibine 5 sâ'at gidüp,

Menzili Germ-âbı Cihân-nümâ: Bir hâlî kûhistân içre aslâ güneş te'sir etmez bir hıyâbânî kûyâhdır kim her tarafında birer kûşe ibâdethâne külbei ahzânları vardır. İki yüzden mütecaviz haymeler var. Biz dahi haymei müzeyyen, kuşda kurup sohbeti başladık. Mukaddemâ {tahrîr olunan} Dil içmesi'nde müşil su içenler elbette bunda germ-âb ılıcalarına gelüp tahsîli mizâc ederler, bir kûhi bâlâ içre ılıcalardır. Yanko b. Madyân zamânî binâ olunmuşdur.

Sebebi Binâyı Germ-âb: Yanko kızı Aline nâm zimmiyye marazı cerebe mübtelâ olup kaş ve kirpik dökülüp çâr-darb mutarraş ışığa dönüp cüzzâm ve miskîn olur. Âhir cemî'î hukemâyî kudemâ bu duhtere ilâc etmede âciz olup âhir tebdîli hevâ için ol kızı İslâmbol'dan bu dağlara bırağırlar. Ol kız dahi bu kûhi bülendler içre sersefî gezerken bu ılıca suyuna râst gelüp andan nûş eder. Bir kaç günde cerebleri kara kara yanup söner. Kıza ma'lûm olur kim ol suda hâssa vardır deyüp her gün sudan nûş edüp suya girüp kırk günde vücûdu dürri beyza döner. Babası Yanko'dan âdemler gelüp kızı bu hâlde görünce İslâmbol'da Yanko'ya müjde edüp kızı görmeğe bu câyî şifâya gelüp kızını gördükde hamdi Hudâ edüp bu germ-âb üzre altı aded kubbei azîmler binâ edüp niçe âsârî hayrâtlar inşa eder. Hâlâ iki kubbesi zâhirdir. Bir kubbe içre bir havzı azîmi vardır. Suyu gâyet ıssıdır. Ammâ mâi bârid halt edüp mu'tedil olur. Gâyet nâfi' ılıcadır. Her sene kiraz mevsiminde bu dağlar benî Âdem ile bu ılıcalar hâtrinçün ma'mûr olur. Safâgâh mahaldir. Bunda kâmil bir hafta zevk u sefâ edüp yine arabalara süvâr olup 5 sâ'atde,

Evsâfı Kal'ai Samanlı: Sene (...) târîhinde Osmân Gâzî fethidir, be-desti Samanlıoğlu. Anıncün Samanlı derler. Bi-emrillah saman dahi çok olur. Lebi deryâda kal'asın harâb edüp ancak yüz elli hâneli bâğlı ve bâğçeli ma'mûr kasabadır. Bir câmi'i ve üç mescidi ve bir kaç esvâkı muhtasarı vardır. Yalova nâhiyesidir. Bunun dahi hevâsı sakîldir. Bundan yine gemiye süvâr olup yigirmi milde,

Cezîre-i Heğbeli: Tokuz mil ihata eder, bâğlı ve bâğçeli ve âbî hayât kuyulu ve alaca alaca tavşanları var bir ma'mûr cezîredir."

Bölgede Yaşanan Depremler

Yalova, bölgenin deprem bölgesi olmasından dolayı tarihi boyunca birçok depremden etkilenmiştir. 14 Mayıs 1719'da gerçekleşen ve tarihe "zelzele-i azîme" olarak geçen deprem İstanbul'la beraber Kocaeli sancağı ve dolayısıyla Yalova'ya da büyük zarar vermiştir. Dönemin tarihçilerinden Silâhdar Fındıklılı Mehmed, *Nusretnâme* isimli eserinde Yalova'nın da yaşadığı zararı şu şekilde anlatır: "Şehr-i İznikmid'in beşde dört bölüğü yıkıldı, altında kalan ricâl ve nisvân ve sıbyândan dört bin kadar âdem helâk olduğun tahkîka irdi ve altı aded câmi' şerîf yıkılıp içinde bulunanlardan altı yüz kadar âdem helâk oldu ve kâfirî binâ şehre gelen su kemerlerinin beşi yıkıldı ve hattâ yirmi beş zirâ' bir şayka yapıldığı yerden tizgâhdan kaldırıp on adım kadar mahalle atduğun gören kimesnelerden işitdim buna münâsebet fakirin bağçe kapusu dâhilinde hisâr dîvârî üzre olan hânemizin bir camını kopardup yirmi adım mahalle atduğun bize vâki oldu ve Yalova kasabasının nıfısı(yarısı) yıkıldı ve Karamürsel kasabası bütün yıkıldı..."¹¹.

Bu yüzyıl içerisinde Yalakâbâd'ı etkileyecek başka bir deprem ise 1766'da gerçekleşmiştir. Bu deprem sonucunda bölgede binlerce kişi ölmüş ve pek çok insan da yaralanmıştır. XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılın sonunda 1894'te Marmara Bölgesi'nde Yalova'yı da etkileyecek olan çok ciddi bir deprem daha yaşanmıştır.

1844-1845 Temettuat Defterlerinde Yalakâbâd

M. Emin Yardımcı'nın yayınladığı 1844-1845 Temettuat Defterleri'nde Yalakâbâd kazası ile ilgili, dönemini birçok yönüyle aydınlatan önemli bilgiler vardır:¹²

"Yalakâbâd Kazası, 1844-1845 Temettuat Defterleri'nde Bolu Eyaleti'nin İzmit Kaymakamlığı'na bağlıdır. 1523 tarihli Kocaeli tapu tahrir defterlerinde, Yalakâbâd kazasında 1006 hane, 322 mücerred bulunmaktadır. Tahmini nüfusu 5352'dir. Yalova'da toplam 1437 hane bulunmaktadır. Toplam hane miktarının 349'u Müslüman, 1088'i Hıristiyan'dır. Müslüman hanelerin toplam nüfus içindeki payı %24,29 iken gayrimüslim hanelerin payı ise %75,71 nispetindedir. Tahmini hane mevcudunu 5 olarak kabul edersek Müslüman nüfus 1745, gayrimüslim nüfus ise

11- Ahmet Büyükaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

12- Mehmet Emin Yardımcı, *XIX. yüzyılda Yalova Kazasının Ekonomik ve Sosyal Durumu (1844-1845 Temettuat defterlerine göre)*, 2016, sayfa 7.

(Temettuat Defterleri: Osmanlı'nın son dönemlerinde hayvan, arazi ve yaşayan bütün insanların şahsi malvarlıklarını kaydetmek için hazırlanmış resmi belgelerdir.)

5440'tır. Kılınc, Çukur ve Samanlı karyeleri müslim ve zimmi olarak ayrı kaydedilmiştir. Yalova Kasaba merkezi dışında 12 Müslüman, 12 gayrimüslim karyesinden oluşmaktadır. Şehirde 77 Müslüman hanesi ikâmet etmektedir. Kasaba'nın toplam nüfus içindeki payı %5,53'tür. Kasaba merkezi kırsal niteliktedir. Mahalleler bulunmamaktadır. Sadece Rüstem Paşa Mahallesi'nin ismi geçmektedir. En büyük Müslüman karyesi 51 hane Gacık'tır. En büyük gayrimüslim karyesi 233 hane sahibi Katırlı'dır. Bunun 199 hane ile Kızderbend, 141 hane ile Kuru ve Kadı takip etmektedir. Engere 100 haneyi geçen diğer gayrimüslim karyesidir. Kılınc zimmi ve Çukur zimmi köylerinde 100 hane Ermeni bulunmaktadır. Diğer gayrimüslim köylerinde Rumlar yaşamaktadır. Temettuat defterlerine göre meslek grupları şöyledir: Tarım sektöründe çalışanların payı %54,8'dir. Daha sonra gemici (sefine) tayfası takip etmektedir. Denizcilik sektöründe çalışanlar da önemli orandadır. Odunculuk ve beygircilik (taşımacılık) kırsal alanda görülmektedir."

Yalova kazası Temettuat Defterleri'nde; bir kasaba merkezi, 24 köy ve çiftliklerin kayıtları bulunmaktadır. Nüfus dağılımında Hristiyan hanelerin sayısı 1088, Müslüman hanelerin sayısı 349'dur. Kasaba merkezinde 77 Müslüman hanesi ikâmet etmektedir. Tarım ve hayvancılık böl-

ge genelinde yaygındır. Deniz kenarındaki köylerde ise balıkçılık ve taşımacılık yapılmaktaydı. Dağlık bölgelerde odunculuk ticareti ön plandadır. Katırlı (Esenköy) köyü denizcilik sektöründe ve bağ ürünlerinde etkin bir gelir düzeyine sahiptir. Hububat üretiminde buğday, yulaf ve arpa ekilmiştir. Tarım sektöründe bağ, bostan ve dut ürünleri zirai hayatın önemli bir parçasıdır. Besicilikte ise koyun, keçi, camış ve sığır gibi hayvanlar yetiştirilmiştir.¹³

XIX. yüzyıl içerisinde nüfusu artan kazada bu yüzyılda Sultan Abdülmecid döneminde rıhtımın Yalova'ya taşınmasıyla gelişim başlamış, daha sonra 1901 yılında kaza haline getirilerek hükümet konağı inşa edilmiştir. Rıhtımın devamı olarak yollar ve köprüler yapılarak, Kaplıca Bölgesi'nin güvenliği ve ulaşımı için birtakım tedbirler alınmıştır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında görülen bu değişimlere rağmen, 1910'lardan sonra ülkenin sürekli savaş halinde olması ve bölgede de bu durumun etnik yapıda hissedilmesi Yalova ve çevresini bakımsız ve ilgisiz bırakmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın Yalova'yı etkilememesi düşünülemez ki kaza, savaş sonucunda Yunanlar tarafından işgal edilmiş ve büyük tahribat yaşamıştı.

13- Mehmet Emin Yardımcı, a.g.e., s. 105.

İmparatorluğun kuruluşundan yükselişine, yükselişinden yıkılışına kadar bütün süreçlerine şahitlik etmiş olan Yalova'nın adı XX. yüzyılda artık kesinleşmiş ve Yalakâbâd veya Yalakova isimleri tedavülden kalkmıştır.

XIX. Yüzyılın Ortalarından Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Yalova'ya Yapılan Göçler

Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başlamasından sonra özellikle de XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman ahali özellikle Balkanlar ve Kafkasya'dan zaman zaman geriye doğru kitlesel olarak göç etmeye başlamışlardır. Anavatanlarını terk etmek zorunda kalan göçmenler kara, deniz ve demiryolu vasıtalarıyla Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Bu göçlerden en çok nasibini alan yerlerden birisi de Yalova topraklarıdır. O yüzden bugün Yalova'nın demografik yapısı oldukça çeşitlidir. Kırım'dan, Kafkasya'dan, Arnavutluk'tan, Bosna-Hersek'ten Bulgaristan'dan ve Balkanların muhtelif yerlerinden gelen; Nogaylar, Batumlular, Çerkesler, Karacay-Malkar Türkleri, Dağıstanlılar vb. gibi birçok Müslüman toplulukları Yalova'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

Daha eskilerden göçler varsa da Yalova'nın bugünkü nüfus yapısını etkileyen göçler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım Harbi ve 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı yıllarından başlayıp mübadelenin yaşandığı 1924 yılına kadar geçen dönemde gerçekleşmiştir.

Yalova'ya 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile başlayan kitlesel göç hareketlerinde en çok Batum ve Çerkes göçmenlerin iskân edildikleri bilinmektedir. Günümüzde Termal, Üvezpınar, Kurtköy, Esenköy, Teşvikiye gibi yerleşim yerlerinde yani Yalova'nın batısında Batum göçmenleri ağırlıktayken, Çerkes göçmenler ise Yalova'nın doğusu ve muhtelif bölgelere iskân edilmişlerdir. Bu bölgeye yerleşen Kafkas muhacirler genellikle dağlık bölgeleri tercih etmişlerdir. 93 Harbi'nden sonra Yalova'ya iskân edilen bir diğer Kafkasyalı kabile Dağıstanlılar'dır. Şeyh Şerafeddin ve Şeyh Muhammed Medenî önderliğinde örgütlenen Dağıstanlılar Günekköy'ü planlı bir şekilde kurmuşlar ve Esadiye ile Sultaniye de bu iki şeyhin liderliğinde kurulmuştur. Kafkasya bağlamında Yalova'ya yapılan diğer göç ise Karacaylılar tarafından Çiftlikköy'e yapılmıştır. 93 Harbi'nden sonra Balkanlar'dan da Yalova'ya göçmenler gelmiş ve bu göçmenler Yalova'nın muhtelif bölgelerine iskân edilmişlerdir. Balkanlar'dan Yalova'ya yapılan esas göçler ise Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında meydana gelmiştir. Bu göçmenler Taşköprü, Kuru, Hacımehmet ovası gibi yer-

lere iskân edilmişlerdir. Bu göçmenlere ek olarak Yalova'ya Kırım ve civarından yapılan göçler de Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Sonuç itibarıyla, Yalova XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğun bir şekilde göçe maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Cumhuriyet'e uzanmasını sağlayan bu göçler günümüz Yalova'sının temellerinin atılması açısından da önemlidir."¹⁴

Kurtuluş Savaşından Önce Yalova'nın Nüfus Yapısı

Yukarıda belirtilen göçlerle birlikte nüfus yapısı oldukça değişen Yalova'nın İstiklal Savaşı öncesinde nüfusu oldukça kozmopolit bir yapıdaydı. Bölgede, göç eden Kafkas ve Balkan Müslüman göçmenleri ve yerli Türklerle beraber Rum ve Ermeniler de yoğunlukta idi. Zaman zaman yerli halkla yeni gelenler arasında olaylar yaşanıyordu. Köylerin büyük bir kısmı tek bir etnik unsurdan oluşuyordu, ancak bazı yerleşim yerleri ise karma durumda idi. Kurtuluş Savaşı öncesi Yalova'da göç yoluyla gelenlerin büyük bir kısmı aralarında kaynaşmazken Türkçe konuşamayanların sayısı oldukça fazlaydı. Bölgedeki azınlıkların durumu ise şöyleydi. Hacı Mehmet, Safran, Koruköy, Elmalık, Engere, Katırlı (Esenköy), Yortan (Kazımiye) köyleri Rum, Çengeller (Sugören), Kılıç, Laledere köyleri ise Ermeni köyü idi.¹⁵

Nüfusun tamamı Müslüman Türk olan Burhaniye, İlyasköy, Kabaklı gibi köyler ise azınlıkta idi. Burhaniye köyü Rize'den gelen Karadenizliler tarafından kurulmuştu. Elli, altmış yıl gibi kısa bir süre içinde önemli nüfus değişikliğine uğrayan Yalova halkı genel bir kaynaşma sorunu yaşarken, komşu Rum ve Ermenilerle de sorunları vardı. Osmanlı Devleti'nin güvenliği tam olarak sağlayamadığı son dönemlerinde Yalova'da da Rum ve Ermeni çeteleri kurulmuştu. Bu çeteler bazen İzmit, İstanbul gibi şehirlerde eylemlere katılarak devleti ve halkı zarara uğrattıktan sonra kaçıp saklanma yeri olarak Yalova'yı seçiyorlardı.¹⁶

1913 yılındaki nüfus sayısı şöyle dağılım gösterir: Müslüman 7.954, Rum 10.274, Ermeni 3.304 Toplam: 21.532. Buna karşılık 1935 yılındaki nüfus sayısında ise büyük bir fark ortaya çıkmaktadır. Merkez ilçe: 2.635, Köyler: 14.205 Toplam: 16.840. Aradaki fark İstiklal Harbi'nde katliama maruz kalan insan sayısını ortaya koymaktadır. Tabii ki mübadele sebebiyle Yalova'dan Yunanistan'a veya dünyanın çeşitli ülkelerine göç eden Rum ve Ermenilerin sayısı da düşünülmelidir. Ancak bunların yerine Yunanis-

14- Cihan Yalvar, "1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

15 - Nebahat Küçük, *Kurtuluş Savaşında Yalova*, yüksek lisans tezi, 2008.

16- Nebahat Küçük, a.g.e.

Yalova'nın İstanbul'a yaptığı katkıları anlatan bir pano, Yalova Kent Müzesi'nden

Yalova her zaman göç alan bir bölgeydi. Osmanlıların toprak kaybetmeye başlamasından sonra özellikle de XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman ahalî özellikle Balkanlar ve Kafkasya'dan geriye doğru kitlesel olarak göç etmeye başlamışlardır. Bu göçlerden en çok nasibini alan yerlerden birisi de Yalova topraklarıdır. Kırım'dan, Kafkasya'dan, Balkanlar'dan gelen birçok Müslüman toplulukları Yalova'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

Balkanlar'dan kağnılarla yola çıkan köylüler, *Illustration Mecmuası*, (http://bursagocmuzesi.com/muze/)

Balkan Harbi sırasında yıkılan köylerini terk etmek zorunda kalan aileler, 1912 (http://bursagocmuzesi.com/muze/)

Selanik'ten Küçük Asya'ya yola çıkacak olan kargo gemisi ve mübadiller, *Illustration Mecmuası*, 1924, Paris (http://bursagocmuzesi.com/muze/)

Osmanlı toprakları her zaman göçmenlere sığınak olmuştur. Bunu anlatan bir tablo (Pyotr Nikolayevich Gruzinsky, Rus Birlikleri Yaklaşırken Dağlıların köylerini terk edişi, 1872, Tuval üzerine yağlı boya, St. Petersburg Rus Devlet Müzesi). (http://bursagocmuzesi.com/osmanli-rus-savasi-ve-93-harbi-sonrasi-kafkas-gocleri/)

Kafkas Kervanı (Richard Karlovich Zammer, 1866-1939) (http://bursagocmuzesi.com/muze/)

Kafkas göçmenleri (https://www.timeturk.com/21-mayis-1864-buyuk-cerkes-surgunu/fotogaleri-3127)

tan'dan mübadele yoluyla göç eden Türk nüfusu olduğunu unutmamak gerekir. İstiklal Harbi sırasında Yalova'da 6000 – 6500 civarında Müslüman Türk'ün katledildiği göz önüne alınırsa nüfus sayıları arasındaki farkı ortaya koymaktadır.¹⁷

Milli Mücadele Yıllarında Yalova

Osmanlı'nın son dönem çalkantılarını, Ermeni terörünü, I. Cihan Harbi ve peşinden Balkan Harbi facialarını yaşayan Yalova, İstiklal Savaşı sırasında da yerli Ermeni ve Rum komşularıyla birlikte işgalci Yunanlılar tarafından yapılan ağır bir zulme ve yıkıma uğramıştır. Bu zulümlerden bazılarının sadece başlıklarını verecek olursak şöyledir (ki detayları ilgili kaynaklarda genişçe vardır): Ekim 1920'de Yalova Baskını, Kasım 1920'de Yalova Baskını, Dereköy Katliamı, Paşaköy Katliamı, Çalıcı Köyü Katliamı, Kirazlı Katliamı, Ortaburun Köyü Katliamı, Üvez Pınar Köyü Katliamı, Akköy Katliamı, Soğucak Kurtköy ve Samanlı Köyleri Katliamları, Çınarcık Katliamı, Teşvikiye Köyü Katliamı, Armutlu'ya Bağlı Köylerde Yapılan Katliam, Reşadiye Köyü Katliamı, Kocadere Katliamı, Kapaklı Köyü Katliamı.

Buralarda binlerce masum insan hunharca katledilmiş, malları yağmalanmış; kaçabilenler de göç etmek zorunda kalmıştır. Bu işgal ve zulümler sırasında halk birçok bağımsız müfrezeler kurarak direnişe geçmiştir. Bölgede düşmana karşı direniş gösteren grupların adı kayıtlarda şöyle geçmektedir: İbo Müfrezesi, Fatma Seher Hanım Müfrezesi, Burhaniye Müfrezesi, Şeyh Şâmil Müfrezesi, Paşaköy Müfrezesi, Aslanlı Ali Müfrezesi, Esadiye Müfrezesi, Gökbayrak Taburu ve Ne Olursa Olsun Taburu. Verilen yoğun mücadeleler sonunda millî güçlerin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki millî ordunun zaferiyle, 15 Eylül 1920'de başlayan esaret 19 Temmuz 1921'de sona ermiştir.

Katliamlar sırasında Yalova ve çevresinden toplanan bir grup mülteci 26 Mayıs 1921 günü Gülnihal gemisi ile İstanbul'a götürülmüşler, bunlar daha sonra tekrar dönmüşlerdir.

Bu konuda tez hazırlayan N. Küçük çalışmasının sonuç bölümünde konuyu özetle şöyle anlatmaktadır:¹⁸

“Yalova'da doğu köylerinde müfrezeler kurulmasına karşın batı köylerinde böyle bir oluşum görülmez. Oysa ki

17- Nebahat Küçük, a.g.e.

18 - Nebahat Küçük, *Kurtuluş Savaşında Yalova*, Yüksek lisans tezi, Danışman, Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, İstanbul, 2008, s.95.

Yunan mezalimini en şiddetli yaşayan batı köyleridir. Katliamlar özellikle Kocadere, Teşvikiye, Şenköy gibi köylerde yoğun olmasına karşılık buralarda herhangi bir direniş belirtisi yoktur. Yalova'nın çoğu köyü 1850'li yıllardan sonra kurulduğu için köyler arasındaki bağlantının kopuk olması belkide böyle bir örgütlemeyi engellemiş olabilir. Doğu tarafındaki köylerde yerleşim daha eski tarihlere dayandığı için, köy halkı arasında köklü dayanışma vardır. Bu da millî müfrezelerin oluşmasını kolaylaştırmıştır. Yalova'da bağımsız müfrezeleri örgütleyen kişi Demir Bey'dir. Demir Bey'in bu faaliyeti kurtuluş hareketini daha teşkilatlı hale getirmiştir. Ayrıca Yalova'da Kurtuluş Savaşında ön plana çıkan isimler; Yüzbaşı İsmâil Kemal, Yüzbaşı Kazım, Üsteğmen Abdülkadir Efendi, Öğretmen Yusuf Ziya Bey, Millis Teğmen Rasim Koçal ve Akköylü İbo'dur. Millî müfrezeler bölgede Rum ve Ermeni çetelerine karşı köylerinin emniyetini sağladılar.

İstanbul ile Anadolu arasında en önem geçiş noktası Yalova'dır. İstanbul'dan kaçan subaylar ve kaçırılan cephaneler İstanbul'dan kayıklarla Yalova'daki Hersek'e çıkarılarak buradan Anadolu içlerine götürülmüştür.

Yalova'da yaşanan mezalimin sonuçları bölgeyi uzun yıllar etkilediği gibi yakılıp yıkılan köyleri yeniden onarmak, yeniden normal bir hayata dönmek Yalova halkı için kolay olmamıştır. Bazı köyler tanınmaz hale geldiğinden köy halkı evlerini farklı yerleşim yerleri açarak buralara kurmuş veya nüfus mübadelesi ile giden Rumların evlerine yerleşmişlerdir. Bölgede tamamen yok edilen köyler mevcuttur.

Çengeller (Sugören) köyündeki Ermeni çetecilerin depoladığı silahlar. Millî Mücadele yıllarında işgalci Yunanlılar ve onlarla iş birliği yapan yerli Ermeni ve Rumlar tarafından Müslüman Türk ahalîye çok büyük katliamlar ve zulüm yapılmıştır. (Fotoğraf, Kent müzesinden)

Reşadiye (Güney) köyü kaçabilenler hariç tamamı yok edilen köylerden birisidir. Yalova bölgesinde öldürülen insan sayısı 6000–6500 civarındadır. Bu kayıpların bir kısmı resmi kayıtlara intikal edebilmiştir. Yalova halkının kayıtlara göre maddi zararı ise taşınmaz mallar 16.655.150 lira, taşınabilir mal kaybı ise 517.980 liradır.

Yunanlıların yaptıkları bunlarla sınırlı değildir. Bölgede çok sayıda kişi tutuklanarak Yunanistan'a götürüldü. Daha sonra tutuklananlardan az bir kısmı geri dönerken, büyük bir kısmının akıbeti hakkında herhangi bir bilgi alınamadı. Milli müfrezelerin bölgeye hâkim olmasından sonra iş birlikçiler, yani yerli Rum ve Ermeniler Yunan kuvvetlerinin bulunduğu Mudanya'ya gittiler. Bağımsız Yalova Bölüğü, Mudanya'ya girdiğinde burada bulunan Rum ve Ermeniler tedirgin halde bekliyorlardı. Bunlara karşı herhangi bir saldırı olmaması için tedbir alan Yalova Bölüğü, böylece insanlık adına üzerlerine düşen görevi de yapmış oldu.

Yunanlıların Eskişehir- Kütahya Muharebeleri öncesi Yalova bölgesindeki kuvvetlerini çekmeye başlamasıyla bağımsız Yalova Bölüğü de Yalova'yı ele geçirmiş böylece, 15 Eylül 1920'de başlayan esaret 19 Temmuz 1921'de sona ermiştir. Bu tarihten sonra Bağımsız Yalova Bölüğü Yunanlıların bu bölgeye geçmemesi için Suğören ile Reşadiye arasındaki boğaza hâkim olarak görevlerini başarıyla yerine getirmişlerdir.

Mudanya İskelesi'nde Anadolu'dan ayrılmak üzere olan toplanan Rumlar, *Illustration Mecmuası*, 1922, Paris (<http://bursagocmuzesi.com/muze/>)

İstiklal Savaşı sırasında işgalci Yunanlılarla iş birliği yaparak komşularını katleden Ermeni ve Rumlar savaş bittikten sonra Mudanya'ya sığınmışlardı. Bağımsız Yalova Bölüğü, Mudanya'ya girdiğinde korku içinde bekliyorlardı. Ancak Türkler onların yaptığının aynısını yapmak bir tarafa, onları koruma altına alarak sağ salım ayrılmalarını sağlamışlardı.

Yalova, batı cephesinin yan cephesi olarak Kurtuluş Savaşı'nda üzerine düşen görevi gerektiği gibi yerine getirmiş, Yunan kuvvetlerinin geriye dönüşünü engelleyerek Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına da büyük katkı sağlamıştır.”

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yalova ve Atatürk

Cumhuriyete girilirken Kurtuluş Savaşı'nın bitip, ülkemizin yeniden imarının yapıldığı ilk yıllarda Yalova'nın durumu çok kötüydü. Kaplıcalar bakımsızlıktan ve tahribattan nasibini almış, merkezde sıtma ve salgın hastalıkları sebebi ile halkın büyük bir kısmı hastalıklarla mücadele ediyordu. Kent merkezi sazlık ve bataklıkların yaygın olmasından kaynaklı olarak sivrisinek yatağı haline gelmişti. Merkez nüfusu bazı köylerden daha azdı. Savaş sebebi ile köylerin büyük bir kısmı tahrip olmuş, bazı köyler ise tamamen yakılıp yıkılmıştı. Yalova ve çevresinde Kurtuluş Savaşı'nda yaklaşık olarak 6500 civarında kişi mezalime uğramış, resmi kayıtlara göre 232 ev tamamen yakılıp yıkılmıştı. Köylerin bir kısmı ise boşaltılmıştı.¹⁹

“Cumhuriyet Döneminde Yalova” adlı makalede bu konu özetle şöyle anlatılmaktadır:²⁰

“Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Ağustos 1929 günü Yalova'ya ilk gelişi ile birlikte bölge genç Cumhuriyetin şekillendiği, Ankara dışındaki önemli diğer bir merkez haline gelmiştir. İlk iş olarak bölgede yaşayan halkın en büyük sorunu olan sıtmayla mücadeleye girilmiş, bataklıklar kurutulmuş ve halka ücretsiz ilaç yardımı ile kısa sürede sıtma ile mücadelede sonuç alınmıştır.

Bölgenin idari yapısında da 20.11.1929 tarihinde çıkarılan kanunla değişikliğe gidilerek, Yalova kaza merkezi haline getirilmiş ve İstanbul'a bağlanmıştır. Bölgenin güvenliği için bir polis teşkilatı ve itfaiye teşkilatı kurulmuş, posta ve telgraf teşkilatı merkezi yapılmış, ayrıca elektrik verilerek büyük şehirlerle telefonla görüşme imkânı sağlanmıştır. Yalova'nın köylerle de bağlantısı sağlanmış ve 1929'da Yalova'da okul sayısı 6 iken 1932'de bu sayı 26'yı bulmuştur.

1934 yılında Halkevi binası yapılmıştır. Bina 1999 yılında meydana gelen deprem sonrası yıkılarak plan özellikleri korunmuş şekilde yeniden yapılmıştır.

19 - N.Küçük, “Cumhuriyet Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

20 - Bu bölüm, *Geçmişten Günümüze Yalova kitabındaki* “Cumhuriyet Döneminde Yalova” makalesinden (s.167- 180) özetlenmiştir.

Atatürk'ün Yalova'da yaptığı hizmetleri anlatan bir pano, Yalova Kent Müzesi'nden.

Atatürk, tarımsal üretim konusunda, Marmara Bölgesi ve yakın çevresine model oluşturmak amacıyla Yalova'nın doğusunda Millet Çiftliği, batısında da Baltacı Çiftliği adını verdiği birer çiftlik arazisi satın almıştır. Burada, dönemin modern tarım ve hayvancılık teknikleri uygulanarak kısa zamanda üretimin sonuçları alınmaya, İstanbul'da seviz yerde satış mağazası açılarak üretilen ürünün satışının yapılmasına başlanmıştır. Bölge çiftçisine model olacak şekilde üretimin yapıldığı ve Atatürk'ün şahsî çiftlikleri konumundaki Millet ve Baltacı Çiftlikleri 11 Mayıs 1938 günü hazineye devredilerek Türk milletine armağan edilmiştir.

1929-1938 yılları arasında toplam 313 gününü Yalova'da geçiren Atatürk, buradaki ikâmeti sırasında genellikle Termal kaplıcaları içerisindeki köşkte kalmayı tercih etmiştir. Çiftliklerindeki çalışmaları yerinde incelemek ve denize girmek için ise küçük ölçülerdeki iki köşkü daha bulunmaktadır. Bu köşklere Millet Çiftliği içerisinde bulunan köşk günümüzde “Yürüyen Köşk” olarak bilinmektedir. Atatürk'e ait diğer bir köşk ise Baltacı Çiftliği içerisinde yer alan bugünkü TİGEM Atatürk Köşkü'dür. Atatürk, çiftliği satın aldığı yerde mevcut olan köşk, bu dönemde iç düzenlemesi yapılarak tekrar kullanıma sunulmuştur.

Atatürk Yalova iskelesinde kendisini karşılayanları selamlıyor, 17,7,1930.

Bu dönemde, Yalova Termal Kaplıca Bölgesi, Atatürk tarafından özellikle ele alınarak yeniden imar edilmiş ve yabancı devletlerin yöneticilerinin bile tatil için rağbet ettiği modern bir yapıya kavuşturulmuştur. Bugün Yaveran Köşkü ve Atatürk Köşkü olarak bilinen köşkler ve daireler hazırlanarak çalışma ofisleri ve halk için Büyük Otel ve Gazino olarak hizmete sunulmuştur. (Adı geçen köşkler kendi sayfalarında anlatılmıştır.)

Atatürk'ün ömrünün son yıllarında Yalova kentinin modern gelişimi için yaptırdığı son çalışma “Yalova İmar

Planı"dır. Bu plan ile daha 1930'lu yıllarda şehrin gelişim yönü ve ana güzergâhları belirlenmiştir. Şehrin ana iskeletinin oluşturulduğu bu planlama günümüzde de korunmuş, şehrin gelişimi bu planlama etrafında gerçekleşmiştir. 'Geleceğin su şehri olacaktır' dediği Termal'i dünyanın en önemli sağlık merkezi, 'Benim kentim' dediği Yalova'yı ise genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kentlerine model teşkil edecek şehir haline getirmişti."

Günümüzde Yalova

Atatürk'ün vefatından sonra da Yalova'da gelişmeler devam etti. Nüfus zamanla çoğaldı. Yalova iç göç almaya başladı. Sanayi ve ticaret gelişti. Özellikle Atatürk Araştırma Merkezi'nin önderliğinde tarım gelişme gösterdi. Çiçekçilik ve meyvecilikte il söz sahibi konuma geldi.

1995'te il olan Yalova'da günümüzde idari yapılanma şu şekildedir:

Merkez ilçe: Belde: Kadıköy. Köyler: Elmalık, Sugören, Samanlı, Soğucak, Kazimiye, Safran, Hacımehmet, Güneyköy, Kirazlı, Esadiye, Kurtköy.

Çiftlikköy ilçesi: Belde: Taşköprü. Köyler: Burhaniye, Çukurköy, Dereköy, Denizçalı, Gacık, İlyasköy, Kabaklı, Kılıç, Laledere, Sultaniye.

Termal ilçesi: Üvezpınar, Gökçedere Mahallesi, Termal ilçesini oluşturur. Köyler: Akköy, Yenimahalle.

Çınarcık ilçesi: Beldeler: Esenköy, Koruköy, Teşvikiye. Köyler: Kocadere, Şenköy, Ortaburun.

Armutlu ilçesi: Köyler: Hayriye, Kapaklı, Mecidiye, Fıstıklı, Selimiye.

Altınova ilçesi: Beldeler: Kaytazdere, Subaşı, Tavşanlı. Köyler: Aktoprak, Fevziye, Sermayecik, Geyikdere, Karadere, Hersek, Tevfikiye, Tokmak, Havuzdere, Ahmediye, Ayazma, Örencik, Çavuşçiftliği.²¹

Yalova bugün; özellikle çiçekçilik başta olmak üzere tarımdaki gelişmeleri, tersanecilikteki önemi ve yeri, sanayi ve ticaretteki gelişmeleri, artan turizm potansiyeliyle İstanbul, Kocaeli ve Bursa üçgeni içinde hızla gelişen, değişen, büyüyen bir kenttir.

Kaynaklar

Ahmet Akyol, *Zaman Tünelinde Yalova*, Yalova 2003.

Ahmet Akyol, *Atatürk'ün Kenti Yalova*, Yalova 2003.

Ahmet Büyükkaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019.

Ahmet Taşağıl, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019.

Cihan Yalvar, "1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.104.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, *Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu*, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

Mehmet Emin Yardımcı, *XIX. yüzyılda Yalova Kazasının Ekonomik ve Sosyal Durumu (1844-1845 Temettuat defterlerine göre)*, 2016, sayfa 7.

Mehmet İnbaşı, "Kuruluş, Osman Gazi", *İslam Tarihi ve Medeniyeti 12 / 1, Osmanlılar*, İstanbul 2018, s. 21-44 arası özetinden.

Mehmet İnbaşı, "Orhan Bey", *İslam Tarihi ve Medeniyeti, 12/ 1, Osmanlılar*, İstanbul 2018, s. 44-73 arası özetinden.

Nebahat Aslan, "Yalova, Gemlik, Orhangazi ve İzmit (Samanlıdağ) bölgesinde yaşanan Yunan mezalimi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, Erzurum, 2003.

Nebahat Küçük, *Kurtuluş Savaşında Yalova*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL, İstanbul – 2008, s.95.

Nebahat Küçük, "Cumhuriyet Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019,

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019.

www.yalova.gov.tr

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/genelbilgiler

Yalova'nın havadan görünüşü, 2019. Günümüzde Yalova, artan nüfusu, gelişen ekonomisi ve modern çehresiyle İstanbul, Bursa, İzmit arasında gelişmeye devam eden bir şehirdir. (Fotoğraf, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

Karaca Canlı Ağaç Müzesi

TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE YALOVA

Merkez, Altınova, Çiftlikköy, Termal, Çınarcık ve Armutlu ilçelerinden oluşan Yalova il sahasında, yaptığımız araştırmalarla ortaya koyduğumuz bilgilerden oluşan kitabımızda, belirtilen ilçelerin tarihî ve doğal güzellikleri ayrı ayrı ve sırayla bu bölümde ele alınmıştır.

Bahsettiğimiz yerleşim yerlerinde Bizans ve Osmanlı döneminde yoğun bir yerleşim olmadığı için sanat tarihi açısından, Bursa ve İstanbul'dakiler kadar büyük eserler günümüze ulaşmamıştır. Çünkü o zamanlarda Yalova sahasındaki yerleşimler ve kıyıları İstanbul'un sayfiye yerleri veya yolların geçiş güzergâhı üzerinde küçük yerleşim birimleriydi. Bölgenin esas önemi ipek ve hac yolu üzerinde stratejik bir konumda olmasından geliyordu. Termal ve Armutlu kaplıcaları ise her dönemde önemini koruyordu.

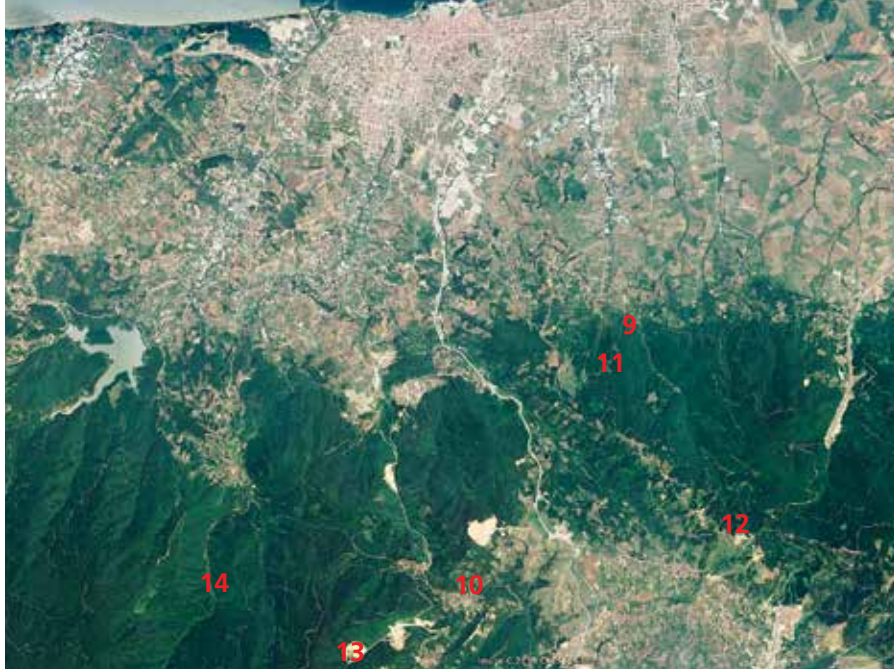
Günümüze kalabilen tarihî eserler ve ilin doğal güzellikleri kendi yerlerinde ele alınmıştır.

Yalova şehir merkezinde yüzyıllardan beri varlığını sürdüren Rüstem Paşa Camii'nin önü her zaman hareketlidir.

TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE MERKEZ İLÇE VE KÖYLERİ

- Rüstem Paşa Camii
- Yalakâbâd (Yalova) Kâğıthanesi
- İbrâhim Müteferrika Kâğıt Müzesi
- Yürüyen Köşk
- Yalova Hükümet Konağı
- TİGEM Atatürk Köşkü
- Güneyköy
- Yalova Açık Hava Müzesi
- Karaca Arboretum (Canlı Ağaç Müzesi)
- Çınarlı Hıyaban
- Diğer Bazı Doğal Güzellikler

Merkez ilçede bulunan tarihi ve doğal güzelliklerin yerleri

- 1- Rüstem Paşa Camii
 - 2- İbrâhim Müteferrika Kâğıt Müzesi
 - 3- Yürüyen Köşk
 - 4- Yalova Hükümet Konağı
 - 5- TİGEM Atatürk Köşkü
 - 6- Yalova Açık Hava Müzesi
 - 7- Karaca Arboretum Ağaç Müzesi
 - 8- Çınarlı Hiyaban
 - 9- Elmalık'taki Yalova Kâğıthanesi
 - 10- Güneyköy ve Sultan Reşat Çeşmesi
 - 11- İstihkam Tepesi
 - 12- Höyüktepe (Pilavtepe) Tümülüsü
 - 13- Beşpınarlar Tepesi
 - 14- Kapılı Çınar
- Bu noktalar yerlerinde detaylı olarak anlatılmıştır.

Yalova'nın tarihî eserlerini ve doğal güzelliklerini anlattığımız kitabın bu bölümünde merkez ilçe ve köylerindeki eserleri ele alıyoruz.

Birkaç bin kişilik nüfusuyla Cumhuriyet dönemine ulaşan Yalova, bölge olarak daima önemli bir geçit noktası olsa da şehir merkezi geniş bir yerleşim yeri değildi. O yüzden şehir merkezinde Bizans ya da Osmanlı döneminden kal-

ma bugün bilinen fazla bir eser yoktur. Merkezde, sahile yakın bir yerde Rüstem Paşa Camii, rıhtımdan Termal'e ulaşan yol üzerindeki Samanlı'da yine Rüstem Paşa'nın yaptırdığı bugün mevcut olmayan bir kervansaray ve cami vardı. Termal kaplıcaları ve orada inşa edilen yapılar ise hep vardı ve faaldi. Bu bölümde; yukarıda gösterilen yerler anlatılacaktır.

RÜSTEM PAŞA CAMİİ

Yalova merkezinde çeşitli tamirlerle günümüze ulaşabilen ve şehrin en önemli tarihî eseri olan Rüstem Paşa Camii, adını verdiği mahallede sahile yakın bir yerde İsmet Acar Caddesi ile Gazi Paşa Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Çevresi açık, ferah, bitişiğindeki çay bahçesinde insanların oturduğu, hareketli güzel bir mekândır.

1999 depreminde hasar gören ve minaresi yıkılan camide en son tamir Mayıs 2013'te gerçekleştirilmiştir. Cami zamanla ihtiyaca cevap veremeyince son yıllarda yanına Merkez Camii yapılmıştır.

XVII. yy yapısı olduğu tahmin edilmekle beraber kitâbesi veya benzeri bir belge bulunamadığı için kesin yapılış tarihi ve bânisi bilinmemektedir.

İlk yaptıranın Kanûnî Sultan Süleyman ve eşi Hürrem Sultan'ın kızları Mihrimah Sultan'ın kocası ve o dönemin sadrazamlarından Rüstem Paşa' olduğu söylene de bu konu

1- Rüstem Paşa'nın, 1500'lü yılların başında Saraybosna yakınlarında bir köyde doğduğu rivayet edilir. Acemi oğlan olarak girdiği sarayda hızla yükselmiş daha sonra sancak beyliği, beylerbeylik gibi birçok görevlerde bulunmuştur. Anadolu beylerbeyliği ve daha sonra iki kere veziriazamlık yapmıştır. Bu arada birçok sefere de katılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenip saraya damat olan Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın nikâhları 23 Receb'de (4 Aralık 1539) kıyılmıştır. Hürrem Sultan, oğullarının tahta çıkması için Şehzade Mustafa'yı devre dışı bırakmaya çalışırken en büyük desteği damadı Veziriazam Rüstem Paşa'dan görmüştür. Rüstem Paşa 28 Şevval 968'de (12 Temmuz 1561) istiskadan öldü ve İstanbul'da Şehzade Camii haziresindeki türbesine defnedildi. Rüstem Paşa vefat ettiğinde büyük bir miras bırakmıştır. Osmanlı kaynaklarında serveti yaklaşık 12 milyon altın olarak zikredilir. Geride 1700 köle, 2900 savaş atı, 780.000 hasene altın, nakit olarak 1000 yük para, Anadolu ve Rumeli'de 815 çiftlik, 76 su değirmeni ve 5000 ciltten fazla çeşitli kitap ve daha birçok değerli eşya bırakmıştır.

Rüstem Paşa Camii ve yanındaki Merkez Camii konumu (Google Maps: 40.657362, 29.268251)

müphemdir. Şöyleki: Mimar Sinan'ın tezkirelerinde Yalova Samanlı'da Rüstem Paşa adına bir cami, kervansaray ve hamam yaptığı kayıtlıdır ama vakfiyesi incelendiğinde Sa-

Rüstem Paşa yaptırdığı yüzlerce hayır eseri ve bağışladığı gelirlerle de müstesna bir yere sahiptir. Kurduğu vakıflarla Hırvatistan, Macaristan, Balkanlar, Rumeli, İstanbul, Anadolu, Mısır, Medine ve Kudüs olmak üzere ülkenin farklı coğrafyalarında birçok hayır eseri yaptırmıştır. Toplam on iki cami ve mescit, yedi mektep, otuz iki hamam, yirmi iki çeşme, 273 oda, elli dört mahzen, 563 dükkân, yirmi sekiz han ve kervansaray, beş medrese onun vakfettiklerinin sadece bir kısmını oluşturur. Eminönü'nde bulunan camisi çinileriyle meşhurdur.

Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan Ayşe Hümâşah adlı bir kızı ve Osman adlı bir oğlu olmuştur. Osman Bey'in ve Ayşe Sultan'dan olan iki torununun kabri Üsküdar Mihrimah Sultan Camii haziresindedir (Kaynak: Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *DİA*, 2008, c.35, s. 288-290.)

Rüstem Paşa Camii kuzeybatıdan

manlı karyesi haricinde şehir merkezinde yaptırılan ayrıca bir cami adı geçmemektedir. Tarihî kaynaklarda, İstanbul'dan gelip Yalakâbâd İskeleye'nde inerek Termal yoluna devam eden yol üzerinde olması dolayısıyla Samanlı'daki kervansaray ve cami hakkında belgelere sıkça rastlanmaktadır. Vakfiyesinde de ayrıntılı olarak bilgiler vardır. (Ancak adı geçen Samanlı'daki bu eserler bugün mevcut değildir.)² Bu vakfiyede Yalova civarındaki vakıf malları ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Ayrıca Rüstem Paşa'nın vakfından Yalova'ya su yolları ve kaldırım yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu durumda caminin adının Rüstem Paşa olarak anılmasının sebebini bulmak için eldeki kaynaklara göre bugün tahminden öte bir sonuca varmak mümkün görülmemektedir. Sözlü kültürden geldiği bellidir ama kaynağı bilin-

2- Bu konuda Murat Çelik'in hazırladığı, *Rüstem Paşa Camii - Rüstem Paşa Camii Hakkındaki Arşiv Belgeleri* (Yalova Belediyesi, 2013) adlı kitapta geniş bilgi ve belgeler vardır.

memektedir. Fakat birkaç tahmin yürütülebilir. Şöyleki: Rüstem Paşa'dan sonra vakfını bir müddet devam ettiren çocukları Ayşe ve Osman'ın (ki Osman Bey'in ve Ayşe Sultan'ın iki çocuğunun mezarları Üsküdar Mihrimah Sultan Camii haziresindedir) bu camiyi yaptırıp Rüstem Paşa vakfına ilave edebilecekleri gibi burada bir hayır sahibi tarafından yaptırılan bir camiyi harap durumdayken bu vakıf tamir ettirmiş olabilir. Bir diğer ihtimal de burda varolan bir vakfın soyundan mütevellî kalmayınca bakım ve onarım masraflarının Rüstem Paşa vakfından karşılanması sağlanmış olabilir. Böylelikle adının bu şekilde kalması muhtemeldir. Paşanın vakfından yapılan su yolunun nihai noktası Rüstem Paşa Camii'dir. Dolayısıyla suyun geldiği halkın faydalandığı bu yere ve mahalleye Rüstem Paşa denmesi de ihtimal dahilindedir.

Şöyle ya da böyle bir şekilde Rüstem Paşa vakfiyle burasının bir irtibatı olmuş, halk arasında da cami ve mahalle

Rüstem Paşa Camii son haliyle batıdan

bu isimle anılagelmiştir. Bu konu belki ilerde bulunabilecek yeni belgelerle açıklığa kavuşturulabilir.

XVII. yy.'da Yalova civarını da gezen Evliya Çelebi, minaresi olan kubbeli bir caminin varlığından söz etmektedir. Bu cami Rüstem Paşa Camii midir başka bir cami midir, belli değildir.

Camiiyi ilk yaptıran belli olmadığı gibi mimarı da belli değildir. Mimar Sinan'ın yaptığı sanılsa da kendi yazdığı eserlerde Samanlı'daki cami ve kervansaray dışında bir bilgi olmadığı için Sinan'ın yapma ihtimali çok zayıftır.

Çevresindeki tarihî ulu çınarlar ve çitlenbik ağaçları burasının kazanın merkezi çarşının içi olduğunu ve caminin

de eskiden beri burada var olduğunu göstermektedir. 26 Eylül 1879 tarihli bir belgede de cami, Çarşı Camii olarak anılmaktadır. XIX.yy ait birçok belgeden caminin defalarca tamire muhtaç olduğu ve tamir edildiği anlaşılmaktadır. Bugün mevcut olmayan ancak belgelerde adı geçen su kuyusu ve şadırvanların da muhtemelen caminin kuzeydoğusunda olmalıdır.³

Yapılan birçok tamirlerde ana karakterini kaybetmediği sanılan yapının harem kısmı 11x9,5 m. ebatlarında kareye yakın plandadır. Bazı yerlerinde kesme taş kullanılsa da genel olarak moloz taşlar ve harçla yapılmıştır. Kalın duvarları bugün kirpi saçaklı bir çatı örtmektedir. Yapı ilk

3- Murat Çelik, a.g.e.

Rüstem Paşa Camii güneyden. Caminin çevresi her zaman hareketlidir. Arkada, zamanla Rüstem Paşa Camii yeterli gelmeyince yanına son yıllarda yapılan Merkez Camii görülüyor.

Ahşap minber ve üzeri boyayla kapatılmış mermer mihrap

Ahşap kadınlar mahfili

yapıldığında ahşap iken hatta muhtemelen kubbeli iken çeşitli hasarlar sonunda kubbesi yıkılmış, yerine düz çatı yapılmış olabilir. İki sıralı pencerelerin alt kattakiler dik-dörtgen ve demir parmaklıklı, üsttekiler ise kırık kemerli ve alçı dekorludur.

İç mekânın ve son cemaat yerinin tavanı ahşap kaplıdır. Son cemaat yeri altı ahşap sütun üzerine oturmaktadır. İçerde ahşap ayaklar üzerine oturan ahşap parmaklıklı hanımlar mahfili bir ara katla mekândan ayrılmıştır. Ahşap olan minber ve vaiz kürsüsünün yeni yapıldığı bellidir. Mihrabı ise yeni boyalıdır.

1999 depreminde kaide kısmına kadar yıkılan minaresi 2013 tamirinde kaidesi üzerine tuğlayla yeniden yapılmıştır.

Bazı kaynaklarda camiyle birlikte bir hamam ve sonradan okul olarak kullanılan bir hanın varlığından söz edilmektedir. Bugün mevcut olmayan okul bazı kaynaklarda geçmektedir ama caminin hemen yanındaki hâlâ faal olan hamamın camiyle ilgisi konusunda bir belge bulunamamıştır.

Kaynaklar

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Temmuz 2019.

Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *DİA*, 2008, c.35 s. 288-290.

Murat Çelik, "Rüstem Paşa Camii", *Rüstem Paşa Camii Hakkındaki Arşiv Belgeleri*, Yalova Belediyesi, 2013.

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/rustempasa-cami>

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/rustempasa-camii/>

Rüstem Paşa Camii'nin yanına yeni yapılan Merkez Camii

Bölgede Varlığı Bilinen Ancak Bugün Mevcut Olmayan Üç Eser

Samanlı'daki Rüstem Paşa Camii ve Kervansarayı

XVI. yüzyılda Mimar Sinan döneminde inşa edilen yapıların listesinin yer aldığı tezkirelerde Rüstem Paşa tarafından Yalova-Samanlı'da bir cami ve bir de kervansaray yapıldığı belirtilmektedir. Aptullah Kuran tarafından yapılan yerinde incelemede cami ve kervansarayı köy dışında olduğu ve tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Samanlı'da dört hamam olduğu bilirse de bunlardan sadece ikisi yöre halkı tarafından hatırlanmaktadır. Bu yapılardan biri tamamen yıkılmış bir diğeri ise kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Osmanlı Arşivi'nde yer alan kale ve çevresi ile ilgili yazışmalara bakıldığında en erken tarihli belge 1690 tarihini taşımaktadır. Belgeye göre kalede görev yapan 22 askerinin 1690 yılındaki masraflarının Gümölcine'ye bağlı Palas köyü tuzlasından elde edilen gelirden karşılanması istenmektedir. 1900 yılından itibaren başlayan yedi yazışmada bataklık haline gelen alanda rihtim inşasının yapılması gerektiği ve bunun için yapılan keşif raporları yer almaktadır. Bugün de bu alan liman işleviyle kullanılmaktadır.¹

Samanlı Kalesi

Kaynaklarda adından söz edilen, bugün ise mevcut olmayan bir başka kale ise Samanlı Kalesi'dir. Kale hakkında Evliya Çelebi (İlicada) "bir hafta zevk ve sefa ettikten sonra Samanlı Kalesi'ne vardık. Samanlı Kalesi Osman Gazi çağında Samanoğlu adındaki savaşçı tarafından fethedildiğinden Samanlı derler. Tanrı emriyle samanı dahi çok olur. Deniz kıyısında harap kalesi vardır. 150 evli bağlı bahçeli bir kasabadır. 1 camii, 3 mescidi birkaç dükkânı vardır. Nahiyesi Yalova'dır. Buranın da havası ağırdır" sözleriyle ifade ettiği Samanlı Kalesi'ne ait başka bir belge de "... Samanlı derbendi hıfzı için sancağına müteallik olan piyade taifesinden kifayet miktarı piyade tayin itmeğin, zikir olunan piyadeler söz konusu defter gereğince derbendi koruyup, yayalık hizmeti görsünler..." denilmiştir. Zamanla liman ağzını kontrol eden kale yok olmuş fakat kalenin olduğu alan ve yol her zaman önemini korumuştur.²

1-Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.209.

2-Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.208.

Elmalık Kalesi

Yalova'da önemli oranda korunarak günümüze ulaşan bir diğer kale Elmalık Kalesi'dir. Pylai Kalesi'nden çıkan yola hâkim bir konumda bugünkü Elmalık köyünün 500 metre güneyinde yer alan kalenin yapımına ilişkin bir bilgi olmamasına rağmen İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından aynı yolun başlangıcı olan Pylai surlarıyla birlikte inşa edildiği düşünülmektedir. 80 x 40 metre ölçülerinde olan kalenin içerisinde definciler tarafından parçalanmış bir kuyu yer almaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar sağlam olan yapıdan sadece güneydeki kapının bir bölümü ile batı tarafında yer alan burcun bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Doğuda yer alan ve vadiye hâkim konumda olan yüksek burç ise dinamitlerle patlatıldığı için ikiye ayrılmış durumdadır. Sahilden gelen yolunu kontrol eder şekilde konumlanmış olan kalenin duvar dokusunu oluşturan taşlar her dönemde kullanım için sökülüştür. Yoğun harçlı kullanım içerisindeki taşların arasında seyrek de olsa 3,5x16 cm. uzunluğunda tuğla kullanımı görülmektedir. Yapının halen tescilsiz oluşu ve tahribatlara açık hali, yakın tarihlerde tamamen ortadan kalkmasına neden olacaktır. Kalenin hemen yanındaki tepede Yalova'nın Yunan işgali sırasında savunma amaçlı açılmış siperler de günümüze önemli oranda korunarak ulaşmıştır.³

3-Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.208.

YALAKÂBÂD KÂĞİTHANESİ

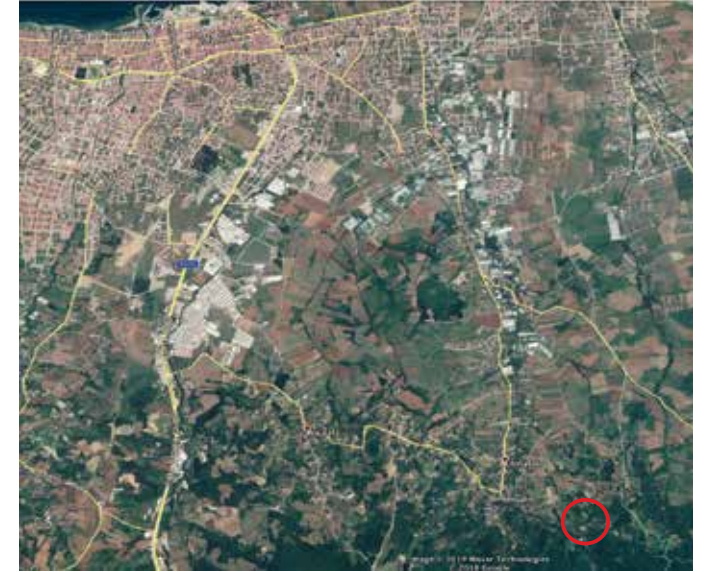
Yalova'nın bir önemli yönü de Osmanlılar döneminde burada bir kâğıt imalathanesinin kurulmuş olmasıdır. Osmanlı'ya matbaayı ilk getiren İbrâhim Müteferrika tarafından Elmalık köyünde Hırka deresi üzerinde kurulan kâğıthane 1744 - 45 yıllarında imalata başlamıştır. Elmalık köyü Yalova'nın güneyinde ovaya hâkim bir yerde, sahile, deniz ulaşımına ve İstanbul'a yakın bir konumdadır. Elmalık köyünün seçilmiş olması birçok yönden, şartlarının uygun olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Günümüzde Yalova merkeze; kâğıthane kurulduğu dönem ise Karamürsel'e bağlı olan Elmalık köyü arşiv belgelerine göre zaman zaman Saruhanlı olarak da anılmaktadır. Kâğıthanenin üzerine kurulduğu günümüzde Elmalık deresi olarak bilinen derenin bir isminin de Hırka deresi olduğu anlaşılıyor. Arşiv kayıtlarında Yalakâbâd kazası dahilinde, Hırka karyesi isimli bir köye rastlanıyor ki, Hırka deresinin bu köyün içinden geçerken aldığı isim olmalıdır.¹

Kâğıthanenin kurulduğu zamanlarda köylülerin suyun azalmasından dolayı bahçelerini sulayamadıkları yönünde şikâyetleri olduğu bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Yine Kâğıthane Emîni İbrâhim Müteferrika tarafından yazılan bir arzuhalde, susuzluktan dolayı civar köylülerin kanunsuz olarak kâğıthane deresinin suyunu aldıkları ve bu yüzden azalan suyun kâğıthanenin çarklarını döndüremediği için çalışamaz duruma gelineceği bildirilmiş ve bunun üzerine Yalova kadısına ve a'yân-ı vilayete hitaben Temmuz 1746'da yazılan bir ferman ile bu durumun önlenilmesi emredilmiştir.²

1-Aytekin Vural, "Bir Osmanlı Değirmeni: Yalova Kâğıthanesi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.235.

2 - AYTEKİN VURAL, a.g.e., s.242-244.

Elmalık köyünün yeri (yukarda) ve kâğıthanenin konumu. Kâğıthanenin bulunduğu yer kırmızı daire içine alınmıştır (Google Maps: 40.603341, 29.317819)

Değirmenin kurulduğu arazi devrin önemli devlet adamlarından Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa'ya aittir. Ağanın çiftliğinde dere üzerine, köyün biraz güneydoğusuna rastlayan yerinde kurulmuştur. Beşir Ağa birçok vakıf bulunan siyahi bir harem ağasıdır. 1746'da vefat eden Beşir Ağa'nın mezarı Eyüp Sultan Türbesi'nin giriş kapısı yanındadır. Ağanın; Cağaloğlu'nda ve Eyüp'te, sıbyan mektebi, medrese, cami, çeşme gibi birçok vakıf eseri mevcuttur.³

3- Bunların başlıcaları Bâbiâli'de cami, sıbyan mektebi, medrese, kütüphane, tekke ve sebilden meydana gelen bir külliye; Eyüp'te bir dârülhadis, kütüphane ve çeşme; Topkapı Sarayı içinde bir mescit; İstanbul'un çeşitli yerlerinde çeşmeler; Medine'de bir medrese ve kütüphane, Kahire'de bir sebül ve mektep; Zistovi'de bir medrese ve kütüphanedir. Ayrıca Bağdat'ta İmâm-ı Âzam Camii Kütüphanesi'ne de bir miktar kitap vakfetmiştir.

On üç yıl III. Ahmed, on altı yıl da I. Mahmud zamanında olmak üzere toplam yirmi dokuz yıl harem ağalığı görevinde bulunan Beşir Ağa sarayda özellikle I. Mahmud üzerinde büyük nüfuz sahibi olması dolayısıyla önemli mevkilerde tayinlerde tesirli olmuştur. İlim ve maarif ehlini himaye etmiştir.

Derenin suyu bugün çok zayıf akmaktadır. Kâğıthane olduğu zamanlar herhalde dere, değirmeni idare edecek kuvvettiydi. İmalat tamamen suyla ilgili olduğu için su değirmeni ile birlikte ele alınmıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında hızla seri üretime geçilerek yoğunlaşan kâğıt üretimi, daha önceki dönemlerde bu tür değirmenlerde gerçekleştiriliyordu.

Şu anda imalathanenin yerinde bir değirmen kalıntısı vardır, ancak hem köylülerin ifadesine göre hem de çimento ve demirle olan parça kalıntılarında şimdiki değirmen parçalarının yakın zamana ait olduğu anlaşılmaktadır. Köylüler hatırladıkları bir zamana kadar bu değirmenin çalıştığını söylüyorlar. Zaten burdaki kâğıt imalathanesi ancak 1760'lara kadar faal kalabilmiştir. Ondan sonra yine değirmen olarak son zamana kadar çalışmış olabilir.

Elmalık deresi üzerindeki kâğıthanenin yerinde olduğu düşünülen değirmenin kalıntılarında çeşitli görüntüler. Temmuz 2019.

Yalakâbâd Kâğıthane'si Osmanlı'ya matbaayı ilk getiren İbrâhim Müteferrika tarafından kurulmuştur.⁴

Macaristan kökenli bir dönme olan İbrâhim Müteferrika XVIII. asırda Osmanlı hizmetine girmiştir. Çeşitli diller bildiği için tercümanlık ve diplomatlık görevlerinde bulunan İbrâhim Müteferrika Lâle Devri'nin meşhur sadrazamı Nevşehirli Dâmad İbrâhim Paşa'yı matbaanın kurulması konusunda ikna etmeyi başarmıştı. Ulemanın da onayını alan Müteferrika çok fazla vakit kaybetmeden işe koyuldu ve matbaasında Türk tarihindeki ilk basılı eser olan *Van-kulu Lugatı'nı* bastı. Kısa süre sonra çıkan Patrona Halil İsyanı sonrasında İbrâhim Müteferrika, Lâle Devri'nin sağ kalan önde gelen şanslı isimlerinden biri olmuştur. Zira III. Ahmed tahtından, Dâmad İbrâhim Paşa ve Şair Nedim canından olurken, İbrâhim Müteferrika ve matbaasına dokunulmadı. Yeni padişah, I. Mahmud'un matbaa ile ilgili fermanı tecdit etmesiyle beraber İbrâhim Müteferrika 1747'de vefatına kadar faaliyetlerine devam etti.⁵

Matbaanın gelişmesi yeni kâğıt imalatını gerektiriyordu. Osmanlı yönetimi bu ihtiyacı karşılayamamıştı. Zira Fransa'dan gelen baskıya uygun kâğıtlar son derece pahalıydı. İbrâhim Müteferrika da Yalakâbâd'da bir kâğıt fabrikası kurulmasını uygun gördü. Bölgede eskiden beri odunculuk faaliyeti yapıldığı için ağaç tedarikinin kolay olması ve iskeleleriyle Yalakâbâd ile İstanbul arasındaki rabitanın rahat sağlanabilmesinden mütevellit Yalakâbâd, Kâğıt Fabrikası'nın açılması için ideal bir yer olarak değerlendirilmiş olabilir. Yalakâbâd Kâğıthanesi'nin faaliyetlerinin 1745 yılında başladığı söylenebilir. Kâğıthanenin Elmalık karyesinde yapılması kararı verildi.⁶

Kâğıt fabrikasının kurulmasından sonra şimdi sırada fabrikada çalışacak işçileri bulmak vardı. İbrâhim Müteferrika, kâğıtçılığın son derece ileri olduğu Lehistan'dan ustalar getirtilmesini talep etti ve bu hususta şu takriri kaleme aldı:

"Asitane-i Dersaâdet'te kâğıt yapılmak tasdim ve rey-i sevabı irad olunub iki üç seneden berü esbabına teşebbüs

4 -İlk matbaa İbrâhim Müteferrika tarafından 1139 Zilkade ortalarında (1727 Temmuz başı) İstanbul'da Yavuz Sultan Selim semtindeki evinde kuruldu. İbrâhim Müteferrika, matbaa kurma girişimini gerçekleştirmek amacı ile baskı sanatının yararlarını anlatan Vesiletü't Tiba'a adlı layihasını hazırlayıp Dâmad İbrâhim Paşa'ya sundu. Müteferrika, Dağıstan'daki bir görevden döndükten sonra Divân-ı Hümayun tarihçiliğine getirilmiş ve 1745'te bu görevinden ayrılmıştır. Bu sıralarda Yalova'da kâğıt fabrikası kurma girişimlerinde bulunmuş, Lehistan'dan ustalar getirtmiştir (Aytekin Vural, a.g.e., s.233).

5- Ahmet Büyükkaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.51.

6- Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e., s.51-53.

ve Leh tarafından üstadlar tedarik ve bu tarafa cep ve iktiza eden me'netleri ve harcırahları görülmek ve eminen Asitane-i Saâdet'e irsal olunmak üzere sadrazam-ı sabık hazretleri tarafından Hotin Valisi'ne ve Boğdan Voyvodası'na hitaben iki defa mektub-ı şerefsudur vusul bulub, emr-i mukim ve matlûb kuvvet-i karibeye gelmişken bazı avarız zuhuru üstadların diyar-ı merkumeden çıkub bu tarafa gelmelerine ma'ni ve emr-i matlubun tehirine badi olmuşdu. Bu esnada Boğdan Voyvodası İskerletzâde Yanaki voyvoda kullarının husus-u merkume kemal-i takyid ve ihtimamından naşi mümaileyh tarafından bu husus için Hotin sakinlerinden Arslan nam Yahudi, Leh'e gönderülüp mukaddema bu canibe gelmeye mütemayil kâğıtçı ustaları buluca kendileriyle kavlı -ü bazar ve me'netlerini görüce üç nefer kâğıtçı ustaları maiyetiyle Hotin'e ve andan Boğdan'a bazar ve me'netlerini görüce üç nefer kâğıtçı ustaları maiyetiyle Hotin'e ve andan Boğdan'a gelüp, Boğdan voyvodası kulları dahi Yaş'dan bu mahalle gelince harcırahların vesair me'netlerin görüp ve yalınlarına adam koşup merkumun üç nefer kâğıtçıları ve Yahudi'yi ma'en Asitane-i Saadet'e göndermiş hâlâ hâkirhanede misafir ve emre mütenazırlardır. Yahudi merkum kâğıtçıları ile kavlı-edüp sened olmak üzere birbirlerine verdikleri temessük yollu kâğıdın hülâsa-i mufaddır. Lehden asitaneye gelinceye harcırah ve me'net-i sairelerin Yahudi görüp Asitane-i Saadet'e vusüllerinde istihdamları murad-ı aliyye buyrulur ise kâğıt işlenmek için mahalli münasibde ustaların ta'lim ve ma'rifetleriyle taraf-ı miriden kârhaneye oluna. Kârhaneye lâzım alat ve besat-ı metkumun ustalar kendülerü yapalar mühimmatı taraf-ı miriden verilen, kâğıdın kerestesi olacak köhne keten bezleri vesair cüzüyat makulesi tutkal ve gayr-i taraf-ı miriden görüle..."⁷

İbrâhim Müteferrika yazısının devamında Lehli kâğıtçıları işe başladıklarında onlardan bu işi öğrenmeleri için üç veya dört kişi tayin edilmesini ve bunların bir sene boyunca ustaların yanında çalışmalarını talep etti. Müteferrika'nın planına göre bu çıraklar işi öğrendiklerinde Lehli ustalara gerek kalmayacaktı.

Yalova Kâğıthanesi'nin, hangi malzemelerle üretim yaptığı konusu oldukça nettir. Üretimi gerçekleştirecek malzemeler için talep edilen meşe ve çam ağacı, kalyon tahtası, demir, makara, zincir, kazma, kürek, kazan, kantar, tunç, demir tencere ve kepeç gibi üretim malzemelerine bakıldığında kullanılan dibeklerin tunçtan yapıldığı anlaşılıyor. Dibeklerde dövücü olarak meşe ağacı kullanılmış ve dibek bağlantı noktalarında da çam ağacı kullanılmıştır. Burada istenilen 25 adet kıl çuvalın, paçavra taşımak için kulla-

7- Ahmet Büyükkaksoy, a.g.e., s.51-53.

nılacağı bildirilmiştir. Bu durumda üretilen kâğıdın ham pamuk ve keten yerine, eski paçavralarla üretildiği netleşmektedir. Yine tutkal kaynatmak için ikisi büyük, ikisi küçük olmak üzere 4 adet kazan istenilmesi, kâğıtların kurutulduktan sonra yüzey düzgünleştirme işleminin de Elmalık'ta yapıldığını göstermektedir.⁸

İbrâhim Müteferrika 1747'de vefat etti. Bu durumda kâğıthanede iki yıl kadar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sürenin bir kısmının uzun bir Dağıstan seferinde geçtiği bilinmektedir. İbrâhim Müteferrika Aynalıkavak Kabristanı'na defnedilmiş, 1942'de buradan Galata Mevlevihânesi haziresine nakledilmiştir. Şu anda orada ziyarete açıktır. Mevlevihaneye girerken sol taraftaki mezarlıktadır.

Mezar taşında İbrâhim Müteferrika'nın ölüm tarihi 1160 (1747) olarak yazılmışsa da kitâbedeki şair Nevres'in "Basmacı" lakabından kinaye olarak, "Basdı İbrâhîm Efendi sahn-ı firdevse kadem" mısraında düşürdüğü tarih olan 1158 (1745) ölüm yılı kabul edilmiş, 1160 tarihinin ise mezarının yapıldığı yıl olduğu ileri sürülmüştür.⁹

Vefatıyla Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki matbaacılık faaliyetleri sekteye uğramıştır. Zira Osmanlı ülkesinde hâlâ basılı kitaplara rağbet yoktu ve matbaa bu yüzyılın en ünlü islahatçısının müstakil bir teşebbüsü olarak akim kaldı. Buna mukabil Yalakâbâd'daki kâğıt fabrikasının en azından 13 yıl daha faal kaldığını biliyoruz.

Müteferrika'nın vefatı ve Lehli ustaların memleketlerine dönüşü ile kâğıthanenin hukuki ve mali meseleleriyle Hacı Beşir Ağa Vakfı'nın mütevellisi ilgilenirken, kâğıthanede üretimi Lehli üstadların yanlarında yetiştirdikleri ustalar devam ettirmişlerdir. Belgeler bu ustaların Elmalık köyü

8- Aytekin Vural, a.g.e., s.240.

9- Erhan Afyoncu, "İbrâhim Müteferrika", *DİA*, 2000, c.21, s.324-327.

Rumları'ndan 12 kişi olduğunu gösteriyor. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, C.E.V. No: 3591/ 18206'da kayıtlı bir vesikada ihtiva eden Elmalık reayasının Divân-ı Hümâyûn'a sundukları arzuhallerinden anladığımız göre, Hırka deresinin gerekli temizlik ve bakımını yapıyorlardı. Ayrıca köylerinden 12 usta da kâğıthanede üretimi devam ettiriyor ve öşür ve resimleri bedeli olarak, maktuan senede 1400 kuruşu üç taksit halinde vakfa ödemekte iken, üzere kendilerine verilen hüccet-i şer'iyeye ile emr-i alişanın kaybolduğu için yenisinin verilmesini istemektedirler. Ancak bu vesile ile kâğıthanede kâğıt üretimi için gerekli hammadde girdilerinin artması ve gece-gündüz vardiya halinde sürekli çalışan 12 kişinin yevmiyelerini karşılamaya güçlerinin yetmediğini belirtip, bu harcamaların vakfa ödedikleri 1400 kuruş ile karşılanmasını istemektedirler. Bu istekleri vakıf mütevellisi ve Defterhane emini tarafından kabul edilmiş ve kendilerine Haremeyn-i Şeri-feyn Müfettişi Nimetullah Efendi tarafından hüccet-i şer'iyeye verilmiş ve ayrıca bir ferman gönderilmiştir.¹⁰

Kâğıthanenin 1760'larda hâlâ üretim yapıp yapmadığı belli değildir. Ancak o yıllarda kâğıthanede kullanılmayan araç ve gereçlerin İstanbul'a götürülerek, ilgili yerlere 10.08.1760 tarihinde teslim edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Cebehâne-i Âmireye götürülerek teslim edilen malzemeler içerisinde 1205 deste sagır (küçük) kâğıt olduğu görülüyor. Bu durum bize kâğıthanenin son ürettiği kâğıtları satmadığını gösteriyor.¹¹

Yalova Kâğıthanesi'nin kâğıt üretimindeki tekniği konusunda tek belge, kâğıthane kurulduktan birkaç yıl sonra Yalova'ya giden ve 1162'de (1749) yazdığı coğrafya kitabında gördüklerini anlatan Hamdi Efendi'ye aittir.

10- Aytekin Vural, a.g.e., s.244.

11- Aytekin Vural, a.g.e., s.248.

Yalova İl Özel İdaresi'nin Yalova Kâğıthanesi'ni yeniden canlandırmak için yapmayı planladığı projenin Kâğıt Müzesi'ndeki maketi

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın da yayınladığı ve yine Galitekin tarafından bazı noktalama düzeltmeleri yapılan belge oldukça önemlidir. Hamdi Efendi'nin Coğrafyası'nda Yalova Kâğıthanesi bölümü (bizim tarafımızdan da kısmen sadeleştirilmiş olarak) aşağıdadır:

"1162 tarihlerine doğru Hamdi Efendi isimli bir zat tarafından telif olunup, yazma bir nüshası a'zadan Tevhid Bey'in kütüphanesinde bulunan coğrafyaya dair bir kitabın Yalova hakkında verdiği izahatdan İbrâhim Müteferrika ile alakalı aşağıdaki bölümü ehemmiyeti cihetiyle aynen aşağıya aldık.

Yalova yakınında bin yüz elli üç (1740) senesinde Dergâh-ı Âli Cebecibaşı el-Hac İsmâil Bey, İncekara Mustafa Ağa'dan satın aldığı çiftliğinde ba'de'l-azl tavattun, elli dört ve beş seneleri hilâlinde (1741-42) adı geçen İsmâil Bey vefat eyledikde Dârüssâade ağası el-Hac Beşir Ağa çiftliği kendisinin has adamlarından Türkmen Ağa Hacı Mustafa Ağa'ya aldirıp oradaki değirmen ocağına Basmacı İbrahim (İbrâhim Müteferrika) adlı kimsenin aracılığıyla Firengistan'dan üstad kâğıdıcılar getirtilip kağıda mahsus su üzerinde demir dibekler yapıp kâğıthane yapıp üzerine Yalakâbâd diye kitâbe ve tarihini yazmışlar. Ve halâl-i müsvedde ki bin yüz altmış iki senesi Cemâziyelevvel'inin sonudur. (09-18. 05. 1749) Her çeşit kâğıd işlenip kefer eşkâliyle esnafa verilür ma'lum değildir. Meselâ keferede arslan damgalı kâğıd üstün idi. Bunda dahi ol şekli icad ile kâğıd nerenin olduğu malum olmayıp esnafa satılır ve keyfiyet-i san'atı İstanbul'da eskici Yahudi taifesinin cem eyledikleri köhne kirpasın (ham kumaş) kıyyesin (paçavra) sekizer akçeye kağıd emini olan Yazıcı Sâbık Ali Efendi'ye verip, o da yerine gönderip vardıkda ol tunç dibekde kirpası döğerek kiri pası su ile gidip pak olub bir beyaz yoğurt gibi köpük suyun üzerine çıkıp, alıp hıfz eder. Vakti hacetde bir ağız vasi fiçinin içine bir mikdar koyub su ile karıştırdıkda yoğurt ayrıntı gibi bir cevher olur, büyük ve küçük kâğıdına göre telden kalbur misalinde dört köşe kasnağı o suya daldırıp yukarı kaldırdıkda suyu telden aşağı fıçıya akıp, ol kalıb gibi telden kasnak üzerinde beyaz zar misali kalan şeyi keçe parçaları üzerine serip suları çekildikde birbiri üzerine aralıkda aba ve keçeler ile yığılmış tamam suları kalmadıkda sırlıklara sererler. Lakin buna yazı yazılmaz, zira seyrek ve neşşâfdir (gözenekli emici), sonra mahsus kaynamış paça suyu içinde şep ile terbiyeli suya batırıp tekrar kurutup sağlam ve tunç mengenelelere sıkıdırılır. Ondan sonra gönderip satıldıkda kağıdıcılar mühreleler. Bu eczalarda yapılmış kağıd dahi Yalakâbâd Kâğıdhanesi'nde işlenen kağıdlardandır. Devlet-i Osmani-

ye'de evvel kağıd kârhanesi yok idi. Bugün vardır. Allah teâlâ zeval ve kederden emin eyleye."¹²

Metinde kâğıthanenin yeri, varlığı, işleyişi, üretilen kâğıdın vasfı ve daha sonra tekrar paçalı ve şep su ile işlemle geçirilerek sağlamaştırıldığı anlatılmaktadır.

Tarihî Yalova Kâğıthanesi'nin hatırasını yaşatmak için Mayıs 2013'te açılan Yalova Belediyesi İbrâhim Müteferrika Kâğıt Müzesi halen hizmet vermekte ve geleneksel kâğıt üretim çalışmalarını sürdürmektedir.

12- Aytekin Vural, a.g.e., s.251-252.

İbrâhim Müteferrika'nın *Usulü'l-hikem fi nizami'l-ümem* adlı eserinin ilk sayfası (Erhan Afyoncu, "İbrâhim Müteferrika", *DİA*, 2000, c.21, s.324-327)

Yalova Kağıt Müzesi'nde İbrahim Müteferrika'nın bastığı eserlerin listesi (Solda). Adı geçen eserlerin orijinaleri müzede ayrı bir bölümde sergileniyor (Üstte).

Yalova Kağıt Müzesi'nde sergilenen İbrahim Müteferrika'nın bastığı ilk eser olan *Vankulu Lügati*, 1729.

İbrahim Müteferrika'nın Galata Mevlevihanesi'ndeki mezarı (Fotoğraf: <https://kesfet.tv/ibrahim-muteferrika.html>)

Bu arada Yalova Valiliği İl Özel İdaresi tarafından kağıthanenin yerinde geleneksel olarak kağıt üreten yeni bir tesisin kurulması amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Eski kağıthanenin olduğu düşünülen yerde son günlerde Bursa Bölgesi nezaretinde temizlik kazaları yapılmış değirmenin temelleri ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu temeller en başta belirttiğimiz gibi kağıthaneye ait olabileceği gibi kanaatimize göre sonradan aynı yerde yapılan değirmenin de kalıntıları olması muhtemeldir. Buraya yapılacak geleneksel bir kağıt tesisi şüphesiz Yalova'nın adının duyulmasına ve tanıtımına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Temmuz 2019.

Abdulkadir Özcan, "Hacı Beşir Ağa", *DİA*, 1992, c.5, s.555.

Ahmet Nezih Galitekin, *İbrahim Müteferrika Eserlerinden Yalova Kağıthanesi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013.

Ahmet Büyükkasoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.51.

Aytekin Vural, "Bir Osmanlı Değirmeni: Yalova Kağıthanesi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.229- 257.

Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, 2000, c. 21, s. 324-327.

Münir Aktepe, "AHMED II", *DİA*, c.II, s. 34-38.

Osman Ersoy, "Kağıt", *DİA*, 2001, c. 24, s.163-166.

Yalova Kağıt Müzesi İncelemeleri.

Yalova İl Özel İdaresi, Kağıt İmalathanesi Proje Bilgileri.

Yalova Kağıt Müzesi'nde geleneksel kağıt yapımını anlatan bir pano

Ağacın kâğıt oluncaya kadar geçirdiği değişimler

Yalova Kâğıt Müzesi'nde sergilenen ilk modern kâğıt yapım tezgâhı

XVIII. yüzyıla ait osmanlı dönemi yazı takımı

Müzedede sergilenen bir kâğıt presi

İBRÂHİM MÜTEFERRİKA KÂĞIT MÜZESİ

Osmanlı döneminde matbaayı Osmanlı topraklarına ilk getiren kişi olarak bilinen İbrâhim Müteferrika matbaayı kurduktan sonra kâğıt ihtiyacı ortaya çıkmış o zamana kadar dışarıdan getirilen kâğıdın yerli imalatı gündeme gelmiştir. Bu arayışlar sonunda ilk kâğıt imalathanesinin kuruluşu (Kâğıthane-i Yalakâbâd) Yalova Elmalık köyünde gerçekleşmiştir. (Bu imalathanenin kuruluşu ve tarihî belgeleri ayrıca anlatılmıştır.)

Yalova'nın kâğıt üretimi açısından Osmanlı tarihindeki bu önemine dayanarak Yalova belediyesi bu konuda bir müze açmaya karar vermiş ve hazırlamıştır. İbrâhim Müteferrika Kâğıt Müzesi adıyla açılan müze bu alanda Türkiye'nin ilk ve kapsamlı müzesidir.

Müzedede İbrâhim Müteferrika'nın bastığı ilk kitap olan *Vankulu Lügati*'nin orijinali ve o dönemde bastığı daha birçok kitap bu müzede sergilenmektedir. Ayrıca kâğıdın serüveni, ilk kâğıt örnekleri, parşümen, kâğıdın tarihi gibi konular panolar halinde anlatılmaktadır.

Müzedede, kâğıdın üretimi, korunması, kâğıt sanatları, Türkler ve kâğıt, kâğıt sanayii, kitabın ve kütüphaneciliğin tarihi gibi konularda oluşturulan bilgi panoları sergilenmektedir. Bunun yanı sıra oluşturulan üretim atölyesinde isteyen ziyaretçiler geleneksel yöntemle kâğıt üretebiliyorlar.

Kâğıt müzesi dünya kâğıt müzeleri yetkililerince de desteklenmektedir. Çok sayıda bilim insanı tarafından gönüllü danışmanlık yapılan müze, kâğıtçılık tarihi konusunda bir ihtisas merkezi olma yolunda çalışmalar yürütmekte olup, oldukça zengin bir belge kütüphanesine sahiptir.

Oldukça ilginç bir deneyimin yaşanabileceği müze, Bahçelievler Mahallesi, Şehit Ömer Faydalı Bulvarı, No: 203 te Raif Dinçkök Kültür Merkezi'ndeki yerinde ziyaret edilebilmektedir.

Müze girişinde ziyaretçileri karşılayan İbrâhim Müteferrika panosu

Müzedeki geleneksel usulde kâğıt yapımı uygulaması olarak gösteriliyor. Kâğıdın ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerden beri çeşitli safhalarının ve kullanılan çeşitli malzemelerinin sergilendiği müzenin bir köşesinde geleneksel usulde kâğıdın yapımı uy-

gulamalı olarak gösteriliyor. Aşağıda fotoğraflarla her aşaması gösterilen kâğıt yapımı yüzyıllardan beri uygulanan klasik kâğıt üretim yöntemidir. Yalova Kâğıthane'si'nde de XVIII. yüzyılda Elmalık deresi üzerindeki değirmende bu yöntemle üretim yapılmıştır.

1- İlk olarak kâğıt yapımı için ağaç kabuklarından malzeme elde edilir.

2- Suyun içine atılan ağaç kabuğu hamurları eritilir.

3- Suda eriyik hale gelen hamur gözenekli bir kasnak yardımıyla süzülerek alınır.

4- Kasnağın yüzeyine yapışan kâğıt hamuru alınır.

5- Hamur ince bir doku halinde ipek yüzeye yapışmış olur.

6- Kasnaktaki ipeğin üzerindeki ince hamur emici bir bez üzerine bırakılır.

7- Kasnağın içine sünger ile bastırılarak suyu alınır ve kasnaktaki ince hamur tabakasının bez üzerine geçmesi sağlanır.

8- Bu işlemle kâğıt bez üzerine alınmış olur.

9- Üzerinde kâğıt olan bezler kurumaya bırakılır.

10- Kuruduktan sonra kâğıt bez üzerinden dikkatlice ayrılır.

11- Klasik usulde yapılan kâğıt işlenmeye hazırdır.

Müzedeki geleneksel usulde kâğıt yapımının uygulandığı köşe

Yürüyen Köşk

Atatürk kahve içerken
(<http://www.eskimeyenkitaplar.com/ataturkun-yeme-icme-aliskanliklari>)

YÜRÜYEN KÖŞK

Mustafa Kemal'in Yalova'daki çiftliklerinden Millet Çiftliği arazisi içinde, sahilde inşa edilen köşk 1929 yılında yapılmıştır. İlk alındığında oldukça geniş olan çiftlik arazisi zamanla çeşitli sebeplerden dolayı küçülmüştür. Bugün içinde Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü ve ona bağlı Geofit Bahçesi ve seralarıyla Yürüyen Köşk vardır. Köşk Atatürk'ün, Millet Çiftliği'nde zirai alanda yapılan modern tekniklerin kullanılması ve çevre üreticilere örnek olması için nitelikli fide, fidan, damızlık hayvan ihtiyacını karşılanması anlamında yapılan çalışmaları yakından izlemek ve dinlenmek için kullandığı köşküdür.

Millet Çiftliği'ni kendi parası ile satın alan Atatürk, çiftlikte çiftçilere örnek olması için yapılan çalışmalara sık sık katılmıştır. O zamanlar çiftliğin bir bölümü tıpkı Yalova gibi bataklıktır. Dere yataklarından alınan kum ve topraklarla bataklık olan bölgeler zamanla kurutulmuş ve tarıma elverişli hale getirilmiştir.

Köşkün yapıma hikâyesi de şöyledir: Atatürk, 21 Ağustos 1929 tarihinde İstanbul'dan Bursa'ya gitmek üzere yola çıkar. Ertuğrul yatıyla Yalova açıklarından geçerken sahilde gördüğü ulu çınardan etkilenir. Tekneye kıyıya çıkıp ağacın gölgesinde bir müddet oturan Atatürk, çınarın yanına kendisi için küçük bir ev yapılmasını ister. Ahşap iki katlı bu ev 22 günde yapılarak 12 Eylül 1929'da tamamlanır.

12 Haziran 1930'da Ertuğrul yatı ile buraya gelen Atatürk'ten, görevliler "Köşkün yanındaki çınarın özellikle rüzgârda dalının köşkün çatısına vurduğunu bunun da çatı ve duvara zarar verdiğini, ayrıca ağacın dallarının da zarar gördüğünü" ifade ederek bu dalın kesilmesi için izin istemişler ancak Atatürk, ağacın kesilmesi yerine köşkün taşınması emrini vermiştir.

Köşkün yürütülmesi ile ilgili anlatılanlar ve kaynaklardan edindiğimiz bilgiler farklıdır. Bazı kaynaklara göre ağacın dallarının köşkün duvarına zarar verdiği için köşk bahçevanı tarafından kesilmek üzere iken Atatürk tarafından en-

Yalova merkeze yakın, eski Millet Bahçesi içindeki Yürüyen Köşk'ün yeri. Sol altta Geofit bahçesi ve Atatürk Araştırma Merkezi görülmüyor. (Google Maps: 40.6652496,29.2888266)

Yürüyen Köşk'ün deniz tarafından görüntüsü. Köşk iki kattan oluşmaktadır. Ayrıca ön tarafında camlı bir bölüm vardır. (Fotoğraf, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

Yürüyen Köşk'ün doğudan görüntüsü.

gellenir ve köşkün kaydırılması istenir. 1929 yılındaki Yalova Kaymakamı Refik Şefik Soyer'in oğlu Dünder Soyer'in anılarından aktarma yapan Yalova Belediyesi'nin Atatürk ile ilgili çıkardığı kitapta Atatürk küçük bir çınar fidanına, köşkün duvarı zarar verdiği için zedelendiğini fark eder ve "nasıl korunabilir?" diye sorar. Ancak aldığı cevaplar onu memnun etmez ve köşkün kaydırılmasını ister.¹

Bu emir üzerine 8 Ağustos 1930 tarihinde İstanbul Fen İşleri Yollar ve Köprüler Şubesi'nden gelen mimar ve mühendis ekipler tarafından başlatılan çalışma ile köşkün etrafı temel seviyesine kadar kazılır ve temelin altına tramvay rayları yerleştirilir. Öncelikle köşkün teras bölümü bir günde kaydırılır, geri kalan iki gün içinde de ana binanın raylar üzerinde yürütülmesi işlemi tamamlanır ve bina 4.80 m. kadar doğuya kaydırılır. 10 Ağustos günü Atatürk, kardeşi Makbule Atadan, Afet İnan, Vali vekili Muhittin Bey, Fen müdürü Ziya Bey, *Cumhuriyet Gazetesi* yazarı Yunus Nadi Bey, Muhafız İsmail Hakkı Tekçe, Yaver Binbaşı Nasuhi Bey ve diğer ilgililerin de bulunduğu he-

1- "Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Gecmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, , s.187

yetin önünde köşk santim santim kaydırılarak yeni temel üzerine oturtulmuştur. 10 Ağustos 1930 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*'nde "Gazi Hazretlerinin köşkü nakledildi. Gazi hazretlerinin Yalova'daki köşkünün yürütme ameliyesi dün muvaffakiyetle icra ve ikmal edilmiştir. Kendileri de bu ameliyeye bizzat nezaret etmişlerdir." diye bir haber yayınlanmıştır.

Böylece köşk yıkılmaktan, ağaç dalı da kesilmekten kurtulmuştur. Çevre bilinçlenmesi konusunda bir ilk teşkil eden bu olaydan sonra yapının adı "Yürüyen Köşk" olarak kalmıştır. Atatürk, dönemin önemli Türk ve yabancı devlet adamlarını burada ağırlamış, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal tarihine yön verecek önemli kararlarını yine bu köşkte almıştır. Atatürk köşke 1930-1937 yılları arasında aralıklarla gelip gitmiştir.²

Atatürk 1937 yılında tüm mal varlığını olduğu gibi içindekilerle beraber bu çiftliği ve çiftliğin köşkünün de Türk milletine bağışlamıştır.

2- <http://www.yalova.gov.tr/yuruyen-kosk>

Yürüyen Köşk taşınırken işi takip eden Mustafa Kemal ve beraberindekiler, 10 Ağustos 1930 (Fotoğraflar: www.isteataturk.com, <http://www.yalova.gov.tr/yuruyen-kosk>)

Yürüyen Köşk taşınırken

Yürüyen Köşk güneybatı köşesinden

Köşkün camlı bölümünde Atatürk'ün kullandığı bambu sandalyeler

Köşte sergilenen Atatürk'ün kullandığı fincan

Köşkün yatak odasında sergilenen değerli bir halı

Köşkün Yapısı. Yapı iki katlıdır ve yönü deniz tarafına yani kuzeye bakmaktadır. Dikdörtgen planlı karkas yapı- lı küçük bir binadır. Deniz tarafından 11 sütun ile çevri- li mermer tabanlı açık bir alana, 30 metre uzunluğunda ahşap bir iskeleye sahiptir. Köşkün dışı da ahşap kaplıdır.

Giriş kapısı doğuda bulunan köşkün giriş katında küçük bir oda, oturma odası, tuvalet, duş ve kristal camlarla kaplı (ses geçirmeyen) manzaralı bir toplantı salonu bulun- maktadır. Ahşap merdivenlerle çıkılan üst katta ise bir sofa ve dinlenme odası, yatak odası, tuvalet ve ban- yo mevcuttur. Ayrıca bu bölümde bir koridor ve balko- na açılan kapı bulunmaktadır. Atatürk yemek kokusunu sevmediği için burada mutfak yoktur. Sadece yemeklerin servis yapılabilmesi için servis odası vardır. Yemekler aynı bahçe içerisinde bulunan yaver köşkünde yapılmaktaydı.³

Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.07.1980 gün ve 12238 sayılı kararı ile korunması ge- rekli Kültür ve Tabiat Varlıkları arasında sayılmış ve tescil- lenmiştir. Yalova Belediyesi tarafından restorasyonu yapı- larak 18 Ağustos 2006 tarihinde, bahçesinde düzenlenen törenle halkın ziyaretine açılmıştır. Köşkün içinde ayrıca

3- "Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.187

Atatürk'e ait bazı özel eşyalar sergilenmektedir. Bunlar arasında; gramafon, yatak takımları, banyo takımları, oturma grupları, aynalar, terlikler ve bazı mutfak eşyaları sayılabilir.

Yürüyen Köşk'ün işletmesi Yalova Belediyesi tarafından yapılmakta olup köşkün yanına bir kafe restoran yapılmış, merkezden köşke giden yol genişletilmiş, yürüyüş yolları ile piknik alanları yapılmıştır. Bugün çevresi bakımlı olarak ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Yalova'nın en gözde mekân- larından olan köşkü her yıl binlerce kişi ziyaret etmektedir.

Kaynaklar

Abdullah Kılıç, İnceleme Notları.

"Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalo- va*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.187-190.

<https://www.calik.com.tr/hakimizda/sosyal-sorumluluk/atatur- kun-yalova-kosku-yuruyen-kosk-restorasyonu>

<http://www.yalova.gov.tr/yuruyen-kosk>

<http://www.yalova.bel.tr/yalova-ulasim-rehberi/yuruyen-kosk>

Yürüyen Köşk'ten denize doğru bir yürüyüş yolu uzanıyor

1937 yılında Yürüyen Köşk ve içinde yer aldığı Millet Bahçesi (Fotoğraf: Yürüyen Köşk Müzesi)

Denize doğru Yalova sahili ve eski Hükümet Konağı. (Fotoğraf, Yalova İl Kültür Müdürlüğü arşivi)

YALOVA HÜKÜMET KONAĞI (Kent Müzesi)

Şehir merkezinde sahile yakın Eski Yalova Iskelesi karşısında Osmanlı döneminden kalma tarihî yapıdır. Yapı yükseltilmiş bir zemin üzerinde iki katlıdır. Zemin kat 258 m² üst kat 260 m² dir. Ahşap bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üzeri kırma çatılı kiremit kaplıdır.

Binanın yapımına Yalova kaza olduğu zaman kaymakamlık hizmet binası olarak 1900'de karar verilmiş, 1908'de bina açılrsa da tam olarak 1913 yılında kullanılmaya başlanabilmiştir. Hükümet Konağı halkın katkılarıyla yapılmıştır. Bu konuda Osmanlı arşivlerinde birçok belge mevcuttur¹. Hükümet Konağı'nın yapım işi Müteahhit Hacı Artin Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. Yalova Hükümet Konağı'nda ilk yıllarda Yalova Belediyesi dahil çok sayıda resmî kuruma ait bürolar oluşturulmuş ve kamu hizmetleri burada yürütülmüştür.

Hükümet Konağı, Yalova'nın işgali sırasında Yunanlılar tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. Yalova halkının belleklerinde çok önemli yere sahip olan ve zamanının en önemli yapılarından biri olan Yalova Hükümet Konağı 1968 yılında yıkılmıştır.

2010 yılında binanın restore edilip yeniden kullanımı için teşebbüse geçilmiş, Projeleri 2010 da, 1417 sayılı Kocaeli

1-Murat Celik, *Osmanlı Arşivlerinde Yalova*, Yalova Belediyesi Yayını, 2010, s. 62-89 arasındaki belgeler

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile onaylanarak çalışmalara başlanmıştır. Daha sonra Yalova tarihinin ve kentsel hafızasının geleceğe taşınması amacıyla, Hükümet Konağı'nın Kent Müzesi olarak kullanımına ilişkin proje Yalova Valiliği ve Yalova Belediyesi'nin ortak kararıyla hazırlanmış ve Yalova Belediyesi'nin koordinasyonunda uygulamaya geçilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda bina, Yalova Kent Müzesi olarak 15 Mayıs 2013 tarihinde hizmete açılmıştır.

Bugün bina Yalova Kent Müzesi olarak hizmet vermektedir. Şehir hafızasını oluşturan fotoğraflar ve bilgilerle donatılmış alt kat daimi sergi salonu olarak hazırlanmıştır. Üst katta ise çeşitli kültürel etkinlikler ve sergiler düzenlenmektedir. Binanın tarihi hükümet konağı vazifesini tamamlamıştır belki ama şehrin merkezinde önemli bir kültür merkezi olarak hizmetini sürdürmektedir. İşletmesi Yalova Belediyesi tarafından yürütülen müze şehre ayrı bir canlılık sağlamaktadır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *Inceleme Notları*.

Murat Celik, *Osmanlı Arşivlerinde Yalova*, Yalova Belediyesi Yayını, 2010.

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr/muzenin-tarihcesi/>

Eski Hükümet Konağı havadan. (Fotoğraf, Yalova İl Kültür Müdürlüğü arşivi)

Şu anda Kent Müzesi olarak kullanılan Hükümet Konağı

Hükümet Konağı'nın (Kent Müzesi) giriş katında sergilenen çeşitli objeler ve panolarla Yalova'nın tanıtımı yapılıyor

Kent Müzesi'nin içinden çeşitli görüntüler. Kent Müzesi olarak kullanılan şehrin merkezindeki tarihi Hükümet Konağı'nda bugün kentin hafızasını anlatan çeşitli panolar ve eşyalar sergilenmektedir.

Kent Müzesi'nde sergilenen sikkelerden

Bir istiklal madalyası

Tarihî kılıç ve bıçaklar

Eski aydınlatma araçları. Gaz Lambası, idare lambası, lüks, el feneri.

Kişisel eski bir bakım seti

Eski bir tütün tabakası

Hükümet Konağı'nın (Kent Müzesi) üst katı sergi salonu olarak kullanılıyor

Yalova Halk Eğitim Müdürlüğü'nün 2019 yılı, yıl sonu sergisinden görüntüler. Bu mekânda sık sık çeşitli sergiler açılmaktadır.

TİGEM ATATÜRK KÖŞKÜ VE ÇOCUK MÜZESİ

Atatürk'ün Yalova'da bulunan köşklerinden olan köşk, günümüzde TİGEM arazisi olan eski Baltacı Çiftliği arazisinin sahilinde yer almaktadır. Çiftlik arazisi Termal'e kadar devam ederdi. Bina bugün Bahçelievler Mahallesi 23 pafta 2 ada 8 nolu parselde bulunmaktadır.¹

1 - Muhsin Sevencan imzasıyla (<http://haberci.com.tr/tr-tr/kose-yazilari/4806/yalova-baltazzi-ciftligi>) adlı internet sitesinde yayınlanan bu konuyla ilgili ilginç bir yazı vardır, özetle yazı şöyledir:

"Yalova Baltacı Çiftliği ismi aslında bizim bildiğimiz meşhur Baltacı ailesinden gelmez. Baltazzi isminden bozularak süreç içerisinde Baltacı şekline dönüşmüştür. Baltazzi ailesi tıpkı Rockefeller ailesi gibi dünya ekonomisine hükmeden bir familyadır. Çiftliği işletme hakkına sahip olan kişi ise bu ailenin önemli bireylerinden olan Theodore Baltazzi'dir. 1788-1860 yılları arasında yaşamıştır.

Baltazzi ailesi Venedik kökenlidir. Geniş bir familyadır. Osmanlı Devleti içinde imtiyazlı bir sınıf haline gelen Baltazzi ailesinin bireyleri devlet nişanlarıyla onurlandırılırken dış temsilcilik görevlerinde de hayli etkili olmuşlardır.

Baltazziler'in İzmir, Aydın ve Bergama yerleşimlerinde, toplamda, yaklaşık 350.000 dönüm araziye işletmecilik yaptığı bilinmektedir. Fransız J. Alleon ve İtalyan Teodor Baltazzi İstanbul Bankası kurucularındandır. Osmanlı Devleti'nde meşhur Galata bankerleri arasına giren Teodor Baltazzi, Sultan Abdülmecid'in güvenini kazanmış, birçok alanda devleti temsil etme görevlerini üstlenmişti.

İşte bizim Baltacı Çiftliği olarak bildiğimiz TİGEM arazilerinin ilk profesyonel işletmecisi bu ünlü banker Teodor Baltazzi'dir. Çiftliğe verilen Baltacı ismi oradan gelir. Hektor, Şarl, Henry, Maria ve eşi Elize mirasçılardır. Kardeşlerinden Demostene Aydın'da arkeoloji müdürlüğü yapmıştır. Eski eserlere düşkün olduğu bilinmektedir. İhtimal ki bu bölgedeki önemli tarihî eserleri inceleme altına almışlar ve bazılarını il dışına götürmüşlerdir.

1881 yılında bankerlik gözden düşüncü bu aile sadece Osmanlı bürokrasisinde dış temsilcilik görevleri üstlenmişler ve evlendikleri kadınların ülkelerinin kimliklerini de taşıdıklarından uluslararası alanlarda rahat hareket etme imkânı bulmuşlardır.

Aile fertleri yurt dışında ikâmet kararı alınca henüz nedenini çözemediğimiz İngiliz Ordusu Başkomiserlerinden Arthur William Donsy Yalova'daki Baltacı çiftliğinin işletmeciliğini üstlenmiştir. Yaşı hayli ilerleyince o da ülkesine dönmüş ve aslında Teodor Baltazzi'nin eşi Eliza ya da Liza adına kayıtlı bu gay-

TİGEM Atatürk Köşkü'nün konumu (Google Maps: 40.658046, 29.247820)

Binanın ne zaman yapıldığına dair fazla bilgi mevcut değildir. Bina iyi bir onarımdan geçirildikten sonra içinin eşyaları genellikle İstanbul'dan getirilmiştir. XIX. yy sonlarına doğru yapıldığı tahmin edilen binanın iç eşyaları tamamen

rimenkul usulsüz şekilde üçüncü şahıs gayrimüslimlere devredilmiş ve Osmanlı miras edinme hukukuna aykırı davranıldığı için arazi, müfettişlerin raporlarıyla maliyeye devredilmiştir.

Sultan Abdülhamid döneminde ise Termal işletmeciliği yapan Fransız Branzo aynı zamanda Baltacı Çiftliği'nin de kullanıcısı olarak karşımıza çıkar. Tam da Ermeni ayrılıkçılığının yaygınlaştığı dönemde askerî doktor olan Branzo, saray ebesi olan eşi Madam Munye ile uzun yıllar Termal sıcak sularının sağlık tedavisindeki şöhretini tüm dünyaya tanıtır. Lakin Yalova ve çevresinde en garip olaylar yine bu yıllarda yaşanır. Osmanlı Devleti'nin uluslararası alandaki ilişkilerini bozacak kaçırma eylemi ve fidye isteme gibi devlete kafa tutacak işler hep bu Baltacı Çiftliği civarında Mr. Branzo'nun görevi esnasında yaşanır."

Atatürk'ün zevkine göre döşenmiştir. Yapı yığma yapım tekniği ile yapılmış olup binada iki giriş bulunmaktadır. Bu girişlerden biri güneydoğu yönünde diğeri ise kuzeybatı yönündedir. Köşk zemin ve birinci kattan oluşur. Zemin kat bir giriş, toplantı salonu, bir oda, tuvalet; birinci ise kat 3 oda, dış salon ve banyodan ibarettir. Giriş kat bir süre devlet üretme çiftliğinin idari binası olarak kullanılmış, 1981 yılında yeni bina yapılıncı idare yeni binaya taşınmıştır. Bina bu dönemde müze olarak koruma altına alınarak Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından birinci grup yapı olarak tescillenmiştir. Merdiven, mobilyalar ve mobilya kasalarının tümü ahşap olup el dokuması halılar ve avizeler orijinaldir.²

Binanın son restorasyonu 2014'te yapılmıştır. Bu yenilemenin ardından Atatürk ve Çocuk Müzesi olarak 30 Ağustos 2014 tarihinde ziyarete açılmıştır. Binanın giriş bölümünde zeminin bir kısmı Yalova'daki tarihî yerlerin işaretlendiği bir harita ile kaplanmıştır. Yine bu bölümde yer alan bilgi panolarında Atatürk'ün Yalova'ya gelişi ve Yalova'da kurmuş olduğu çiftlikler, kullanmış olduğu köşkler ve tarihçelerine yer verilmiştir. Girişin sağında yer alan salon üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Atatürk'ün Yalova'lı Çoban Mustafa'yla karşılaşması canlandırılmış olup, hikâyesine yazılı olarak yer verilmiştir. Giriş katında ve üst katta çocukların ilgisini çekecek şekilde tasarlanmış çeşitli görsel panolar vardır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*.

"Millî Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.186-187.

Muhsin Sevencan (<http://haberci.com.tr/tr-tr/kose-yazilari/4806/yalova-baltazzi-ciftligi>)

Müze görevlilerinden alınan bilgiler.

Baltacı Çiftliği (TİGEM Atatürk Köşkü)

Bugün Atatürk Çocuk Müzesi olarak kullanılan köşkün içinden görüntüler.

YALOVA'NIN BİR KÜLTÜR DEĞERİ OLARAK GÜNEYKÖY

Eski adı Reşadiye olan, tarihî kimliği, camileri, evleri, çeşmesi ve kültürü ile Yalova'nın millî kültürün taşıyıcısı ve önemli kültür merkezlerinden Güneyköy 1880'li yıllarda Dağistan'dan gelen Avar ve Darginler tarafından kurulmuştur. İlk olarak Dağistanlı Şeyh Muhammed Medenî başkanlığındaki 10-15 ailenin gelip yerleşerek kurduğu köy zamanla gelip toplananlarla genişlemiş, bir ara bin haneye yaklaşmıştır. Zamanla yer sıkıntısı baş gösterince de 1892'de Esadiye, 1890'da Sultaniye ve Çiftlikköy'e Dağistan'dan gelen Avarlar iskân edilmişlerdir.

Güneyköy; Yalova-Bursa kara yolunda Orhangazi'ye varmadan Yalova'ya 13 km mesafede bulunan Süpürgelik Mevkii'nden 3 km. içerde Samanlı dağları eteklerindedir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde 1877 Osmanlı Rus Savaşı sırasında kaçarak önce İstanbul'a, sonra da Bursa'ya gelen Şeyh Muhammed Medenî, bir müddet İmam Şâmil'in Naibi Muhammed Emin'in Bursa'da Armut köyedeki çiftliğinde misafir olmuş, daha sonra o zaman Almalı adıyla bilinen bu yere yanındakilerle beraber köy kurarak yerleşmişlerdir. Sultan V. Mehmed Reşad'ın köye ilgisi ve köye bir çeşme yaptırması dolayısıyla da köyün adı Reşadiye olarak kalmıştır. 1934 yılına kadar bu adla anılmış, bu tarihten sonra adı Güneyköy olarak değiştirilmiştir.

Almalı'ya Muhammed Medenî ilk evi yapmış (ki o ev hâlâ duruyor) peşinden diğer yapılar çoğalmaya başlamıştır. Güneyköy'ün yerleşim şemasının bizzat Şeyh Muhammed Medenî ve yeğeni olan Şeyh Şerafeddin Dağistanî tarafından beraberce çizildiğini bilmekteyiz. O yıllarda üç camisi

ve yüzlerce çocuğun okuduğu bir medresesinin varlığından söz edilmektedir. Köy, Balkan Harbi, 1. Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında çoğu geri dönmeyen sayısız evladını da vatana feda etmiştir.

Dağistanlı göçmenlerin Reşadiye'ye iskân edildikleri, Bursa valisinin 1913'te Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne yazmış olduğu bir yazıda da ifade edilmiştir. Bu yazıda Şeyh Şerafeddin Dağistanî'nin Şeyh Şâmil'in kabilesinden olduğu ve Şeyh ile beraberindeki ahalinin Orhangazi'nin Reşadiye bölgesine iskân olunduğu belirtilmiştir. Bu raporda Güneyköy'den ve Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin hakkında şöyle bahsedilmiştir: "İş bu köy, vergi kaydına göre 471 haneden oluşmaktadır. Yaklaşık bin nüfusu vardır. Muntazam ve oldukça büyük üç camisi, bir medrese ile erkek öğrenciler için İptidai ve Rüştüye kapsayan bir okulu vardır. Köy sokaklarının düzeni ve temizliği ve buna bağlı olarak okul, cami ve diğer genel binaların güzel idare edilmesinde ve korunmasında başarılı olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Köy, Şeyh Şerafeddin Efendi ile beraber 1898 yılında Dağistan'dan ayrılan 60 hane kadar göçmen tarafından kurulmuş ve peyderpey aynı bölgeden gelen göçmenlerle sayı bugün 400 haneyi aşmıştır."¹

Reşadiye'de nüfusun giderek artması ile Sultaniye ve Esadiye köyleri de Şeyh Şerafeddin Dağistanî'nin yönlendirmesi ile 93 Harbi'nden sonra kurulmuş köylerdir. Bu Dağistanlı köyleri her zaman birbirleri ile irtibat halinde olmuşlardır.

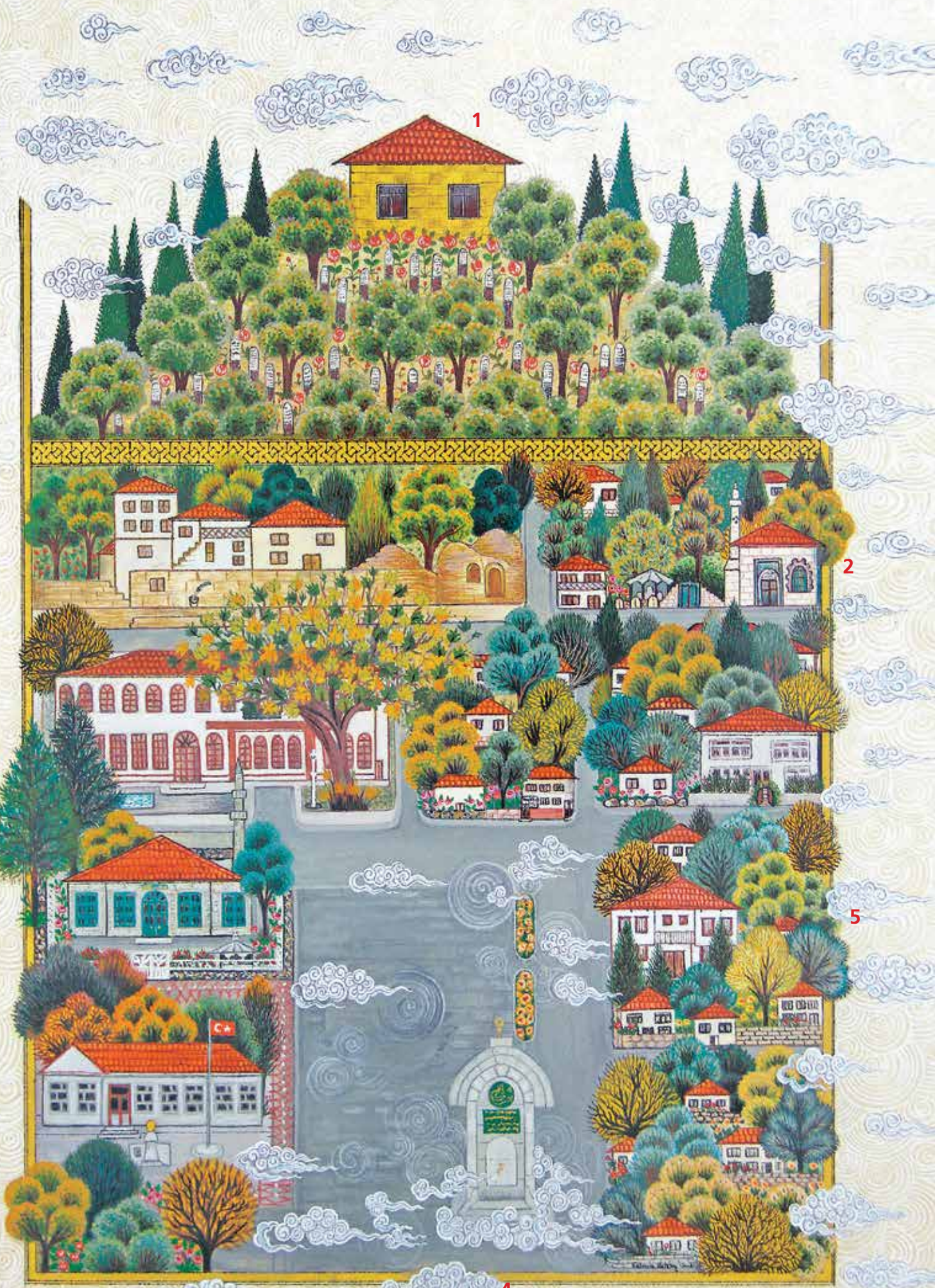
¹- Cihan Yalvar, *1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler*.

²- "Millî Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.186-187.

Güneyköy'ü tasvir eden bir minyatür (Çizim, Fatma Zehra Aktaş)

Minyatürde köy meydanı ile beraber doğudan batıya doğru köyde belli yerler gösterilmiştir.

- 1- Şeyh Şerafeddin türbesi ve köy mezarlığı
- 2-Eski Cami
- 3- Merkezdeki Cami
- 4- Sultan Reşat Çeşmesi
- 5- Eski evler

1830 yılında Dağıstan'ın Temirhan-şura Gunib kazasının Kikuni köyünde hicrî 1251-miladi 1830 yılında dünyaya gelen Medenî 1913 yılında bu köyde (Reşadiye) vefat etmiş ve köyün batısında yüksek bir tepedeki mezarlıktaki türbesine defnedilmiştir. Türbesinde, 1936'da vefat eden yeğeni ve halifesi Şeyh Şerafeddin ve birçok aile üyesiyle beraber yatmaktadır. Türbe bugün Yalova'nın önemli ziyaretgâhlarındandır.

Köyün gelişimi Medenî ve daha sonra onun yerine geçen yeğeni ve halifesi Şeyh Şerafeddin merkezli olarak devam etmiştir. Medenî, daha sağlığında iken halifelîği Şeyh Şerafeddin'e vermiş, o da uzun yıllar köyün ve çevredeki insanların irşadiyle meşgul olmuştur. Millî Mücadele yıllarında Kuva-yı Milliye'nin Millî Ordu'nun yanında yer almış ve mücadeleye katılmıştır. Yunanlıların Yalova'yı işgali ve mezalim yaptığı sıralarda Yerli Ermeni ve Rumlarla iş birliği içinde Yunanlıların yapacağı katliamı haber alınca etrafa haber salmış, çevre köylerde bulunan Müslüman ahaliyi kendi köyünde toplayarak sağ salım Geyve'ye ulaşmalarını sağlamıştır. O civardan bu çağrıya katılmayan Kocadere ve Şenköy ahalisinin de katliama uğradığı belirtilmektedir. Geyve'de savaş bitene kadar iki yıl kalmışlar, köylerine döndükleri zaman ise bir harabeyle karşılaşmışlardır. Ancak tekrar köylerini imar ederek hayatlarını o günün zor şartlarında sürdürmeye başlamışlardır. Yıkılan, yakılan iki cami tamir edilmiş, yakılan evlerin yerine yenileri yapılmış, ormana dönen tarlalar sürülmeye başlanmıştır. Bu arada bu meşakkate dayanamayan bir kısım ahali de göç etmiştir.

Bu arada Millî Mücadele'de üstün gayretler gösteren ahaliyi topyekün katliamdan kurtarmaya çalışan Şeyh Şerafeddin bir iftira ile bir ara Eskişehir'de hapsedilmiş, İstiklal Mahkemesi'nde idamla yarglanmış ve berat etmiştir. Şeyh Efendi 1936 yılındaki vefatına kadar çevresini irşat etmeye devam etmiştir. Hatta savaş yıllarında M. Kemal ile Yalova'da görüştüğü Cumhuriyet'ten sonra da coşkulu bir konuşmasının TBMM'de okunduğu belirtilmektedir. Şeyh efendinin; köyü, çevresi, Yalova ve millet için önemli ve örnek bir değer olduğu açıktır. Dayısı ve şeyhi ile beraber medfun bulunduğu köydeki türbesi ziyaret yerlerindedir.

Güneyköy bütün bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere kültür çeşitliliğimiz içinde Kafkas Dağıstan kültürünü Anadolu'ya taşıyan samimi, inanmış, Müslümanlar'dan oluşan feyizli, bereketli bir köydür. Yalova ve Türkiye için bir değerdir.

Ahalisi daima devletin yanında yer almış, Kafkaslar'dan gelen kökenlerini, ata yurtlarını hiç unutmayıp kültürlerini daima yaşatsalar da, doğup büyüdükları Türkiye'yi ana yurtları bilmiş ve yeri geldikçe vatanları için savaşmışlardır. Köy, hep üst düzey askerler ve bürokratlar yetişmiş, örnek bir kültür ve hizmet merkezi köydür. Biz de kitabımız bir kültür belgesel kitabı olduğu için bu önemli kültür noktasını; kısa tarihi, manevi büyükleri, yemekleri ve kültürü ile kısaca buraya belgesel olarak almış bulunuyoruz.

Güneyköy kurulurken Şeyh Muhammed Medenî tarafından yapılan ilk ev. Burası kendisi ve yeğeni Şeyh Şerafeddin Dağıstani tarafından ev ve tekke olarak kullanılmıştır. Hâlâ sohbet mekânı olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

Köy Merkezindeki Cami

Bu cami köyün geniş meydanında yer alıyor. Geçmişten getirdiği izleri belli olan cami işgal sırasında Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Köylüler İstiklal Savaşı sırasında topluca gittikleri Geyve'den döndüklerinde evleri ve her şeyleri gibi camilerini de yakılmış olarak bulmuşlardır. Bu arada yerli Ermeni ve Rumlar'ın iş birliği ile Yunanlıların, Yalova'nın pek çok yerinde yaptıkları gibi bu köyde ve çevrede buldukları bazı Müslümanları da buralarda katlettikleri belirtilmektedir.

Güneyköy'de bugün de varlığını devam ettiren caminin 1906 yılında Yahya Bey tarafından yaptırıldığı ifade edilmiştir fakat bu caminin ve köyün meydanında yer alan çeşmenin Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.¹

Cami, köye dönüşten sonra tamir edilmiş daha sonra da birkaç tamir geçirmiştir. Düz çatılı geniş ferah bir camidir ve hizmetini sürdürmektedir.

1- Cihan Yalvar, a.g.e..

Güneyköy meydanındaki tarihî cami, İstiklal Savaşı sırasında Yunanlılar, yerli Ermeni ve Rumlar tarafından tamamen yakılıp yıkılmış, daha sonra köylüler tarafından yeniden yapılmıştır. Güneyköy meydanındaki tarihî cami bugün sağlam olarak hizmetini sürdürüyor.

Yüksek pencereleriyle Güneyköy Eski Cami'nin içi gayet ferahtır →

Eski Cami

Bu cami de, köyün biraz daha içerisinde, minaresinde hâlâ Yunanlıların kurşun izlerini taşıyan, diğer camiye göre daha küçük ölçekli eski ve gazi bir camidir. Şu an itibarıyla etrafı yeşilliklerle kaplı adeta yeşillikten görünmeyen huzur dolu sakin bir ortamdır. Hatta bugünlerde imamı olmadığı, çevredeki birkaç komşunun açıp kapamasıyla ibadete devam edildiği belirtilmektedir.

Caminin doğu tarafındaki yüksek kapısının üstünde yer alan üç satırlık kitâbesinde 1329 (1913-1914) tarihi okunmaktadır. Kitâbede şunlar yazıyor:

el cami'essene fi 1321

İnnemâ ya'muru mesâcid Allâhi men âmene billâhi vel yevmi-l-âhir.

Ve vakaa bi tecdidi aleyhi himmeti mevali eşşeyh Şerafeddin ileyha er rahşan.

Meali: "Bu yapılış tarihi 1321 (1903/1904)

Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve âhiret gününe iman edenler imar ederler. Bu binanın yenilenmesi Şeyh Şerafeddin Efendi'nin himmetiyle olmuştur."

Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan İstanbul camilerinin sade bir tekrarı gibi görünen mimari yapısında, kapı ve pencere boşlukları yüksek tutulmuş, ışıklı, pencere camları vitraylı ve şebekeli bir yapıdır.

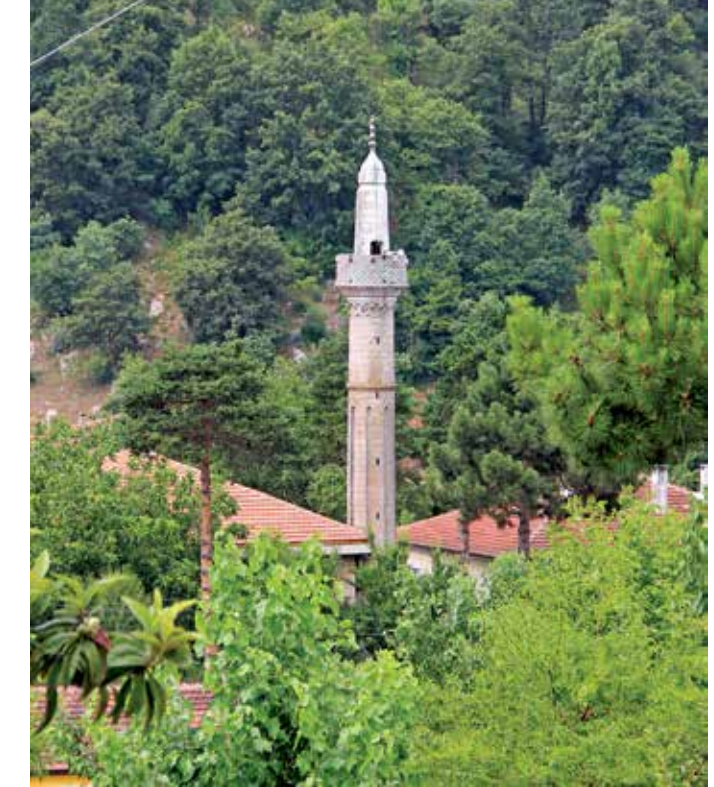
Cami yer yer düz, yer yer moloz taşlarla yapılmıştır. Mekânı enine dikdörtgendir ve üzeri çatı ile örtülüdür. Kadınlar mahfili ahşaptır.

Taştan yapılı, oluklu minaresinde İstiklal Harbi sırasında Yunanlıların yaptığı zulümlerden kalma kurşun izleri hâlâ görülebiliyor.

Caminin çevresinde oturanlar, zamanında caminin yakınında bir medrese olduğunu, burasının, çevrenin ilim merkezi olduğunu ve çok sayıda öğrencinin burda okuduğunu büyüklerinden duyduklarını söylüyorlar.

Giriş kapısı üzerindeki 1329-1914 tarihli tamir kitâbesi

Şeyh Şerafeddin Dağistânî nezaretinde 1903 yılında yenilenen ve çevresi ağaçtan görünmeyen Eski Cami bugün cemaati az da olsa hizmetini sürdürmektedir.

Caminin, üzerinde tamir kitâbesinin yer aldığı yüksek giriş kapısı

Mehmed Reşad Han Çeşmesi

Sultan V. Mehmed Reşad Han adına yapılan çeşme köy meydanında camiye ve tarihî çınarlara yakın merkezi bir yerdedir. Hemen karşısında köyün kurucusu Şeyh Medeni'nin köye ilk yaptığı daha sonra dergâh olarak kullanılan evi vardır.

Döneminin Osmanlı yapı sanat stiline uyan değişik yapıyla hemen dikkati çekmektedir. Yerden iki basamakla yükseltilen altıgen bir plato üzerine oturtulmuş çift taraflı akan, hazneli bir çeşmedir. Yüksekliği 3,65m., genişliği 2,20 m.'dir. Hazne genişliği 1,20 m., ayna genişliği 1,44 m., yalak genişliği 1,25 m., yalak derinliği 0,70 m.'dir.

Batı tarafındaki kitâbesi 54x70 cm. ebadındadır. Çeşme aynalarında mevcut kitâbelerin mealleri çeşmenin yan kısımlarına yazılmıştır. Öndeki kitâbe: "Denizlerin ve karaların padişahı Sultan Reşad hakkın dostu ve tevkifine mazhar bütün himmeti şahanesi hayra yakın Cenab-ı Hak onu hayırların ecrine nail etsin bu çeşmeden su içenler şad olsun şifaya kavuşsun susayanlar su içmekten asla geri kalmasin" mealindedir.

Batı yüzündeki kitâbenin özetle meali: "Denizlerin ve karaların padişahı Sultan Reşad Hakk'ın dostu ve tevkifine mazhar bütün himmeti şahanesi hayra yakın Cenab-ı Hak onu hayırların ecrine nail etsin bu çeşmeden su içenler şad olsun şifaya kavuşsun susayanlar su içmekten asla geri kalmasin" şeklindedir.

Sultan Reşad tarafından Güneyköy'e yaptırılan Reşadiye Çeşmesi'nin, doğu tarafından görünüşü.

Çeşmesinin batı yüzü ve kitâbesi. Arkada görünen ev köy kurulurken köye ilk yapılan Şeyh Medeni'nin evidir.

Güneyköy'ün Tarihi Evleri

Köyde günümüze kalabilen birkaç tane klasik Türk evleri tipinde yapı vardır. Bunlar taştan yapılmış alt kat üzerine ağaç iskeletli, araları tuğla ile örülmüş tipik Anadolu evlerindedir. Alt kısmı ahır, üstleri ev olarak kullanılırlar. Kalabilenler koruma altındadır ve bir müdahale yapılamadığı için de harap olmak üzeredirler. Köy meydanında bir ev restore edilmiş sıvanmış bir örnek olarak durmaktadır. Ancak bizim gördüğümüz diğer birkaç ev yıkılmak üzeredir.

Güneyköy'de harap olmak üzere olan geleneksel bir ev

Güneyköy'de birçok eski ev varlığını sürdürüyor. Evler genellikle iki katlı ve karkas yapılıdır. Bu günlerde Valilik İl Özel İdaresi'nin uygulayacağı yeni bir projeye köy meydanının ve evlerinin yeniden düzenlenmesi hedeflenmektedir.

Güneyköy'de bir meydana **tarihi bir duvar çeşmesi**. Osmanlı döneminden kalma kitâbesi olan bu küçük güzel köy çeşmesi hâlâ gürül gürül akıyor ve hizmetini sürdürüyor.

Köy Mezarlığı

Yemyeşil yüksek bir tepenin üzerinde yer alan köyün mezarlığı da kıymetli bir kültür varlığıdır. Şeyh Medenî ve Şeyh Şerafeddin'in mezarlarının bulunduğu türbenin etrafında şekillenen mezarlıkta Osmanlı dönemine ait birçok mezar bulunmaktadır.

Şeyh Medenî, Şeyh Şerafeddin ve aile efradının yattığı türbe ve etrafında gelişmiş köy mezarlığı. Türbe bugün Yalova'nın önemli ziyaret yerlerinden birisidir.

Yaklaşık 130 yıldan beri türbenin etrafında oluşan köy mezarlığında Osmanlı'nın son dönemine ait çok sayıda mezar ve mezar taşları bulunuyor.

Köyün Kültürü

Yalova'nın geniş alana yayılmış kültür değerlerinin bir merkezi de Güneyköy'dür. Köy; mezarlığı, camileri, evleri, eğitilmiş çalışan insanları ve yaşayan kültürüyle Yalova'nın önemli bir değeridir. Köyde Kafkas kültürü izleri her haliyle hissedilmektedir. İnsanları, zerafetleri, çalışkanlıkları ve eğitilmiş halleriyle hemen fark edilmektedir. Köyde oyun, kıyafet, musiki, sosyal işlere ait âdetler gibi dedelerinin Dağıstandan getirdikleri kültür değerleri yaşatıldığı gibi yemek kültürleri de yaşanıyor ve korunuyor. İsteyenlerin yemeklerini tadabileceği mekânları da var. Ayrıca her yıl köyde temmuz ayında büyük Kafkas kahramanı Şeyh Şâmil'i anma törenleri yapılıyor ve renkli görüntülere sahne oluyor.

Köyde, Kafkaslar'dan getirdikleri boynuzdan süs eşyası yapma geleneğini de birkaç usta vasıtasıyla hâlâ sürdürüyorlar. Ustalardan Mehmet Atışan bu sanatı atayurtlarından gelen bir ustasından öğrendiğini bu işin kökünün oraya dayandığını söylüyor. (Bu sanatı ilgili bölümde ele alacağız.)

Yalova'nın yaşanası bu güzel köşesini de kısaca anlatmış bulunuyoruz. İsteyen herkes köye gidebilir, yemyeşil doğal güzellikleri içindeki köyü, eski evlerini, camilerini görebilir, mezarlığını ve şeyhlerin türbesini ziyaret edebilir, Kafkas yemeklerinden tadabilir, kısa bir gezintiyle 150 yıllık tarihi bir anda yaşayıp dönebilir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Cafer Barlas, *"Bilinmeyen Yönleriyle Dağıstan Muhaciri Naksibendi Şeyhlerinden Mürsid-i Kamil Seyh Şerafeddin Zeynel Abidin"*, Dağıstan Yayınevi, 2014.

Cihan Yalvar, *1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler*.

Mahmut Bi, "Güney Marmara Bölgesi'ne Kafkas Göçleri" konulu konferanstan. Yer: Şâmil Eğitim ve Kültür Vakfı Kadıköy/İstanbul. Tarih: 6 Şubat 2011.

<http://www.guneykoyspor.org/koyumuz.htm>

<http://www.evliyalari.net/seyh-muhammed-medeni-k-s/>

<https://www.yuzaki.com/2013/12/su-ahiret-yurdu-nedir/>

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/mehmet-resat-han-cesmesi>

Güneyköy'de günümüzde Kafkas yemekleri yapılmaya ve belli mekânlarda ikram edilmeye devam ediyor.

XIX. yüzyılın sonlarında Güneyköy'e Kafkasya'dan göç eden Dağıstanlılar kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bunlardan en göze çarpanları Kafkas kıyafetleri, oyunları ve yemekleridir. Haziran 2019'da açılan yıllık Yalova Halk Eğitim Sergisi'nde Güneyköy köşesi. Güneyköylü hanımlar tarafından yapılan, nefis bir kıyafet, Kafkas oyunları tablosu, Kafkas müzik aleti ve atlar.

Köyde eskiden kullanılan ve kültür değeri taşıyan birçok eski esya da göze çarpıyor.

YALOVA AÇIK HAVA MÜZESİ

Müze Şehit Ömer Faydalı Caddesi üzerinde, Sanat Sokağı'nın köşesinde Yalova Uygulama Oteli'nin karşısındadır. Açık bir park alanına tarihî taş kabartma eserlerin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 29 Ekim 2003 tarihinde açılan müzede Roma, Bizans ve Osmanlı dönemine ait taş kabartma eserler sergilenmektedir. Yalova Belediyesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren müze, mesai saatleri içinde ziyaret edilebilmektedir.

Müzede; Yalova'da çeşitli zamanlarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Eskiçağ, Roma, Bizans dönemlerinden kalma steller, lahitler, sütun başları ile Osmanlı döneminden kalma bazı mezar taşları sergilenmektedir. Bu eserler daha çok; Termal, Koruköy, Çınarcık, Gacık bölgelerinden çıkarılan, özellikle de Atatürk'ün emriyle A.Müfit Mansel'in 1936 yılında yaptığı kazılardan ortaya çıkardığı eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı da İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Sergilenen Osmanlı dönemine ait mezar taşları da daha çok Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi çevresinde sergilenirken buraya getirilen eserlerdir.

Yalova Açık Hava Müzesi, havadan görünüşü. Müze park olarak görünen yeşil alanın içindedir (Google Maps: 40.652281, 29.264088).

Müze de yer alan Roma ve Bizans döneminden kalma stellerden (dikme taş) birkaçı. Eserler daha çok; Termal, Koruköy, Çınarcık, Gacık bölgelerinden çıkarılan, özellikle de Atatürk'ün emriyle A. Müfit Mansel'in 1936 yılında yaptığı kazılardan ortaya çıkardığı eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı da İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Açık Hava Müzesi olarak düzenlenen parkta Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kalma çeşitli taş eserler sergilenmektedir. Yukarıda Yalova'nın çeşitli yerlerinde zaman içinde bulunan Roma ve Bizans dönemine ait, sütun başları, sütun, lahit, oluk gibi taş kabartma eser kalıntılarında bazıları görülmektedir.

Üst tarafı kırık bu mezar taşının okunabilen kısmı şöyledir: "... Okusunlar ruhum için gul hu...ati Selh-i Suzan-ı hassaten Yalakâbad ağyanı Mehmed Ağa'nın zevcesi merhume Saliha Hanımın ruhi için el-Fatiha."

Açık Hava Müzesi'nde sergilenen Osmanlı dönemine ait bazı mezar taşları ve bir fiskiye. Sergilenen Osmanlı dönemine ait mezar taşları daha çok Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi çevresinden buraya getirilen taşlardır.

KARACA ARBORETUM

(Canlı Ağaç Müzesi)

Yalova'nın güzel bir köşesi ve değeri olarak Yalova Termal yolu üzerinde Yalova'ya birkaç km. uzaklıkta kurulan Türkiye'nin ilk özel arboretumudur. İçinde binbir çeşit odunsu bitki türü barındıran güzel bir canlı bitki müzesidir.

Arboretumlar, bilimsel araştırma ve gözlem amacı ile kökeni ve yaşları belli, her biri doğru ve dikkatli bir şekilde bir araya getirilmiş, çoğunluğu ağaç ve diğer odunsu bitki türlerinin uygun seçilmiş alanlarda yetiştirilip sergilendiği, tanıtıldığı canlı bitki müzeleridir. Müze yetkilileri tarafından arboretumların amacı şöyle anlatılmaktadır:

"Arboretumlar, önceleri, yeni keşfedilen bitkilerin tanıtımı ve üretimi maksatlarına yönelik olarak kurulmuş iken bu işlevler, son zamanlarda ikinci plana itilmiştir. Günümüzde arboretumların en önemli fonksiyonları; ilk ve orta öğretimden, üniversite öğretimine kadar tüm öğrencilere ve topluma odunsu bitkiler hakkında bilgi vermek, onları yetiştirme alanlarında tanıtmak, çevre ve doğa koruma bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda, dünyanın dört bir tarafındaki doğal, endemik ve egzotik bitkileri yetiştirme ortamı koşullarının el verdiği ölçüde bir araya toplayarak, tanıtmak ve estetik değeri olanları seçme olanağı sağlamak; nesli tükenme tehlikesi altında olan türleri korumak; yabancı orjinli türlerin ülkemize uygunluğu konusunda çalışmalar yapmaktır."

Karaca Arboretum'un Yalova Termal yolu üzerindeki konumu (Google Maps: 40.634367, 29.224770)

Türkiye'nin ilk canlı bitki müzesi olarak Yalova'da açılan Karaca Arboretum, Hayrettin Karaca' tarafından oturduğu evin bahçesinde düzenlenmeye başlanmıştır. Karaca evin civarındaki geniş alanı 1980 yılından itibaren Arboretuma dönüştürmeye karar vermiş, zamanla gelişen müze

1- Hayrettin Karaca, 1922 yılında Bandırma'da Kırım muhaciri bir ailenin çocuğu olarak doğmuş millet ve tabiat sevgisi dolu, yaşadığı çevreye karşı örnek bir sorumluluk duyan güzel bir insandı. Lise tahsilinden sonra trikotaj atölyesinin başına geçmiş, Karaca Trikolari'nı tanınmış bir marka haline getirmiştir. Edebiyatı ve doğayı çok seven, Anadolu'yu karış karış gezerek ağaçları ve bitki örtüsünü inceleyen Karaca, bunlardan örnekler toplayıp Yalova'daki bahçelerinde yetiştirmiştir. 1972 yılında sanayici arkadaşı Nihat Gökyiğit ile birlikte TEMA'yı (Türkiye Erozyonla Mücadele ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı) kurmaya öncülük etmiştir. Kendisi de çevre konularına duyarlılığı arttırmak için uzun yıllar çeşitli mecralarda konuşmalar yapmıştır. Bu sahada birçok ödüle layık görülen Karaca, 20 Ocak 2020'de vefat etmiştir.

Geniş bir alana yayılan arboretumda çok çeşitli canlı ağaç türleri bulunmaktadır. Park gayet güzel korunmakta, bakımı yapılmakta ve gelen ziyaretçilere gezdirilmektedir.

bugünkü halini almıştır. Arboretumun ileride de yaşatılması için Hayrettin Karaca tarafından, 2005 yılında Karaca Arboretum Vakfı kurulmuştur. Vakfın internet sitesindeki bilgiye göre ağaç müzesinin kuruluş hikâyesi de özetle şöyledir:

“Arboretumun arazisi, 1948 yılında Karaca'nın babası Hacı Halil Karaca tarafından satın alınmıştır. Dikim için ıslah edilen 27 dönümlük araziye ağırlıklı olarak elma ve şeftali türleri dikilerek bahçe oluşturulmuştur. 1956 yılında Halil Karaca'nın vefatından sonra Karaca kardeşler bir araya gelerek meyvecilik işini devam ettirerek araziyi zamanla genişletirler. Daha sonra 1975 yılında kardeşler, babalarından kendilerine kalan mirası paylaşma kararı alırlar. Bu paylaşım sonucu Hayrettin Karaca'ya meyvelikten 65 dönüm arazi kalır. Karaca, 1978 yılında arazi içerisinde hâlâ ikametgâhı olan evin yapımına karar vererek inşaatına başlar. 1980 yılında ev tamamlandığı zaman, evin çevresi Karaca'nın doğa aşkını yansıtan nadide bir bahçe halini alarak bitkilerle bezenmeye başlamıştır. Hayrettin Karaca, yurt dışında yaptığı arboretum, botanik bahçe

ve park gezilerinden de etkilenerek, önceleri ev bahçesi niyetiyle oluşturduğu bu alanı, dünyanın dört bir yandan topladığı nadide bitki türleriyle donatmak suretiyle genişleterek, bu alanı kısa süre içinde Türkiye'nin ilk özel arboretumu şekline dönüştürmüştür. Bugün Yalova'daki Karaca Arboretum, dünyanın her yerindeki botanikçiler tarafından bilinmektedir. 14.000 türü barındıran arboretum aynı zamanda ülkenin tehlikeye düşen türleri için bir gen koruma merkezidir. Hanoover Üniversitesi'nden Ekoloji profesörü Franz H. Meyer Hayrettin Karaca'dan 'Şimdiye kadar hiç böylesine kişisel çıkar gütmeyen, kendini insanlığın yararına çalışmaya adanmış birine rastlamadım.' diye bahsediyor.

Kendisinin de ikâmet ettiği mütevazı evin çevresinde gelişen canlı müze arboretum 13.5 hektar arazi üzerinde kurulu bugün yaklaşık 8000 civarında ağırlıklı olarak odunsu bitkiler olmak üzere değişik bitki tür, alttür, variete ve kültür formunu barındırmaktadır. Dikkate değer koleksiyonları; Acer, Prunus, Malus, Magnolia, Quercus, Betula, Pinus, Abies, Picea cinslerine ait önemli birçok tür

Arboretumda bir de nilüfer havuzu bulunuyor

ve kültür formunu barındırmaktadır. Son yıllarda özellikle Quercuslar çok önemli hale gelmiş ve bu gün 214 civarında tür ve kültür formuna ulaşılmıştır. Karaca Arboretum Haziran 2004'te Uluslararası Dendroloji (Ağaç Bilimi) Cemiyeti tarafından bir ödüle layık görülmüş ve ödül Karaca Arboretum'da düzenlenen törenle Hayrettin Karaca'ya takdim edilmiştir."

Arboretuma Haziran 2019'da yaptığımız inceleme gezisi sırasında bu değerli hizmeti yapan tabiat aşığı Hayrettin Karaca'yla konuşmak, vereceği bilgileri kendi ağzından duyarak kitaba almak istedik ancak sağlığı elvermediği için görüşmemiz mümkün olmadı (Kitap baskıya girmenden önce 20 Ocak 2020'de de vefat haberi duyuldu).

Ziyaretçiler tarafından arazinin müzeye dönüştürülen 8-10 dönümlük bir alanı gezilebilmektedir. Arboretum haftanın her günü 10.00 – 17.00 saatleri arası ziyarette açıktır. Gezi rehber eşliğinde yapılmakta ve 40 dakika sürmektedir. Hiç görmediğimiz ve göremeyeceğimiz birçok bitki türlerini rehberin anlatımıyla ve görerek burada incelemek mümkün olmaktadır. Biz de Yalova'ya ve milletimize bu güzel hizmeti kazandıran ve devam ettirenleri kutlar, yeni hizmetlere örnek olmasını Yalova'ya her gelenin de burayı görmesini temenni ederiz.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.
Müze görevlilerinin verdiği sözlü ve yazılı bilgiler.
<http://karacaarboretumvakfi.com/>

Arboretumda yer alan ve 20 yılda bir defa çiçek açan bir tür. Biz çekim yaparken nadir görülen o çiçek açma zamanına denk gelmiştik.

Arboretumdan bir başka köşe

Arboretumda bulunan çeşitli canlı ağaç türlerinden örnekler

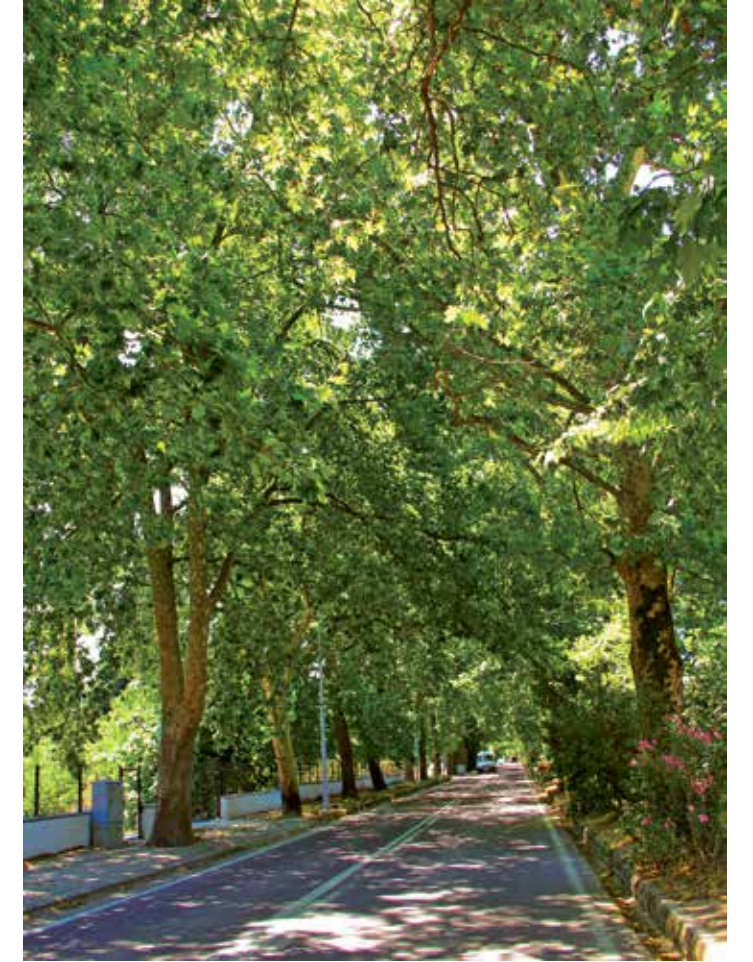
ÇINARLI HIYABAN

(İki Tarafı Ağaçlı Yol)

Yalova'dan Termal'e kadar uzanan yol üzerinde 1930 yılının Şubat ve Mart aylarında Atatürk'ün talimatıyla çift taraflı olarak dikilmeye başlanan çınarlar zamanla yeşil bir tünel gibi güzel çınarlı bir yol oluşturmuştur. Dikildiği zamanlarda iskeleden başlayıp Gazi Paşa Caddesi'ni takip ederek kaplıca kapısında son bulan yolun uzunluğu 12.350 metre, genişliği 10 metredir. Fidanlar 10 m. aralıklı olarak dikilmiştir. Ancak çapraz şekilde dikildiği için aralık daha sık görünür. bu çapraz dikim sayesinde dengeli dalanma sağlanmış yolun iki tarafı ve gökyüzü adeta çınarla kaplanmıştır.

Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı önündeki çınarlı yoldan geçerek vapurla başladığı deniz yolculuğu sonrası, aynı yolun Yalova'daki devamı gibi Yalova İskele'sinden başlayıp, Gazipaşa Caddesi'ni takiben Termal kaplıcası kapısında son bulmaktaydı. Gökçedere barajının yapımı sırasında çınarlı yolda bulunan çınarların bir kısmı baraj içinde ve yol dışında kaldığı için çınarlı yol günümüzde Yenimahalle yol kavşağında son bulmaktadır.

İncelemelerimiz sırasında o civarda Samanlı köyünde oturan bazı yaşlı kimselerden duyduğumuza göre; fidanların ilk dikimi sırasında yol boyunca uzanan evlerde ikâmet eden köylülere yetkililer tarafından bu çınarların bakımının bir bakıma zimmetlendiği; bakımından, su verilme-

sinden ve kurumasından kendilerinin sorumlu tutulduğu belirtilmektedir. Hatta bir yaşlı kadın evlerinin önündeki çınar kurumasın diye çocukken sık sık su verdiğini söylemektedir.

Dikilen çınar fidanları Kocadere ve Teşvikiye'den temin edilmiştir. Sahilden Baltacı Çiftliği girişinden Termal'e kadar uzanan yola dikilen bu fidanların sayısı 2250 olarak verilmektedir. Ancak aradan geçen uzun yıllar içinde doğal olarak zamanla bazı ağaçlar tahribata uğramakta veya kurumaktadır. Bu ağaçların, koruma kurullarının kararları doğrultusunda valilik tarafından her yıl bakımları yapılmakta, kuruyan ağaçların yerlerine yenileri dikilmekte,

budanması gerekenler budanmakta veya hastalanan bazı ağaçların tedavileri yapılmaktadır. Her yıl bakımı yapılarak günümüze taşınan bu güzel tarihî miras günümüzde de Yalova'dan Termal'e gidenler için yol boyunca gayet güzel, ferah, yemyeşil farklı bir yolculuk keyfi sağlamaktadır. İnsan eliyle dikilen bu düzenli ağaç sırası zaten her tarafı yemyeşil bir doğa harikası olan Yalova'nın güzelliğine güzellik katmaktadır.

Ağaçlar Yalova İstanbul II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 14.5.1997 tarih ve 4491 sayılı kararı ile "Korunması Gereken Anıt Ağaçlar" olarak tescil edilmiştir.

Çınarlı Hiyaban'dan bir görüntü

MERKEZ İLÇEDE BULUNAN DİĞER BAZI DOĞAL GÜZELLİKLER

İstihkâm Tepesi

Elmalık köyü üzerinde, Kirazlı köyüne de yakın, Marmara denizine ve Elmalık ovasına hâkim bir noktada bulunan ormanlık alan içindeki bu tepe, bir seyir, piknik ve yamaç paraşütü uçuş alanı olarak değerlendirilmektedir. Zengin orman dokusu, manzarası ve mis gibi havası ile Yalova'nın önemli doğal güzelliklerindedir.

İstihkâm tepesi aynı zamanda piknik alanıdır.

İstihkâm Tepesi'nin konumu (Google Maps: 40.5988588,29.303473)

Önemli turizm merkezlerinden olan Yalova'da Istihkâm tepesinden yamaç paraşütü

Höyüktepe (Pilavtepe) Tümülsü

Sugören köyünün 3 km. kuzeydoğusunda, etrafı ormanla çevrili 600 m. rakımlı yığma tepedir. Tepeden güneye doğru bakıldığında İznik gölü, Orhangazi ve çevresi, batıda köyler, kuzeybatıda Yalova ve çevresi, kuzeyde Çiftlikköy ve çevresi görülebilmektedir. Bu anlamda güzel bir seyir tepesidir. Çevrede herhangi bir tarihî buluntuya rastlanmamasına rağmen tepenin şeklinden tümülsü (Altında mezar bulunan yığma tepe) olduğu anlaşılmaktadır. Tepesi ve çevresi piknik ve ziyaret alanı olarak değerlendirilmektedir.

Höyüktepe konumu (Google Maps: 40.5656822,29.3414395)

Höyüktepe dört tarafı görebilecek zirve bir noktada yığma bir tepedir

Höyüktepe'den İznik gölü ve Orhangazi seyredilebiliyor

Kapılı Çınar

Yalova'nın bol akarsuyu, güz ormanları, mağaraları, doğa yürüyüş parkurları, alabalık üretim tesisleri, organik hayvansal ürünleri ile bilinen bölgesinde Alabalık üretim çiftliklerine yaklaşık 800 m. mesafede Anıt Çınarlar olarak bilinen **Kurtköy Kapılı Çınar mesire yeri** bulunmaktadır. Söz konusu ağaç 3,5 – 4 metre genişliğinde gövdeye sahip olup, gövdesi yaşlanma ve yıpranma neticesi boşalmış durumdadır. Gövdesindeki boşalan kısım bir müddet dükkân olarak kullanılmıştır. Ağacın 350 – 400 yaşında olduğu sanılmaktadır.

Kurtköy Kapılı Çınar

Kurtköy Kapılı Çınar (Resim: Suzan Emerk, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Beşpınarlar Tepesi

Güneyköy'den geçilip 8 km. güneybatıya gidilerek ulaşılan tepe, Samanlı dağlarının 926 m. olan en yüksek noktasındadır. Her çeşit bitki örtüsüne sahip Beşpınarlar tepesi, doğal bir mesire yeri ve fotoğraf çekimleri için ideal bir mekândır. İznik gölü, Gemlik körfezi ve Marmara denizinin aynı anda görülebildiği ve buz gibi içme suyu kaynaklarının doğduğu nefis bir seyir ve gezi alanıdır.

1- Kapılı Çınar konumu (Google Maps: 40.5561847,29.2116079)

2- Beşpınarlar Tepesi konumu (Google Maps: 40.5316686,29.2230686)

Altınova'nın Hersek köyünde bulunan Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi Camisinin kapısındaki ilginç kapı tokmağı ve anahtar

**TARİHÎ ESERLERİ VE
DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE
ALTINOVA**

**Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi
Hersek Kuş Lagünü
Çobankale (Koyunhisar)
Fevziye Köyü Tarihi Yağlı Güreşleri
Subaşı Göç Müzesi
Karadere Fikri Baştürk Müzesi
Sermayecik Köyü Çilek Festivali
Tavşanlı Şehitliği
Geyikdere-Çamlık**

Altınova'nın Fevziye köyünde Osmanlı döneminden kalma bir mezar taşı. H. 1320 (1902)

Altınova, İzmit körfezinin güneyinde, Gebze ve Dil İskelesi'nin karşısında, Osmangazi Köprüsü'nün güney ayağında, Hersek burnundan başlayan alanda yer almaktadır. Yalova'nın en doğudaki ilçesidir. Osmanlı Bizans arasında geçen Osmanlı'nın beylik olarak tarih sahnesine çıktığı Bafeus savaşının geçtiği, Osmanlı'nın kuruluş zamanlarına şahitlik eden tarihî alanda kuruludur.

Hersek deltasından güneye doğru yükselen ve Samanlı dağlarına ulaşan dağlık ve ormanlık bölgede kurulu ilçede en önemli akarsu Yalakdere'dir. Rakımı 15. m.'den başlar, güneye Samanlı dağlarına doğru yükselir. Bu alan yüzyıllar boyunca Anadolu'ya açılan hac ve ipek yolu olma özelliğini korumuştur.

Hersek deltasındaki Hersek köyünün hemen yakınında Bizanslılar döneminden kalma 4. yy da kurulan Helenopolis antik kenti vardı. İmparator Constantinus, annesi Helena'nın adına ithafen şehre Helenopolis adını vermiştir. (Hersek Camii anlatılırken geniş bilgi verilecektir.)

Hersek köyü Altınova'nın hemen yakınındaki tarihî yerleşim yeridir ve orada Hersekzâde Ahmed Paşa'nın bir külliyesi vardır. Hersek köyü ile ilgili arşivlerde çok sayıda belge bulunmaktadır. Erşebildiğimiz en eski tarihli belgede, "Karamürsel kazâsına tâbi Dilgeçidi'nde Sadrazam Hersekzâde Ahmed Paşazâde İmâreti evkâfı (vakıfları) köylerinden Hersek köyü" şeklinde geçmektedir.

Antik hac ve ticaret (ipek) yolunun kesiştiği bir bölgede bulunan bugünkü Altınova'nın yeri, Osmanlı'nın son dönemlerinde Altunizâde Çiftliği veya Altunizâde Vakıf Çiftliği adıyla Kocaeli sancağı İzmit Mutasarrıflığı'nın Karamürsel kazâsına bağlıydı. Altunizâde adının kaynağı ise, Osmanlı Arşivi belgelerine göre lâne-i Muhâcirîn (muhâcirlere veya göçmenlere yardım) Cemiyeti İkinci Reisi Altunizâde İsmâil Paşa'dır. Paşanın İstanbul Bağlarbaşı'nda yaptırmış olduğu caminin giderlerini karşılamak üzere Karamürsel kazasında olan çiftlik yani Altunizâde Çiftliği, 29 Ağustos 1883 tarihinde vakfa dâhil edilmiştir.¹

Altınova'nın adı da büyük ihtimalle buradan gelmektedir. Bugünkü Altınova, 1929 yılında, Bulgaristan'ın Rusçuk kentinden göç eden 40 aile tarafından Altunizâde Çiftliği'nin satın alınması ile kurulmuştur. Altınova, 1930 yılında Kocaeli'nin Karamürsel ilçesine bağlı köy olmuş, daha sonra, çevre köylerden gelenlerin yerleşimi ve Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan göç edenlerin katılımla-

ıyla kısa sürede nüfusu artmıştır. Artan nüfus ve merkezi konumu nedeniyle 1987 yılında belediye statüsüne kavuşarak belde olmuş, 1995 yılında da Yalova'nın il olmasıyla birlikte Yalova'ya bağlı ilçe olmuştur. Bugün Tavşanlı, Kaytazdere ve Subaşı olmak üzere 3 belde ve 12 köyü ile verimli topraklara sahip tarihî ve doğal güzelliğe ile bir tarım bölgesidir. 2018 sayımına göre köyleriyle beraber nüfusu 28.232 dir.

Yüzlerce ailenin geçimini sağladığı meyvecilik ve seracılık, Altınova ekonomisine yön veren en büyük etkenlerdendir. Yetiştirilen meyveler arasında en çok sırasıyla kivi, nektarin, şeftali, erik, zeytin, hurma, kiraz, üzüm, ceviz ve elma yer almaktadır. Üretimde ikinci sırayı tarla bitkileri almakta, üçüncü sırada ise sebzeçilik ve aynı zamanda ilçe ekonomisinde önemli yer tutan süs bitkileri yetiştiriciliği bulunmaktadır.

2007 yılı başında Sermayecik köyünde organik tarım çalışmalarına başlatılarak, çilek yetiştiriciliğinde organik tarıma geçilmiştir.

Altınova sınırları içinde bulunan ve gemi imalat sanayisinin güçlenmesinde önemli rol oynayan tersaneler de, sadece il açısından değil, ülke ekonomisi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Altınova'da; Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi, Çobankale, Hersek Kuş Lagünü gibi birçok tarihî eser ve yaşayan gelenekler vardır ki bunlar bu bölümde sırasıyla ele alınacaktır.

Kaynaklar:

- Abdullah Kılıç: *İnceleme Notları*, Haziran 2019.
 L.Seyban, "Yalova'nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezartaşları ve Kitâbeleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2010.
 Selçuk Seçkin (2018), Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale. (cedrus.akdeniz.edu.tr. Cedrus VI (2018) 535-553. Doi: 10.13113/CEDRUS/201825) s. 545-546.
 Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihî Eserler" *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s. 203-206.
<http://www.altinova.gov.tr/coban-kale>
<http://www.altinova.bel.tr/tarihce.asp>
<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-127258/altinova.html>

1- L. Seyban, "Yalova'nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezartaşları ve Kitâbeleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 2, 2010.

Yalova'nın en önemli tarihî eserlerinden biri olan Altınova Hersek köyündeki Hersekzâde Ahmed Paşa Camii

HERSEKZÂDE AHMED PAŞA KÜLLİYESİ (Külliyeden Geriye Kalan Cami, Türbe, Hamam, Su Deposu)

Yalova'nın günümüze ulaşan en önemli tarihî eserinden birisi olan, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devri vezîriâzamlarından Hersekzâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılan külliye, Altınova'nın Hersek köyünde Osmangazi Köprüsü'nün güney ayağı yakınındadır. Hersek köyü de adını paşadan almış olmalıdır. Vakfiyesinde birçok yapıdan söz edilse de bugün sadece camisi, üstü açık türbesi, harabe durumdaki hamamı ve su deposu kalmıştır. Ahmed Paşa'nın külliyesinden mevcut yapılar dışında, bugün mevcut olmayan vakfiyede belirtilen imaret, Evliya Çelebi tarafından söz edilen mektep, medrese ve hanların yeri konusunda bilgi bulunmamaktadır.

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın, buradaki birçok evkafı dışında Edirne Keşan'da bir cami, İzmir'de Bornova ile Urla'da hamamlar, Kütahya'da kervansaray, Bornova'da, Aydın'ın Köşk kasabası ve Uşak'ın Beypazarı'nda dükkânlar yaptırdığı bilinmektedir.

Külliyenin Yeri. Külliye'nin bulunduğu Hersek köyünün hemen yakınında Bizanslılar döneminden kalma 4. yy da kurulan Helenopolis antik kenti vardı. Osmangazi Köprüsü'nün güney ayağından Hersek gölü yönüne bakıldığında, deniz seviyesinden tepelik şeklinde yükselen alanın kaynaklarda sözü edilen Helenopolis / Kibotos olduğu düşünülmektedir.

Külliyenin Hersek köyündeki konumu
(Google Maps: 40.723354, 29.504495)

Külliyenin kalan birimlerinin yerleşimi

Külliye'den bugün geriye cami, hamam ve su deposu kalmıştır. Kayıtlarda adı geçen kervansaray, imaret, mektep ve medreseden ise iz yoktur.

İmparator Constantinus'un annesi Helena'nın Kudüs seyahati sonrası Yalova kaplıcalarını onartarak, bugünkü Hersek civarında saraya ait dinî bir misafirhane inşa ettirdiği, din uğruna ölen Aziz Lucianus adına bir kilise yaptırdığı ve burada büyük bir şehir imar ettirdiği bilinmektedir. İmparator, annesinin adına ithafen şehre Helenopolis adını vermiştir.¹

Helenopolis ile ilgili olarak son kayıt 1838 yılında bölgeden geçen Fellows'un bir mil uzunluğunda şehir suru, mezar anıtı ve su yolu kalıntılarında bahsettiği anlatımdır.²

Bu şehir yüzyıllar içinde zaman zaman imar edilmişse de sonraları harabe haline gelmiştir.

Helenopolis'in bulunduğu alan 1950'li yıllarda Amerikan üssü olmuş, daha sonra da 1970'li yıllardan itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılmış, 2016 yılında da Altınova Belediyesi'ne devredilmiştir. Bölge, arkeolojik/doğal sit statüsünde olup, Helenopolis Antik Kenti Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 2009 yılında arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir.

1- Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*.

2- Selçuk Seçkin, a.g.e.

Helenopolis antik kentine komşu olan, Hersek yerleşiminde, Osmanlı döneminde önemli imar faaliyetleri yapılmıştır. Buradaki Osmanlı yerleşiminin çekirdeğini bahsettiğimiz Hersekzâde Ahmed Paşa'nın yaptırdığı külliye oluşturmuştur. Ahmed Paşa tarafından, kalıcı bir yerleşim yerinin kurulması amacıyla buraya aileler getirtildiği ve 1511 tarihinde tamamlanan vakfiyesinde de belirtildiği gibi, Hersek'te külliyesini 1508 yılında tamamladığı ve kendisinin de 1517 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Hersekzâde Ahmed Paşa (ö. 923/1517), 1497-1498, 1503-1506 (II. Bayezid devri) ve 1515-1516 (Yavuz Sultan Selim devri) yılları arasında sadrazamlık yapmış, önemli Osmanlı devlet adamlarındandır.³

Ahmed Paşa'nın tüm çabalarına rağmen ticaret alanında her zaman canlı olan bölge, yerleşim yeri olarak gelişmemiştir. Bölgede yaşanan ticari canlılığa rağmen depremler ve Evliya Çelebi'nin yorumuyla "...Suyu ve havası ağırdır. Serçeyi bile sıtma tutar. Halkının renkleri hep sarıdır. İş yapmaya ve kazanç sağlamaya elverişlidir. Kumsal ve düz bir yere kurulmuştur..." diyerek özetlediği fiziki şartlar Helenopolis'ten başlayarak günümüz Hersek köyüne kadar büyük bir yerleşim yeri kurulmasına engel olmuştur.⁴

3- Geniş bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "Hersekzâde Ahmed Paşa", *DİA*, 1998, c.17, s. 235-237.

4- Selçuk Seçkin, a.g.e.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde Başiskele'den deniz yoluyla gelip Diliskelesi'ne uğradığı oradan Yalova'ya, oradan da İstanbul'a dönüşünü anlattığı kısmında Hersek ve Diliskelesi bölümü şöyledir:⁵

"Andan yine gemiye süvar olup otuz mil,

Menzili İskeleyi Dil : Karşı tarafında gine Gekbizkiye dili derler. Üsküdar tarafından ammâ bu dil Herseke tarafında hakikatü'l-hâl deryâ içre girmiş bir dildir.

Hikmeti Hudâ sebebi hilkati dil: Bir gün bir seyyâhî âlem, Orhân Gâzî asrında bu mahalle gelüp keşîbânlara eydür "Oğullar beni karşı tarafa geçirin" der. Gemiciler dervîşi karşı geçirmeyüp giderler. Hemân dervîşi dilrîşî âlim u âmil u ârifi billah eteğine toprak doldurup "Biz karşuya bi-emrillahi Te'âlâ böyle geçeriz" deyü eteğinden türâbî deryâyâ dökdükçe deryâ kara olup yürüyerek geminin ardı sıra yürür. Gemiciler bu hâli görüp "Meded Sultânım boğazı doldurup ekmeğimize mâni' olup İslâmbol'dan İzmit'e gemiler geçmez olur. Lütf edüp gemimize girin" deyü ricâ ederler. Anlar dahi on iki bin adım kadar deryâyî dil gibi doldurduktan sonra gemiye girerler. Hâlâ anıncün dil derler, bir sivri kumsal burundur. Ve dervîş hazretleri karşı cânibe geçüp keşf [ü] kerâmet etdikleriyçün derhâl rûhî pâklerin cânibi Hakka teslim edüp Gekbizkiye dili iskeleyi hânî kurbunda Dil Baba Dede medfûndur. Kuddise sırruhu.

Ve bu merkûm Hersek[e] dili kurbunda bir hânî azîm vardır, âyende vü revende anda mihmân olup karşı tarafda kayıklar gelmeğe muntazır olurlar. Sene () târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa, Ebü'l-feth vezîridir. Ol hân anların binâsı olmağıla Hersek dili derler bir burundur. Ba'dehû bu dilden bâdbânî keşî açup elli milde,...."

I. yüzyılda, Yaladere'nin denize döküldüğü alandan, Hersek ve bugünkü Altınova'nın arazisinin önemli bir kısmı, daha önce de belirtildiği gibi İstanbul / Altunîzâde semtine adını veren Altunîzâde İsmâil Zühdü Paşa'nın çiftliği olarak işletildiği belgelerde yer almaktadır. Çiftlik yaklaşık on dört bin dönüm arazi içerisinde kurulmuş, içerisinde çiftlik sahiplerinin kalacağı sekiz odalı bir köşk de inşa edilmiş, içerisinde değirmen, geniş ambarlar ve yüzlerce hayvanın barındığı birimler yer almaktaydı. Çiftlik h.1301/1883 senesinde Altunîzâde İsmâil Zühdü Paşa'nın kurdukları vakfa bağışlanmış ve İstanbul'daki külliyesinin giderleri bu çiftliğin gelirinden karşılanmıştır. Hersek'teki Altunîzâde Çiftliği zaman içerisinde vakfın elinden çıkmıştır.⁶

5- *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Evliya Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, Hazırlayanlar: Zekerîya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

6- Selçuk Seçkin, a.g.e.

Külliye'nin Vakfiyesi

Külliye hakkında en önemli kaynak, orijinali Amerika Philadelphia Freer Museum'da bulunan ve 1945'te Muhammed Ahmet Simsar tarafından yayınlanmış vakfiyesidir. 917/1511 tarihli 33 yaprak halindeki Vakfiye şu an Amerika'da Philadelphia Freer Library John Frederick Lewis koleksiyonundadır.

Vakfiyede, vakfedilen akarların listesi, vakıfta hizmet edenlerin vasıfları, vakfın nasıl yönetileceği, gelirlerinin nasıl harcanacağı ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Vakfiyede geçen hükümler dönemin hayır yapma anlayışını, düşüncelerini, hizmet yapılan noktanın seçimindeki hassasiyeti belirtmesi açısından son derece önemlidir. Depremler dolayısıyla zaman zaman kesintiye uğrasa da vakfiye hükümleri uzun yıllar uygulanmıştır. Bugün de cami hizmetini sürdürmektedir.

Bahar Özer 2008 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde⁷ vakfiyenin önemli bölümlerini yayınlamıştır. Vakfiyeyi yayınladığı şekliyle konuyla ilgili kısımlarını buraya alıyoruz:

Gelibolu sancağında bulunan Keşan Kasabası('nda bulunan ve) kendilerinin izzet, saadet, sıhhat ve selamete yerleşip şeref verdikleri Rus köyünde sağlam bir bina ve en güzel esasa (plana) yakışacak ve insanların kabulü olacak cami-i şerif bina eylemeyi; ve Kocaeli Sancağı, Yalova isimli kasabaya bağlı Dil denilen köyde dahi başka bir mescid-i şerif ve sağlam esaslar üzerine inşa edilmek üzere bir aşevi yapıp camileri bütün Müslümanlara ve aşevini dahi tüm mümin olanlara tam ve geçerli bir vakfedişle hukuka uygun olarak vakfeyledi Ve bunlardan gayrı Anadolu canibinde Kocaeli Sancağı'nda Yalova'ya bağlı ismi geçen Dil Köyü'nün hepsini -ki sınırları ahali tarafından bilinmektedir-,

Bundan sonra Vâkıf Ahmed Paşa Hazretleri şöyle şart eyledi ki:

- Adı geçen Dil köyünde olan camide namazın şartlarını bilen ve imamlığa elverişli ve mütebedeyin ve şerfatı çok iyi bilen bir kimse imam ve hatip ola,

- Ve bu camide namaz vakitlerini bilen güzel sesle namaza çağırın bir kimse müezzin olsun ve Cuma namazı müezzinliğini dahi o ifa ede,

- Ve Salih Müslümanlardan Kur'an-ı Kerim okumasını çok iyi bilen iki kimse dahi Kur'an'dan hergün, her biri bir kere

7- Bahar Özer, *Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi*, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008, s.1-5.

En'am Sûresini başından sonuna kadar okuyup sevabını vakfedenin ruhuna bağışlasınlar,

• Ve ilim sahibi Salih kimselerden 6 kişi de süratli ve aceleci olmamak şartıyla tertil üzere bu camide her birisi hergün Kur'ân'dan bir cüz okuyup sevabını vakfedenin ruhuna hediye edeler,

• 6 cüzden birini aşevinin yazıcısı okuya,

• Ve bir kimse de kayyim olup bu caminin kapısını açıp kapatsın ve kandillerini çerağlarını yakıp söndürsün ve hasırlarını döşeyip temizlesin ve kayyimin hizmeti ne ise tam eda eylesin.

Ve dahi vakfedici Ahmed Paşa şöyle şart eyledi ki:

• Adı geçen aşevinde Müslümanların salihlerinden ve muvahhidlerin (tevhîd ehli kimselerin) güvenilirlerinden namus ve vakar sahibi bir kimse şeyh (yönetici, müdür) olup yemeğin işisini ve kötüsünü görüp bütün idare hizmetine ise tam yerine getire,

• Ve bir kimse dahi müdür yardımcısı olup gireni-çıkanı, gelir-gideri derecelerine göre rakamlarla yazsın,

• Ve yemek pişirmekte mahir ve yemeğin malzemelerinin nasıl ve ne kadar yetececeğini bilen, bu yeteneği gün gibi aşikar olan biri aşçı olsun,

• Ve ekmek pişirmenin ilmini bilen ve hizmetinin uhdesinden gelir bir kimse de fırıncı olsun,

• Ve emanete hıyanet etmeyen ve istikâmet sahibi olmasıyla bilinen biri kilerdar olsun ve yemek malzemelerini koruyup zabtetsin ve vakfedicinin şartlarının hilafına olan kimseye bir çekirdek bile vermeye ve kendisi dahi almaya,

• Ve bir kimse dahi pişirilen buğdayı düküp ve yemek pişirilen kapkacakları ve elbiseleri de temizleyip yıkasın,

• Ve bu aşevinde hergün ikinci vakti (öğlen yemeğinde) öğününde ne eksik ne noksan 45 parça koyun eti pişirilsin,

• Ve Yalova Kasabası'nda kullanılmakta olan kile ile hergün bir kile buğday pişirilsin ve adı geçen kile ile hergün bir kile ve yarım kile buğday unundan ekmek pişirsinler her bir ekmek yüz dirhem olsun ve pişirilen ekmek dahi tertemiz olsun,

• Ve adı geçen aşevine uğrayan-konuk olan Müslümanlar için, kim olursa olsun, bir okka safa verici bal -ki 400 dirhem olur- sarf olunsun; misafirin az olması veya çok olmasıyla balın artması ve eksilmesi olmasın, belki hergünde artık eksik verilmele günde bir okka verilsin,

• Ve vakfın bütün girdisi ve çıktısını yazabilen ve muhasebe defterini tutma usulünü bilen, emanete hıyanet etmeyen ve istikâmet sahibi olmakla tanınan bir kimse yazıcı olsun ve ortaya çıkan bütün mahsülleri ve masrafları olduğu şekliyle yazıp defter edip ihtiyaç vaktinde hesabını arz etsin,

• Ve Dil köyündeki camiye imam ve hatip olana günlük 6 akçe verilsin,

• Aşevinin şeyhi olana günlük 4 akçe verilsin,

• Venakîb(müdüryardımcısına)olana günlük 2akçeverilsin,

• Ve aşçıya günlük 3 akçe verilsin,

• Ve ekmekçiye günlük 3 akçe verilsin,

• Ve buğday döküp çanak yıkayana günlük 1 buçuk akçe verilsin,

Bundan sonra Vakfedici Ahmed Paşa Hazretleri şöyle şart eyledi ki:

Yaşadığı sürece, (ve) Allah ömrünü genişletsin, mütevellilik (vakfın işlerine bakma) ve denetim-kontrol yetkisi kendisinin elinde olsun, ve kendisinden sonra tek başına denetim-kontrol yetkisi kendisinin değerli evladının en akli başında ve en salih olanın olsun. Ondandır oğullarının oğulları elinde olsun. Ve bunlardan sonra oğullarının oğulları ellerinde olsun. "Nesilleri tükeninceye kadar -ki Allah onları tükenmekten korusun- nesilden nesile bu sıra üzere gelsin!"

İşte bu vesika ihtiyaç zamanında (vesikaya başvurulması gerektiği zaman için) ihtiyaç için mübarek Ramazan ayının sonlarında bir seher vakti, H. 917 senesinde (Aralık 1511) yazıldı.

Şahitler.....

• Ve bu vesikayı yazan Muhammed el-Fakîr"

Külliyenin Birimleri

Yukarıda verilen vakfiyesinde belirtildiği gibi külliye büyük bir titizlikle kurulmuş, korunmuş ve devamı sağlanmıştır. Külliye yapıları İstanbul ölçeğine göre daha küçük yapılarıdır. Ancak kurulduğu ticaret ve hac yolunun üzerindeki bu bölge, uzun süre önemini ve hareketliliğini devam ettirdiği için yapılan hayır hizmeti de o derece çok olmuş ve devam etmiştir. Külliye'nin bulunduğu Hersek, Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de konumu nedeniyle önemini korumuştur. Çünkü İstanbul'u İznik, Konya üzerinden Bağdat'a bağlayan ve aynı zamanda Hac kervanlarının da geçtiği yol üzerinde bulunmaktaydı. Kadıköy'den başlayan bu yol Gebze'den Diliskelesi önü denilen yere ulaşır, İzmit körfezinin en dar noktasından karşı kıyıya geçmek için en kısa yoldu.

Cami

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın 1508 yılında inşa ettirdiği külliye'nin ana yapısı olan cami, tek kubbeli, küçük ebatlı bir camidir. 12 Zilhicce 1179'da (22 Mayıs 1766) İstanbul'a büyük zarar veren şiddetli depremde harap olmuş, kubbesi, minaresi ve son cemaat yeri yıkılmıştır. Bu felaketten sekiz yıl sonra Kemankeş İsmâil Ağa tarafından yapının tamir edildiği 1187 (1773) tarihli kitâbeden öğrenilmektedir. Bu sırada bazı kısımlar XVIII. yüzyılda hâkim olan üsluba göre tamamlanmıştır.

Ahşap olan cümle kapısının üstünde iki mermer kitâbe bulunmaktadır. Üstteki kitâbe, caminin tamir kitâbesi, alttaki ise paşanın caminin yanındaki türbesinden bir tamir sırasında getirilerek buraya konan türbe kitâbesidir. Cami kitâbesi şöyledir:

"Mağber-i Dil'de Hersek Ahmed Paşa'nın bina eylediği camii şerifin Binyüzyetmişdokuz senesi zilhiccesinin onüçüncü günü hareket-i arzdan müheddim olup mütevellisi olan Kemankeş İsmâil Ağa ihya eyledi, sene, 1187"

Hersekzâde Ahmed Paşa Camii'nin kuzeydoğudan görünüşü. Yapı, tek kubbeli kare planı, son cemaat yeriyile ve taş yapıyla tipik bir klasik Osmanlı camisidir. 1999 depreminde cami ve minaresi kısmen yıkılmış ve 2008 yılındaki tamirine kadar uzun süre öyle kalmıştır. 2008 yılında kaidesinden itibaren minaresi yeniden yapılmış, düz çatı yerine de aslına uygun olarak kubbe yapılmıştır.

Caminin kuzeyden giriş tarafı,2019. Aynı yerden 2008 tamiri öncesi 2006'daki hâlden iki fotoğraf. Son cemaat yerinde iki sütundan başka birşey yok. Kaidesinden itibaren minare de yok. Çevreden toplanan mezar taşları da orada sergilenmiş (Eski fotoğraflar, Altınova Müftülüğü,2006).

Türkçesiyle: "Dil İskeleyi'nde Hersekzâde Ahmed Paşa'nın yaptırmış olduğu cami 23 Mayıs 1766 günü depremle yıkılmış olup, vakıf yöneticisi Kemankuş İsmâil Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır, sene 1187 (1773)" denmektedir.⁸

Bunun altındaki 1155 (1742) tarihli kitâbenin metni ise türbe kısmında verilecektir.

Caminin 1896 depreminden sonra 1965 yılına kadar harap halde kaldığı bilinmektedir. Vakıflar İdaresi, bu tarihte eserin kurtarılması çalışmalarını başlatmış, cami ilk şekline kavuşmasa da yeniden içinde ibadet edilir duruma getirilmiştir. Cami 1999 depremde tekrar hasar görmüştür. 2008 yılında ise yeni bir onarımdan geçirilerek ibadete açılmıştır. 2008 tamirinden önceki halinde, üzerinin düz çatılı olduğu, son cemaat yerinin üstü açık olarak sadece 4 sütunun bulunduğu, minaresinin ise kaidesine kadar yıkık olduğu görülmektedir.

8 -Bahar Özer, *Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi*, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008, s.10-11.

2008 tamirinde düz çatı kaldırılarak yerine ilk orijinalindeki gibi kubbe oturtulmuş, son cemaat sütunlarının üzerine küçük kubbeleri yerleştirilmiş, minaresi de tamamlanmıştır. Şimdiki haliyle tek kubbeli klasik Osmanlı camilerinin tipik, küçük bir örneğini göstermektedir. Cami tertemiz olup ibadete açıktır.

Caminin çevresi bugün taş duvarla çevrilidir. Caminin kuzeyine düşen avlu kapısından girilince sağ tarafta da üstü kiremitli kapalı bir abdest alma yeri mevcuttur.

Hersekzâde Camii, dıştan 16,17 × 16,17 m. ölçüsünde kare planlı, kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Girişindeki dört sütunlu ve üç bölümlü bir son cemaat yeri 1179/1766'da yıkılınca ihya sırasında buraya öne meyilli, kiremit örtülü bir ahşap çatı yapılmıştır. 1965 tamirinde ise son cemaat yerinin dört mermer sütunu tekrar dikilerek üzerlerine mukarnaslı başlıkları konulmuş, fakat aslında bulunan kemerlerle ortadaki aynalı tonoz ve iki yanındaki küçük kubbeler yapılmadığından bu kısım tamamlanma-

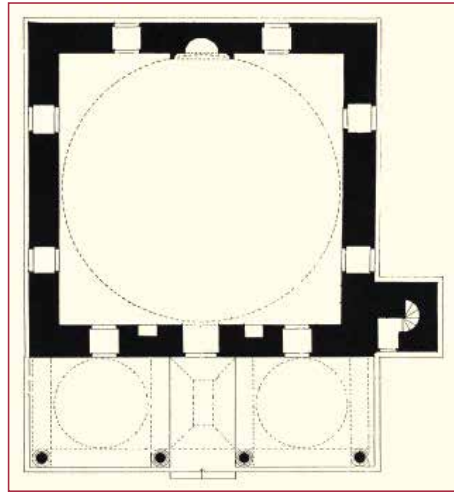
Hersekzâde Ahmed Paşa Camii'nin güneybatıdan görünüşü. Solda Hersekzâde Ahmed Paşa'nın türbesi ve çevresindeki diğer mezarlar da görülüyor.

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitâbeler. Üstteki kitâbe caminin 1187/1773 tarihli tamir kitâbesi, alttaki manzum yazı ise Hersekzâde Ahmed Paşa'nın türbesinden sonradan alınarak buraya yerleştirilen 1155/1742 tarihli türbe kitâbesidir (Bu kitâbe Ahmed Paşa'nın 1517 olan vefat tarihinden çok sonra yazılmıştır). Kitâbelerin okunuşları metin içerisinde verilmiştir.

Caminin son cemaat yeri dört sütun üzerinde duruyor. Ortada tonoz iki yanda ise küçük kubbeler vardır.

Caminin planı (Semavi Eyice, "Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi", DİA, 1998, c.17, s. 238.)

Caminin mermer mihrabı ve mermer minberi orjinaldir.

Cami günümüzde yenilenmiş olarak hizmete açıktır.

dan kalmıştır. Bu kısım ancak 2008 tamirinde eski orijinal haline getirilmiştir.

Harime açılan mermer kapı söveleri kıvrımlı lentodan anlaşıldığı gibi 1187/1773/ yılındaki yenilemede barok üslupta yapılmıştır.

Kare harimin üstünü evvelce yaklaşık 13 m. çapında bir kubbe örtüyordu. 1965'teki tamirde harimin üstü ahşap çatı ile örtülerek içten yine ahşap çatalı bir tavan haline getirilmiştir. Bu tavan 2008 tamirinde kaldırılarak kubbe tekrar yapılmıştır. Mekânı üç cephede altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli dörder pencere aydınlatır. Giriş cephesinde ise yalnız alt pencereler vardır.

Mermer mihrap ve minber ilk yapıdan kalmış orijinal unsurlardır. Mihrap nişinin iki yanı zarif sütunçelerle yumuşatılmış olup kavsarası mukarnaslardır. Kavsaranın iki yanında birer küçük rozet bulunan mihrap üstte beş tomurcukla taçlanmış olup oldukça sadedir. Minber de yine mermerden çok sade olarak yapılmıştır. Cami içinde süsleme yoktur.

Caminin binası gibi kesme taştan olan **minaresi**, bodur gövdesi ve kavisli profilli şerefe çıkması ile 1773 tamirinde inşa edilmiştir. 1999 depreminde kaidesine kadar yıkılan minare 2008 tamirinde, kalan taş kaidesinin üzerine tuğlayla orijinaline yakın olarak yeniden yapılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesine bitişiktir.

Açık Türbe

Caminin sağ tarafında yerden oldukça yüksek bir set halinde kesme taştan yapılan türbe, alışılmamış biçimde olup bir namazgâh sofasını andırır. Dokuz basamak merdivenle çıkılan bu setin üstü mermer bir korkulukla çevrilidir ve kemeri klasik üslupta işlenmiş yine mermerden bir kapı sövesi vardır. Bazı kısımlarının eksik olduğu anlaşılan bu açık kabir yerinin aslında üstü kapalı değil idiyse bu kadar yüksek bir kapı çerçevesine gerek olmadığı bellidir. Bu türbeye, 1179'da (1766) caminin yıkılmasından önce 0,50 x 0,42 m. ölçüsünde bir mermer levhaya işlenmiş 1155 (1742) tarihli on mısralık bir kitâbe konulduğu ve bunun, 1187 (1773) tarihli tamir sırasında caminin giriş

cephesinde kapı üstüne ve kapı lentosu ile İsmâil Ağa'nın ihya kitâbesi arasına yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu da sofa-türbenin önemli bir değişiklik geçirdiğine delil sayılabilir. Ahmed Paşa'nın kabir taşı kırılmışsa da çimentolanarak yerine konulmuştur. Caminin yanında birkaç mezardan oluşan küçük bir hazire mevcuttur.⁹

Cami kapısının üzerinde bulunan 1155 (1742) yılında yazılan mezar kitâbesi on satırdır ve her satıra bir beyit yerleştirilmiştir. 4. satırda Ahmed Paşa'nın Kanûnî Sultan Süleyman zamanında sadrazamlık yaptığı yazsa da yanlışlık vardır. 9. satırında Hersekzâde Ahmed Paşa'nın ölüm tarihi 923 (1517) geçmektedir. Kitâbenin B. Özer'in¹⁰ tez çalışmasında geçen metni ve meali aynen şöyledir:

1- Dâd u efgân ki bu çerh-i felek mînâdan (Bu dünyanın çarkı bir feryat ve figan limanıdır.)

2- Atmada âlemi dilbeste-i mû-yi fenâ (Âlemi bir saç teli gibi savurmaktadır.)

Eyleyub kayd-ı hayât ile ezel perverde (İnsanları yaşama ebedi olacak şekilde bağlayıp)

9- Semavi Eyce, "Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi", *DA*, 1998, c.17, s. 238-239.

10- Bahar Özer, *Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi*, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008, s.23-24.

Okuyan: Hasan Basri Öcalan (Uludağ Üniversitesi Fen Edeb. Fak. Tarih Bölümü Öğr. Üyesi). (07.02.2007)

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın caminin batısında yer alan merdivenlerle çıkılan üstü açık türbesi. Türbenin kitâbesi bir tamir sırasında caminin kapısı üzerine yerleştirilmiştir.

Telh ider sonra cemm-i mergidur? (Daha sonra korkusuzca hayatı onlara)

bî hirâsâ (zehir eder.)

3- Sana ibret yetişür işte bu sâhib-i merkad (İbret olarak sana bu mezarda yatan yeter)

Nice dem olmuş iken zîver-i sadr-ı vâlâ (Ki kendisi uzun süre sadrazamlık bile yapmıştı.)

4- Nâil-i mühri olub ya'nî Süleymân Hânın (Kanûnî devrinde sadrazamlık yaptığı zaman)

Âleme olmuş idi zâtı adâlet-fermâ (Onun adaleti bütün âleme yayılmıştı)

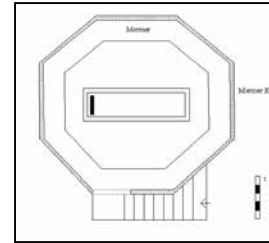
5- Cân atub adne hirâm itdi o mevsûfu'l-hayr (İşte bu hayır sahibi sallana sallana cennete gitti.)

Var kıyâs eyle budur hâl-ı perîşân-fenâ (Sen kıyasla ki, fâni olanın hali budur.)

6- Fehm idub beyt-i Hüdâ hısnın emân olduğunu (Allah'ın kalesini güvenilir bir yer olduğunu anlayarak)

Eyledi mevki'-i hayrâtı civârın me'vâ (Bütün etrafını hayır kurumlarıyla bir sığınak yaptı.)

7- Mümkün olmaz ide tahlîs-i kirîbân-ı âhir (Bu işten ölümden yakasını kurtarmak mümkün değildir.)

Türbenin planı (Çizen: Yusuf Kartal, 2008. B. Özer a.g.e.)

Gelicek mevsim-i hevâne ger bây u gedâ (Zengin olsun fakir olsun herkes aşağılanacak bir yere gelecektir.)

8- Kalmıya bir gün ola sen de bu güftâra mecâl (Bir gün sende de bu söze güç kalmaz.)

Sanma dembeste-i hikmet yaradıldı mevtâ (Sanma ki bu âlemde son nefesini verenler ölü yaratılmıştır.)

9- Bu duâ ile didim rihletinin târihin (Şöyle bir dua ile bu kişinin vefat tarihini verdim.)

Ola gülzârı adn-ı me'men Ahmed Paşa 923. (Ahmed Paşa'nın mekânı cennet olsun.)

10- Vaz'-ı târihime de düşdi hayfâ târih (Bu kitâbenin konuluş tarihini de şöyle koydum.)

Rûhuna oldı bûy-ı âsâr zehî bâdî-i duâ (Eserlerin varlığı ruhuna dua etmek için ne güzel bir giriştir.)

Sene 1155/1742

Diğer Mezarlar

Caminin yanındaki küçük hazirede Hersekzâde Ahmed Paşa'nın mezar yapısının hemen güneybatı köşesinde üstü açık bir lahit daha bulunur. Lahit ayak ucu taşının baş kısmını iki sıra yazı dolaşmaktadır. Baş taşının batı yüzündeki dikdörtgen bir levha üzerinden üçgen alınlığa kadar devam eden dokuz sıra yatay şeritler halinde kitâbesi bulunur. Kitâbesinde mezarın, caminin mütevellisi 1125 (1713) tarihinde vefat eden İbrahim Ağa'ya ait olduğu belirtilmektedir.

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın caminin batısında yer alan üstü açık türbenin çevresinde bir hazire vardır.

Kitâbe şu şekildedir:¹¹

1- Lailaheillallah Muhammed Resullullah

2- ya İlahi bizede lütf-i ferevan eyle

3- enbiya ile beraber olmayı ihсан eyle

4- eyledi bizi ümmet-i muhammedden

5-(okunamadı) lütf etti andan

6- merhum ve mağfur

7- sabık Hersekzade Ahmed Paşa

8- mütevellisi olan el hac İbrahim Ağa ruhuna

9 Allah rızası için elfatiha zilkade fi sene-i 1125 (1713)

Ayak ucu taşı;

1- Selasen murad olan budur

2- bu gün bana ise yarın sanadır

Lahit, batı ve doğu yönünde birer tane, kuzey yönünde ise üçer tane gülbezek ile süslenmiştir.

Cami bahçesinde, Hersekzâde Ahmed Paşa ve İbrahim Ağa'nın mezarlarının yanında üçüncü bir mezar daha bulunur. Etrafı dar taş blokla çevrili, kadesiz sade bir mezardır. Silindirik ayak ve baş ucu taşlarının üst kısımları kırık ve kabrin kime ait olduğu belli değildir.

11- Bahar Özer, *Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi*, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008, s.24-25.

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın türbesinin çevresinde küçük bir hazire yer almaktadır. Orada bulunan mezarlardan bir tanesi de külliye'nin mütevellilerinden 1125/(1713) tarihinde vefat eden İbrahim Ağa'ya aittir.

Hamam

Caminin batısına düşen ve bugün harabe haldeki hamam, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, külhan gibi bölümleriyle klasik Osmanlı hamamlarındandır. Moloz taşlarla yapılmıştır. Bugünkü haliyle zamana direnerek ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Kuzeydeki giriş kapısı tuğla ile örülmüştür. Giriş kapısından soyunmalık bölümüne girilir. 1.60X 6.40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bu mekânın üst örtüsü tonozdur.

Soyunmalıktan geçilen ılıklikta üst örtüyü sağlayan aynalı tonozun tepe noktasındaki sekizgen açıklığın etrafında on tane yıldız biçimli aydınlık feneri bırakılmıştır. Oldukça bozulmuş olan duvar dokusunun içinde tuğla su künklerinin izleri görülmektedir. Zeminde olması gereken döşemeye ait hiçbir iz kalmamış olup, toprak zemin gözükmektedir.

Buradan küçük bir kapıyla sıcaklık kısmına girilir. Sıcaklık kısmı kubbe ile örtülmüştür ve kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbede fil gözleri aydınlığı sağlar. Ayrıca mekânın kuzey duvarında aydınlığı sağlamak amacıyla

kandil, fener, şamdan koymak için ufak bir niş bulunmaktadır. Depodaki suyun kontrolü, suyun buharından faydalanmak ve gerektiğinde tamirat için sıcaklığın su deposuna bitişik duvarında ufak bir pencere bırakılmıştır. Hamamın külhan bölümü güneye doğru çıkma yapmaktadır.

Bugün tamamen harap olmayla yüzyüze gelen yapıya ait, kurna, ayna taşı, çeşme gibi herhangi bir parça maalesef günümüze ulaşamamıştır. Yapı kurtarılmayı beklemektedir.

Hamamın arka tarafında külhan bölümü

Külliye'nin 1511 yılından beri ayakta kalmayı başarmış, ama bugün harap olmaya yüz tutmuş hamamı. Hamam soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık bölümü olan, girişi tonozlu, iki kubbeli, moloz taşlarla yapılmış klasik bir Osmanlı hamamıdır.

ılıklik bölümünün üstünü örten aynalı tonozdaki aydınlık fenerleri

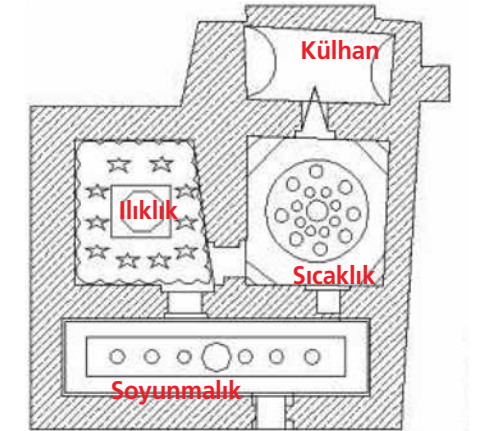
Sıcaklık bölümündeki kubbenin ışık veren aydınlık fenerleri

Girişteki üzeri tonozlu soyunmalık bölümü

Hamamın duvarlarını içinden geçen su künkleri ortaya çıkmış durumda

Hamamın planı (Çizen: Yusuf Kartal, 2008, B. Özer, a.g.e.)

Su deposu

Cami ve hamamın güneyine düşen bugün bir zeytinliğin içinde kalan su deposu 4,5m. x 5,3m. ebatlarındadır. Hamamla arasına yol girmiştir. Bir sıra taş bir sıra tuğla ile örülmüş olan su deposunun üzeri beşik tonoz şeklinde örtülmüştür. Çeşme kısmı kuzeybatı yönünde bulunur.

Evliya Çelebi'nin bu külliyeyle ait olduğunu bildirdiği mektep, medrese ve hanlardan hiçbir iz yoktur. İmaretten de bir eser kalmamıştır.

Cami çevresinde 2006 yılına kadarki fotoğraflarda görülen son cemaat yerinde dikili duran Osmanlı dönemi mezar taşlarının birçoğu son zamanlarda Yalova açık hava müzesine taşınmıştır ve oradaki meydana dağıntık bir vaziyette durmaktadırlar. Yine eski resimlerde görülen cami giriş kapısının kuzeyindeki yol üzerindeki mermer fiskeye bugün yoktur.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Haziran ve Eylül 2019.

Bahar Özer, "Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi", yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

L. Şeyban, "Yalova'nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezar taşları ve Kitâbeleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2010.

Semavi Eyice, "Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi", *DİA*, 1998, c.17, s. 238-239.

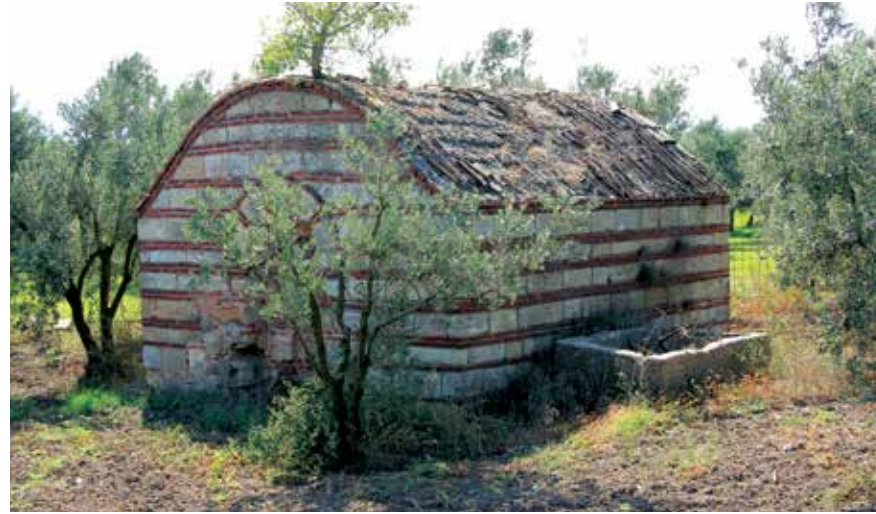
Şerafettin Turan, "Hersekzâde Ahmed Paşa", *DİA*, 1998, c.17, s. 235-237.

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019.

<http://www.altinova.gov.tr>

<http://www.altinova.bel.tr>

<https://yalova.ktb.gov.tr>

Külliye su sağlayan su deposu sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Deponun kuzeybatıdan görünüşü.

Su deposunun kuzeydoğudan görünüşü.

HERSEK KUŞ LAGÜNÜ

Altınova Hersek deltasında Yalakdere'nin oluşturduğu delta üzerinde Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi'nin hemen güneyinde önemli bir doğal oluşum olan Hersek Lagünü (Denizden kıyı kordonu ile ayrılan göl) yüzey alanı 152 hektardır ve ilçe merkezine 1,5 km. uzaklıktadır.

Dârülaceze Vakfı mülkiyetindeki, 1994 Uluslararası Ramsar (sulak alanların korunması) sözleşmesiyle belirlenen sulak alan tanımlamasına uyan Hersek Lagünü gölü; ender jeomorfolojik oluşumu, su bitkileri, balık ve kuş türleri aç-

sından önem arz etmesi nedeniyle 2004 yılında 1. derece doğal sit alanı olarak tescil edilmiştir.

Alanın mülkiyeti ile ilgili Altınova Belediyesi'nin yeni yayınladığı broşürde şu bilgi vardır. "Selanik'ten göç ederek Hersek köyüne yerleşen Hıfzı Bey'e, gölü besleyen Yalakdere ile birlikte gölün tapusu, gölü ve çevresini korumak üzere Atatürk tarafından verilmiştir. Göl, Hıfzı Bey öldükten sonra varisleri tarafından Ahmet Refik Büyükaşan'a satılmış, sonrasında o da 30.11.1965'te İBB Dârülaceze Vakfı'na bağışlamıştır...."

Göl son olarak Dârülaceze Vakfı tarafından Altınova Belediyesi'ne kiralanmış böylece lagünün korunması ve doğa severlerle buluşması amaçlanmıştır. Şu anda gölün çevre-

Hersek burnundaki kuş lagünü ve yanındaki Hersek Külliyesi (Google Maps: 40.717646, 29.514103)

Hersek Kuş Lagünü'nün havadan görünüşü. (Fotoğraf: <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/osman-gazi-koprusu-bu-yuzden-kavisli>)

sinde ziyaretçilerin hizmetine sunulmak üzere var olan kuş gözlem evleri dışında yeni gözlem evleri ve benzeri sosyal tesisler yapılması için yoğun bir faaliyet gözlenmektedir.

Gölün kıyıları ve üzeri başta kuşlar olmak üzere yüzlerce canlıya ev sahipliği yapıyor. Kışın da göl donmadığından kuşlar için ayrı bir barınma imkânı sağlamaktadır. Göçmen kuşların geçiş noktası olması nedeniyle de ayrı bir özellik sergilemektedir. Hatta yeni yapılan Osmangazi Köprüsü'nün de kuşların yaşam alanının bozulmaması için kavisli olarak yapıldığı belirtilmektedir.

Altınova Belediyesi'nden alınan bilgilere göre; kuşlar burayı adeta bir otel olarak kullanıyor. Çok fazla yavrulama, konaklama yapmıyorlar ama geliyorlar, bir müddet konaklıyorlar, ondan sonra da gidecekleri yere gidiyorlar. O yüzden buraya 'kuş oteli' diyorlar. Sulak alana gelen kuşların sayısı da bazan artıyor bazan azalıyor. Şu an için tespit edilebilen ve bazıları çok nadir görülen 216 türde kuş buraya geliyor. 26 türün üreme alanı ise burasıdır.

Lagün ilkbahar ve sonbahar döneminde Avrupa ve Afrika arasındaki yüzbinlerce kuşun geçtiği göç yolu üzerindedir ve göç zamanında bu kuşların beslenme ve dinlenme alanıdır. Kışın kuzeyden gelen kuşlar için ise önemli bir beslenme alanıdır. Kışın flamingoların en fazla tercih ettiği yerdir.

Lagünde görülen kuş çeşitlerinden bazılarının adları Altınova Belediyesi'nin broşüründe şöyle verilmiştir; Flamingo, çamurcun, çeltikçi, delice doğan, fiyu, karabatak, kışıkçı, ak balıkçıl, Afrika balık kartalı, gümüş martı, gökçe delice, halkalı cılıbıt, karabaş martı, kara boyunlu batağan, kara sırtlı martı, angıt, ak pelikan, kılkuş, kerkenez, küçük batağan, macar ördeği, mezeldek, sumru, sibiryaz kazı, saksağan, maskeli ötleğen, tepeli pelikan, yelkovan, yeşilbaş vs...

Hersek Lagün gölünün kıyısına ve Hersekzâde Külliyesi'ne yakın bir yerde gölün içerisinde bir de **Su Terazisi kalıntısı vardır**. Oradaki eski bir su dağıtım sistemine ait olmalıdır.

Göl ile denizin buluştuğu alanda Atatürk'ün bölgeye geldiği sırada dinlendiği yapı olarak bilinen ahşap iki katlı konut da tescilli eser statüsündedir.

Hersek Burnunda Deniz Feneri. Hersek ve çevresinde tescilli diğer yapılar ise Hersek burnunda yer alan ve antik dönemden beri Hersek (Helenopolis) ile Dilovası (Lybissa) arasındaki ulaşım için kullanıldığı bilinen iskele ile XIX. yüzyılda yapılan Deniz Feneri'dir. Fener'in restorasyon projeleri Altınova Belediye'si tarafından hazırlanmış ve ilgili koruma kurulu onayı alınmıştır. Yapının onarılıp müze işleviyle kullanılması planlanmaktadır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Haziran 2019.

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağul, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019. s.203-206.

Hersek Gölü, Broşür, Altınova Belediyesi,2019.

<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-127258/altinova.html>

<http://yalova.gov.tr/altinova>

Hersek Kuş Lagünü'nde kuş gözlem evi ve bir su terazisi kalıntısı

Yeni yapılan Osmangazi Köprüsü Hersek Kuş Lagünü'nün doğal ortamını bozmamak için kavisli yapılmıştır.

Hersek Kuş Lagünü'nü en çok ziyaret eden kuş türü flamingolardır.

Hersek Kuş Lagünü'nün alanı 152 hektardır.

Hersek Kuş Lagünü'nde konaklayan kuşlar (Fotoğraflar: Altınova Belediyesi, Kuş Gözlem Merkezi).

Hersek Lagünü'ne şu an için tespit edilebilen bazıları çok nadir görülen 216 türde kuş gelmektedir. Lagün ilkbahar ve sonbahar döneminde Avrupa ve Afrika arasındaki yüzbinlerce kuşun geçtiği göç yolu üzerindedir ve göç zamanında bu kuşların beslenme ve dinlenme alanıdır. Kışın flamingoların en fazla tercih ettiği yerdir.

ÇOBANKALE (KOYUNHİSAR)

Bugün sadece kalenin kalıntılarının kaldığı tepe Altınova'dan Yalacdere vadisi yoluyla İznik'e doğru giderken 8. km.'de vadinin tam ortasındadır. Soğuksu (Ayazma) köyünden 2 km. güneydedir. Karadere'nin Yalacdere ile birleştiği noktanın hemen kuzeyindedir. Kalenin bulunduğu tepe yaklaşık 150 m. yüksekliğindedir ve üç tarafından dere ile çevrilidir. Tepenin dört tarafı açıktır. Kale, tepenin zirvesinde, 150x120 metre ebadında bir alanı işgal eder. Kaleden bakıldığında Altınova Hersek burnuna kadar bütün Yalacdere ovası görünür. Ayrıca doğu ve batı yönündeki dağlar, geçitler, güneydeki Karadere köyünden itibaren de bütün saha ayaklar altındadır. Kısacası, Anadolu yolunun başlangıcı olan Hersek'ten güneye giden yolun kilit noktasındadır.

Antik dönemde İstanbul (Byzantion), İznik (Nicaea) ve İzmit (Nicomedia) gibi üç önemli kenti birbirine bağlayan ve İznik'ten başlayarak Altınova Hersek köyünde (Helenopolis) denize ulaşan yol üzerinde stratejik bir noktada kurulmuştur. O dönemde burayı tutan bu yola ve bölgeye de hâkim olabilirdi. Bu konumuyla Bizanslılar döneminde önemini koruduğu gibi XI. yydan itibaren, önce Selçuklular'la daha sonra da Osmanlılar'la Bizanslılar arasında yoğun mücadelelere sahne olmuştur.

Vadi yolunu anlatan en erken tarihli seyyah Evliya Çelebi'dir. Evliya "...Dil Hersek Menzili: Fatih zamanında Vezir Hersekzâde Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığından Hersek adını almıştır. Oradan kibleye Kırkgeçit derbendi (Yalacdere vadisi)ni geçip canımızdan bezdik..." şeklin-

deki anlatımıyla vadinin yolculuk için zorlu bir güzergâh olduğunu belirtmektedir.¹

Sık çalılıklarla kaplı tepede yer alan kaleden bugün geriye sadece bazı burçlardan kalıntılar kalmıştır. Yarım daire planlı burçlar ve surlar, yerel kayalar ve seyrek olarak da tuğlalarla örülmüştür. Burçların yerleri takip edilerek kalenin planı anlaşılabilir. Son yapılan kazılarla da kalenin bazı parçaları gün yüzüne çıkarılmış ve çevre temizlenmiştir.

Prof.Dr. Halil İnalçık, "Çobanlar buraya sürüleriyle dinlenmek için geldiklerinden, adı Çoban Kale olmuştur. Koyun Hisarı, Osmanlı geleneğinde bu bağlantı içinde, bizim Çoban Kale'miz olmalıdır. ...İmparator Manuel Komnenos (1143-1180), Pylai Kalesi'ni ve surlarını inşa ettirdi. Kıyı ovasına uzanan vadideki bizim Çoban Kale ya da Koyun Hisarı, bu yeni inşa edilen ya da onarılan kalelerden biri olmalıdır." der².

Bu konuda önemli çalışmaları olan Selçuk Seçkin, *Geçmişten Günümüze Yalova*³ kitabındaki yazısında Çobankale'yi özetle şöyle anlatmaktadır:

1- Selçuk Seçkin (2018), Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale. (cedrus.akdeniz.edu.tr. Cedrus VI (2018) 535-553. Doi: 10.13113/CEDRUS/201825) s.539

2-<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/turizmaktiviteleri/co-ban-kale>

3- Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019. s.203-206.

Çobankale'nin konumu: (Google Maps: 40.652259, 29.494888)

Çobankale'nin bulunduğu tepenin güneybatıdan görünüşü. Tepenin üstünde kalenin bazı burç kalıntıları görülebilmektedir.

Çobankale'nin bulunduğu tepenin kuzeyden görünüşü. Tepede kazı yapılan yer belli oluyor. Tepenin üç tarafını dere çeviriyor.

"Hersek İskelesi yoluyla başlayan Yalacdere/Dragon yolunun en önemli kilit noktası Çobankale'dir. Kalenin ilk inşaa tarihi, başta C. Foss olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından 1087 olarak kabul edilmiştir. Bu tarihte Aleksios Komnenos İzmit körfezi boyunca Türklerin daha fazla ilerlemelerini önlemek amacıyla, imparatorun Selçuklu yöneticilerini İstanbul'a davet ederek oyaladığı, bu arada da Çobankale'nin inşa edildiğini anlatılmaktadır. Bu iddianın dışında Osmanlı kaynakları da bize bazı bilgiler verir. Buna göre 1530 tarihli 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'nde, Yalova'nın köy ve mezralarının isimlerinin geçtiği listede Çobankale ve çevresi Aleksis olarak geçmektedir. Sultan I. Ahmed döneminde ise (1603-1617) köyün adı 'Aleksi nam-ı diğer İlyas' olarak geçmekte olup, bu tarihten sonraki kayıtlarda İlyasköy olarak belirtilmiştir. Osmanlı döneminde bölgedeki en eski köylerden olan İlyasköy'ün arazisi içinde olan Çobankale ve çevresi, daha sonra Karadere bölgesinin Çerkes göçmenlere, Ayazma (Soğuksu) bölgesinin de Boşnak göçmenlere verilmesi ve birer köy teşkili ile bu iki köyün arasında kalmıştır.

C. Foss tarafından ileri sürülen Çobankale'nin 1087 yılında Aleksios Komnenos tarafından inşa edildiği görüşüne, yine kendisi tarafından bazı eleştiriler de getirilmiştir. Buna göre Xerigordos olarak adlandırılan kale '.Bizans'tan çok Türk eseri olabilir ama yararlılığı onu tekrar inşa eden Bizanslılarca fark edilmiştir..' şeklindeki anlatımla, ilk inşasının Türkler eliyle gerçekleştirildiği ifade edilmektedir...

Eldeki tarihî veriler ışığında Çobankale, dünya tarihi açısından iki önemli olayın da baş aktörüdür. Bunlardan ilki I. Haçlı Seferi sebebiyle Anadolu'ya gelen Amiensli Keşiş Pierre l'Ermite önderliğinde toplanan yaklaşık 20.000 kişilik ordu, Anadolu'ya 6 Ağustos 1096'da İzmit körfezini geçerek bugünkü Hersek yakınlarındaki Kibotos'ta kamp kurmuşlardır. Kamp içerisinde bekleyiş sırasında Alman askerleri, yiyecek dolu olan ve üs olarak kullanmayı düşündükleri Xerigordon(s) Kalesi'ni 300 yaya ve 200 şövalyelik güçle kolayca Türklerin elinden almıştır. Bunun üzerine kalenin alındığını öğrenen Sultan I. Kılıç Arslan derhal İlhan komutasındaki bir askerî gücü bölgeye göndermiş ve kale haçlılardan geri alınmıştır. Kalede esir aldıkları iki askerî, Haçlı kamp yerine göndererek savaş hilesine başvuran Selçuklular, buradaki komutanın İznik'i, dolayısıyla da şehrin ganimetlerini ele geçirdiği haberini yaymasını sağlayarak kamptaki tüm askerlerin disiplinsiz şekilde Yalacdere vadisi boyunca İznik güzergâhına hareket etmesini sağlamışlardır. Vadinin yüksek kesimlerine konuşlanan Selçuklu okçularının attığı oklarla onbinlerce Haçlı askerî vadi içerisinde ölmüş sağ kurtulanlar ise, sahile koşarak

Bizans İmparatoru'nun gönderdiği gemilerle karşı kıyıya geçerek kurtulmuşlardır. Bu askerî başarı I. Haçlı Seferi'nin ilk taarruzunun püskürtülmesini sağlamış ve bu başarıda Çobankale önemli rol oynamıştır.

Çobankale'nin dünya tarihi açısından bir diğer önemli rolü de Prof. Dr. Halil İnalçık tarafından ortaya atılan Osmanlı Devleti'nin Yalova'da kurulduğuna ve kalenin bu süreçteki rolüne ilişkin olarak ortaya koyduğu görüşlerdir. Bölgedeki Osman Gazi'nin etkinliğini, dönemin Bizanslı tarihçisi Pachymeres'in anlatımlarıyla analiz eden Halil İnalçık, bu gözlemlerden hareketle, bölgedeki gelişmeleri değerlendirmiştir. Buna göre artan Türk tehdidine karşı Bizans İmparatoru Andronikos II Palaiologos (1282-1328) Mouzalon komutasındaki askerî birliği, İstanbul-İznik yolunu güvenceye almak amacıyla Yalacdere vadisi güzergâhına göndermişti. Mouzalon burada Çobankale'yi onarıp yolu kendi kontrolü altında tutmaya başlamıştı. Bunu öğrenen Osman Gazi yaklaşık 100 kişilik bir öncü birliğini bölgeye göndermiş, bu kuvvet kaledeki Bizans askerleri tarafından geri püskürtülse de çarpışmanın ileriki aşamasında, Bizans askerî kuvvetlerini kale içine geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Meydana gelen küçük çaptaki çarpışma sonrasında Bizans askerleri kalede sıkışıp kalarak vadideki kontrolü tam anlamıyla sağlayamamıştı.

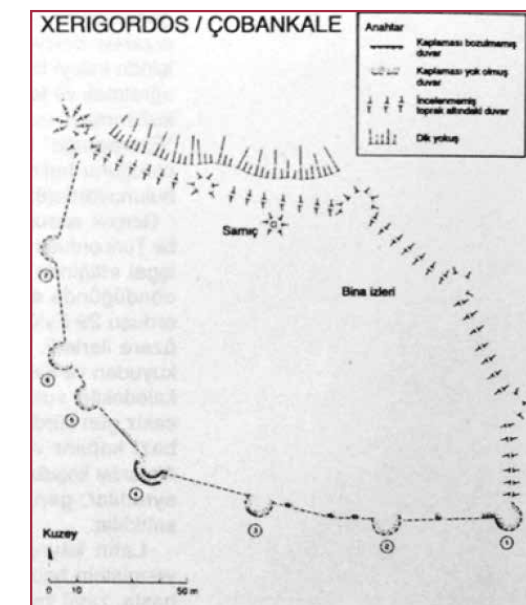
Bu temastan yaklaşık bir yıl sonra, Bizanslıların Hersek'te kıyıya çıkarak, Yalacdere vadisi boyunca İznik'te Osmanlı gücüne baskın yapacağı haberini bir Rum casustan alan Osmanlılar, gizlice 27 Temmuz 1302'de kalenin etrafından geçerek sahil boyuna inmiş ve Bizans askerinin çıkacağı noktalara pusu kurarak onları bozguna uğratmıştı. Bu dönemde Helenopolis ve Çobankale'de Bizans askerî olduğundan bu süreçte iki yerleşimi de pasifize etmesi gerekmektedir. Sonuç olarak kıyıya yayılma imkânı bulmadan Bizans askerleri geldikleri gemilerle geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır. Osmanlıların Bizans'a karşı kazandığı ve Bafeus Muharebesi olarak bilinen zafer, Osmanlı Beyliği'nin tescilli niteliğini de taşımaktadır. Bu durum dönemin gerek Bizans gerekse Osmanlı tarihçileri tarafından da belirtilmektedir. Bu savaş sonucunda Çobankale'nin de önemi tescil edilerek, Bizans'ın elinde olan kalenin elde tutulmadan sahilden gelecek saldırıların engellenemeyeceği anlaşılmıştır. Kale uzun süre kontrol altında tutulmasına rağmen İzmit'in alındığı 1337 tarihine kadar Bizans'ın elinde kalmıştır. Bölge Osmanlıların eline geçince de Helenopolis (Hersek) surları yıkılmış, Çobankale'nin yakınından geçen Roma yolu Bağdat yolu olarak uzun süre varlığını sürdürmüştür, kale de kaderine terk edilmiştir."

Çobankale'nin güneyden görünüşü

Çobankale'nin güney batısından tepeye yakın yerden görünüşü. Bazı burçlar hâlâ görülebiliyor.

Çobankale planı (Foss 2002. Selçuk Seçgin a.g.e.)

Çobankale'nin burçlarından geriye kalan burç kalıntıları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kale bugün birkaç burç kalıntısı ve bazı temel izleri dışında harap vaziyettedir. Son yıllarda Yalova/Altınova Belediyesi'nin desteğiyle, Bursa Müzesi başkanlığında ve Selçuk Seçkin tarafından oluşturulan ekip ile yapılan kazı çalışmalarıyla çevre temizlenmiş, bazı burçlar ortaya çıkarılmış bazı buluntular elde edilmiştir. Halen batı tarafında, tepeye çıkan yolun başlangıcında bu durumu anlatan bir levha vardır. Tepeye kuzey tarafından yol açılmıştır. Güneyinden de keçi yoluyla çıkılabilmektedir. Ancak tepedeki kale yerinin çevresi çalılarla kapatılmış olup ulaşılamamaktadır. Güneyden gelen Karadere, Çobankale'nin güneyi, doğusu ve kuzeyini kuşattıktan sonra dönerek kuzeye doğru akar ve doğal bir set yapar. Bu durumda kalenin kapısı da batıda olmalıdır.

Kale yüzyıllar boyunca birçok değişimler geçirerek günümüze ulaşmıştır. Bunlara şahit olan gezginlerin ikisinin anlattıklarıyla konumuzu bitirelim.

"18 Mart 1838'de bölgeden geçen gezgin C. Fellows'un gezi notlarına göre kale vahşi ve güzel bir ortamda etrafı dereyle çevrilmiş bir tepede yer alıyordu. Yazar, tepenin en üst kısmında Roma dönemi olduğunu düşündüğü bir sur gözlemlemiş, bu sur sisteminin sekiz ya da on yuvarlak kulesinin de hâlâ ayakta olduğunu belirtmiştir. Kalenin küçük bir kasabayı savunmak amacıyla yapıldığını düşünen Fellows, adının da Çoban Kalesi, olduğunu ifade eder.

1861 yılındaki bir başka gezgin Perrot, Çobankale'yi görmüş ve anlatımını yapmıştır. Perrot'a göre antik dönemdeki İznik-İzmit-İstanbul bağlantısının ana yolu olan Yaladere yolu, vadi içerisinde ve bu geçitte akarsuyun kenarında, 70 m. uzunlukta, 16 m. genişliğinde dörtgen bir kalenin kalıntıları yer almaktadır. Kalenin karakol amacıyla kullanılmış olabileceğini anlatan Perrot, girişinin içeriye dönük olduğunu belirtmiştir. Sur duvarının büyük taşlardan örüldüğü, iç sıra taşlarının 1.80 m. kalınlığında, üst bölümünün ise taş dolgu olduğu, her yerinde bir metre yükseklik ve iki metre genişlikteki bir iç pencere sekisinin ulaşabildiği mazgal deliklerinin de bulunduğu anlatılmıştır."⁴

Selçuklu ve Osmanlı tarihi açısından son derece önemli bu kalenin gerekli çalışmaların tamamlanıp ziyarete açılmasının Yalova'nın tanıtımına ve turizme katkısı açısından da faydalı olacağını düşünüyoruz.

4- Selçuk Seçkin (2018), Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale. (cedrus.akdeniz.edu.tr. Cedrus VI (2018) 535-553. Doi: 10.13113/CEDRUS/201825) s.545-546

Çobankale'nin bulunduğu tepenin kuzeydoğudan görünüşü

Çobankale'den güneye doğru Karadere vadisi

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Haziran 2019.

Selçuk Seçkin (2018), "Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale". (cedrus.akdeniz.edu.tr. Cedrus VI (2018) 535-553. Doi: 10.13113/CEDRUS/201825)

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019. s.203-206.

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/cobankale-kale-kalintilari/>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/turizmaktiviteleri/coban-kale>

Karadere Köyü Yakınıdaki Kaya Anıtı

Anıt, Altınova Karadere yolunun Soğuksu köyünden sonraki yaklaşık 7. km.'sinden sonra Yalacdere' ye ayrılan yolun üzerinde sağ tarafta vadiye bakan tepeliğin üzerindedir. Çobankale'yi de gören Yalacdere vadisine hâkim bir doğal kayalık üzerinde yer almaktadır. Burdaki kaya yaklaşık 1 metre derinliğinde 5x5 m. en ve boyunda oyularak elde edilen bir çukurluk alandır. Burası çok eski çağlardan kalma içinde ateş yakılan veya dinî tören yapılan bir sunak olabilir.

İçi 1 metre derinliğinde oyulmuş antik çağlardan kalma kaya anıtı

Kaya anıtının Yalacdere'den İznik'e giden yolun 7. km.'sinde asfalt kenarındaki yeri

ALTINOVA KÜLTÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Fevziye Köyü Tarihi Yağlı Güreşleri

Bugünlerde 113.cüsü düzenlenen yağlı güreşler 1901 yılından beri yapılıyor. Köyde bu işe özel yapılmış stad, soyunma odaları, çim saha ve her türlü sistem mevcuttur. Yılda bir, düzenli olarak yapılan yağlı güreşler, Kırkpınar güreşlerinin bir benzeri gibi ve Antalya'dan Ordu'ya kadar Kırkpınar başpehlivanlarının da katıldığı kıran kırana en üst düzey güreşlerin yapıldığı bir gelenektir. Her yıl seçilen güreş ağası, Güreş Federasyonu'nun yönetimindeki hakemleri, tanınmış cazgırları, seçkin davetlileri var. Türkiye'nin her yerinden ve çevre ilçelerden yoğun katılımı yapılan güreşler adeta bir bayram günü gibi her yıl büyük bir coşkuyla tekrarlanıyor. Güreşlere yüzlerce güreşçi ve binlerce seyirci katılıyor.

O gün sabahın erken saatlerinden itibaren köyde ve köye giriş çıkış yapan yollarda yüzlerce araç diziliyor. Binlerce insan da erkenden stadta yerlerini alıyor, akşama kadar usanmadan büyük bir zevkle güreş tarlasına dönen çim sahadaki minikleri, küçükleri, orta, büyük, baş demeden bütün güreşleri takip ediyorlar. Son güreşi yani en son yapılan başpehlivanlık güreşini de gece yarısına kadar sürse de seyretmeden kimse yerinden ayrılmıyor. O son yarı final ve özellikle başpehlivanlık güreşi uzun süre anlatılan hikâyelere dönüşüyor.

Her çevreden güreş meraklıları dışında bir bakıma sanki çerkezlerin yıllık kurultayı gibi de yoğun katılımlar ve toplanmaları dikkat çekiyor. O gün Fevziye tam bir bayram, panayır, şenlik artık adına ne dersiniz o havaya giriyor. Bir anda oluşan yoğun fakat bir o kadar da canlı topluluğun çevresinde bir anda köfteciler, sucular, seyyar satıcılar yerini alıyor. Akşama kadar bu cümbüş sürüp gidiyor. Doğrusu o coşkuyu ve güreşlerin tatlı rekabetini görmek lazım. İşte size Yalova'nın kültür değerlerinden biri daha... Hem de tam 118 yıldan beri belki savaş yıllarındaki birkaç kesinti dışında devam ediyor.

Bu güzelim milletin en güzel eğlencelerinden, sporlarından, eğitimlerinden; kısacası geçmişten geleceğe taşıdıkları asil değerlerden birisi olarak inşaallah hep yaşamaya devam edecektir. Kökü olmayan, temeli halkın değerlerine dayanmayan gelip geçici akımlarla üretilen şeyler kısa süre sonra kaybolmaya mahkum, eğlencelik, geçici, uçup gidecek şeylerdir. Ama temelini halkın değerlerinden alan ahalinin severek takip ettiği, etkinlikler hiçbir zaman kaybolmaz unutulmaz ve terk edilmez. Bunun en güzel

örneklerinden birisi işte bu güreşlerdir. Onca kıtlık savaş, salgın, depremlere rağmen Kırkpınar bugün 2019 yılı itibarıyla tam 658, Fevziye ise 118 yıldan beri aynı zevkle tekrarlanarak devam ediyor. İşte milletin geçmişinden günümüze taşıdığı değerleri, asil eğlencesi, eğitimi, sporu ve kültürü. Şen olasin Fevziye! Şen olasin Yalova!

118 yıldan beri devam eden Fevziye yağlı güreşleri Yalova'nın önemli kültür değerlerinden birisidir. Her yıl Mayıs ayında yapılan güreşler köyde hazırlanan özel bir stadda Türkiye'nin tanınmış Kırkpınar pehlivanlarının da katılımıyla çok canlı bir şekilde yapılmaktadır. Görüntüler 2016 yılı güreşlerinden alınmıştır.

Son yılların Kırkpınar başpehlivanlarından Orhan Okulu ve Ali Gürbüz'ün 2016 yılında Fevziye'deki başpehlivanlık güreşi.

Subaşı Göç Müzesi

Subaşı beldesinde ziyaret ettiğimiz müze, halk kültürü açısından oldukça ilginç bir yerdir. 1935 yılında Bulgaristan'ın Madrova bölgesinden gönüllü göç ederek Subaşı'na yerleşenlerin çocukları, atalarının hatırasını yaşatmak için Subaşı İlkokulu'nun boşa çıkan bir binasında güzel bir müze hazırlamışlar. Müze, Altınova'nın, ismini Osmanlılar döneminde zaman zaman burada konaklayan subaşı askerlerinden aldığı söylenen Subaşı beldesindedir. (Merkez Mahallesi Atatürk Caddesi 36. Sokak. No: 2 Subaşı Beldesi Altınova)

Subaşı beldesi ilk olarak 1935 yılında Madrova'dan gönüllü olarak göç edenler tarafından kurulmuş. Göçle gelen her aileye burada bir dönüme yakın ev yeri verilmiş, yerleşmişler. Zamanla aileler çoğalınca aynı bahçe içinde evler de çoğalmış. zamanla gelişip büyüyen yerleşim yeri 1992 yılında belediye statüsü kazanmıştır.

Subaşı beldesini ihya eden bu göçmenler geldikleri yerlerden kültürlerini ve bazı eşyalarını da beraber getirmişler. Müzede gördüğümüz eşyalar da işte bu kültürlerinden günümüze taşınan eşyalardır. Neler yokki; giyim eşyaları, saten yatak örtüleri, tarım aletleri, kap kacak, el işleri, sandıklar, vb. birçok etnografik malzemeler... Bütün bu eşyalar müzede gelecek kuşaklara kültürlerini aktarmak ve ziyaretçilere tanıtmak amacıyla sergileniyor. 500 civarında etnografik eserin sergilendiği müzede eşyaların düzenli bakımı da yapılıyor. Subaşılılar mayıs ayında yaptıkları Hıdrellez kutlamaları gibi şenlikler de Yalova'da kültürlerini yaşatmaya çalışıyorlar.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Kaya Zengin, *Yalova*, s.42.

Subaşı Sözlü Tarih Çalışma Grubu adına, başkan Zeki Gürsu'nun anlatımları

Subaşı beldesi 1935 yılında Bulgaristan'ın Madrova bölgesinden gelenler tarafından kurulmuştur. Bu aileler kültürlerini tanıtmak için Subaşı beldesindeki bir ilkokulda Göç Müzesi kurmuşlardır. Müzede o günlerden kalan çeşitli eşyalar sergilenmektedir. Bunlar arasında el işleri, kıyafetler, günlük eşyalar gibi birçok eşya yer almaktadır.

Subaşı göçmenlerinin kültüründe sandık ve içindeki çeyizler önemli bir yer tutuyor

Çeşitli kıyafetler ve el dokuması kilim

Çark

Bulgaristan'da iken kullandıkları ve beraberinde Subaşı'ya getirdikleri tarım aletleri

Orak

Çeşitli bakır kaplar ve su kabağı

Karadere Fikri Baştürk Müzesi

Karadereli araştırmacı Fikri Baştürk tarafından Karadere köyünde bir köy evinde hazırlanan müzede çevreden toplanan her türden birçok etnografik eşya sergilenmektedir. Baştürk 40-50 yıldan beri topladığı çeşitli ev eşyaları, tarım aletleri, aydınlanma araçları, el aletleri gibi eşyaları son yirmi senedir burada sergilediğini belirtiyor. Oldukça ilginç olan sergide akla gelebilecek gün-

lük hayatta kullanılmış birçok eski eşya var. Altınova ve Yalova'ya değer katan ve ücretsiz gezilebilen sergi, geçmişle gelecek arasındaki bağlantıyı somut eşyalar aracılığıyla kurması bakımından hoş doğal ortamıyla oldukça önemli bir yer.

Karadere'de eski bir köy evinin bahçesinde ve içinde F. Baştürk tarafından çevreden derlenen mahalli eşyalar sergilenmektedir. Eşyalar arasında köylülerin kullandığı tarım aletleri, ev eşyaları, çeşitli ihtiyaçlar için kullandıkları eşyalar vardır.

Geleneksel köy evinin bahçesinde yaklaşık otuz yıldan beri çevreden toplanan çeşitli tarım aletleri ve ev eşyaları sergileniyor.

Müze evin içinde de yüzlerce yıldan beri kullanılan, gaz lambası, yayık, çarık, kap kacak, silah, mutfak eşyaları gibi sayısız etnografik eşya sergileniyor.

Sermayecik Köyü Çilek Festivali

Sermayecik Altınova'nın uzaklık olarak en son köyüdür. Ondan sonrası Bursa sınırı. Tamamen ormanla kaplı yüksek bir tepede adeta yeşiller içinde kaybolmuş ender yurt köşelerinden birisidir. Samanlı dağlarının en yüksek yerlerinden birindedir. Çok çalışkan olan köyde ceviz, elma, kiraz gibi meyve ve birçok sebze çeşitleri yetişse de en çok çilek üretimi yapılmaktadır. Adeta Yalova'nın çilek üretim merkezidir. Köyün çevresindeki kısıtlı arazilerde hemen her yerde çilek seraları veya tarlaları vardır. Yılda birkaç kez hasat edilerek bol bol çilek yetiştirilmektedir. Köyde bir de çilek hali mevcut. Köylü oraya topladıkları çilekleri kutulayıp düzenleyerek yerinde toptan satıyorlar.

Her yıl Temmuz ayı sonunda bir de çilek festivali yapılmakta, köyde yerli yabancı birçok misafir ağırlanmaktadır. Yalova'nın ziyaret edilebilen güzel değerlerindedir.

Sermayecik köyünde çok miktarda çilek tarlaları ve seraları bulunuyor.

Sermayecik köyünde her yıl çilek festivali düzenleniyor. 2019 yılı Temmuz ayı sonunda yapılan Sermayecik Köyü Çilek Festivali'nden görüntüler.

Tavşanlı Şehitliği

Anıt, Altınova'nın Tavşanlı'nın güneyinde, ana yol üzerindeki asfalttan yukarı doğru Tavşanlı köyüne çıkarken sağdadır. Millî Mücadele yıllarında Yunanlılar tarafından şehit edilen şeheda için yapılmıştır.

Yerli Ermeni ve Rum destekli Yunanlılar Karamürsel eşrafından bir grup Türkü toplayarak buraya getirmiş ve burada şehit etmişlerdir. Bu arada beldedeki bütün tarım arazilerini de ateşe vermişlerdir.

Şehitlikteki kitâbede şöyle yazmaktadır: "Mondros Mütarekesini imzalayarak 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti'nde mütarekenin uygulanmaya konmasından sonra İhtilaf devletlerinden destek gören Rum ve Ermeni örgütlerinin desteğinde oluşan Rum ve Ermeni terör grupları Kocaeli, Yalova ve Bursa çevresinde tedhiş (terör, yıldırma) hareketlerinde bulunmuşlardır. Bölgenin Yunan işgali altına girmesinden sonra olaylar tedhiş hareketinden çıkarak zulme dönmüştür. Yunan zulmünün arttığı bu dönemde Kocaeli-Karamürsel ilçesinde bulunan Yunanlılar, Karamürsel'in güvenliğini sağlamaktan sorumlu Murteza Üsteğmen, Karamürsel'in ileri eşrafından İlyas, Hakkı, Arif, Lütfi, Şakir, Nazif, Arif, Şükrü efendiler ile ismi bilinmeyen savcı yüzbaşı ve iki asker ilçe merkezinden alınarak Tavşanlı beldesindeki şu andaki şehitlik anıtının olduğu yere getirilerek burada şehit edildiler. Yunan askerleri bu zulümleri yetmiyormuş gibi beldede yer alan bütün tarım arazilerini de ateşe vererek bölgeden uzaklaştılar. Bu olaylara beldede hayvan otlatan Adil Çeviker de şahit olmuştur."

Geyikdere-Çamlık

Altınova'nın en güzel seyir ve piknik alanlarından birisidir. Geyikdere köyünün içinden geçilerek çıkılan Geyikdere tepesinden, boydan boyca İzmit körfezi, Osmangazi Köprüsü, Hersek, hatta karşıdaki Gebze ve Tuzla'ya kadar seyredilebilmektedir. Nefis manzarası yanında serin rüzgârın getirdiği çam kokuları da tepeye ayrı bir güzellik katıyor. Günübürlük gezilerin gözde alanlarından birisidir.

Geyikdere Çamlık Tepesi çam ağaçlarıyla kaplı piknik alanıdır.

Geyikdere Çamlık Tepesi'nden bütün Altınova, Körfez ve Osmangazi Köprüsü görülmektedir.

Çiftlikköy'ün önemli tarihî eserlerinden Gacık Köyü Hamamı

**TARİHÎ ESERLERİ VE
DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE
ÇİFTLİKKÖY**

**Taşköprü
Gacık Köy Hamamı
Kabaklı Köyü Camii
Kara Kilise**

Çiftlikköy. Yalova'nın 5 km. doğusunda hemen hemen Yalova ile birleşmiş durumdaki ilçesidir. Taşköprü beldesinden sonra sahil boyunca Yalova'ya kadar uzanır. Sahilinden karşıdaki İstanbul kıyıları görünür. Kıyı şeridi bugün tatil siteleri ile doludur. Bizanslılar döneminde bu sahilde asillerin villaları bulunmuş.

Bizanslılar döneminde Yalova sahilinde kullanılan limanlardan Helenopolis'in (Hersek civarı) batısındaki liman Pylai/Strobilos'tur. XI ve XII. yüzyıllarda Bizans İmparatorlarının yazlık saraylarının olduğu bir bölge olarak bilinen Pylai (Çiftlikköy) İmparator Manuel Komnenos tarafından (1143-1180) sur sistemiyle birlikte inşa edilmiş ve 1146'da bölgeye göçmenler yerleştirilmiştir. XIII. yüzyılda da önemini koruyan kale ve çevresinde konaklama yerleri olduğu ve imparatorların buradan sahile çıktıkları bilinmektedir.

Konaklama yerlerinin olduğu ve hasta tedavi edildiği de bilinen Pylai bölgesinin 1337'de Osmanlıların eline geçmesiyle birlikte sur sistemi de önemli oranda yıktırılmıştır. Evliya Çelebi'nin 1658 tarihli "Saadetli Padişah İle Beraber Anadolu'ya Celali Üzerine Gidişimiz" başlığı altında Hersek'ten altı saat sonra Kırkkilise kasabasına geldiklerini, Kara Mürsel'in fethederken yaşadığı güçlüklerden dolayı kalesinin yer yer yıktırıldığını ve kalıntılarının mevcut olduğunu, eskiden Aya Yanko adındaki bir kiliseden dolayı köye Kara Kilise dendiğini belirtmektedir. Aynı alanda Kara Kilise denilen yapının varlığı da Evliya Çelebi'nin söz ettiği yerin burası olduğunu doğrulamaktadır. Bugün Çiftlikköy'deki Huzur Sahil Sitesi A Blok'un denize bakan kısmında, kale veya limana ait sitenin inşaatı sonrasında yıkımdan kurtulan küçük bir bölüm yer almaktadır. Yalova Kalesi olarak kaynaklarda geçen kalenin de yapılan anlatımlardan yola çıkarak Pylai Kalesi olduğu ortaya çıkmaktadır.¹

1877 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Bulgaristan'ın Şumlu kasabasından gelenler tarafından iskân edilen bölgeye, 1923'ten sonra Kafkasya'dan gelenler yerleşmiştir.

Çiftlikköy adı, 1932 yılında, Atatürk tarafından verilmiştir. Eski adı Kadı Çiftliği böylece kaldırılmıştır. Atatürk'ün gelip kahve içtiği ve bir müddet dinlendiği ev halen korunmaktadır.

1- Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler" *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.206-207.

Çiftlikköy; 1995 tarihinde ilçe statüsü kazanmıştır. Çiftlikköy'e bağlı 1 belde, 1 bucak ve 9 köy bulunmaktadır. İlçenin geçim kaynağı olarak sebzeçilik, meyvecilik, çiçekçilik ve tarımın yanı sıra sınırlı da olsa hayvancılık yapılmaktadır.

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen depremde Çiftlikköy İlçesinde merkez belde ve köyler dahil olmak üzere; 4.162 konut ve 101 iş yeri yıkılmış, belde ve köyler dahil olmak üzere. 3.571 konut ve 206 iş yeri orta hasar görmüştür.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler" *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s. 206-207.

<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-127260/ciftlikkoy.html>

Taşköprü

Taşköprü, Altınova'dan Yalova'ya giderken Taşköprü beldesinin içinden geçen ana yola yakın bir yerdedir. Yolun hemen kuzeyinde biraz içerdedir. Yeni restore edildiği belli olan köprünün gerek kemerleri gerek taş yapısı ile XVI veya XVII. yüzyıla ait klasik Osmanlı dönemi yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir yerinde kitâbe yoktur. Yapım tarihi ve üslubu hakkında sadece tahmin yürütülebilir. Ortadaki gözü daha büyük olmak üzere üç gözlü kırık kemerli bir yapıdır. Altından geçen dere de bugünlerde oldukça zayıf akmaktadır. Şu andaki durumuyla tertemiz ve taşın doğal güzelliğini üzerinde taşımaktadır. Eski resimlerinde görülen yıpranmış halinden eser kalmamıştır. Köprünün uzunluğu 23 m., genişliği 3,82 m., ana kemer açıklığı 7,55 m.'dir. Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından 2018 yılında tamir ettirilmiştir.

Köprü; İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 2.3.1993 tarih ve 3026 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Yapıldığı günden sonra köprünün etrafında zamanla yerleşim birimi oluşmuş ve adını da bu köprüden Taşköprü

beldesi olarak almıştır. Taşköprü Belediyesi'nin internet sitesinde (www.yalovataskopru.bel.tr) verilen bilgiye göre Taşköprü 1902 yılında Bulgaristan'ın Aydos kasabasından gelen 15 hanelik bir akraba topluluğunun bulunduğu bir köydür. Taşköprü, daha sonra çevreden gelenlerin yerleşmesiyle genişlemiş, önce Karamürsel'e, ardından Yalova'ya bağlanmıştır. Önceleri muhtarlık statüsü ile idare edilen köy, 1991 yılında belde şekline dönüştürülerek belediye statüsüne kavuşturulmuştur.

Taşköprü'nün konumu (Google Maps: 40.680326, 29.390735)

Osmanlı döneminden kalma, çevresinde gelişen beldeye adını veren üç gözlü Taşköprü, 2018 yılında restore edilmiştir.

Taşköprü, Osmanlı dönemi yapısı olmasına rağmen yapılış tarihi bilinmiyor

Gacık Köyü Hamamı

Yalova'ya 12 km., Çiftlikköy'e ise birkaç km. uzaklıktaki Gacık köyü Çiftlikköy'ün güneyinde bir tepe üzerindedir. Köy meydanında, kadim köy kahvesinin ve asırlık iki çınarın yanında güzel bir Osmanlı dönemi hamamı mevcuttur. Yeni restore edildiği belli olan hamamın ahşap kapısı açık ve içi boştur. Yükseltilmiş sekizgen bir kasnak üzerine oturan biri küçük diğeri büyük iki kubbesi vardır. Kubbelerin ortasında yükseltilmiş aydınlık fenerleri (aydınlatma penceresi) vardır. Kubbelerin ve diğer alanların üzeri kiremitle kaplanmış olup, saçakları ise kirpi saçaklıdır.

İki bölümden meydana gelen hamama, giriş bölümündeki küçük odadan geçilmektedir. Girişin tam karşısındaki küçük mekânda üç kurna vardır. Girişin sağına düşen tarafa geçildiğinde de küçük bir boşluktan iki ayrı hamam odasına geçilmektedir. Biri ortada fiskiyesi olan geniş yıkanma

Hamamın Gacık köyü içinde köy meydanındaki yeri (Google Maps: 40.610700, 29.342154)

Yeni restore edilen Gacık Köyü Hamamı. Yanda hamamın aynı açıdan eski bir resmi

Hamamın içi bugün tertemizdir. Ancak herhangi bir amaçla kullanılmadığı için kısa zamanda taprip olması mümkündür.

Hamamın içinden görüntüler.

Hamamın giriş kapısı

yeri diğeri ise daha küçük bir yıkanma yeridir. Hamamın içinde yerler ve duvarların yarıya kadarı mermerle kaplıdır. İçerden kubbelerin oturduğu kasnakların köşe boşlukları sivri kemerli pandantiflerle değerlendirilmiştir.

Hamamın dışından girilen sol arkadaki muhtemelen eskiden ocakların bulunduğu külhan olan bölümü bugün wc olarak kullanılmaktadır.

Hamamın 1969'a kadar faal olduğu ve köylüler tarafından işletildiği belirtilmektedir. Bu tarihten sonra harap olmuş, atıl kalmış ancak 2015 yılında valilik, İl Özel İdaresi ve Çiftlikköy Belediyesi'nin yürüttüğü projeye yeniden restore edilebilmiştir. Fakat şu anda içi boş ve kapısı açık olarak durduğu için her an tahrip olmaya müsait durumdadır. Bir şekilde işlerliğini yeniden kazanması ve hizmetini sürdürmesi güzel olacaktır.

Hamamın taşıdığı özelliklere bakılırsa yapı XVII.yüzyıla tarihlendirilebilir. 2015 restorasyonu önceki eski resimlerinde orijinal formunun oldukça bozulduğu görülmektedir. Son restorasyonda ise olması gerektiği gibi o dönemin hamam yapılarına uygun şekilde restore edildiği anlaşılıyor. Köylüler bu son tamirde hamamın neredeyse tamamen yıkılarak yeniden yapıldığını söylüyorlar.

Gacık köyü adını bundan 200-300 yıl önce obasını buraya taşıyan bir Yörük kadınından aldığı söylenmektedir. Daha eski yerleşimlerinin ise Romalılar'dan kalan bazı kalıntılara dayanarak M.Ö. 1.yy a kadar uzandığı belirtilmektedir. Çiftlikköy Kaymakamlığı'nın internet sitesinde yer alan bir bilgiye göre; Gacık köyünde bulunan tarihî bir stel (kabartmalı yazıt) bugün Yalova açık hava müzesinde muhafaza edilmektedir. Stelin üst kısmında bir kabartma yer almakta, alt kısmında ise bir metin bulunmaktadır. Metinde "Halk meclisi halkın işlerini kusursuz ve hakkaniyetli biçimde yönettiği ve kendi kesesinden şenlik düzenlediği için Filotimosun onuruna stel dikilmesini kararlaştırmıştır" demektedir.

Yüksek bir tepe üzerine kurulan köyde hayvancılık, tavuk

ve yumurta yetiştiriciliği önemli bir yer tutarken, bol taze sebze ve meyveleri, cevizi de ünlüdür. Ormanlık alanı ve yeşilliği ile yörenin görülmeye değer köylerindedir.

Gacık köyü, 23 pafta, 936 parselde bulunan hamam; İstanbul İl Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.04.1992 tarih ve 2845 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

<http://www.ciftlikkoy.gov.tr/gacik-ky>

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/gacik-koyunde-hamam/>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiyelyalovakulturenvanteri/gacik-koyu-hamami>

<http://www.haber7.com/kultur/haber/1313351-yalovadaki-tarihi-gacik-hamami-restore-edildi>

Gacık Köyü Hamamı, güneyden

Kabaklı Köyü Camii

Kabaklı köyü meydanında bulunan cami buraya 1880'lerde gelen göçmenler tarafından tahminen 1890'lı yıllarda yapılmıştır. Tahmin çevreden söylenen tarih böyle. Herhangi bir yerinde kitâbe yoktur. Ancak cami bahçesinde bulunan bir dibek taşı üzerinde okunan tarihin caminin minaresinin yapıldığı tarihte atıldığı köylüler tarafından ifade edilmektedir. Şöyleki bizimle konuşan orta yaşta bir köylü: " Babam çocukmuş onun babası kendisine bu taşın üzerine minarenin yapıldığı tarihi attılar ben 4- 5 yaşındaydım" demiş. Yine aynı kişinin belirttiğine göre minare camiden iki sene sonra yapılmış. Yani bu duruma göre buradaki tarihin iki sene öncesi caminin yapılış tarihi oluyor. Taşın üzerindeki tarihi de silik olduğu için bir türlü tam okuyamadık. Tarih 1225 veya 1325 (1907) gibi okunsa da tam anlaşılamiyor.

XIX. yüzyılın sonlarında yapılan ancak 2008 yılında yenilenen Kabaklı Köyü Camii'nden görüntüler.

Cami ilk yapıldığı şekliyle 17 Ağustos 1999 depremine kadar gelmiş. Ancak depremde yıkılınca bir müddet harap vaziyette kalmış. Daha sonra tam dibine aynısı yapılmak kaydıyla anıtlar kurulundan izin çıkmış ve hemen yanına 2008'de eski caminin aynısı yapılmış. Bu durumda eskiden sağda olan minaresi yeni caminin solunda kalmış. Moloz taşlarla yapılmış minaresi eski yapıldığı gibi duruyor; orjinaldir. Sadece tamirde kaidesinin dışı düzeltilmiş. Kaide kısmı moloz taşlarla üstü tuğla ile yapılmıştır. Cami dikdörtgen planlıdır. Üzeri çatılı içi sade bırakılmış bir yapıdır. Mihrap ve minber çinilerinden başka bir süsleme yoktur. Cami şu an temiz, ferah, içinde çocukların koştuğu, ders okuduğu güzel bir yapıdır.

Cami ile aynı tarihte yapıldığı köylüler tarafından belirtilen, üzerinde caminin yapılış tarihine denk gelen bir tarih bulunan fakat tam okunamayan dövme taşı.

Kara Kilise

Kara Kilise, Çiftlikköy'ün sahil tarafında sahile çok yakın Başkent 1 Sahil Sitesi içinde kalmıştır. Çevresini bloklar kapattığı için dışardan görünmemektedir. M.S. VI. yüzyıldan kalma olduğu öne sürülmektedir.

Yapı erken Bizans dönemine ait olup, sonradan çift narteks ve apsis eklenmiştir. Haç planlı mekâna oldukça geniş bir kapıdan girilir. Haçın kolları beşik tonozla örtülüdür. Orta mekânda, 8 penceresi bulunan yüksekçe kasnaklı bir kubbe bulunmaktadır. Kilise, serbest haç planının değişik bir örneğidir.¹

Kilise hakkında Kültür Bakanlığı'nın sitesinde özetle şu bilgiler vardır:

Kara Kilise'nin İ.S.6'cı yy.'da hamam, 8-9 uncu yy.'da kilise olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir.

1- www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/kara-kilise

Yine bazı kaynaklarda; Kara Kilise'nin, Roma dönemine ait bir su mimarisi olduğu, Bizans döneminde kilise haline getirildiği belirtilmektedir. Normal kiliselerin yönlerinden farklı olarak, kuzey-güney ekseninde uzanan Kara Kilise'nin: kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 13 m., doğu-batı doğrultusunda uzunluğu 10 m.'dir. Eksen kalınlığı ise 5.50 m.'dir.

Kara Kilise'nin Çiftlikköy içinde sahile ve Yürüyen Köşk'e de yakın konumu (Google Maps: 40.6683636,29.3118691)

Bizanslılar döneminden kalma Kara Kilise adıyla anılan, haç planlı kilise kalıntısı bugün sahile yakın bir tatil sitesinin içinde kalmıştır.

Hemen hemen Kara Kilise'nin de içinde bulunduğu alan, Bizans döneminde Pylai olarak tanınan bir yerleşim yeri idi. Sahilde, dönemin ileri gelenlerinin yazlık sarayları vardı. Varlığı İS.4. yy.'dan beri bilinen Pylai, en güzel günlerini XI ve XII. yy.'da yaşamıştı. Günümüzde Başkent 1 Sahil Sitesi'nin hemen batısında bulunan Huzur, Buşra, Beste Sahil Siteleri'nin önündeki sahilde antik bir liman, bazı su kemeri parçaları ve kalıntıları görülmektedir. Kara Kilise civarında çok sayıda stel çıkarılmış olup, bunların bir kısmı İstanbul Arkeolojisi Müzesi'nde teşhir edilmektedir.²

2-(<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-127260/ciftlikkoy.html>)

Bir başka yönden Kara Kilise.

Kara Kilise'nin içinden. Kilise tuğla örgülerle yapılmıştır. Yüzyıllardan beri zamana karşı direnmektedir.

TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE TERMAL

Termal ve Tarihi Kaplıcaları
Kurşunlu Hamamı
Valide Hamamı
Termal Atatürk Köşkü
Yaveran Köşkü
Eksedra
Sinema Binası
Akköy Evleri ve Şehitliği
Sudüşen Şelâlesi
Gökçe Barajı

Termal kaplıcalarında Termal deresi üzerinde yer alan ziyaretçilerin yoğun ilgi gösterdiği ayak suyu ve biraz yukarısında göz suyu.

Termal ve Tarihî Kaplıcaları

Termal; Yalova'ya 12 km. mesafede şirin bir ilçedir. Ancak esas ününü Samanlı dağlarının kuzey yamacında vadi içerisindeki tarihî kaplıcalarından alır. Yalova'dan Cınarlı Hıyaban denilen, üzeri cınarla örtülü uzun bir yoldan geçilerek varılan Termal, tarihî kaplıcalarıyla yüzyıllardır şifa dağıtırken diğer taraftan, doğal bitki örtüsü, ılımlı iklimi, yemyeşil doğasıyla gelenlere müstesna bir dinlenme, tatil, piknik, yaşama ortamı sağlamaktadır. Tarihî değeri, şifalı su kaynakları ile dünyada eşine az rastlanan ender yerlerden biridir. Termal, eskiden beri kesintisiz bir kaplıca kültürünün yaşandığı önemli bir yerleşim yeridir. Yalova'nın bütününe anlattığımız kitabımızda da önemli bir yer işgal etmektedir.

Uzun tarih süreci içinde günümüze ulaşan Termal, 1995 yılında ilçe olmuştur. Akköy ve Yenimahalle köyleri de Termale bağlıdır. Kaplıca vadisinin kıyısında bulunan ve önceleri köy olan Gökçedere ve Üvezpınar Yalova il olunca Termal ilçesinin mahallesi olmuştur. Kaplıcalar bu iki yerleşimin arasında kalan ormanlık bir alan üzerindedir. 397 parselde kurulu olan Termal Su Şehri, TC Kültür Bakanlığı İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 19/01/1996 tarih, 3995-2 no.lu kararı ile I. derece doğal, arkeolojik ve tarihî sit olarak ilan edilmiştir.

Roma Bizans ve Osmanlı dönemlerinde hep şifa dağıtan Termal'in şifalı kaynakları günümüzde de önemini korumakta, aynı hizmetini sürdürmektedir. Günümüzde bir taraftan kaplıca olarak istifade edilirken diğer taraftan, gezinti, dinlenme, içmece, yazlık gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. İstanbul, Bursa, Kocaeli gibi büyük şehirlere ve sahil şeridinde yakınlığı ile de turizm açısından önemi bir kat daha artmaktadır.

2200 metre derinlikten geldiği saptanan termal suyu, içinde taşıdığı maddeler nedeni ile 1911 yılında Roma'da yapılan Dünya Termal Suları Değerlendirilmesi'nde "Dünya Birinciliği Ödülünü" kazanmıştır.

Termal, eski çağlardan beri Yalova bölgesiyle beraber bütün tarihî çalkantıları, savaşları, el değiştirmeleri yaşamıştır. Yalova'nın da içinde bulunduğu antik Bithynia toprakları, Türklerin egemenliğine kadar Roma Bizans hâkimiyetinde kalmış, Osmanlı döneminde de önemini devam ettirmiştir. Eskiçağ'da Termal'in adı Pythia Therma (Pythion) idi. Nikomedia'ya (bugün İzmit) bağlı taşra ola-

rak değerlendirilen bölgede, Konstantinopolis'in (İstanbul) kuruluşundan önce, Helenopolis (Hersek), Pylai (Çiftlikköy) dışında kayda değer çok önemli bir yerleşim yoktu.

I. Constantinos (312-337) İstanbul'u başkent yapınca, IV. yüzyılda bu bölgeye, kaplıcalara annesi Helena ile gelmiş, mide ve cilt rahatsızlıkları için tedavi amaçlı olarak daha sonra da sık sık ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri sırasında kaynak civarında bina ve tesisler olabileceği hatta Arhangelos Kilisesi ile hastaların dinlenmesine ayrılmış bir bina'nın bu imparator zamanında inşa edilmiş olması muhtemeldir.¹

Eski Yunan mitolojisinde Apollo Pythia ile irtibatlandırılan buradaki Pythia Therma kaplıca merkezi Bizans imparatorluk eliti tarafından ziyaret edilen bir yerd. İmparator Justinianus'un (527-565) karısı Theodora'nın dört bin kişiden oluşan bir maiyetle burayı ziyaret ettiği kaynaklarca not edilmektedir. Pythia Therma kaplıcalarının Justinianus'un halefi (ve yeğeni) II. Justinus (565-578) tarafından tamir ettirildiği de kaynaklarca ifade edilmektedir.²

Yalova kaplıcaları yaklaşık olarak İ.Ö. 2000 yıllarında oluşan güçlü bir yer sarsıntısıyla meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra da çeşitli rivayetler, arkeolojik bulgular etrafında, dönem tarihçileri ve seyahatnamelerinin izinde bölge tarihi aydınlanmaya başlamıştır.

Arkeolojik kazı ile ortaya çıkartılan bölgede veya yakın çevresinde bulunarak, kullarımdaki kaplıca yapılarının duvarlarına monte edilmiş veya buradan daha da uzağa "Yalova Açık Hava Müzesi"ne, hatta İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gönderilen mezar stelleri ve arkeolojik taşınabilir objeler de bulunmaktadır. İ.Ö. II ve İ.S. III. yüzyıla uzanan tarih yelpazesine tarihlenen bu eserler, mezar stelleri ve adak stelleri yoluyla bölgede yaşayan insan profilini ve meslek gruplarını, aynı zamanda da bölgenin antik dönemdeki adlandırılması ve sınırları hakkında da bilgiler vermektedir.³

Günümüze ulaşan arkeolojik veriler bölgenin inanç sistemi hakkında da birtakım bilgiler sunmaktadır. Bu antik dönem efsanelerinin bölgedeki sözlü gelenekte izleri bugün bile görülmektedir.

1- Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihî Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s. 211-218.

2 -Turhan Kaçar, "Roma'dan Bizans'a Yalova ve Çevresi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019

3 - Selçuk Seçkin a.g.e., s. 211-218.

Havadan Termal Kaplıcaları (Google Maps: 40.6041823,29.1732074) Kaplıca bölgesindeki önemli yerler harita üzerinde numaralarla gösterilmiştir.

1- Termal Otel	7- Sultan Banyo	13- Eksedra ve Sinema Binası
2- Termal Havuz	8- Çınar Otel	14- Yaveran Köşkü
3- Kurşunlu Hamamı	9- Termal Deresi	15- Atatürk Köşkü
4- Mide Suyu	10- Göz Suyu	16- TBMM Hizmet Binası
5- Valide Hamamı	11- Ayak Suyu	
6- Termal Deresi	12- Esas Kaynak	

Kaynağından akan deresi, kaplıca hamamları, dinlenme ve konaklama tesisleri, seyr yerleri ile tamamen yemyeşil bir doğal güzelliğin içindeki Termal kaplıca bölgesi her gün sayısız misafirini ağırlamaya devam ediyor.

Pagan inanıştan Hıristiyanlığa geçişte, üç nemf kültürünün, isim değiştirerek "Üç Azize"ye dönüştüğü Hristiyan kaynaklarında yer almaktadır. Buna göre bu bölgede yaşayan Menedora, Metrodora ve Nymphodora isimli üç kız kardeş Hıristiyanlığı kabul ederek bu bölgeye ibadet ve inziva amacıyla çekilir. Burada hastaları iyileştirmekte ve çeşitli mucizeler göstermektedirler. Bunu duyan koyu putperest Galerius Maximianus (305-311) önce onları uyarmış fakat üç kız da yeni dinlerinde ısrarcı olmuş ve tüm teklifleri reddetmişler, bunun üzerine üçü de işkence görerek ölmüşlerdir. Gökten gelen bir alev bütün işkence yapanları içine alarak yok etmiş, sonrasında yağın yağmur yeryüzündeki ateşi söndürmüştür. Üç kardeş bölge halkının yardımıyla saygıyla toprağa verilmiş ve kaplıca bölgesinde bir tepede "Üç kardeşler" olarak adları bugüne kadar yaşamıştır. 10 Eylül günü bugününün anısına Hıristiyanlarca anma günü olarak kabul edilerek ayinlerle anılmaktadır.⁴

Bizans'ın son döneminde ilginin Bursa kaplıcalarına kayması ile ilgisiz ve bakımsız kalan kaplıcalar, Türklerin bölgeye gelmesiyle yeniden canlanmaya başlamış ve dönemin tarihçilerinin yazdıkları eserlerine konu olmuştur. Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'da Yalova kaplıcaları şöyle geçer⁵:

"...Ol yörenin şenlik olmasına sebep beyan ettiler... Biri dahi ol kim meğer İstanbulun tekfurunun bir mahbube kızı vardı, gayet cemile kızdı. Onu Tekfur gayet de severdi; nâgâh ol kız cüzzam olmuştu; andan tekfur ne kadar memleketinde ve gayri iklimlerden ne kadar etibba varsa mal döktürüp getirtmişti, hiç birisinden çare olmadı. Nice kim timar ettiler hasil olmadı... Tekfur birgün vezirlerine eyitti; bari bu kıza bir yer buluverip anda koyun; anı ben bu halde görüp tasalanmayayım dedi. Meğer İstanbul'un karşısında Anadolu yakasında Yalak Ovasında bir Tanrı'dan ıssı su vardı. Şöyle yerden kaynar çıkardı; çokluk su idi; vardılar yarâğın görüp (lüzumlu eşyayı temin edip) anda gönderdiler... Kız anda karar edüp dururken bir yüksek yere çıkup ol yerden çıkup kaynayan suya nazar edüp dururken gördükim bir kara canavar geldi... ol suyun balçığına girip gömülüp biraz yattı, andan çıkup dağlara giderdi, irtesi gün geri geldi, yattı, çıkup yine gitti. Öyle ede ede ol canavarın tüyü bitti, geldi, semirdi sağ oldu güzellendi. Ahir ol kız ol canavarı görücek gönlüne ilham düştü... Belki Hat Teala bana dahi sıhhat vere deyup soyundu, ol suyun balçığına gömülüp yattı.

4-Selçuk Seçkin a.g.e., s.211-218.

5- Münir Aktepe, *Abide ve Sanat Eserlerimize ait Türk Tarihlerinde Mevcut Bilgiler*, s.171-172; *Tevârih-i Âl-i Osman*, Dr. Friedrich Giese, Breslau 1922. s.9-10. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408249>)

bir nice gün istimal etti... pak oldu, tiz atasına müstucu gönderdi... Tekfur onu işidip kayığa bünüp anda vardı. Kızını sağ esen bulup şad oldu. Andan nice sıhhat bulduğun sordu. Kız dahi canavarı nice gördüğün ve kendinün vasfı halini atasına beyan etti. Çünkim Tekfur ol sudan ol hasiyeti gördü, ümid etti kim üzerine türlü türlü bina eylediler, kubbeler ve havuzlar ettiler ve kurnalar ettiler, bir hamam ettiler kim alemi kainatta emsali yoktu. Ol su gayet ıssı olmağın ayruk yerden kargir ile soğuk su getirdiler; çok emekler çektiler; andan sonra yer altına gider gemiler ettiler; ta hatta denize değün ol gemiler yer altından gelür.. Ol yerler hod şenlik idi illa ol kızdan ötürü dahi şenlik oldu ve hisarlar ve kaleler ve şehirler olduki vasfı olmazdı... Anda ol kafirler karar ederken nâgâh birgün bir üryan derviş çıkageldi; anları islama davet etti... Derviş ol arayı fethetti; anda karar etti. Akibet anda vefat etti; ziyaretgah oldu. Şimdiki halde dahi ol hamam yanında ol mezarı bellüdür, meşhurdur, ol hamama varanlar ol mezarı ziyaret ederler..."

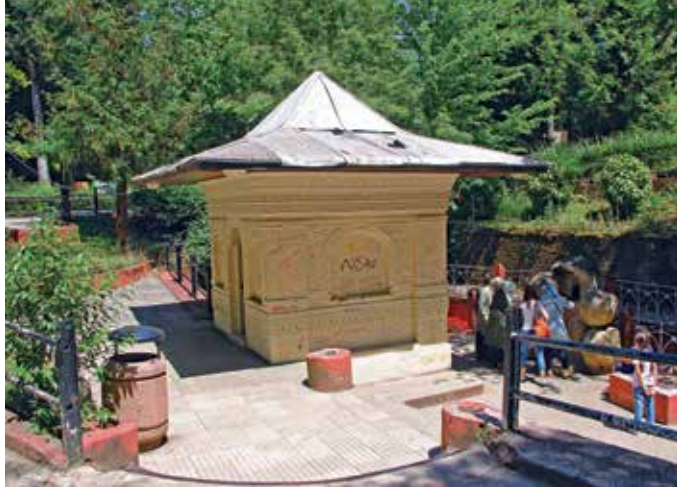
Bu bölge Türkler tarafından 1325 yılında fethedildikten sonra Orhan Bey tarafından Gazi Karamürsel Bey'e timar olarak verilmiştir.

XVI. asır Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sadeddin Efendi'nin anlatmış olduğu aynı hikâyenin anlatıldığı benzer bir rivayet de, kaplıcaların şifasını ve Bizans döneminde buraya verilen önemi gösterir.

Osmanlılar döneminde bilinen ve kullanılan kaplıcalarda XVI. yüzyılda kaplıcalar bölgesinde imar faaliyetlerine devam edilmiştir. Mimar Sinan'ın baş mimarlığında Yalova'da kaplıca yolu üzerinde Diliskelesi'nde bir köprü, Samanlı'da bir kervansaray ve bir cami (Rüstem Paşa Camii) kaplıca bölgesine geçiş yoluyla ilgili olarak düşünülebilecek yapılarıdır.

Evliya Çelebi de, *Seyahatnâmesi*'nin kaplıcalar bölgesini anlattığı bir bölümünde bölgeyi canlı bir mesire yeri şeklinde tasvir etmiş, yüzyıllar boyunca anlatılagelen efsanelere de yer vermiştir. Evliya Çelebi şöyle anlatır:

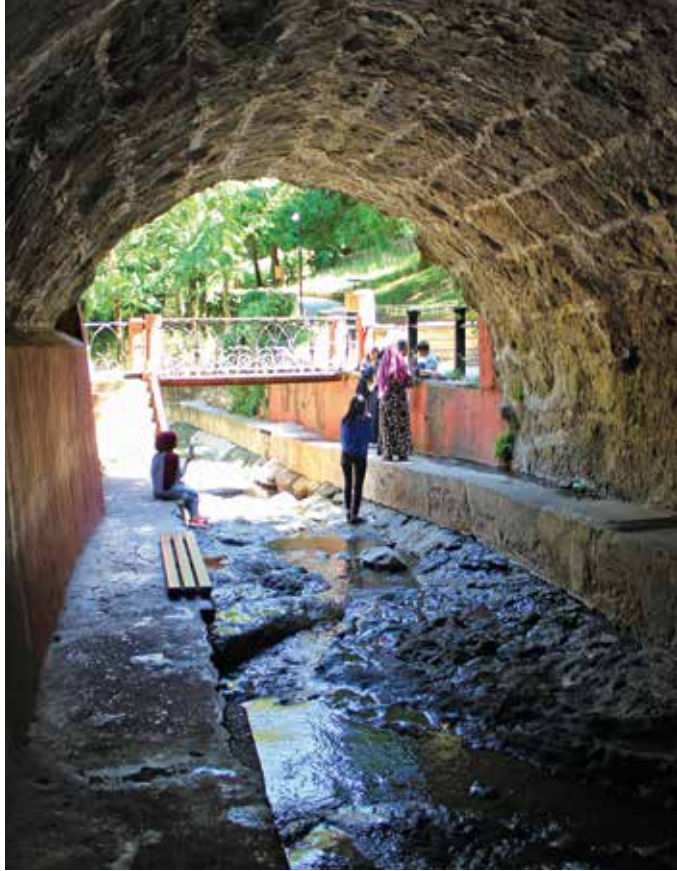
"Menzili Germ-âbı cihân-nümâ: Bir hâli kühistân içre aslâ güneş te'sir etmez bir hıyâbânı kûyâhdır kim her tarafında birer küşe ibâdethâne külbe ahzânları vardır. İki yüzden müteceviz haymeler var. Biz dahi haymei müzeyyen, kuşda kurup sohbe başladı (cihan- numa kaplıcaları: tenha ve ormanlık içinde hiçbir zaman güneş görmeyen bir bahçedir her köşesinde ibadet edilecek kulübeler vardır. İki yüzün üzerinde çadırlar var. Biz de çadırımızı bir köşeye kurup sohbe başladık). Mukaddemâ (tahrir olunan)

Termal kaplıcalarında suyun çıktığı ana kaynaktaki çeşme

Esas kaynaktan gelen kaplıca suyunun biraz ilerisinde ziyaretçilerin şifalı kaplıca suyunun içinde ayaklarını dinlendirdikleri ayak suyu kısmı

Esas kaynağın hemen aşağısındaki geçit

Kaynaktan gelen Termal Kaplıcaları Deresi üzerindeki göze iyi geldiği düşünülen Göz Suyu

Dil içmesi'nde müşhil su içenler elbette bunda germ-âb ılıcalarına gelüp tahsili mizâc ederler, bir kûhî bâlâ içre ılıcalardır. Yanko b. Madyân zamânı binâ olunmuşdur.”

Evliya Çelebi devamında bilinen Tekfurun kızı hikâyesini anlatır ve sonra da “.....Hâlâ iki kubbesi zâhirdir. Bir kubbe içre bir havzı azîmi vardır. Suyu gâyet ıssıdır. Ammâ mâi bârid halt edüp mu'tedil olur. Gâyet nâfi' ılıcaıdır. Her sene kiraz mevsiminde bu dağlar benî Âdem ile bu ılıcalar hâtıryücün ma'mûr olur. Safâgâh mahaldir...”⁶ (Halen iki kubbesi görülmektedir. Bir kubbe içinde hoş ve büyük bir havuz vardır. Suyu gayet sıcaktır. Soğuk su katılırsa ılık olur. Çok faydalı ılıcaıdır. Her sene kiraz mevsiminde, bu dağlar ılıcaların hatırı için bir sefa yeri olur..) diyerek orada gördüğü hamamdan ve sudan bahseder. Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiler şu ana kadar Yalakâbâd hakkında yazılanları doğrular niteliktedir.

Dönemin başka bir entelektüeli ise Kâtip Çelebi'dir. Kendisi ünlü bir coğrafya kaynağı olan *Cihannüma* isimli eserinde Yalova için şu bilgileri verir: “Yalakâbâd vasatı sevhil-i cenubda halici Iznikmid'de bir kazadır. Anda bir içme vardır ki müşhildir. Andan içerler. Ağustosta mevsimi olub etraftan bazı ehl-i maraz varırlar. Nice kimseler şifa bulmuşlardır. Ol içme olan mahalle Yaliova dahi derler”.⁷

Yukarıda belirtilen kaynaklardan ve daha başka birçok kaynaktan anlaşıldığına göre kaplıcalar Osmanlı döneminde hem şifa yeri hem de sayfiye yeri olarak kullanılı-

6- *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

7- Ahmet Büyükkaksoy, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Termal kaplıcaları bölgesinden Osmanlı döneminden kalma bir fotoğraf. Üzerinde “Yalova'daki hamamlar, bir dere” yazıyor (İBB Atatürk Kitaplığı).

mıştır. Kaynaklardan 1850'den sonra da İstanbul'dan çok sayıda kişinin, kaplıcalara tedavi amaçlı gitmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Kaplıcaların saray erkânı ve dönemin ileri gelenleri tarafından tekrar keşfedilerek ilgi görmesinde, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın hastalanarak doktor tavsiyesi üzerine bölgeye gelmesi etkili olmuştur. Bezm-i Âlem Vâlide Sultan, 1845 yılında amansız bir hastalığa yakalanmış, bir süre ilaç tedavisi gördükten sonra sonuç alınamaması üzerine, 1849 yılında saray doktoru Dr. Dijdmon Spitzer'in isteği üzerine maiyeti ile birlikte kaplıca tedavisi için bölgeye gelmiştir. Vâlide Sultan buradan Sultan Abdülmecid'e yazdığı mektuplarda durumunu anlatmış ve bölge hakkında bilgiler vermiştir. Ziver Paşa'nın (*Âsâr-ı Ziver*) adlı eserinde Sultan Abdülmecid'in annesini görmek üzere üç kez Yalova'ya geldiği belirtilmektedir. Bu ziyaretler sırasında Roma dönemine ait bir kalıntının sultanın dikkatini çekmesi ile bu ve buna benzer kalıntıların Aya İrini'de muhafazasının yapılması talimatı, Türk müzeciliğinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.⁸

Sultan Abdülmecid buraya bu tarihlerde daha sonra Valide Hamamı diye anılacak bir hamam yaptırmıştır ki bu hamam ilerde anlatılacaktır.

1890'da İzmit sancağına bağlı bir nahiye olan Yalova'da, belgelerde yol yapım çalışmalarının hız kazandığı özellikle kaplıca yolunun yapım işlerinin ayrıntılarının sürekli kaydedildiği görülmektedir.

Tarihinin her döneminde bir sağlık ve dinlenme merkezi olarak önemini koruyan kaplıcanın suları 1892'de Cemi-

8 -Selçuk Seçkin, a.g.e.

Termal kaplıcaları bölgesinde Osmanlı döneminden kalma başka bir fotoğraf. Üzerinde “Yalova'daki hamamlar, çınar ağaçları altında banyolar” yazıyor (İBB Atatürk Kitaplığı).

Yeşillikler içinde yer alan Termal Atatürk Köşkü'nün önü

Termal kaplıcalarında Kurşunlu Hamam'ın güneyindeki mide suyu

Termal Otel

yet-i Tıbbiye tarafından incelenmiş, suların Aix Les-Bains sularına eşit olduğunun anlaşılması üzerine buraya otel ve hamam yapılmıştır.

1894 yılında kaplıcalara, Ermeni patriğinin ziyareti söz konusu olmuş ve bu arada Atina Ermeni Komitesi tarafından suikast düzenlenmiş, fakat alınan tedbirler sayesinde patrik kurtulmuş ve İstanbul'a dönmüştür. Aynı yıl meydana gelen "1894 Depremi" kaplıca bölgesini de etkilemiş ve doğal sıcak su bir süre kesilmiş, sonrasında tekrar kaynağından akmaya başlamıştır.

1896 yılında bölgede sayıları artan eşkiya çetelerinin kaplıcalara gelen yabancı ülkelere ait diplomatlara ve Osmanlı bürokratlarına karşı tehdit oluşturması sonucu çeşitli önlemler alınmaya başlanmış, tam bu sırada kaplıcada görevli Baronzon'un eşinin ve kızının dağa kaçırılması sürekli bir karakol inşasını gündeme getirmiştir. İstanbul'dan kaplıcalara gelişin bahar aylarında başlayıp, Eylül ayına kadar devam eden ve düzenli olarak çalışan vapurlarla gerçekleşmesi de XX. yüzyıl başına rastlamaktadır. 1908 yılına ait bir belgede de kaplıcalar bölgesine yolcu taşımakta kullanılmak üzere iki adet 12 kişilik otomobil alımı için teklif alındığı ve vapurdan inen yolcuların modern taşıt araçlarıyla kaplıca bölgesine ulaşmasının sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.⁹

Yalova'nın 1901 yılında "kaza" haline gelmesiyle yapımına başlanan Hükümet Konağı, rıhtım inşası ve kaplıcalarda yapılan onarımlar, Avrupa'da da yaygın olan kaplıca turizmine, Osmanlı ileri gelenlerinin rağbet etmesi üzerine, onları bu bölgeye çekmek için II. Abdülhamid'in izlediği bir yol olarak karşımıza çıkar ve bölgenin imarı hızla devam eder. Bu onarımlar sırasında VI. yüzyılda Justinianus döneminde yapılan hamam da 1900 yılında onarıl-

9- Selçuk Seçkin, a.g.e.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kaplıca bölgesi (İBB Atatürk Kitaplığı).

mıştır. Kurşunlu Hamam olarak anılan ve bugüne kadar kullanılan yapının yola bakan yüzünde tamir kitabesi yer almaktadır. Kurşunlu Hamam ilerde anlatılacaktır.

Kaplıcalar, daha sonraki yıllarda Suriyeli Reşit Hayat isimli zengin bir iş adamı ve ortaklarına 51 yıllığına kiraya verilmiştir. Fakat zaman içerisinde kaplıcalar amacına hizmet eden bir yer olmaktan çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine sermayedarlar Türkiye'den ayrılarak kaplıcaları başka birine kiraya vermişlerdir. Termal kaplıcaları, Balkan Savaşı (1912-1913), I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922) yıllarında sürekli tahrip edilmiştir. 1920'lerden sonra artan iç karışıklıklar ve azınlık çetelerinin bölge halkına yaptığı asayiş bozucu davranışlar ve Yunan işgali sırasında kaplıcalar kaderine terk edilmiş durumdadır.

Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kadar

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Atatürk'ün gayretleriyle yeniden canlanmıştır. Zira doğal güzelliğine hayran olduğu kaplıcaya Atatürk 1929 yılında Termal Köşkü ile Yalova'ya da köşkler yaptırmış ve hem dinlenme hem de çalışma yapmak üzere belirli zamanlarda Yalova'ya gelmiştir. Ayrıca Prof.Dr. Arif Müfit Mansel'e yörenin tarihî geçmişi ile ilgili araştırmalar yaptırmıştır. 1932 yılında Atatürk'ün kazı emrini vermesi ile başlatılan çalışmalar da çeşitli adak stelleri, mezar taşları, bir kilise ve dehliz, Bizans İmparatoru II. Iustinianos (M.S.565-578) monogramı taşıyan sütunlar bulunmuştur. Kilise ve dehlizin o dönemin günah çıkarma yeri olarak kullanıldığı, hastaların gelecekte haber almak üzere burada uykuya yattıklarına dair rivayetler vardır.

Kaplıca bölgesi, Atatürk tarafından özellikle ele alınarak yeniden imar edilmiş ve modern bir yapıya kavuşturulmuştur. Yalova ile kaplıcalar arasında XIX. yüzyılın sonlarında dikilen çınarlara ilaveten bütün yol iki taraflı yapılan çınar dikimiyle yeşil bir tünel haline getirilmiştir. Kaplıcaların işletmesi Atatürk tarafından, 12.2.1930 yılında Seyr-i Sefâin İdaresi'ne verilmiştir. Seyr-i Sefâin İdaresi'nde bölge, yöre halkı tarafından temizlenerek 400 usta ve marangoz marifetiyle onarıma tâbi tutulmuş ve mevcut yapılar, su yolları, su depoları tamir edilmiştir. Elektrik getirilerek, posta istasyonu, jandarma karakolu ve çeşmeler yapılmıştır. Ülke idarecileri için köşkler ve daireler hazırlanarak çalışma ofisleri ve halk için Büyük Otel ve Gazino onarılarak hizmete sunulmuştur.¹⁰

10 Selçuk Seçkin, a.g.e., s. 221-228.

1938 tarihinde çıkartılan 3653 sayılı kanun ile kaplıcalar bölgesinin kullanım, imar ve işletiminin kuralları belirlenmiş ve hazırlanan harita onaylanarak, bu bölgeye 500 metre mesafeye kadar alana yapılaşma yasaklanmıştır. Ayrıca dünyanın her yanından getirilen ağaç çeşitleri ile Türkiye’de ilk defa canlı ağaç müzesi oluşturulmuştur. Bugün de yürürlükte olan bu kanunla kaplıca bölgesi, günümüze kadar 1930’lardaki haliyle ulaşabilmiştir.

Atatürk’ün Yalova’daki kaplıca bölgesine sık sık gelmesi, burada yapılan çalışmalar ile modern bir tesis haline ulaşması, afişlerinin yapılarak tanıtımının yapılması ile mevcut otellerdeki yatak kapasitesinin ihtiyacı karşılamaması üzerine geniş yatak kapasitesine sahip bir otel yapılmıştır. Termal Otel’in yapımına 1935’te başlanmış, 22 Ocak 1938’de bitirilmiştir. Mimarı Sedat Hakkı Eldem’dir. Atatürk’ün de hastalığının anlaşıldığı otel, zamanla taşıyıcı unsurlardan oluşan korozyon ve yıpranma sonucu onarılma yerine 1984 yılında yıktırılmıştır.¹¹

2004 yılında yeniden aslına uygun olarak inşa edilmeye başlayan otel 2009 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Termal Otel ile Kurşunlu Hamamı’nın arasında, sıra banyolarının da arkasında bulunan ünlü açık yüzme havuzu da, Türkiye’nin tescilli ilk havuzudur. Termal suyla doldurulan açık yüzme havuzu yaz kış kullanıma açıktır.

Kaplıcalar, 1939 yılında çıkarılan bir kanun ile Termal, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti’nin (bugünkü Sağlık Bakanlığı) yönetimine verilmiştir. 1947 senesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı burayı Mayıs 1947-1952 yılları arasında Yalova Limited Şirketi Ortaklığı adında bir şirkete kiraya vermiş, daha sonra Yalova Kaplıcaları, 1952-1980 yılları arasında Denizcilik Bankası, 1980-2000 yılları arasında Turizm Bankası (TURBAN) tarafından işletilmiştir. 2000 yılından bu yana da kaplıcalar, Sağlık Bakanlığı tarafından işletilmektedir.¹²

Bugün Sağlık Bakanlığı Termal Kaplıcaları İşletme İdaresi tarafından idare edilen tesiste faal olarak hizmet veren konaklama yerleri: Termal Otel, Çınar Otel ve Apart dairelerdir. Hamamlar ise; Kurşunlu Hamam, Valide Hamam, Sultan Hamam, Sıra Banyolar ve açık havuzdur. Ayrıca göz suyu, mide suyu ve ayak suyu kaynakları faaldir. Tarihî Kurşunlu Hamam ve Valide Hamamı Termaldeki eserler bölümünde anlatılacaktır.

11- Selçuk Seçkin, a.g.e., s. 221-228.

12- Esra Nigar Uluç, “Termal Kaplıcaları”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Kaynaklar

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Ahmet Büyükaksoy, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Esra Nigar Uluç, “Termal Kaplıcaları”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu*, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

Münir Aktepe, “Abide ve Sanat Eserlerimize ait Türk Tarihlerinde Mevcut Bilgiler”, s.171-172, *Tevarihî Ali Osman*, Dr. Friedrich Giese, Bresleu 1922. s.9-10. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408249>)

Selçuk Seçkin, “Yalova’daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.211-218

Turhan Kaçar, “Roma’dan Bizans’a Yalova ve Cevresi”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-75635/termal.html>

<https://www.termal.bel.tr/termal/termal-hakkinda>

Kaplıcaların aldığı uluslararası bir ödül Termal Otel’in girişinde sergileniyor.

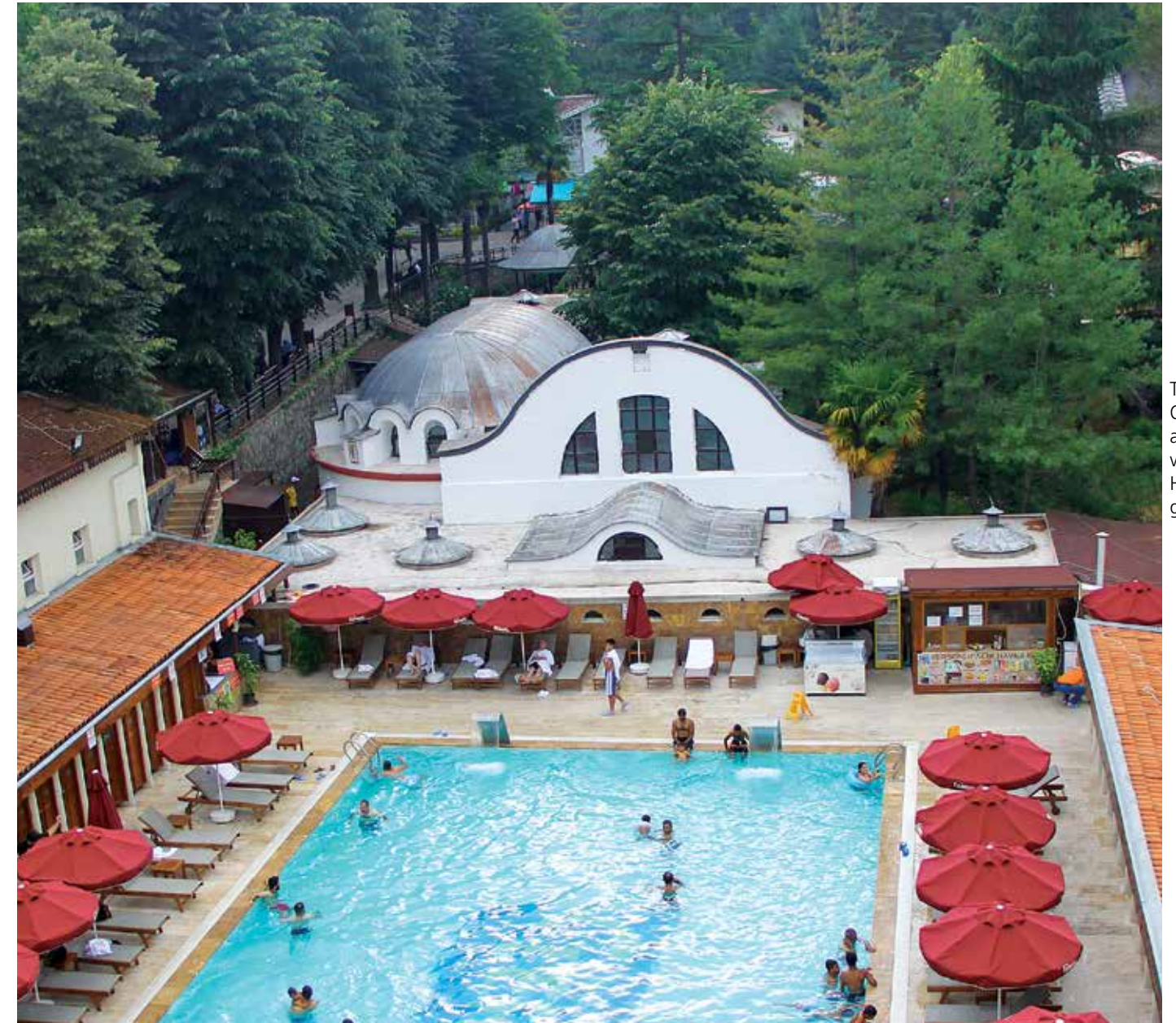
Termal’deki Tarihî Eserler

Kurşunlu Hamam

Hamamın kubbe ve tonozları kurşun kaplı olduğu için Kurşunlu Hamamı olarak adlandırılmıştır. Yüzyıllar içerisinde çeşitli tahribatlara uğrayan kaplıca içerisinde en eski banyo yapısı olan hamam, tüm kaynaklarda Bizans dönemi yapısı olduğu belirtilmektedir. Eski mimari özelliklerine sadık kalınarak restore edilmiştir. 3 sene devam

eden yenileme 1900 yılında bitirilmiş ve bugün de eski şekli korunarak kullanım görmektedir. Fakat yapı yüzyıllardır kullanıldığı için belirli aralıklarda onarım geçirmiştir. Bu onarımlarda kullanılan malzemeler farklı tonlarda ve renklerde ya da türlerde seçilmiştir. Bu bağlamda yapının geçirdiği onarımlarda kullanılan malzemelerin bir bütünlük teşkil etmediği görülmektedir.¹

1- Esra Nigar Uluç, “Termal Kaplıcaları”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Termal Otel’den açık havuz ve Kurşunlu Hamam’ın görünüşü

Buhar odasının üstünü örten tonozun güney cephesinde hamamın dış kısmında, yarım ay şeklinde yapılmış mermer nişe mermer bir kitâbe yerleştirilmiştir. Kitâbede; "zinet efzayı makamı muallayı hilafeti İslamiye ve erike pirayı saltanatı seniyei Osmaniye sultan İbni sultan el Sultan vel gazi Abdülhamid han sani hazretlerinin yirmibeşinci sene devriyei cüluslarına müsadif olan zamana mesadet nişanda onbeş asır evvel yapılmış olduğu halde külliye harap olan iş bu hamam mücedder tamir ve ehya edildi. 19 Ağustos Cemaziyulelvel 1318" ("16 asır evvel inşa edi-

len bu hamam Osmanlı Padişahlarından II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıl dönümüne rastlayan 1900 senesinde kendileri tarafından yeniden tamir ve ihya ettirilmiştir") yazmaktadır.

Yapı, doğu- batı doğrultusunda enine dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Dış cephesi tamamen kargir malzeme ile örülmüş olup, beyaz renge boyanmıştır. Yapı geleneksel Türk hamamlarının plan şemasına uymayan münferit bir planlama gösterir. Doğu cephesinde dikdörtgen açık bir havuz bulunur. Havuzun etrafı üç yönden soyunma kabin-

leriyle çevrelenmiştir. Giriş her ne kadar güney cephesinde verilmişse de doğu cephesi açık havuza baktığı için özel olarak tasarlanmıştır. Soyunmalık bölümü "L" şeklindedir. Burada Türk hamamlarında görülen fiskiyeli mermer havuz bulunur. Soyunmalık bölümünün üst örtüsü düz damdır, fakat fiskiyeli havuzun üstü beşik tonozla örtülmüştür. Soyunmalıktan bir kapıyla soğukluğa geçilir. Bu bölüm zeminden pencere hizasına kadar mermer kaplı olup, üzeri beyazla sıvanmıştır. Soğukluğun ortasında büyük bir havuz bulunur. Soğukluktan sıcaklığa yuvarlak kemerli bir kapıyla girilir. Ortada daire şeklinde küçük bir havuz bulunur. Havuzun kuzeyinde ve güneyinde yıkanma bölümleri yer alır. Sıcaklık buhar odasına açılır. Buhar odası kare planlıdır. Ve üstü kurşun kaplı tonozla örtülmüştür.

Dış cephede doğu ve güney tarafında kubbe kasağına gömülü vaziyette steller vardır. Kurşunlu Banyo'nun Osmanlı döneminde yapılan restorasyonu sırasında, bugün

de dışardan görülebildiği gibi kubbeyi tutan duvarların içine yerleştirilmiştir. Bu stellerin çoğunda Herakles ve üç Nympha bir, bir de Asklepios tasvir edilmektedir.

Bu stellerle ilgili olarak, Atatürk'ün direktifleriyle 1930'lu yıllarda Arif Müfit Mansel tarafından Termal bölgesinde kazılar yapılmış, ortaya çıkan mezar stelleri ve arkeolojik taşınabilir objeler gibi arkeolojik bulguların bir kısmı aynı bölgede kullanımdaki kaplıca yapılarının duvarlarına monte edilmiş, bazıları "Yalova Açık Hava Müzesi"ne, bir kısmı da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gönderilmiştir. İ.Ö. II. ve İ.S. III. yüzyıla uzanan tarih yelpazesine tarihlenen bu eserler, mezar stelleri ve adak stelleri yoluyla bölgede yaşayan insan profilini ve meslek gruplarını, aynı zamanda da bölgenin antik dönemdeki adlandırılması ve sınırları hakkında da bilgiler vermektedir.²

2- Selçuk Seçkin, a.g.e., s. 211-218.

Sultan II. Abdülhamid döneminde yenilenen Kurşunlu Hamam'ın kitâbesi.

Değişik açılardan Dipsiz Göl.

Kurşunlu Hamam'ın kubbe kasağları çevrelerine yerleştirilen çevredeki kazılarda ortaya çıkartılan Antikçağ Stelleri.

Termal otelin girişinde sergilenen antik dönemden kalma eski bir mermer kabartmada mitolojik tasvir

Osmanlı'nın son dönemlerinde Kurşunlu Hamam'ın batıdan görünüşü. Üst soldaki küçük bina sinemadır. En alt soldaki boşluk ise şimdiki açık havuzun yeridir. Kartın üzerinde Osmanlıca ve Fransızca olarak "Yalova hamamları genel görünümü" yazıyor (Fotoğraf, İBB Atatürk Kitaplığı).

Osmanlı'nın son dönemlerinden kalan bir kartta Kurşunlu Hamam'ın kuzeybatıdan görünüşü. Soldaki binanın önü bugünkü açık havuzun yeridir. Kartın üzerinde Osmanlıca ve Fransızca olarak "Yalova'daki hamamlar, derede bir ağaç köprü" yazıyor (Fotoğraf, İBB Atatürk Kitaplığı).

Osmanlı'nın son dönemlerinde Kurşunlu Hamam'ın doğudan görünüşü. Kartın üzerinde Osmanlıca ve Fransızca olarak "Yalova hamamları, büyük hamamların dış görünüşü" yazıyor (Fotoğraf, İBB Atatürk Kitaplığı).

Hamamın kubbe ve tonozları kurşun kaplı olduğu için Kurşunlu Hamam'ı olarak adlandırılmıştır.

Hamamın soyunmalık bölümündeki mermer fiskiye.

Vâlîde Hamamı

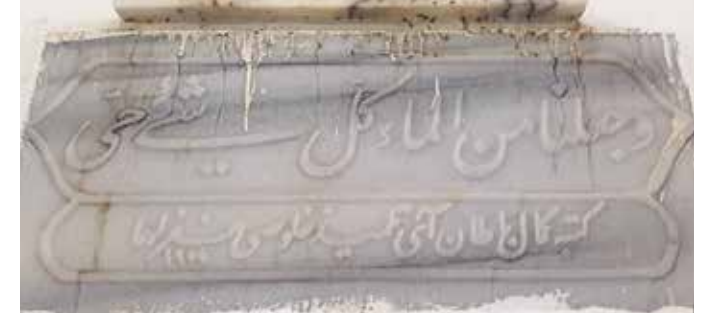
Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan adına (tahminen 1850'li yıllarda) yapılmıştır. IV. yüzyılda I. Constantinos tarafından altı kubbeli olarak yapılan hamamın üç kubbeli kısmı Abdülmecid döneminde onarılarak günümüze ulaşmıştır. Bu onarıma ait onarım kitâbesi buharlı oda bölümünde bulunmaktadır. Vâlîde Hamamı adıyla bugün hâlâ kullanılmaktadır. Bu dönemde bir de "Vâlîde Köşkü" nün yapıldığı bilinmekteyse de yerine Termal Otelı yapılırken bu köşk yıkılmıştır.¹

Hamam kadınlar ve erkekler bölümünden oluşur. Ana yapı malzemesi taştır. İç kısımlar mermer malzemeyle kaplanmıştır. Kuzey – Güney doğrultusunda yapılmıştır. Soyunmalık bölümüyle diğer bölüm arasında dere geçmesi nedeniyle iki bölüme ayrılır. Bu bölümlerin bağlantısı geçiş köprüleriyle sağlanmıştır. Yapının soğukluk ve sıcaklık bölümlerinin bulunduğu güney cephesi sade tutulmuştur. Erkekler bölümünün soyunmalığı dikdörtgen planlıdır. Yapının bütün bölümleri kubbe ile örtülüdür ve kub-

1- Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", Geçmişten Günümüze Yalova, s.211-218.

beler kurşun kaplıdır. Kubbenin oturduğu duvarlarda yer yer kemerli pencereler bulunur. Kadınlar bölümünde kâgir malzeme kullanılmış olup, iç bölümde mermer malzeme görülür. İçerde geçiş köprüsü kapısı üstündeki kitâbede; "vece'alnâ mine-l mâ-i kulle şey-in hayy" (Biz her şeyi sudan yarattık, Enbiya suresi/30) yazmaktadır.

Kadın ve erkekler kısmı olarak ikiye ayrılmış olan banyo içinde aslanağzı, göbek taşı, havuz, duş, kurnalar ve kapalı termomineral su havuzu bulunmaktadır.

Enbiyâ sûresi 30. âyetten "Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy" (Biz her şeyi sudan yarattık) bölümünün yazılı olduğu mermer levha.

Sultan Abdülmecid Han'ın annesi Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan adına yaptırdığı Vâlîde Hamamı adıyla anılan hamam Termal Deresi üzerinde bulunmaktadır.

Vâlîde Hamamı'nın batıdan görünüşü.

Termal Kaplıca Deresi üzerinde yer alan ve bir geçitle birbirine bağlanan iki kısımdan oluşan Vâlîde Hamamı'nın kuzeyden görünüşü.

Termal Atatürk Köşkü

Termal'in nadide bir köşesinde bulunan köşk, Atatürk'ün isteğiyle yapılmıştır. Köşk Gökçedere köyü kaplıcalar mevkiinde 397 nolu parsel üzerinde bulunur. 19 Ağustos 1929'da Yalova'ya gelen Yalova ve Termal'i yazlık başkent ve dinlenme yeri olarak seçen Atatürk burada bir köşk yapılmasını istemiş, köşkün yapımı 11 Eylül 1929'da tamamlanmıştır. Ancak Atatürk bu köşkten memnun kalmayarak yeni bir köşkün yapılmasını istemiş, 1929 Aralık ayında başlanan yeni köşk ise Haziran 1930 sonuna doğru bitirilmiştir.

Kârgir olan köşk 2 tam kat 1 çatı katı ile beraber arazinin eğiminden yararlanılarak yapılan bir de bodrum kata sahiptir. Bodrum katta içeriye açılımı olan ve servis yapmaya uygun olarak düzenlenmiş mutfak vardır. Yerden altı basamak yükseltilmiş bir girişle köşke girilir. Birinci katta küçük bir giriş kısmı, şeref salonu, toplantı ve yemek salonu bulunur. Bu katta ayrıca küçük bir çalışma odası mevcuttur.

Giriş kısmından merdivenler ile üst kata çıkılır. Bu katta Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım tarafından kullanılan bir yatak odası ve oturma odası ile banyo bulunmaktadır. Her iki kat da orta salona açılan diğer odalar şeklinde

düzenlenmiştir. İkinci katta ayrıca birbirine geçişli iki oda ve dinlenme odası ile banyo-tuvalet bulunur ki bu kısım Atatürk tarafından kullanılırdı. Bu odalardan Atatürk'ün çalışma odasına geçiş vardı.

Binanın mobilyalarının neredeyse tamamı Dolmabahçe Sarayı'ndan getirilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Türk Dil Kurumu'nun kurulmasına ilişkin düzenlemeler, Kur'an-ı Kerim'in günümüz alfabesi ile Türkçeleştirilmesi, *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının basım kararı, Yerli Malı Haftası'nın ülke genelinde kutlanması gibi Cumhuriyet tarihinin önemli kararları bu köşkte alınmıştır.

Köşkte ilk yabancı devlet adamı olarak İran şahı ağırlandı. Köşkte tablolar, halılar, karyolalar, porselenler, masalar, saatler, şamdanlar olmak üzere birçok kıymetli esya muhafaza edilmektedir.

Termal Atatürk Köşkü; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 15.5.1983 tarih ve 14971 sayılı kararla Korunması Gerekli Kültür Varlığı olarak tescil edilmiştir. Köşk, TBMM Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına bağlı müze olarak hizmet vermektedir.

Termal Atatürk Köşkü, yemyeşil bir doğa içerisinde yer almaktadır.

Termal Atatürk Köşkü TBMM bağlı olarak hizmet vermekte olup müze olarak da halkın ziyaretine açıktır.

Termal Atatürk Köşkü'nün havadan görünüşü. Köşkün yapımına 1929 yılının Aralık ayında başlanmış Haziran 1930'da bitirilmiştir.

Köşkün içinden bir görüntü.

Yaveran Köşkü

Atatürk Köşkü'nün hemen yakınındaki ahşap bina, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde bir dinlenme köşkü olarak yapılmış ve Cumhuriyet döneminde de Yaveran Köşkü olarak kullanılmıştır. Binanın temelinde eski bir havuz kalıntısı bulunmuştur. Yakın zamanda restorasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra Yaveran Köşkü protokole hizmet veren bir konukevi olarak işlev görmektedir.

Yapı iki tam kat ve bir çatı katından oluşur. Birinci katı kârgir, üst katlar ahşaptır. Dikdörtgen planlıdır. Yapıda tavanlar ahşap olup beyaz boya ile badalanmıştır. Giriş bölümü orta kata açılır. Dikdörtgen bir orta sofa karşımıza çıkar. Sofanın iki yanına ikişer oda banyo ve mutfak yerleştirilmiştir. Üst kat küçüktür, personelin kalması için kullanılmıştır.

Yaveran Köşkü güneyden

Yaveran Köşkü

Eksedra (Yarım Yuvarlak Yapı)

Arif Müfit Mansel'in yaptığı kazılar sırasında ortaya çıkarılan mimari anlamda en önemli buluntu, yarım dairesel formlu bir yapıdır. Bugün tarihî sinema olarak bilinen ve muhtemelen mimari görünümü ile XX. yüzyıl başına ait olan yapıya bitişik bu kalıntıların devamı, binanın yapımı sırasında tahrip edilmiş veya bu yapının altında kalmıştır. Kazıdan çıkan kesme taştan örülmüş dairesel formda yapının içerisinde bir dehliz yer almakta ve içeriden bu dehliz yoluyla diğer bölüme geçilmektedir. Bu bölümün, tedavi amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir.¹

A. Müfit Mansel, *Yalova ve Civarı* adlı eserinde bu kazıyı şöyle anlatmaktadır: 1932 senesinde Park Lokantası'nın arkasındaki Bizans devrine ait bir binayı hafretmekle tavzif edildiğim zaman burada adetçe mahdud fakat muhteviyatlarından dolayı pek mühim olan asarı bilhassa adak ve mezar istellerini tetkik etmiş ve bunların fotoğraflarını aldırılmışım.²

Eksedra, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 14.05.1983 tarih ve 14971 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. 16 m. çapında, 4.30 m. yüksekliğinde yarım daire şeklindedir. Yapı, orman yamacına yaslanmakta olup kesme taşlardan yapıldır. Bugün taşıyıcı mimari unsurlardan yalnız 1 adet sütun ve başlığı ayakta olup diğer sütunlar, parçalar halinde münferit başlık ve sütun kaideleleriyle birlikte yerde durmaktadır.

1 -Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihî Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.211-218.

2 A. Müfit Mansel, *Yalova ve Civarı*, İstanbul 1936, s.2.

Tarihî kalıntılardan sütun başlıkları. Buradan çıkan bir çok kalıntı çevredeki hamamların duvarlarına gömüldüğü gibi bir kısmı Yalova Açık Hava Müzesi'ne, bir kısmı da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır.

Bir kısmı sinema binasının altında kalan yarım daire biçimindeki Romalılar'dan kalma Eksedra yapısı.

Tarihî yapının bitişigine yapılan sinema binası.

Sinema Binası

Yaveran Köşkü'nün biraz ilerisinde bulunan antik Eksedra yapısının önünde yer alan eski ahşap sinema binası yakın zamanda restore edilerek sinema-kafeterya olarak hizmet vermektedir. Gündüzleri kafeterya hizmeti verilen mekânda akşam saatlerinde film gösterimleri yapılmaktadır. Yalova Valiliği ve Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın çalışmaları sonucu Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun onayladığı aslına uygun projeye göre restore edilerek, 2006 tarihinde halkın hizmetine açılmıştır.

Tarihî yapının bitişigine yapılan sinema binası, bir başka açıdan.

Genel Sekreterlik Binası; Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan bu bina müze personeli tarafından kullanılan bir sosyal tesis haline dönüşmüştür.

Termal Eski Taş Otel. Termal ilçesindeki eski yapılarından biridir. Taş Otel olarak bilinen yapı, bugün müdüriyet binası olarak kullanılmaktadır.

Kaynaklar:

Arif Müfit Mansel. (1936a): *Yalova ve Civarı*, İstanbul.

Arif Müfit Mansel (1936b): *Yalova Kılavuzu*, İstanbul.

Esra Nigar Uluc, "Termal Kaplıcaları", *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

"Millî Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.188-190.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kıtaplığı, Nadir Eserler Arşivi.

Selçuk Seçkin "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihî Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.211-218

Yalova Atatürk Köşkü, TBMM Milli Saraylar Projesi, 2014, TBMM Basımevi, Ankara.

Yalova Kültür Envanteri, Yalova İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2016, , Yalova.

<http://www.millisaraylar.gov.tr/saraylar/yalova-ataturk-koskleri>

<https://yalova.ktb.gov.tr/TR-75635/termal.html>

<https://www.termal.bel.tr/termal/termal-hakkinda>

Termal'deki tarihî kaplıca hamamları yüzyıllardan beri varlığını sürdürüyor

Akköy, Eski Evleri ve Şehitliği

Termal'e bağlı Akköy'de eski yerleşimin olduğu kısımda geleneksel evler, eski bir cami, eski mezarlık ve yaşayan bir eski mahalle hayatı vardır. Geleneksel evler köyün güney kısmındaki eski sokaklarda yer alıyor. Evlerin bir kısmı tamir edilerek kullanılıyor olsa da genel olarak harabe durumdadır. Bazısı depo, samanlık gibi amaçlarla kullanılıyor. Sağlam olup ev olarak kullanılanları ise bazıları yapılan eklerle özgünlüğünü kaybetmeye başlamıştır.

Geleneksel Akköy evleri; saçaklı, kırma-kiremit çatılı ve zemin üstü bir katlıdır. Evlerin çoğunda gerek yatayda gerekse düşeyde girinti çıkıntılar bulunmaktadır ve çıkıntılar payandalarla desteklidir. Yapım sistemleri yığma olup, çoğunlukla tuğla dolgu ahşap iskelet sistemlidir. Bazılarının zemin katları yığma moloz taştır. Çoğunda giriş kapısı ahşap iki kanatlıdır.

Özgün bir kırsal mimari dokuya sahip olan Akköy'deki bu kültürel mirasın tamamen yok olmadan kayıt altına alınıp, koruma çalışmalarının yapılması, özgün yapılarına kavuşturularak gerekirse yeniden işlevlendirilmesi; kültürel sürekliliği sağlamak ve bu anlamda yeni tasarımlara rehber olabilmesi için önemlidir. Kültürümüzün en güzel taşıyıcılarından olan bu evlerin aslına uygun olarak kullanılabilir hale getirilmesi temennimizdir.

1- Akköy'de tarihî evlerin bulunduğu bölge
2- Akköy şehitliği

Geleneksel Akköy evlerinin, zemin katı düzgün kesme taş örgülü, üst katı ahşap karkas arası tuğla dolguludur.

Akköy'ün eski camisi

Geleneksel Akköy evleri; saçaklı, kırma-kiremit çatılı ve zemin üstü bir katlıdır. Evlerin çoğunda girinti ve çıkıntılar bulunmaktadır, çıkmalar payandalarla desteklidir. Yapım sistemleri yığma olup, çoğunlukla tuğla dolgu ahşap iskelet sistemlidir. Bazılarının zemin katları yığma moloz taşır.

Akköy Şehitliği

Yalova bölgesinde Kurtuluş Savaşı sırasında yerli Ermeni ve Rum çeteleriyle birlikte Yunanlıların saldırılarına uğrayan köylerden birisi de Akköy'dür. Akköy'e gelen çeteciler bazı kişileri arama bahanesiyle köyü sarmışlar, arama sırasında çok sayıda Müslümanı öldürmüşlerdir. Daha sonra büyük bir gurubu da ellerini bağlayarak köyün dışında ağaçlık bir alana götürüp bir meşe ağacının dibinde kurşuna dizmişlerdir. Katliamdan sonra tekrar köye dönen çeteciler köyü yağmalamışlardır.

Yunan askerler ile bunların silahlandığı Rumlar tarafından yapılan katliamın tetkiki için bir komisyon kurulmuş, araştırma komisyonu 24 Mayıs 1921 günü Akköy'de inceleme yapmıştır. 550 nüfuslu köyde evlerin tamamının tahrip edilmiş olduğunu, yağma ve talan yapılmış olduğunu görüp süngü, kasatura ve kurşunla parça parça edilmek suretiyle öldürülmüş 60 kadar da ceset saydıktan sonra ayrılarak diğer köylere gitmişlerdir.

Katliamın yapıldığı ve şehitlerin topluca defnedildiği Akköy ile Yenimahalle arasında yol kenarında büyük bir meşe ağacının dibinde kurşuna dizilenlerin topluca defnedildiği yerde bugün bir şehitlik vardır. Katliamda hayatını kaybedenlerin isimleri şehitliğe dikilen levhada yazılmıştır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.
Ahmet Akyol, *Zaman Tünelinde Yalova*, 2003, s.53.

Akköy şehitliği, Akköy ile Yenimahalle arasında yol kenarındadır. Üstte mezarlık, altta ise onun sağında az üstte bulunan şehitlik anıtı.

Sudüşen Şelâlesi

Termal'in Üvezpınar köyünden 8 km. uzaklıkta bulunan Sudüşen Şelâlesi ve çevresi, doğa tutkunlarına muhteşem bir şölen sunmaktadır. Şelâleye giden yol, rahat ve doğal bir yürüyüş parkuru olup, yaz aylarında yerli ve yabancı turistlerce yoğun olarak tercih edilmektedir. Şelâleye çıkarken eşsiz bir Gökçedere baraj gölü ve Marmara denizi manzarası ile çok çeşitli orman canlı biyolojik çeşitliliğiyle karşılaşılır. Bu güzergâh daha çok foto safari, doğa yürüyüşü ve piknik alanı olarak kullanılmaktadır.

Yalova'nın en güzel köşelerinden olan ve dağların arasında süzülerek gelen suyuyla gürül gürül akan Şelâle bir doğa harikası olarak her mevsim ayrı bir güzellikle misafirlerini ağırlamaya devam ediyor.

Sudüşen Şelâlesi Termal'in 8 km. güneyindedir.
(Google Maps: 40.573258,29.1379359)

Sudüşen Şelâlesi'nden görüntüler. Yoğun ziyaretçi akınına uğrayan şelâle her zaman civil civildir.

Sudüşen Şelâlesi girişindeki sosyal tesisler

Sudüşen Şelâlesi'nden detay

Gökçe Barajı

Yalova'nın doğal güzelliklerinden Gökçedere Barajı, Termal kaplıcalarının hemen yakınında baraj vasıtasıyla oluşmuş yapay bir göldür. Bölgenin içme suyunu karşılaması yanında, Kurtköy üzerinden Yenimahalle ve Termal'e giden yol üzerindeki seyir noktasından daha iyi görünen eşsiz güzelliğiyle bölge turizmine katkı sağlamaktadır.

Gökçe barajından iki görüntü

Çınarcık'taki doğa harikalarından çifte şelalenin yakınında bulunan ahşap köprü

TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE ÇINARCIK

- Çınarcık Merkez Camii
- Kocadere Köyü
- Şenköy
- Esenköy
- Koza İşletme Binası
- Esenköy'de Kilise
- Çınarcık-Teşvikiye Antik Su Sistemi
- Erikli Yaylası ve Kent Ormanı
- Erikli Çifte Şelâle
- Erikli Yaylasında Dipsiz Göl
- Delmece Yaylası
- Hasan Baba Piknik Alanı
- Karlık Yaylası

Çınarcık. Yalova'nın batısında bulunan Çınarcık, kuzeyinde deniz, güneyinde Samanlı dağlarının ormanlık alanıyla çevrilidir. Yalova'nın tam bir doğal güzellik, dinlenme, gezi, yürüyüş sahası olan bölge Marmara Bölgesi'nin en gözde yerlerindedir. Çınarcık, kolay ulaşımı, temiz denizi, orman ve sayfiye alanları ile her dönemde çekiciliğini korumuştur. Yalova bölgesinin en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Antik devirde çeşitli dönemler geçirdikten sonra bölge Romalılar'a, onlardan da Bizanslılar'a geçmiştir. Romalılar'dan kalma tarihî kalıntılara, Çınarcık ve köylerinde rastlamak mümkündür.

1325 yılında, Türklerin eline geçen Çınarcık'ın yerleşik halkını, 93 Harbi'nde Batum'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde Türkler ile Rumlar'ın aynı yerleşimde farklı mahallelerde yaşamını sürdürdüğü merkezde, Osmanlı döneminden köprüler ve bir cami günümüze ulaşmıştır. Teşvikiye sınırında da sahile inen antik su yolunda önemli kalıntılar olup, ilçedeki Rumlar'a ait okul

ve kilise kayıtlarına arşiv kaynaklarında ulaşılmaktadır.¹

Kurtuluş Savaşı yıllarında işgal edilmiş ve en son 19.7.1921 tarihinde düşman işgalinden tamamen kurtarılmıştır. Bu işgal sırasında işgalci Yunan birlikleriyle iş birliği yapan yerli Rum ve Ermeniler tarafından Müslüman ahaliye uygulanan tarihte eşine ender rastlanan katliamlara sahne olmuştur. Ortaburun, Aşağı Kocadere ve Yukarı Kocadere halkı aldatılarak önce malları alınmış, daha sonra da eski komşularının iş birliğiyle acımasızca öldürülmüşlerdir. Kocadere köyündeki mezalim, soykırım, yakıp yıkma hepsinden korkunç olmuştur. Bu köyde öldürülenlerin sayısı 830'u aşmıştır. Bu olay her yıl 29 Nisan'da Kocadere'deki şehitlikte anılmaktadır.

Çınarcık'ın, Rumlar dönemindeki adı Kio'dur. "Temiz havası olan şehir" anlamına gelen bu sözcükten sonra da,

1-Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihî Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.219.

Çınarcık'ı güzel bir şekilde tasvir eden bir minyatür. (Çizen: F. Zehra Aktas)

sahip olduğu ulu çınarlardan dolayı Çınarcık ismini almıştır.

Koruköy'den başlayıp, Esenköy'e kadar uzanan bir kıyı seridi üzerinde yer alan ilçede, Paşa Limanı burnu, Kocadere burnu, Dikilitaş burnu, Dermaz burnu, Baba burnu, Orman Uçuğu koyu, Engere koyu, Mersin burnu, Kalem burnu ve Çaldere burnu sayılabilecek doğal güzelliklerdendir. Çınarcık, özellikle Osmanlı döneminde, önemli bir yer olup, donanmaya ait gemilerin ve sarayın birçok ihtiyaçlarının, Paşa Limanı aracılığıyla, Çınarcık bölgesinden karşılandığı bilinmektedir.

İlçe topraklarını Kocadere, Teşvikiye deresi, Kuru deresi, Çapana deresi ve Ayderesi sulamaktadır. Teşvikiye yaylası ve ormanları, Delmece yaylası, Dipsiz göl, Çifte Şelâle, Esenköy beldesi doğal güzelliklerindedir.

İlçeye bağlı Kuru, Kocadere ve Esenköy olmak üzere 3 belde, Çalica, Teşvikiye, Şenköy ve Ortaburun olmak üzere de 4 köyü bulunmaktadır.

Çınarcık'ın ve devam eden kıyı şeridinin havadan görünüşü. Çınarcık'tan tam karşısındaki Adalar ve İstanbul görülür. (Fotoğraf, Yalova İl Özel İdaresi arşivi)

Doğal güzellikler dışında Çınarcık'ta, Kocadere ve Şenköy başta olmak üzere tarihî evleri, Osmanlı mezar taşları vardır. Kuru belde merkezinde, dağınık durumda antik mermer eserler bulunmaktadır.

Koruköy, tarihî kaynaklarda Soteropolis olarak da geçen yerleşim, antik dönemden beri varlığı bilinen Termal kaplıcalarının iskelesi konumundaydı. Ön ve arka limanı olan yerleşimde, 1923 yılına kadar Rumlar yaşamaktayken, Lozan görüşmeleri sırasında imzalanan Mübadele Anlaşması ile Yunanistan/Drama'nın Pazarlar (Agora) köyünde mübadiller yerleştirilmiştir. Çok sayıda Roma dönemine ait mezar steli ele geçen Koruköy'de, kilise kalıntısı ve manastır yeri, mevkii olarak bilinmektedir. Arka limanda günümüze sadece temel kalıntıları ulaşan bir kaplıcanın varlığı, günümüzde sıcak suyun deniz içerisine dağılımı olmasından dolayı algılanamamaktadır. 1914 ve 1918 yıllarına ait üç belge, bugün bilinmeyen bir kaplıcanın da varlığını ortaya koymaktadır.²

Esenköy'de de az sayıda sivil mimari örnekleri ile bir kilise kalıntısı ve koza işleme binası bulunmaktadır.

Bu kısa girişten sonra bölgenin tarihî ve doğal güzellikleriyle ilgili sırasıyla bilgiler verilecektir.

2-Selçuk Seçkin, a.g.e., s. 209-210.

Çınarcık Merkez Camii

Çınarcık'ın merkezindeki cami dikine dikdörtgen plan- da temiz bakımlı güzel bir camidir. Dış kapısının yanında 1911 tarihinde yapıldığı yazılı olsa da giriş kapısının üzerinde, oraya sonradan yerleştirildiği belli olan Osmanlıca bir kitâbe vardır ki 1138 (1725) tarihlidir. Kitâbede Sadrazam İbrahim Paşa'nın isminin geçtiği belirtilmektedir. Ancak şu andaki caminin sonradan yapıldığı bellidir. Dışarda şadırvan bulunmaktadır. Yapının minaresi 2000 yılında bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. İç mekânda asma kat olarak ahşap kadınlar mahfeli vardır. Caminin sağ tarafına ilave edilen ek kısma içerden geçilmektedir.

Merkez Camii'nin konumu (Google Maps: 40.643229, 29.119466)

Çınarcık Merkez Camii'nin dışarıdan ve içeriden görünüşü. Minberin dibindeki bir kapıdan sağ taraftaki ek bölüme geçilmektedir.

Kocadere Köyü

Camisi, Şehitliği ve Mezar Taşları

Kocadere, Çınarcık-Armutlu yolu üzerinden biraz içerde tarihî bir köydür. Tarihî evleri, camisi, mezarlığı, yerleşik kültürü, çınarları, şehitliği, Osmanlı dönemi mezar taşları ile Yalova'nın kültür taşıyıcısı güzel yerlerinden birisidir.

Tarihî evleri yüzyılların Türk evleri kültürünü günümüze taşımaktadır. Evlerden günümüze sağlam ulaşabilenler İstanbul ve Bursa evlerinin benzerleridir. Yalova'nın diğer bazı yerleşim yerlerindeki evlerle aynı özellikleri taşır. Evler genellikle taştan bir alt kat üzerine ağaç iskeletli, araları tuğla veya kerpiçle doldurularak yapılmış tipik eski Yalova evlerindedir. Bugünkü Kocadere'nin bir tarafı bu eski evlerden oluşuyor. Bu evlerin çoğunluğu koruma altında olduğu için dokunamıyorlar. Bir kısmı kaderine terk edilmiş bir kısmı yarı harap halde, az bir kısmı da dışı sivanarak kullanılıyor. Evlerin genel özellikleri hakkında Yalova evleri bölümünde genişçe bilgi verilmiştir.

Çoğu yıkılmaya yüz tutmuş olsa da eski evleriyle, köy meydanındaki tarihî büyük çınarları, camisi ve yaşayan kültürüyle Kocadere, tarihinden gelen yerleşik hayat kültürünü devam ettirmektedir.

Kocadere'nin unutulmaması gereken bir yönü de İstiklal Harbi sırasında yaşadığı acı olaylardır. Millî Mücadele yıllarında Yalova Yunanlılar tarafından işgal edildikten sonra, yüzyıllar boyunca beraber yaşadıkları Yunan destekli Rum ve Ermeni komşuları tarafından katliama uğramışlardır.

Bu acı olaylarda köyde katledilen 830 şehidin anısına, içinde yakıldıkları Bekir Çavuş'un evinin bulunduğu yerde bir **şehitlik** yapılmıştır. Şehitlikte her sene anma törenleri düzenlenerek acılar hatırlanmaktadır.

Kocadere köy meydanındaki tarihî çınarın ve kahvehanenin yanındaki geleneksel yapıdaki eski bir ev restore edilmiş olarak işlevini sürdürüyor.

Kocadere köyünde çok sayıda geleneksel ev bulunmaktadır. Evler genellikle iki katlı olup alt kısım moloz taşlarla üst kısımlar ise ağaç iskelet araları kerpiç ve tuğlarla doldurularak yapılmıştır. Millî kültürün önemli izlerini hâlâ devam ettiren Kocadere köyü İstiklal Harbi sırasında sekiz yüzden fazla kadın, çocuk dahil insanlarını kaybetmiştir.

Kocadere Şehitliği. İstiklal Savaşı sırasında işgalci Yunanlılar ve yerli işbirlikçi Ermeni ve Rumlar tarafından 27 Nisan 1921 Çarşamba günü katledilen 800'den fazla Müslüman için yapılan Kocadere Köyü Şehitliği. Şehitlikte her yıl anma törenleri yapılmaktadır.

Kocadere Köyü Camii

Şu anda mevcut olan yeni cami kapısındaki kitâbeye göre 1949 tarihli olmasına rağmen haziresinde Osmanlı dönemi mezar taşları olduğuna göre belliki yerinde eski bir cami vardı. Ancak yerindeki caminin yapılış tarihi ve durumu bilinmiyor. Belki de köy Yunanlılar ve yerli Rum ve Ermeniler tarafından yakılıp ahali katledilirken o cami de yakılmış tarihe karışmıştır. Caminin girişinde yer alan kitâbede: "Bismillahirrahmanirrahim. İnna Fetahna leke fethan mübina. (Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.) İlahi ente maksudi ve rıdake matlub (İlahi maksudum sensin ve talebim senin rızandır). Baniî güneyli Şükri Taşçıoğlu, galfa Akif, Muharremül Haram 1365 (1949)" yazmaktadır.

Haziredeki mevcut mezar taşlarının en eski tarihli olanı 1740'a kadar inmektedir. Bu duruma göre eski cami bu tarihlerde mevcuttu. Bu da köyün eski yerleşik bir Müslüman köyü olduğunu gösterir. Bir şekilde harap olan caminin yerine bugünkü cami yapılmış olmalıdır.

Tarihî çınarlar gölgesindeki cami, haziresinde barındırdığı Osmanlı dönemi mezarları geçmişin acı tatlı hatıraları, şadırvanı, huzur dolu ortamı ve güzel bahçesiyle görevini sürdürmektedir.

Yapı enine dikdörtgen, yığma moloz taş yapılı, düz çatılı sade bir yapıdır.

Bahçesinin çeşitli yerlerinde bulunan onlarca mezardan bazı mezar taşı örnekleri burada fotoğraflarla gösterilmiştir.

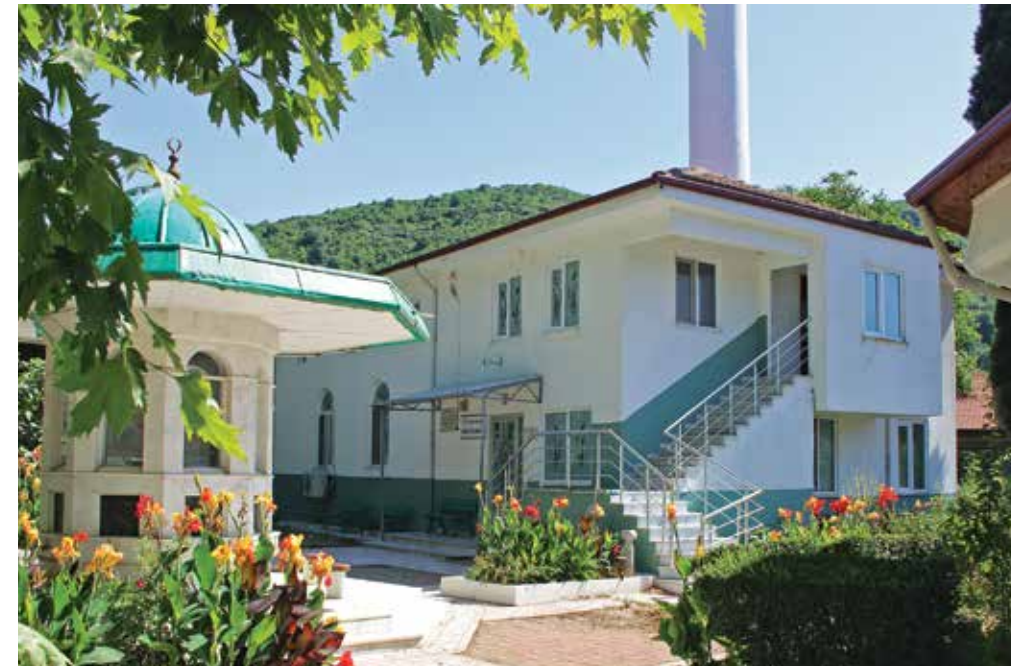
tir. 1740'tan 1920'lere kadar tarihleri olan bu taşların tam listesini buraya almak mümkün olamamıştır ancak Yalova İl Kültür Müdürlüğü'nün yayınladığı envanterde bunlar mevcuttur¹. Çeşitli başlıkları, tarzları, yazıları, tarihleri içeren mezar taşlarının genel özellikleri de Yalova Osmanlı Mezar Taşları bölümünde ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı mezar taşlarından köy mezarlığında da vardır.

Yalova'nın kültür değerleri arasında yerini alan Kocadere'nin uzun yıllar değerlerini arttırarak korumasını diliyoruz.

2- Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 2012.

Kocadere Köyü Camii ve önündeki tarihî çınar

Kocadere Köyü Camii, ilk yapılış Osmanlı döneminde olmasına rağmen şimdiki cami 1949 tarihlidir. Caminin çevresinde Osmanlı döneminden kalma çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır.

Kocadere Köyü Camii haziresinde bulunan Osmanlı döneminden kalma mezar taşları. Mezarların başlıklarından kişinin mesleğini ve dönemini anlayabilmekteyiz. En eski tarihli olanı 1740'tan 1920'ye kadar çeşitli mezarlar vardır. Daha sonra da bazı definler olmuştur. Bu mezar taşlarının çoğunun okunuşları "Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları" (Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yayını) kitabında mevcuttur.

Şenköy

Çınarcık'a bağlı Şenköy de Kocadere gibi tarihî özellikleri barındıran bir köydür. Yunan işgali sırasında burası da benzer olayları yaşamıştır. Geleneksel eski evleri, camisi, cami haziresinde ve köy mezarlığındaki tarihî mezar taşları, tarihî çınarları ile kültürel ve tarihî kimliği olan güzel bir köydür.

Köyün doğu tarafından girişinde bulunan mezarlığında birkaç yerde dağınık vaziyette ve Şenköy Camii haziresinde Osmanlı döneminden kalma mezar taşları mevcuttur. Birkaç mezar taşı örneğinin fotoğrafları aşağıda verilmiştir. Şenköy'ün camisi de bugün yenilenmiş olmasına rağmen haziresindeki bulunan eski Osmanlı dönemi mezarlarına bakılırsa eskidir.

Şenköy Camii. Caminin haziresinde Osmanlı döneminden kalma birçok mezar taşı mevcuttur.

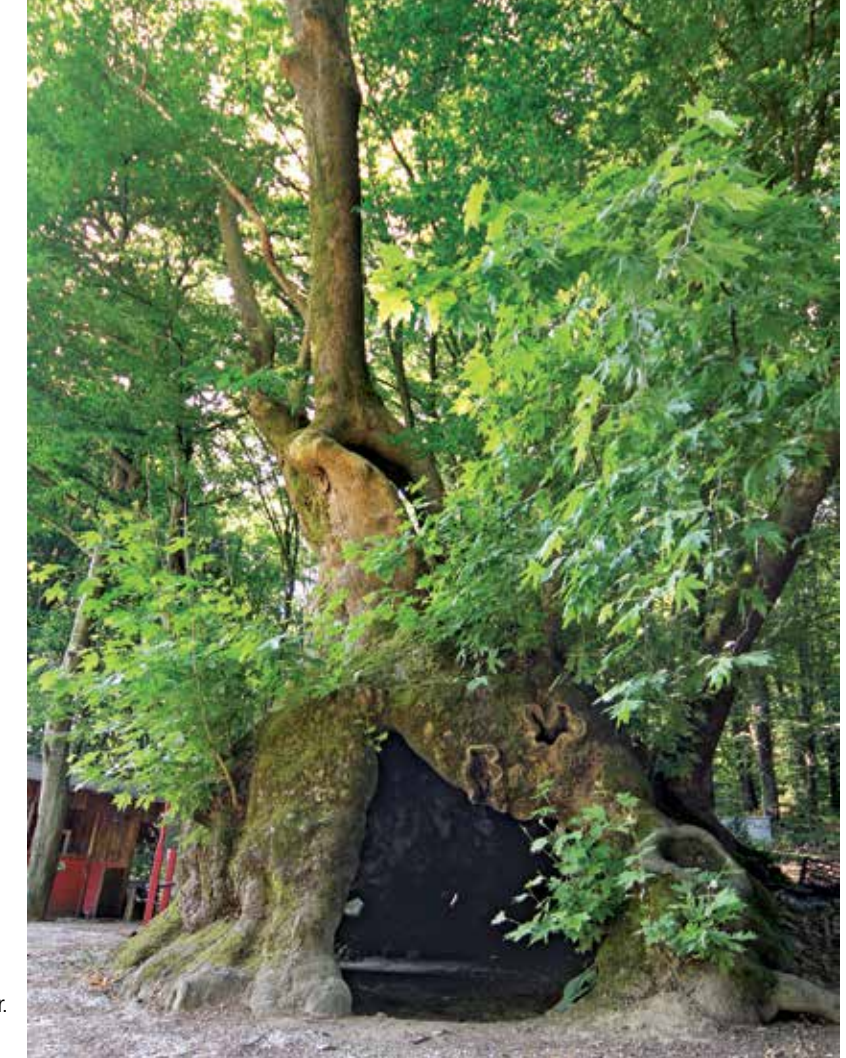

Şenköy'de de geleneksel Türk evlerinden günümüzde varlığını ve görevini sürdüren birçok ev de vardır. Diğer yerlerde olduğu gibi bu evlerin bazıları tamir edilerek kullanılırken bazıları da kaderine terk edilmiş durumdadır.

Şenköy'de bir de 2000 yılında başlatılan yeni bir gelenek var. O da **Kızılıçık Festivali**. Bu yıl 15.si düzenlenen festivalde kızılıçık üreticilerinin ürünleri tanıtılmaya ve değerlendirilmeye çalışılıyor. Köylülerin ve il protokolünün de katıldığı ve her yıl bir şenlik havasında geçen günde, halk oyunları, mehter gösterileri, en iyi üretici yarışmaları düzenleniyor.

Şenköy mezarlığının bazı bölümlerinde Osmanlı döneminden kalma mezar taşları bulunmaktadır. Taşların başlıklarından ve kitâbelerinden dönem hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Şenköy'ün girişinde bulunan içi boş koca bir tarihî çınar.

Esenköy

Çınarcık'ın önemli yerleşim yerlerinden birisi de Esenköy'dür. Belde bugün Yalova'nın önemli yazlık merkezlerinden biridir. Denize paralel uzanan dağların yamaçlarından Marmara'ya bakmaktadır. Çınarcık'a 19 km. Yolova'ya 32 km. mesafededir. 1994'te belediyelik olmuştur. Resmî olarak 4 bin civarından olan nüfusu, yaz aylarında 80 bini bulabilmektedir.

Eski adı Katırlı olan Esenköy, XX.yüzyılın başlarına kadar Yalova bölgesinin en kalabalık, en zengin Rum köylerinden birisidir. O yıllarda köye tek ulaşım denizdendir. Deniz kıyısından sarp dağ tepelerine kadar her yeri zeytinlik kestane, ceviz ve meyve ağaçlarıyla kaplıdır. Esenköy belediyesinin internet sitesinde yer alan bilgiye göre; her sonbaharda, üretilen zeytin, zeytinyağı, ceviz ve kestane gemilerle İstanbul'a taşınır, oradan imparatorluğun dört bir köşesine yayılırdı. Nisan 1921'de köye çıkan Yunan askerleri karadan Yalova'ya doğru yürüyüşe geçmişler, yerli Rum ve Ermeni çetecilerin de yardımıyla çevrede birçok yerde katliam yapmışlardır. Daha sonra Yunanlılar çekilince Katırlı'dan kaçmak zorunda kalan Rumlar, mübadeleyle Yunanistan'a göç etmişlerdir. Yerlerine Kafkas göçmeni Gürcü ve Lazlar yerleştirilmiştir. Etnik kökenlerine göre iki

ayrı mahalle oluşturan yeni ahali hayvancılık, ormancılık ve zeytincilik yapmıştır. 1970'lerin başında balık ihracatı ve pansiyon turizmiyle hareketlenen köy ekonomisi, 1980'lerden sonra tamamen turizme yönelmiştir. Köyün turizm açısından tanınmasında ve yazlık yerleşim yeri haline gelmesinde uzun yıllar Esenköy'de yaşayan tanınmış din alimi Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın da katkıları olmuştur. ¹

Esenköy'de, eski köy evleri, kilise, koza işletme binası gibi eski eser kalıntıları mevcuttur.

1-Ahmet Muhtar Büyükçınar (Gaziantep 1920 - Esenköy 2013). Büyükçınar 1960'lardan 2013'te vefatına kadar Esenköy'de ikamet etmiş, yıllarca Esenköy'de Türkiye'nin birçok yerinden gelen bazı öğrencilere fahri olarak dersler vermiştir. İstanbul'dan birçok ziyaretçiyi celbeden bu faaliyetler o zamana kadar içine kapalı ve fakir bir köy olan Esenköy'ün dışa açılmasına ve tanınmasına katkı sağlamıştır. Köylülerin Arap Hoca olarak tanıdıkları Büyükçınar'ın, dostlarının ve bilahere eski talebelerinin köyden ev ve arazi satın almaları da bu konuda önemli rol oynamıştır.

Büyükçınar'ın açtığı yaz kampları Esenköy'de halen Ergenekon olarak bilinen mahaldeki sahile kurulmuştur. Öğrenciler bu çadır kamplarda üç ay boyunca hem sıkı bir tahsil görürler unutulmaz bir tatil geçirirlerdi. 1985 yılında Haseki İhtisas Mektebi'ndeki Hadis ve Tefsir hocalığından emekli olan A. Muhtar Büyükçınar, Esenköy'e yerleşmiş ve eserlerini burada kaleme almıştır. Hemen evinin yanındaki arsaya Kanarya Camii'nin yapılmasına da delalet etmiştir. 6 Nisan 2013 yılında Hakka yürüyen Büyükçınar pek sevdiği köyünde Kanarya mezarlığında medfundur.

Esenköy Koza İşletme Binası

Esenköy'den Armutlu'ya giderken Bülbülderesi mevkinde, yolun sağında sahilde, bir tatil sitesinin içindedir. Yalnızca bir duvarı kalmıştır. Bina koza işletmesi olarak kullanılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda konumlanmış dikdörtgen planlı olduğu anlaşılan bina moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Şu anda herhangi bir işaret kalmasa da eski bilgilere dayandığı anlaşılan bir kayıta şu bilgiler vardır. "Kayıtlara göre üç katlı olan yapının kuzey cephesi üçgen sivri alınıklıdır. İkinci ve üçüncü katlarda ipek böceği yetiştirmek için kullanılmış ahşap bölümler bulunmaktadır. Yapının batı duvarının bir kısmı yıkıktır, çatı ise çökmüştür. Yapının mevcut olan cephesine bakıldığında duvar örgüsünde moloz taş ve tuğla üzerine siva yapıldığını görmekteyiz. Giriş kapısı ve pencereler yuvarlak kemerlidir. Yapı harabe durumdadır." ¹ Demekki yıllar önce böyleymiş ancak şu anda sadece bir duvarı mevcuttur. Diğer alanları çocuk parkıdır.

1 - <http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/esenkoyde-koza-isletme-binası/>

(Google Maps: 40.643229, 29.119466)

Koza işletme kalıntısı bugün Bülbülderesi Tatil Sitesi'nin içinde kalmıştır.

Esenköy'de Kilise

Esenköy'de eski köy yerleşim yerinde köyün içinden geçen derenin yanındadır. Dikdörtgen planlı bir kilise kalıntısıdır. Çatısı tamamen çökmüş sadece dört duvarı ayakta. Yığma moloz taş ve tuğla ile yapılan yapı kalıntıları kilise özelliklerini belli etmektedir. Bazı eski kayıtlarda bitişğinde dükkânlardan söz edilsede şu anda çevresi boştur. Yapı genel özellikleriyle geç dönem karakteristiği göstermekte olup muhtemelen yakın yüzyıllarda gayrimüslimler tarafından kullanılmış bir kilise olarak nitelendirilebilir.

Esenköy'de harap durumdaki kiliseden görüntüler.

Kilisenin konumu (Google Maps: 40.616544, 28.954844)

Çınarcık - Teşvikiye Antik Su Sistemi

Güngörmezler mevkiinden Kemertepe mevkiine kadar uzanan kanal ve kemerlerden oluşan su sistemidir. Başlangıç kısmı, kaya içindeki doğal bir kovuğun insan eliyle oyularak ve harçlı moloz taş duvar örgüsüyle şekillendirilerek oluşturulmuş bir su toplama ve dağıtım sistemidir. Bu bölümden sonra Teşvikiye deresinin doğusunda yer alan tepelerin yamaçları boyunca yaklaşık olarak Çınarcık Belediye sınırına kadar uzanan 7 km. uzunluğundaki kanal güney-kuzey doğrultusunda yaklaşık 150 m. kotundan 50 m. kotuna doğru hafif bir eğimle alçalmaktadır. Üst kısmı tonozlu olan kanalın yüksekliği 1.80 m. – 2.00 m. genişliği 1.00 – 1.20 m. olup moloz taştan kireç harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Hat boyunca havalandırma bacaları ve dinlendirme havuzları yer almaktadır. Kanalın önemli kısmı toprak altında olup bazı bölümler yüzeyde takip edilmektedir. Çınarcık Belediyesi mücavir alanındaki bölümde Kemertepe doğrultusunda yaklaşık 200 m. bölümü izlenebilen Akvadükt kalıntısı bulunmaktadır. Yaklaşık 5 m. genişliğinde ve 5 m. yüksekliğinde olan kemerlerden 2-3 tanesi halen ayakta olup toplam 5 veya 6 adet olduğu tahmin edilmektedir. Bu alanda yakın dönemde oluşturulan toprak yol ile bir kısmı tahrip olmuşlarsa da yüzeyde kemer ayaklarının izleri görülmektedir. Tuğla ve moloz taştan almışık teknikte inşa edilen kemerlerin üst bölümünde su kanalı halen iyi korunmuş vaziyettedir. Kemertepe'nin kuzeyindeki kıyı bölgesinde bugün Paşa Limanı olarak adlandırılan bölgedeki orta veya büyük ölçekli bir antik yerleşimin su ihtiyacını karşıladığı düşünülmektedir.¹

Su sistemin kalıntıları Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 11.06.2006 tarih ve 1556 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

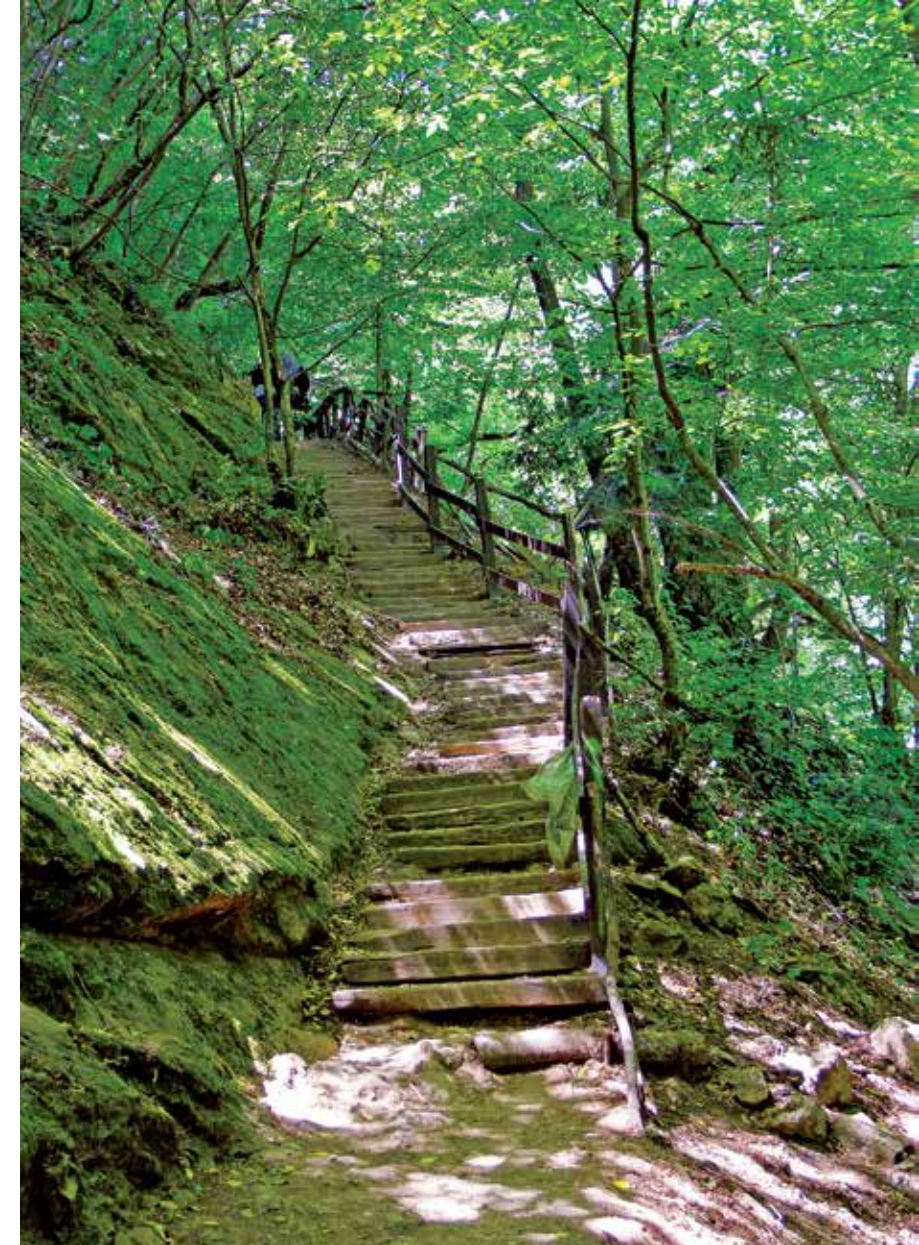
1- Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yalova Kültür Envanteri, 2016, s.89.

ÇINARCİK DOĞAL GÜZELLİKLERİ

Erikli Yaylası Boyunca Uzanan Doğal Güzellikler ve Kent Ormanı

2005 yılında düzenlenerek kullanıma açılan Kent ormanı, yeni adıyla Teşvikiye Şehir Ormanı, Yalova'ya 30 km. mesafede, Çınarcık'ın Teşvikiye beldesi Erikli yaylasındadır. Çınarcık'tan Teşvikiye'ye ayrılıp dağa doğru tırmanarak gidilebilmektedir. Oradan Delmece yaylasını geçerek Armutlu veya Gemlik'e kadar da ulaşılabilir. Armutlu, Gemlik; Bursa istikâmetinden gelecek olanlar da Hayriye, Selimiye köyleri ve Delmece yaylası istikâmetinden kent ormanına ulaşabilirler. Belirtilen yol boyunca uzanan yaylada; görülmeye değer Erikli çifte şelâleleri, Dipsiz göller, harika doğa manzaraları ve Delmece yaylası yer almaktadır.

Teşvikiye tarafından Şehir Ormanı'nın girişinden itibaren ziyaretçiler için, yürüyüş yolu, çocuk oyun alanları, oturma ve dinlenme alanları, tuvalet, çeşme, piknik yerleri, içme suyu ve lavabolar, asma köprü, seyir terasları bulunuyor. Orman ıhlamur, kestane, meşe, gürgen, kayın ve çam ağaçları ile bezeli, her türlü kuş sesi eşliğinde tüm güzelliklerin bir arada yaşanabileceği nadide güzelliklerin bulunduğu eşsiz bir mekândır.

Teşvikiye yaylasında Çifte şelâleye çıkan yol.

Teşvikiye Şehir Ormanı'ndan görüntüler. Milli Park içinde Çifte şelâleyi, Dipsiz gölü ve daha birçok doğal güzellikleri barındırmaktadır.

Erikli Çifte Şelâle

Teşvikiye'den Delmece yaylasına çıkılan yol üzerinde yukarıda belirttiğimiz Şehir ormanının içindedir. Şehir ormanı içinden biraz yürünerek Erikli Çifte Şelâlelerine ulaşılmaktadır. Şehir ormanının adının yazıldığı sembolik bir kapıdan geçilerek gidilmektedir.

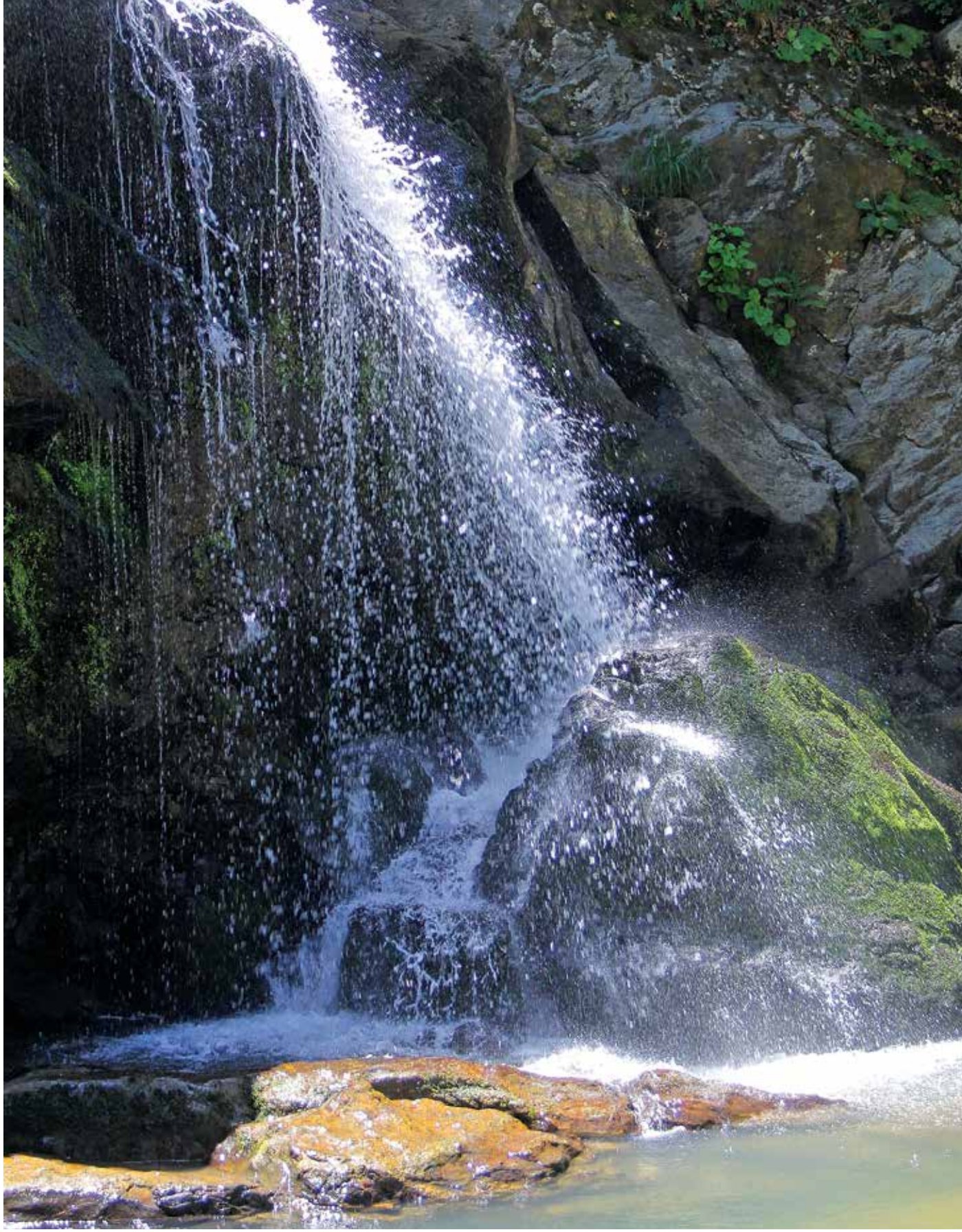
Güzel ve kısa bir orman yolculuğundan sonra ulaşılabilen şelâlelere doğru tırmanırken önce gördüğümüz ilk şelâle ile heyecanlanıp seyre dalarken biraz yukarıda daha büyük yeni bir şelâle olduğunu görünce şaşırırsınız. Peşpeşe seyrine doyum olmayan iki şelâle... Üstelik İstanbul'a da çok yakın. Gün boyu huzur dolu bir zaman gerilebileceği gibi kamp kuranlar ve doğa yürüyüşü yapanlar için de harika bir mekân.

Erikli Çifte Şelâle'nin harita üzerindeki konumu (Google Maps: 40.5875884,29.0328537) Çevresi Kent Ormanıdır.

İki şelâleden oluşan Erikli şelâlelerinin ilki. Biraz yukarıda aynı derenin üzerinde daha büyük şelâle yer alıyor.

Çifte Şelâle'nin üstteki şelâlesinde suyun huzur veren sesi ve dokunuşu.

Çifte Şelâle'nin üstteki şelâlesi. Hergün yüzlerce ziyaretçiyi ağırlayan şelâle tam bir huzur mekânıdır.

Çifte Şelâle'den bir detay

Erikli Yaylası'nda Büyük Dipsiz Göl

Çifte Şelâle'den tekrar giriş kapısına dönüp oradan yukarı doğru yola devam ederek ulaşıyor. Teşvikiye'ye yaklaşık 10 km. Şehir Ormanı'ndan 2,5 km mesafede 530 metre rakımda bulunan büyük dipsiz göl ve bu gölden 1,5 km. mesafede 570 metre rakımda olan küçük dipsiz göl çevrelerinde bulunan zengin orman florası ve yaban hayatı yönünden oldukça güzel bir bölgedir.

Değişik açılardan Büyük Dipsiz göl

Delmece Yaylası

Erikli yaylasındaki yolculuğa Dipsiz gölden sonra da devam edildiğinde kıvrımlı orman yollarından geçilerek Çınarcık sahilinden 17 km. içerde kalan Delmece yaylasına ulaşılır. Yayla, etrafı ormanla çevrili geniş bir düzlükte kurulmuş, köylülerin eskiden beri yazın hayvanlarıyla beraber çıktıkları, buz gibi pınarların aktığı sulak, serin alandır. Ancak eskiden köylülerin zamanın ulaşım imkânlarıyla hayvanları ve yükleriyle beraber bu sarp yerlerden geçerek buralara nasıl ulaştıklarını da düşünmeden edemiyoruz. Konuştuğumuz köylüler buraya çıkınca hiçbir sıkıntılarının kalmadığını, ferahladıklarını, sanki yeniden doğduklarını söylüyorlar. Köylüler aynı zamanda o civarda ormandan odun kesim işiyle uğraşiyor, hem çevreye bakıyor hem de istifade ediyorlar.

Yayla yaklaşık 400 dönüm olup, ormana doğru yaslanmış çeşitli şekillerde yapıları 100'e yakın da yayla evleri bulunmaktadır. Yayla sahasına girer girmez sizi buz gibi suyu olan bir pınar karşılıyor. Çevreniz alabildiğine ferah, geniş orman havalı bir mekân. Yalova körfeziyle Gemlik körfezi arasında kalan Samanlı dağlarının en yüksek düzlüğü olsa gerek. Yayladan yol, güneye doğru Selimiye ve Hayriye köylerini geçerek aşağı Gemlik körfezine iner. Oradan Armutlu tarafına veya Gemlik tarafına gidilebilir. Kısacası Yalova'dan başlayıp Çınar-

cık'tan sola, güneye, yaylaya doğru ayrılan yola saptığınızda Erikli yaylasına tırmanır; çevredeki bütün doğal güzellikleri görüp Delmece yaylasını da geçtikten sonra tepeyi inip Bursa tarafına devam edebilirsiniz. Bu yol gerçekten İstanbul'un yanı başında ülkemizin en güzel seyir, piknik, yürüyüş, kamp, gezi alanlarından birisidir. Bilmeyenler için dünyanın saklı güzelliklerindedir.

Yayla, Orman Bakanlığı'nca 2012 yılında Tabiat Parkı ilan edilmiştir.¹

1 - <http://delmeceyaylasi.tabiat.gov.tr/>

Delmece Yaylası'nın konumu (Google Maps:40.557198, 29.006656)

Yaylanın havadan görünüşü. Her yıl yaz aylarında Delmece Şenlikleri yapılarak Yalova ahalisinin güzel bir gün geçirmeleri sağlanmaktadır.

Yaylaçılar aynı zamanda ormandan odun temin etme işleriyle uğraşmaktadırlar.

Delmece yaylası girişindeki buz gibi suyuyla yayla pınarı

Teşvikiye bölgesindeki köylülerin yaz aylarında çıktıkları Delmece yaylası. Yayla Samanlı dağlarının en yüksek noktasındaki düzlüktedir. Yaz aylarında soğuk pınarları, temiz havası ve taşınan insanlarıyla şenlenmektedir.

Hasan Baba Piknik Alanı

Termal ve Çınarcık ilçeleri arasında, Çınarcık sırtlarında bulunan Hasan Baba piknik ve mesire yeri geniş bir alana yayılmış olup, meşe, kestane ve ıhlamur ağaçlarıyla kaplı, denize nazır, doğal güzelliklere sahip güzel ormanlık bir alandır.

Bu civarda bir Hasan Baba türbesinden söz edilmekte ise de biz türbeyi bulamadık. Türbe hakkında Çınarcık Belediyesi'nin internet sitesinde rivayetlere dayalı bilgiler vardır.¹

Hasan Baba Piknik Alanı konumu (Google Maps:40.626180, 29.123399)

1- (<http://www.cinarcik.bel.tr/tr/cinarcik-ta-turizm>) sitesindeki bilgi şöyledir: "Yalova 1325 yılında Orhangazi'ye bağlı kuvvetler tarafından Bizans'tan fetih edilmiştir. Fetihle beraber bölgemize Türk göçleri gerçekleşmiştir. Bu göçler daha çok sızma şeklinde olmuştur. Çınarcık'a ilk göç bu dönemde gerçekleşmiş olup Çınarcık adı da bölgeye ilk yerleşen Türkler tarafından verilmiştir.

Bizanslılar bölgeyi Türkler'den geri almak için bu dönemde bölgeye yerleşen Türklerle baskın tarzında saldırılarda bulunmuşlardır. Çınarcık'a yapılan saldırıda Türkler ile Bizanslılar arasında kanlı bir çarpışma gerçekleşmiş bu çarpışmada kahramanlıklar gösteren Hasan Baba yaralı olarak yanında ki arkadaşları ile zamanımızdaki piknik alanının bulunduğu bölgeye çekilmiştir. Burada Hasan Baba rivayete göre kılıcına yaslanmış ve kılıcın battığı yerden şimdiki adıyla Hasan Baba suyu adı diye adlandırılan su kaynağı çıkmıştır.

Hasan Baba ve arkadaşları bir süre su kaynağının başında dinlendikten sonra Bizanslıların ikinci saldırısına uğramışlardır. Hasan Baba yaralı olduğu halde bir yandan arkadaşları ile birlikte Bizanslılar'la savaşırken bir yandan da dağlara doğru çekilmiştir.

Zamanımızdaki şehitler tepesi bölgesinde Bizanslılara karşı çok şiddetli bir direniş göstermişler esasen iskele meydanındaki kuvvetlerinden uzak kalan Bizanslılar çareyi geri çekilmekte bulmuşlardır. Hasan Baba'nın ağır yaralı olması sebebiyle yanındaki arkadaşları onu bırakamamışlardır. İri cüsseli biri olduğu için de kendisini dağın eteklerine taşıyamamışlardır. Hasan Baba ile birlikte zamanla isimleri unutulmuş üç kahraman da burada şehit düşmüşlerdir. Hasan Baba'nın arkadaşları şehitleri bu tepeye gömmüşlerdir.

Yüzyıllar geçmesine rağmen Hasan Baba adı bölge halkı tarafından unutulmamış özellikle hidirellez günlerinde halk Hasan Baba'nın mezarını ziyaret etmiştir.

Yüzyıllar boyunca su kaynağı ile Hasan Baba mezarı arasındaki meşe ağaçları Hasan Baba'nın hatırasına saygı göstermek adına halk tarafından korunmuştur."

Çınarcık ve İstanbul'a doğru denize yüksek bir tepeden bakan Hasan Baba Piknik Alanı her mevsim ziyaretçilerine nefis bir seyir ve gezi imkânı sunmaktadır.

Karlık Yaylası

Karlık yaylası, Esenköy belde merkezinden 8 km. mesafede olup, doğal yürüyüş parkurlarıyla ve motorlu araçlarla olmak üzere ulaşılabilir konumdadır. Denizden 700 metre yükseklikte olan yayla etrafında her türlü orman ağaçları, içme suları ve endemik bitkiler bulunmaktadır. Doğa kampçılarının sürekli tercih ettikleri bir yerdir.

Karlık Yaylası konumu (Google Maps:40.5832078,28.9858636)

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Haziran-Temmuz 2019.

Cihan Yalvar, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.77-105.

Geçmişten Günümüze Yalova, Ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019.

Nebahat Küçük Kavak, "Milli Mücadele Döneminde Yalova" *Geçmişten Günümüze Yalova*, Subat 2019, Yalova İl Özel İdare, s.135.

Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 2012.

Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler" *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.199-227.

Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yalova Kültür Envanteri, 2016, s. 89.

yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/cinarcik-tesvikiye-antik-su-sistemi/

yalova.ktb.gov.tr/TR-75420/mesire-yerleri.html

delmeceyaylasi.tabiat.gov.tr/

www.cinarcik.bel.tr/tr/cinarcik-genel-bilgiler

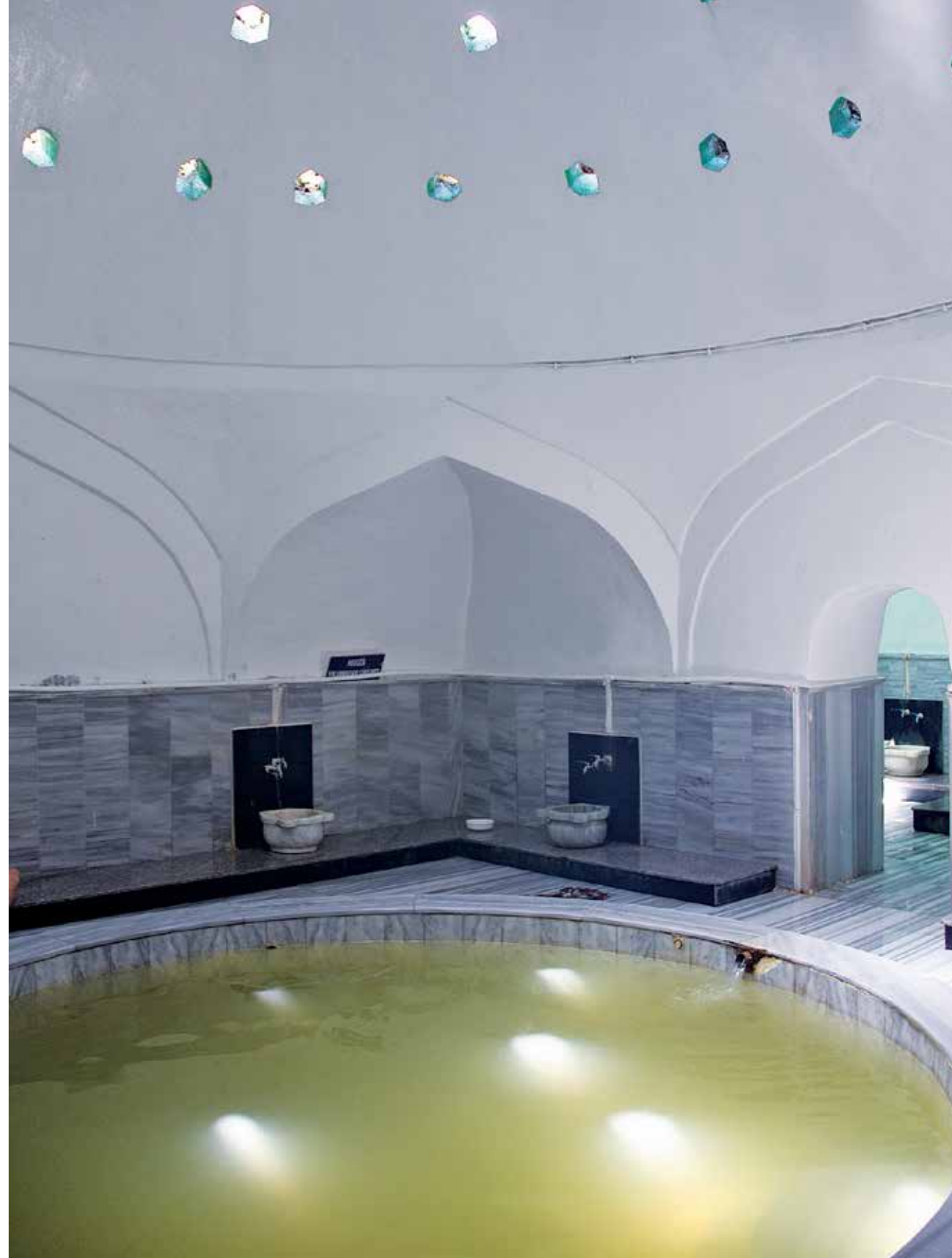
www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/cinarcik-merkez-camii

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/esenkoyde-koza-isletme-binas/>

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/kilise393853

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/kocadere-koyu-camii

www.esenkoy.bel.tr

Tarihî Armutlu Hamamı ve Osmanlı döneminden beri şifa dağıtan şifalı suyu. Armutlu da, yüzyıllar boyunca tarihî eserleri yanında, Termal gibi kaplıcaları ile de anılmıştır.

TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİYLE

ARMUTLU

- Armutlu ve Kaplıcaları
- Hacı Ali Paşa Camii
- Tarihî Armutlu Hamamı
- Tarihî Köprü
- İskele Camii
- Fıstıklı Köy Mezarlığı ve Hamamı
- Eski Çeşme
- Bozburun Feneri
- Kaplıca Suyu Kaynağı Yakınında Tarihî Hamam
- Armutlu Mezarlığı ve Osmanlı Dönemi Mezar Taşları
- Geleneksel Armutlu Evleri

Armutlu

Armutlu, Yalova bölgesinde yarımadaanın en ucundaki ilçesidir. Pırıl pırıl denizi, koyları, ormanlık alanları, kaplıcaları, evleri sokakları ve tarihî eserleriyle tam bir tarih ve tatil beldesidir.

Armutlu; Gemlik körfezinin kuzeyinde ve Tan dağlarının batıya devamı olan etek kısımlarında kurulmuştur. İlçenin güney ve güneybatı kesimleri düzlük olduğu halde kuzey ve doğuya doğru arazi yükselmektedir. İlçe merkezinden geçerek güneyde Marmara denizine dökülen Armutlu deresinin meydana getirdiği düzlük ilçe arazisinin en verimli sahalarını oluşturmaktadır.

Marmara bölgesinin en temiz denizine sahip şirin kıyı ilçesi Armutlu, turizmin dört mevsim yaşandığı ender yerlerden biridir. Yılandar mevkiindeki 4 km uzunluğundaki kumsal ile birlikte 16 km. sahil şeridinde sahiptir. Bozulmamış doğal koyları ile muhteşem manzaralara sahiptir. Bunlar; Yılanlar koyu, Ayazma koyu, İskele koyu, Dereağzı koyu, Ahmetköycüğü koyu, İğdealtı koyu, Fıstıklı ve Kapaklı köylerinde bulunan çeşitli koylardır.

Daha önceleri Bursa'ya bağlı olan Armutlu; 6 Haziran 1995'te ilçe statüsü kazanarak, Yalova iline bağlanmıştır. İlçeye bağlı Fıstıklı, Mecidiye, Kapaklı, Hayriye, Selimiye adıyla bilinen beş köy bulunmaktadır.

Armutlu'nun, Bizanslılar tarafından kurulmuş çok eski bir yerleşim yeri olduğu, adının da "Armoda" veya "Armodies" sözcüklerinden geldiği sanılmaktadır. Bu sözcükler "Donanma" veya "Donanmaya Gözcülük Eden Kimse" anlamına gelmektedir. Diğer bir rivayete göre ise isminin; Bizans kralının kızı Armodias, kayıkla gezmek üzere saraydan ayrılarak bu kıyılara gelmiş ve buranın güzelliğine, kaplıcalarına hayran kalmış. Kızının burayı çok sevdiğini gören kral, yöreye Armodias ismini vermiş. Armodias'ın zaman içinde Armutlu şeklinde değişerek bugüne gelmiştir.

1330'lara gelindiğinde bölgenin büyük kısmı Osmanlıların eline geçmiş olsa da Yalova bölgesinde hâlâ bazı müstahkem mevkiiler Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalmıştı. Bunlar arasında Armutlu da vardı. Bölgedeki Bizans valileri Türk topraklarına saldırılar düzenlemekteydi. Bu yüzden önce bugün Bursa'da olan Anahor Hisarı üzerine yüründü. Anahor Kalesi, direnmeden teslim oldu. Bunun üzerine Osmanlılar Armutlu üzerine yürüdüler ve orayı kuşattılar. Armutlu tekfuru, fazla bir direniş gösteremedi ve kaleyi Türklere teslim etti.¹

1- Ahmet Büyükkaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, s.28.

*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nde XVII. yy ortalarında görüldüğü Armutlu'yu şöyle anlatır:

"Armutlu kasabası nahiyedir. Naib oturur. Subaşı Bursa Beyi tarafından tayin edilir. Kasaba düz bir sahrada; bağlı, bahçeli, etrafı armut bahçeleri ile süslü ve bakımlıdır. Onun için Armutlu derler. Üç yüz kadar bakımlı evleri vardır ki, baştan başa kiremitle örtülüdür. Bir camii, bir hamamı üç mescidi, bir hanı, on kadar da dükkânı vardır. Suyu ve havası çok güzeldir... Bir gece orada misafir kalıp, sabahla beraber gemicilerin haber vermesiyle acele kıyıya gelerek yine gemiye bindik. Allah'a hamdolsun, hafif bir batı rüzgârıyla Bozburun girdabından kurtulup yelkenleri açarak 'Katırlı' adlı dağın dibinden 'Bozburun' denilen yerde 'Baba Sultan' ruhuna fâtiha okuduk. Elli mil denize açılıp ilerlediğimiz vakit hava düzelerek ortalık süt liman oldu..."

*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nin diğer satırlarında ise "Bozburun iskelesi, bakımlı bir iskeledir. Rüzgâr almayan, akıntılı bir körfezde olduğundan, gelen gemiciler girdaba düşerek beş on gün, yahut bir iki ay yatar, denizin sakinleşmesini beklerler. İskele başında bir han, birkaç misafirhane, küçük bir cami-i şerif ile birkaç bakkal dükkânları var. Başka bina eseri yoktur. Fakat dört bir tarafında bağ bahçeleri çoktur" diye bahsetmektedir.

Armutlu'nun Sultan Orhan Gazi döneminde Osmanlılar tarafından fethedildiği, buraya Mudanya'dan getirilen Türklerin yerleştirildiği, Türkler ve Rumlar'ın Armutlu'da uzun bir süre birlikte yaşadıkları belirtilmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Armutlu'da bulunan Rumlar, Yunanistan ve Türkiye'nin imzaladıkları mübadele yolu ile Yunanistan'a, Yunanistan da bulunan Türkler de Türkiye'ye gelerek buralara yerleşmişlerdir. Bugün burada yaşayanların kökenini çoğunlukla Mudanya'dan getirilip yerleştirilen Türklerle, Rus istilası sırasında Gürcistan'dan göç edenlerin oluşturduğu belirtilmektedir.

Atatürk, 9 Ağustos 1934'te Armutlu'yu ziyaret etmiş, bu ziyarette Armutlu merkezinden 4 km. kuzeydeki kaplıcalara da gitmiştir. O zamanlar tek otel binası olan, iki katlı Çam Otel'i'nde kalmıştır. Bu gezide sahile iskele yapılımasını ilgililere söylemiştir. Uzun yol caddesindeki bir küçük arsada halka hitaben konuşma yapmış ve bu noktaya bir çeşme yapılmasını istemiştir. Bu arsa şimdi Atatürk'ün heykeli olan küçük bir çocuk parkıdır.²

2-<http://www.armutlu.bel.tr/content/169/Tarihçe>

Armutlu bugün hem tarihî kimliğini hem de doğal güzelliğini koruyarak yoluna devam etmektedir. Bir tarafta tarihî evleri, sokakları, hamamları ile huzurlu bir geçmiş sunarken diğer taraftan hiç bozulmamış doğal güzelliklerini sunmaktadır. İstanbul'dan, Yalova'dan ve Bursa'dan ulaşımın da kolaylaşmasıyla daha da cazip bir köşe haline gelmiştir. Yalova'nın tarih kültür değerlerinden olan güzel bir köşedir.

Bu bölümde sırasıyla Hacı Ali Paşa Camii başta olmak üzere Armutlu'nun tarihî eserlerinden, tarihî evlerinden bahsedilecektir.

Armutlu Kaplıcaları

Yalova'ya 51 km. uzaklıkta olan kaplıca, Armutlu'nun 4 km. kuzeyindedir. Armutlu kaplıcaları, yemyeşil bir vadide bulunan birçok kaynaktan oluşmaktadır. Şifalı sularının yanı sıra dinlenme ve eğlenme alanları, turistik tesisleri, otel ve pansiyonları ile Armutlu kaplıcaları canlı bir turizm merkezidir. Kaynakların en önemlileri Küpeli ve Hamam kaynaklarıdır. Bu bölgede halen 250 yataklı nitelikli bir otel ve Türk Hamam'ı vardır.

Kaplıca suları kimyasal sınıflandırma bakımından sülfatlı, bikarbonatlı, klorürlü, kalsiyumlu, sodyumlu ve karbondioksitli bir bileşime sahiptir. Banyo ve içme kürlerine uygundur. Kaplıcada kaynak emniyeti sağlanmıştır. Kaplıca çevresi maki ve zeytin ağaçları ile kaplıdır.

Armutlu kaplıcalarının su kaynağının çıktığı yer Armutlu'dan Çınarcık tarafına giderken 4. km.'sindedir. Orada tarihî bir hamam vardır. Ayrıca suyun çıktığı kuyular muhafaza altına alınmıştır. Gürül gürül akan kaynaktan Armutlu'daki bütün kaplıca tesislerine su buradan basılmaktadır.

Armutlu tarihî eserlerinin yerleri

- 1- Hacı Ali Paşa Camii
- 2- Armutlu Mezarlığı ve Osmanlı Dönemi Mezar Taşları
- 3- Tarihi Armutlu Evleri
- 4- Tarihi Köprü

- 5- Tarihi Armutlu Hamamı
- 6- Eski Çeşme,
- 7- İskele Camii,
Bozburun Feneri, Kaplıca suyu kaynağındaki Tarihi Hamam, Fıstıklı Köy Mezarlığı ve Hamamı yerlerinde gösterilmiştir.

ARMUTLU TARİHÎ ESERLERİ

Hacı Ali Paşa Camii

Armutlu'nun merkezinde tarihî bir çınarın yanında, insanların topladığı güzel bir mekândadır. İlçenin merkez çarşı camisidir. Geniş avlusu içinde yer alan yanındaki büyük çınarın altındaki geniş alanda, herkesin gelip oturduğu, dinlendiği, buluştuğu, çay kahve içildiği, tarihî, hoş bir kahvehane mekânı var.

XVII - XVIII. yıllar arasında yapıldığı tahmin edilebilse de yapıldığı tarih bilinmeyen ve birçok tamirlerle günümüze ulaşan caminin en son tamiri 2016 yılında tamamlanmıştır. Daha önceki tamirlerde sadece kaidesi kalan kuzeybatıdaki eski minarenin kaidesi öylece bırakılarak kuzeydoğuya yeni bir minare yapılmıştır. Bu son tamirde o minare kaldırılarak orjinal eski kaidenin üzerine yeniden minare

Armutlu'nun merkezinde Hacı Ali Paşa Camii yüzyıllardır hizmetini sürdürmeye devam ediyor.

yapılmıştır. Bu orjinal kaidenin bir yerlerinde bir kitâbe olduğu söylene de herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. İmamın belirttiğine göre son tamirde yanlışlıkla kaybolmuş olabilir.

Caminin yapılış tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur. Yapıldığından beri zaman zaman yapılan tamirlerle orjinal yapısı bozulduğu için tahmin yürütmek de oldukça zordur. Ancak cami imamının da yardımıyla şöyle bir ipucu tespit ettik. Caminin son cemaat yerinde kapının her iki tarafında iki küçük mihrapçık bulunuyor. Bunlar orjinaldir, üzeri boyansa da yapısına dokunulmamıştır. Bu mihraplardan sağ taraftakinin yanlarına sanki bir hatıra defteri gibi çeşitli tarihlerde kendini ehil görenler tarafından nasihat içeren küçük birçok beyit yazılmış. Beyitlerin bir kısmı bilinçsizce yapılan boyanın altında kalmış ise de iki tanesi okunabiliyor. Bunlardan en eski tarihli olan ve açıkça okunabilen sol taraftaki Farsça bir beyitte şöyle yazmaktadır:

Güfte Firdevs.

*Künbedi zülfikarı Mürteza namdar
Kesinkefti penç vakti Allahu Ekber aşikar*

Güfte Hazreti Mevlana.

*Gerçi Huda keft kulu veşrabu
Velakin der aşkı (?) keft vela tûsrifu*

Huda evradı ali meratib

Her kim havaned fatiha der hak katib

*Harir el fakir el hakir Derviş Ali Zevi
Sene 1155*

Meal:

Güfte Firdevs.

Murteza (Hz. Ali) zülfikârı kuşandı.

*Beş vakit aşikare Allahu Ekber diyerek küffar üzerine
vardı.*

Güfte Hazreti Mevlâna.

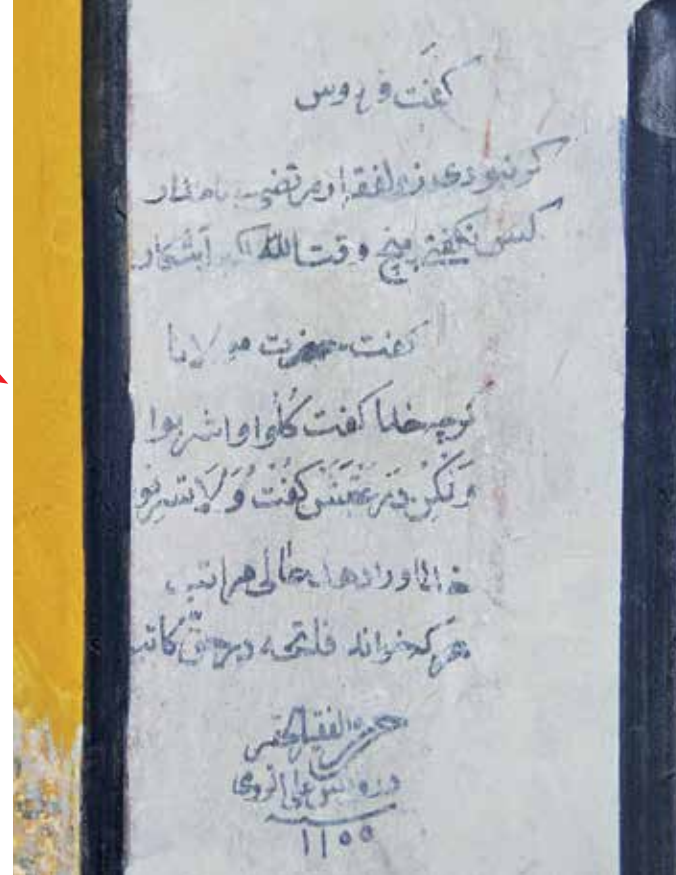
Hûda bize yiyin için diye buyurdu.

Velakin israf etmemeyi de buyurdu.

*Kim bunu okur ve hakkın emrine uyar ise yazana Fatiha
okusun. Yazan fakir, hakir Derviş Ali Zevi sene 1155.*

Caminin son cemaat yerinde giriş kapısının sağındaki mihrapçığın kenarlarında yüzyıllar önce yazılmış beyitler bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı bilinmeden yapılan boyaların altında kalmıştır. Tarihi belge niteliğindeki bu orjinal yazılardan birisi 1155 tarihli olup caminin tarihini vermesi açısından en eski kayıttır.

Altında da 1155 yani miladi 1742 tarihi var. Demekki cami bir kere bu tarihten eskidir. Daha eskisi için de şu an için tahminden öte bir belgemiz yoktur. Bu Ahmed Paşa kimdir, hangi Ahmed Paşa'dır? O da belli değil. Yaşadığı dönem o tarihlere tekabül eden ve 1694-1698 arasında görevden alındığında bir müddet Bursa'da yaşamış olan bir vezîriâzam, Hacı Ali Paşa (1640-1700) vardır ama acaba o mudur. Zaten yaptırınlar genellikle isimlerinin öne çıkmasını hatta görünmesini pek istemezler. Caminin kitâbesinin bir şekilde kaybolduğu anlaşılıyor. Bazı yerlerde kaynak belirtilmeden Orhan Gazi döneminden kalma gibi söylenti bilgileri de var.

Cami kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Ahşap direkli son cemaat yerinin yanlarının sonradan duvarla kapatıldığı anlaşılıyor. Bu durum minare yerinden de bellidir. Taş ve tuğla karışımıyla karkas yapılı, ahşap çatılı, kerpiç saçaklı bir yapıdır. Altı üstlü iki sıra pencere ile aydınlanmaktadır. Altındaki pencereler daha büyüktür. Tavan, üzeri çıta dokulu ahşapla kaplanmıştır. Ortasında kabartma bir göbek var-

dır. Caminin iç duvar süslemelerinin de yenilediği bellidir. Mihrap ve minberin süslemeleri de yenidir. Camide bir de ahşap asma kat var.

Caminin önündeki yenilenmiş nefis sekizgen şadırvanı da gerek camiye gerek yanındaki oturma alanına ayrı bir zevk ve keyif katıyor. Huzur dolu bu cami ve çevresi Armutlu'nun ve Yalova'nın nadide birkaç tarihî mekânından birisidir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Abdülkadir Özcan, "Hacı Ali Paşa", *DİA*, yıl 1996, c.14, s.440.

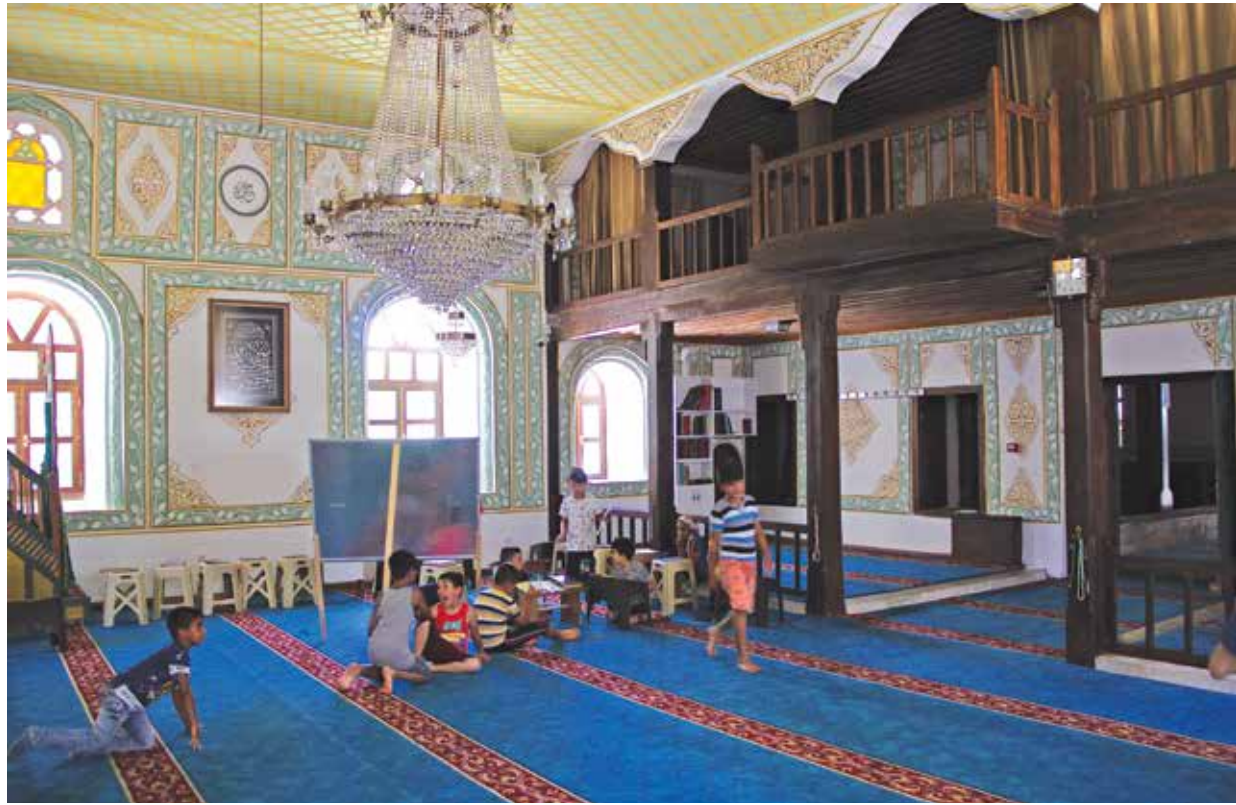
Hacı Ali Paşa Camii İmamı Eşref Sevimli'den alınan bilgiler.

<https://yalova.ktb.gov.tr>

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/turizmaktiviteleri/haci-al-pasa-cam-ahmet-celeb-carsi-cami

Armutlu şehir merkezindeki Hacı Ali Paşa Camii'nin kuzey tarafındaki tarihî çınarın altı âşûde bir mekân olarak misafirlerini ağırlıyor.

Hacı Ali Paşa Camii'nin içinden görüntüler. Temmuz 2019. Bugün cami yeni restore edilmiş, içi tertemiz olarak içindeki cıvıl cıvıl çocuklarla birlikte hizmetini sürdürüyor.

Tarihî Armutlu Hamamı

Osmanlı'nın son dönemine tarihlendirilebilecek hamam Armutlu ilçe merkezinde, ortadan geçen dere-nin üzerinde tarihî köprü'nün biraz ilerisindedir. Halen tertemiz olarak hizmetini sürdürmektedir. 1995 yılında restore edilmiştir. Klasik hamam yapılarına uygun olarak; soyunmalık bölümünden ılıklik bölümüne, oradan göbek taşının ve mermer kurnaların olduğu sıcaklik bölümüne geçilmektedir. Girişteki soyunmalık bölümünü üç küçük kubbe, ılıklik bölümünü büyük tek kubbe, sıcaklik kısmını ise iki kubbe örter.

Yerler ve yarıya kadar duvarlar mermer kaplıdır. Doğal kaplıca suyu ile yıkanılmaktadır.

Tarihî Armutlu Hamamı, Taşköprü'nün biraz yukarısında aynı dere üzerinde eskiden beri kaplıca suyu ile hizmet veren tarihî hamamdır. Yeni restore edilmiş olarak hizmetini sürdürmektedir.

Tarihî hamamın ılıklik bölümü. Buradan içeriye, sıcaklik bölümüne geçilmektedir.

Tarihî Köprü

Armutlu'nun tam ortasından geçen derenin üzerinde Hacı Ali Paşa Camii'nin biraz ilerisindedir. Yıllardan beri hizmetini sürdürdüğü bellidir. Üç gözlü, sağlam taş yapılı, güzel bir köprüdür ancak bugün çevresinin ve derenin temizliği için aynı şey söylenemez. Ortadaki göz daha geniştir. Köprü'nün ölçüleri, genişliği 2,5 m., uzunluğu 22 m., yüksekliği 3 m.'dir. Büyük göz açıklığı ise 5.5 m.'dir.

Köprü'nün kuzeydoğu cephesinin 50 cm. yakınına kadar derenin üzeri kapatılarak meydana katılmıştır. Dolayısıyla bu cephesi görülememektedir.

Tarihî Armutlu Taş Köprüsü ilçenin merkezinde, Armutlu derenin üzerindedir.

İskele Camii

Armutlu iskelesine ve sahile yakın olduğu için bu isimle anılan küçük, kare planlı tek kubbeli bir camidir. Orjinal formu da oldukça bozulmuştur. Koruma kurulu tarafından 1998 yılında tescil edilmiştir.

Fıstıklı Köy Mezarlığı ve Hamamı

Bugün turistik bir yer olarak ilgi çeken Fıstıklı köyü tarihî evleri ve hamamı ile Armutlu kültürü içinde değerli bir yere sahiptir. Mezarlığında Armutlu'da olduğu gibi birçok Osmanlı döneminden kalma mezar taşı vardır.

Eski Çeşme

İskele mevkiinde İskele Camii'nin önündedir. Mermer kaplamalıdır. Yüksekliği 2.60 cm., genişliği 2.70 cm.'dir. Üst kısmı üçgen olan çeşmenin yalak kısmı yola gömülmüştür. Çeşmenin sadece kitâbesi orijinaldir. Geri kalan kısımları yenilenmiştir. Bir kısım kaplama mermerleri de dökülmeye başlamıştır. Kitâbesinde:

Barekellahü Kim Bu Ab- ı Zülcelal, Baisi Hayır Duadır Teşneden

Kim Ömer Ağadan Ol Huda, Razı Olsun Duadır Her Kimseden

Düştü Bir Tarih Neciba Çeşmeye, Afiyet Olsun İçin Bu Çeşmeden

Sene 1161/1745

yazmaktadır. Hayır sahibi "için bu çeşmeden" demiş ancak bugün suyu akmadığı gibi çeşmenin durumu da hayli perişandır.

Armutlu'da İskele mevkiinde bulunan Eski Çeşme ve kitâbesi

Bozburun Feneri

Armutlu yarımadasının en uç noktasında Bozburun diye adlandırılan burundadır. Denizcilere yol göstermek üzere yapılmıştır. Yerden 9 m., denizden 77 m. yüksekliğinde ve 10 mil görüş mesafesindedir. Fenerin üst kısmında 1926 tarihi yazılı bir rüzgârgülü vardır. Bitişik iki binanın birisinden kuleye çıkmakta diğeri ise lojman olarak kullanılmaktadır. Fener 2009 yılında kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin çok çetin şartlarda geçtiğini anlattığı Bozburun'da bulunan deniz feneri.

Bozburun'da bulunan deniz fenerinin konumu

Kaplıca Suyu Kaynağı Yakınındaki Tarihi Hamam

Yalova Armutlu yolu üzerinde Armutlu'ya 4 km. uzaklıktadır. Armutlu'daki kaplıca otellere giden kaplıca suyunun kaynağının bulunduğu alandır. Eski Roma kaplıcalarının bulunduğu, daha sonra Osmanlı döneminde de bilinen ve kullanılan kaplıca suyunun kaynağına birkaç yüz metre yakınlıktadır. Hamam da Osmanlı döneminden kalmadır.

Birkacyüzmetrelerdeki kuyulardan çıkarılan kaplıcasuyu bugün bütün Armutlu'yu besliyor. Birkaç kuyudan çıkarılan doğal mineralli su, pompalarla Armutlu'ya basılıyor.

Roma hamamlarının bulunduğu yerde yapıldığı söylenen hamam birçok tamir geçirerek günümüze ulaşmıştır. En son tamir 2007'de yapılmıştır. Yıkama yerlerinin üstü iki kubbe ile örtülüdür. Giriş bölümünün üzeri

ise kırma çatıdır. Soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve daha içerde minik bir havuzunun bulunduğu en sıcak yeri bulunmaktadır.

Bugün gününbirlik gelip yıkanan kimselere hizmet vermektedir. Kadın ve erkek bölümleri vardır.

Hamamın giriş bölümünde bir levha içerisinde Atatürk'ün burası ile ilgili bir yazısı asılı duruyor. Levhada Atatürk'ün buraları inceledikten sonra ilgililere çektiği telgrafların suretleri yer alıyor.

Armutlu'nun 4 km. dışındaki kaplıca su kaynaklarının hemen yanındaki Osmanlı döneminden kalma hamam.

Armutlu Mezarlığındaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları

Armutlu'nun içinde Odunyolu, Özbekkuyu, Çukurtarla mevkilerinde, Armutlu merkezinden Yalı Mahallesi'ne giderken yolun doğu (üst) kısmındadır. Armutlu ilçesinde bulunan hazire, ilçe merkezinde bulunan tek mezarlıktır. Birkaç adadan oluşan ve halen kullanılan mezarlıkta yaklaşık 280-290 kadar Osmanlı dönemi mezar taşı alana dağılmış vaziyette bulunmaktadır. Çeşitli başlık, ebat ve şekillere sahip mezar taşları yapıldıkları dönemin şahitleri olarak günümüze ulaşmışlardır. Geniş mezarlığın birçok yerinde dağılmış vaziyette ve özellikle de yol kenarında yoğunluktadırlar. Mezar taşlarında ağırlıklı olarak XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıla ait örnekler görülmektedir. Tipik bir Osmanlı mezarlığı olan bu yerde mezarların genel yapıları, şekilleri, ifadeleri, dilleri, sanatları hakkında Yalova mezar taşları bölümünde geniş bilgi verilmiştir.

Yalnız burada şu kadarı söylenebilir: mezar taşlarından dönemin özelliklerini ve medfun bulunan kişinin mesleğini ve ismini rahatlıkla tespit edebilmekteyiz. Erkek mezar taşlarında genellikle kavuk, sarık veya fes gibi başlıklara rastlanırken, başlıklardan mesleği ve statüsü hakkında fikir

edinilebilmektedir. Kadın mezar taşları ise kadın zerafetini yansıtır şekilde tezyinatlı, çiçek ve çelenklerle süslü olarak yapılmıştır. Mezar taşlarının form ve tezyinat özellikleri ise geçirdiği dönemin sanat özelliklerine göre şekillenmiştir.

Armutlu haziresindeki en erken tarihli mezar taşı 1091/1680, en geç tarihli mezar taşı ise 1337/1918 yıllarına aittir. İki taş arasında 238 yıl bulunmaktadır.

Hacı Ali Paşa Camii imamı ile birlikte mezarlıktaki Osmanlı mezar taşlarını incelerken bir de sadaka taşına rastladık. Mezarlıktaki Osmanlı dönemi mezar taşlarının korunması da ayrı bir sorun olarak gözükmektedir.

Armutlu Mezarlığı konusunda kaynaklarda verdiğimiz iki önemli çalışmadan daha detaylı olarak istifade edilebilir. Burada mezar taşlarından birkaç örnek verilmiştir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Temmuz 2019.

Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yalova, 2012.

Engin Kezik, *Armutlu (Yalova) Merkez Haziresi*, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2011.

Merhum ve mağfur
Abdi Ağa'nın
ruhuna fâtiha
Sene 1189

El baki
Merhum ve mağfur
ila rahmetil gafur
Küçük Muhammed Ağa
ruhuna fâtiha
Sene 1244

Ah minel mevt
Fenadan bekaya eyledi rihlet
Ede kabrini hak ravzayı cennet
Küçük Muhammed oğlu Ali Baba
Zade Abdullah Ağa ruhuna fâtiha
Sene 1285

Armutlu Mezarlığı'ndaki tarihi Osmanlı mezar taşlarından bazı örnekler. Halen kullanılmaya devam edilen Osmanlı döneminden kalma mezarlıkta en eskisi 1680, en yenisi de 1918 yıllarına ait olan çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır.

Geleneksel Armutlu Evleri

Eski Armutlu sokaklarında günümüze ulaşabilen, anıtlar kurulu tarafından da 24 tanesi tescil edilen tarihî denenebilecek çok sayıda ev bulunmaktadır. Osmanlı son döneminin izlerini taşıyan bu evler mahalle ve sokak kültürünü zor da olsa hâlâ yaşatmaya çalışmaktadırlar. Tek veya çift katlı evlerden oluşan bu eski mahalleden hâlâ çocuk civıltıları, koşuşturmaları yükseliyor. Evlerin durumu ise bugün pek iç açıcı değildir. Bir kısmı tamamen harap olmuş bir kısmı da harap olmak üzeredir. Zannediyorum tarihî eser olarak tescil edilmiş oldukları ve aslına uygun tamiri göze alamadıkları için ya kaderlerine terk edilmiş veya yanlış müdahalelerle orijinallikleri bozulmuş durumdadırlar. Tarih kokan yaşanmış eski kültürün izlerini günümüze taşıyan evler, sokaklar ve mahalle maalesef bugün göçmek üzeredir.

Ahşap iskelet araları kerpiç veya tuğla ile doldurularak yapılan klasik evlerin genel ortak özellikleri hakkında Yalova evleri bölümünde geniş bilgi verilmiştir. Evler o günün

ihtiyaçlarına, mahalle ölçeğine ve insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmiş evler ve mahallelerdir. Her evin altında ahır veya depo bir ihtiyaç olarak yapılmıştır. Küçük büyüklü aynı özellikleri taşıyan evlerin oluşturduğu mahallenin ortak çeşmesi, meydancıkları, fırınları bulunur. Organik bütünlük içinde yaşayan, herkesin birbirinden haberinin olduğu, dayanışma içinde yaşanan bir toplum hayatı... İşte o zamanların gıpta edilebilecek hayat tarzı böyleydi. Bu evlerin arasında bir kaç tane eski çeşme de vardır.

Geleneksel evler ağaç iskelet arasına kerpiç ve tuğlalar doldurulmak suretiyle yapılmış evlerdir. Genellikle iki katlıdır. Armutlu evleri eski Armutlu sokaklarında varlığını sürdürmektedir ancak şu anda kaderlerine terk edilmiş durumdadırlar.

Geleneksel Armutlu evlerinin yoğun olduğu bir sokak ve evler. Armutlu evlerinin en çok bulunduğu sokaklar; Nusretiye sokak, Bayır caddesi ve Kaplıca sokaktır.

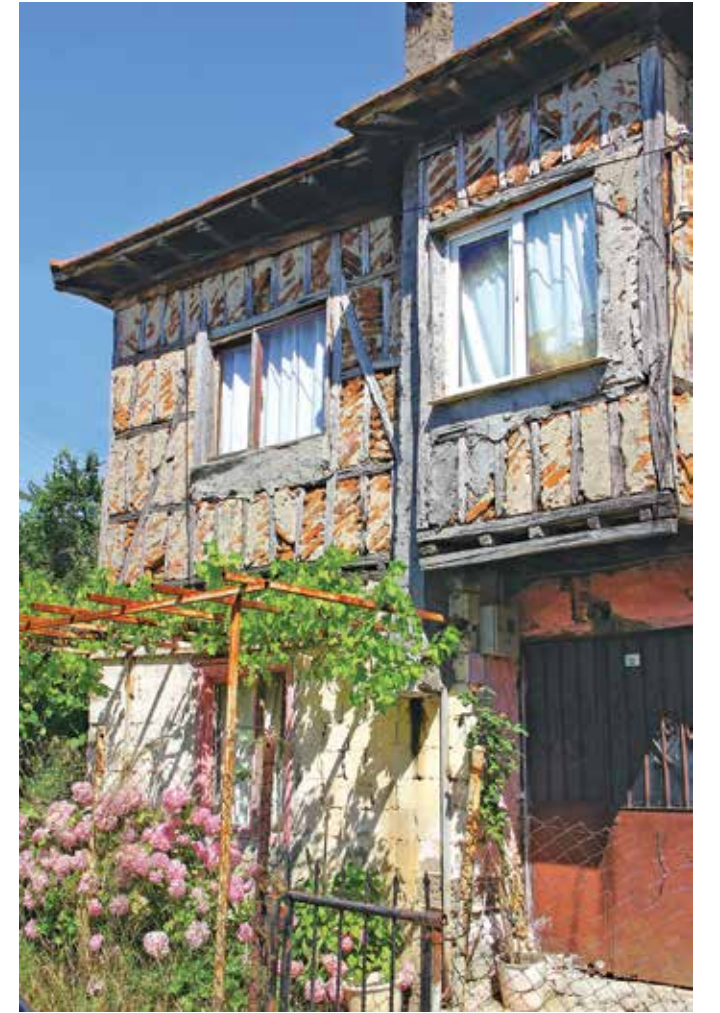
Armutlu Kapaklı köyünden geleneksel evlerin bulunduğu bir sokağın resmi (Resim: Cemal Bektaş, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

YALOVA KIRSALINDA GELENEKSEL EV MİMARİSİ

Yalova'nın merkezinde olmasa da Altınova'dan Armutlu'ya kadar il sahasında eski yerleşim yerlerinden günümüze ulaşan birçok geleneksel ev vardır. Bu yapılar İstanbul, Bursa, hatta Marmara'dan İç Anadolu'ya kadar uzanan bölgede yapılan tipik Türk evleri tarzındadır. Daha çok Osmanlı döneminde geleneksel kültürün yoğun olarak yaşandığı köklü yerleşim yerlerinde rastlanmaktadır. Bu yerler; Gacık, Kabaklı, İlyasköy, Çukurköy, Güneyköy, Samanlı, Akköy, Kocadere, Şenköy, Armutlu, Fıstıklı, Kapaklı gibi yerleşim yerleridir.

Yerleşik kültürel hayatın sembelleri olan bu evler; iki katlı, üst katı çıkmalı, saçaklı ve kırma-kiremit çatılı, ahşap veya metal giriş kapılı, ahşap pencereci tipik evlerdir. Evlerin çoğunda yatay ve dikey girinti ve çıkıntılar bulunmakta, üst kattaki çıkıntılar payanda ile desteklenmektedir. Genellikle alt katları moloz taşlardan, üst katları ise ağaç iskeletin araları tuğla veya kerpiçle doldurularak yapılan karkas yapılarıdır. Alt kat ahır veya depo, üst kat ise, ocağı, küçük banyosu, tuvaleti, yatak ve oturma odalarıyla yaşama alanıdır.

Sokaklar, bu evlerden, dolayısıyla bu kültürden oluşmaktadır. Mahalle kültürü içinde, komşuluk ilişkilerinin, her türlü dayanışmanın ve sosyal ilişkilerin yaşandığı, ortak bir bütünün parçaları olarak meydana gelen küçüklü büyüklü birbirine benzeyen yapılarıdır. Mahallenin sokakları, çeşmeleri, camileri, hanımların imeceyle ekmek yaptıkları

ortak fırınları vardır. Evlerin hemen hemen hepsinde ufak bir bahçe bulunur.

Evlerin yapılış tarihleri bilinmemekle beraber Osmanlı döneminden gelen geleneksel evlerin yıprandıkça tamir edilerek veya aynı tarzda yenilerinin yapılarak günümüze ulaşabildiği bellidir. Aynı tarzda Cumhuriyet'ten sonra da evler yapılmaya devam etmiştir. Ancak beton yapılar ağırlık kazanmaya başlayınca bu yapılar zamanla yerini herhangi bir üslubu olmayan tamamen kullanıcının isteğine göre şekillenmiş kimliksiz beton yapılara bırakmıştır.

Yalova'da yukarıda saydığımız yerleşim yerlerinde yerel kültürel kimliği günümüze taşıyan birçok ev vardır. İstiklal Harbi sırasında saydığımız yerlerde Yunanlılar ve yerli gayrimüslimler tarafından yapılan mezalimler sırasında çoğunun tamamen yakıldığını da biliyoruz. İçinde yakılarak öldürülen Müslümanlar dışında kaçarak canlarını kurtaranların da döndüklerinde evlerini yakılmış ve harap vaziyette bulduklarını birçok belgeden öğreniyoruz. Güneyköy, Kocadere, Şenköy vb. örneklerinde olduğu gibi geldiklerinde köylerini harap bir vaziyette bulan veya bir şekilde oralarda sağ kalmayı başaran yerli Müslümanlar

o imkânsızlıklar ve yokluklar içerisinde yakılan, yıkılan evlerini ve camilerini tamir etmeye veya yeni baştan yapmaya başlamışlar, zaman içerisinde yaralarını sarmışlardır. Katliamların yaşandığı köylerde (ki saydığımız beldelerin neredeyse tamamında katliam yaşanmıştır) bugünkü gördüğümüz evlerin çoğu o günlerde yeniden yapılan veya tamir edilen evlerdir. Bu tamirler ve yeniden yapmalar doğal olarak bildikleri, kültürlerinden gelen, yaşama biçimlerine uygun ve yüzyıllar içinde geliştirdikleri bu yapı tipleriydi.

Çalışmamız sırasında bu evlerin birçoğunu, içinde yüzlerce yıl süregelen yaşanmışlıkları da hayal ederek inceleme ve fotoğraflarını çekme imkânımız oldu. Ancak bu yapıların çoğu maalesef bugün harap vaziyettedir. Çoğunun da içine girilememektedir. Evlerin bir kısmı depo veya samanlık olarak kullanılmakta, bir kısmında oturulmakta ise de onlar da genellikle oldukça bakımsız durumdadır. Bakımı yapıp, dışı sıvanıp oturulmaya devam edilenler de vardır. Fakat genelde gördüğümüz evler, dışı sıvasız, ağaç iskeletleri ve tuğlaları görünen, döküldü dökülecek, harap olacak gibi duran yapılardır. İçinde hâlâ ikâmet edilebilen-

ler kısmen korunabilmiş durumdadır. Bunlarda da yapılan bazı ekler özgünlüğünü bozmaktadır. Harap durumdakiler sanki daha özgün görünüyor.

Gördüğümüz kadarıyla koruma altına alınan evlere sahipleri dokunamıyorlar. Zannediyorum bürokrasi, proje, maliyetler vs. gibi sebeplerden dolayı tamir de edemiyorlar. Bu yüzden evlerin çoğu kaderine terk edilmiş gibi görünüyor.

Tarihî yapılar ve mahalleler milletin geçmişten geleceğine uzanan maddi bağlarıdır. Görünen yapılarla birlikte aslında edinilen bilgi ve tecrübeler de geleceğe taşınmaktadır. Oysa yerel kimlikler zayıfladıkça insanların çevresine aidiyet duygusu da azalmakta ve yerini köksüzlük, kimliksizlik duygusuna bırakmaktadır. Zamana karşı ayakta duran bu kırsal mimari yapılar da kültürün önemli parçalarıdır. O yüzden yüzlerce yılda oluşan bu kültürel değerlerin korunmaları, gelecek kuşaklara güzel bir şekilde aktarılabilirleri çok önemlidir. Ancak şu da bir gerçek ki ancak içinde yaşanılabilen yapılar korunabilir...

Bu konu için öncelikle eğer yapılmamışsa tam bir envanter çalışmasına ihtiyaç duyulduğu, evlerin tamamının yerinde tespit edilip, durumlarının kayıt altına alınmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Korunması, geliştirilmesi ve kullanımını için muhakkak ilgili kurumlarımız gereken çalışmaları ve çabayı gösteriyorlardır. Fakat bu konuda ahalinin bir sorun yaşadığı anlaşılmaktadır.

Bizim çalışmamız Yalova'nın diğer değerlerini de içine alan genel bir çalışma olduğu için bu konuya ancak bu kadar yer verebiliyoruz. Fotoğrafların altına yazdığımız evlerin yeri ve durumu ile ilgili bilgilerle evler daha iyi anlatılmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, Temmuz 2019.

Süheyl Ünver, *Türk Evleri*, İstanbul, 2013.

Şahin Durak, Sonay Ayyıldız, "Akköy (Yalova/Türkiye) Kırsal Mimarisinde Konut Cephelerinin Tipolojik Analizi", *Online Journal of Art and Design*, ISSN: 2301 - 2501, Volume 5, Issue 4, October, 1-21, (2017)

Termal Akköy'de geleneksel bir ev

Armutlu'dan iki geleneksel ev

Kocadere köyünden iki ev. Evler zamana yenik düşse de kullanılmaya devam ediyor.

Kapaklı köyünde ekme yapan köylü kadınlar (Resim: Suzan Emerk, *4 Mevsim Yalova Resim Albümü*, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Yalova ili merkez ilçe ve köylerdeki eski evlerde yüzlerce yıldan beri geleneksel hayat tarzı yaşanmaktaydı. Evlerin alt katlarında hayvanlar barınır üst katta ev halkı otururdu. Evin günlük ihtiyaçları evin hayatında yapılan işlerle karşılanırdı. Dışa kapalı hayatın bir köşesindeki ocaklıkta yapılan sıcak ekme ve yemek kokuları çevreye yayıldığında komşulara da muhakkak tattırılırdı. Bu geleneksel hayat tarzı kısmen bazı yerlerde devam ediyor.

Akköy'de yıkılmaya yüz tutmuş bir eski ev

Şenköy'de evler sokaklar (Resim: Belma Pirim, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

KÜLTÜR TAŞIYICISI OLARAK YALOVA'DA OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞI ÖRNEKLERİ

Yalova'da, Altınova'da Hersekzâde Ahmed Paşa Camii, Merkezde Rüstem Paşa Camii ve Armutlu'da Hacı Ali Paşa Camii dışında Osmanlı döneminden kalma orta ya da büyük ölçekli tarihî eser görülmemektedir, ancak Osmanlı'da, imparatorluğun en ücra köşelerine kadar yayılan hayatın bir parçası olan mezar yapıları ve kültürü Yalova'da da yerini almıştır.

Kitabı hazırlarken incelediğimiz, kuruluşu Cumhuriyet öncesine uzanan yerleşim yerlerinin çoğunda Osmanlı döneminden kalma mezar taşları bulunmaktadır. Bunlar genellikle ya mezarlıklarda, ya cami hazirelerindedir. Yalova merkezde; Kirazlı, Kazımiye, Güneyköy, Altınova'da; Fevziye, Tavşanlı, Çiftlikköy'de; Gacık, Dereköy, Kabaklı, İlyasköy, Termal'de; Samanlı, Akköy, Çınarcık'ta; Şenköy, Kocadere, Çalıcı, Armutlu'da; Merkez, Fıstıklı gibi yerleşim yerlerinde bu mezar taşları geçmişin tanıkları olarak yerlerinde durmaktadırlar.

Milletimizin hayat ve ölüm anlayışının, kültürünün bir devamı olan mezar yapıları hem hayata bakışı, ölümü kavrayışı ve ölüm sonrası anlayışını hem de dünyaya bakışını ve uzun yıllarda oluşan kültürünü yansıtmaktadır. Hayatın bütün alanlarını içine alan bu yaşama anlayışı ile oluşan kültür ve buna bağlı olarak inşa edilen han, hamam, şifahane, imaret, cami gibi sayısız yapıların en küçüğü olan mezar anıtlarında da kendini göstermiştir.

Bizim incelediğimiz mezarlar en sade şekliyle halkın mezarlarıdır. Kaldı ki anıtsal mezarlar da şekil ve anlayış itibarıyla bunlardan çok farklı değildir. Yalova'da hiç bulunmasa da Osmanlı'da sultan, sultan aileleri veya belli kişiler için daha anıtsal olan türbeler de inşa edilmiştir. Yalova'da Hersekzâde Ahmed Paşa'nın üstü açık türbesinden başka bir türbeye rastlamadık.

Kültürümüzde mezar yapıları öyle bir asalet ve denge içinde tutulmuştur ki İslam'a mensup diğer kültürlerin hiçbirisinde bulunmayan bir zerafet, ifade gücü ve sanata sahiptir. Bazı kültürlerde olduğu gibi ne aşırı süslemeye kaçarak mezara tazime kadar giden aşırılıklara yönelmiş, ne de yine bazı kültürlerde olduğu gibi tamamen mezar taşlarını kaldırıp geçmişin izlerini yok ederek geçmişini, hatırasını, kültürünün izlerini yok saymıştır. Tam bir asalet, sadelik, denge ve ifade sanatı...

Türkler'de sultanlar ve belli kişiler için yapılan anıtsal mezar yapma geleneği XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya geldikten sonra da devam etmiştir. Orta Asya'dan getirdikleri sekizgen veya silindirik gövdeli piramit veya konik çatılı kümbet denilen yapılar Anadolu Selçukluları döneminde XIV. yüzyıla kadar devam etmiş, Osmanlı döneminde ise şekil değiştirerek kare planlı kubbe örtülü türbe yapılarına dönüşmüştür. Anıtsal olmayan sıradan insanlar için mahalle aralarında, cami hazirelerinde yapılan mezarlarda da

Fevziye köyü merkez camisinin kuzeybatı köşesindeki küçük hazirede yer alan bir hanım mezarı. Üzerindeki yazı şöyledir:

*Hüvel baki
bu şeyde matem ile hak-i
siyah içine gömülen
emr ey çerakisin say
Hacı Zekeriya Bey'in kerimesi Ömer
Ağa'nın zevcesi onsekiz yaşında
loğusa iken vefat eden Zeliha
Hanımın ruhuna fatiha zan insaniyet
olan okusun iki cihanda mamur olsun
sene H. 1320-R. 1318 (1902)*

Fevziye köyü merkez camisinin kuzeybatı köşesindeki küçük hazirede yer alan bir diğer mezar. Üzerindeki yazı şöyledir:

*Hüvel baki
eman rabbim sana
geldim, bana lütfunla ihsan kıl
zaifi mücrimim ya rab rahmetinle şefkat kıl
sen şefiül müznibinsin, ya kerimü ya rahim
koma zulmette ya rabbi afvu ihsan kıl
Hacı Ahmed Efendi'nin ruhuna el fatiha
sene 1324 ramazan (1906)*

Not: Fotoğrafları verilen mezar kitâbelerinin okunuşları *Yalova'da Osmanlı dönemi Mezar Taşları* (Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yalova, 2012) kitabının ilgili yerlerinden alınmıştır.

Kocadere köyü camisinin kuzeydoğu köşesindeki hazirede bir mezar taşı. Yazısı şöyle:

*Ah minel mevt
bu dünyada bulmadım hiç rahatı
ihtiyar ettim anıncün rihleti
zevkine değmez cihanın mihneti
aklı olan bundan alsın ibreti
Rizeli Molla Ahmed Zade Bekir Ağa
mahdumu camii şerifin
hatibi Hakim Mehmed Tefvik Efendi'nin
ruhuna sure el fatiha
sene 1322 (1904-1905)*

bu sade ama anlamlı kültür yüzyıllar boyu devam etmiştir. Gerek yapı üslupları gerek ifadeleriyle neredeyse bütün Anadolu'da bu mezar anlayışı ve yapıları hemen hemen aynıdır. Sade fakat vefat edene saygılı, hayatta kalanlara mesaj yüklü iletişim ve anlatım araçlarıdır.

Osmanlı Türk kültürü, içinde birçok etnik kültürü barındırmasına rağmen müslüman olan toplumunun hepsi aynı potada erimiş alt kimliklerin tamamı aynı inanç, hayır yapma duygusu ve buna bağlı olarak meydana getirilen sosyal yardım yapıları ve mezar yapılarını ortak kültüründe buluşturmuştur. Türk, Çerkez, Dağıstanlı, Boşnak, Kürt, Balkan göçmeni vs. hepsinin mezar yapıları hiçbir etnik farklılık göstermeden anlayış ve şekil olarak hep aynı olup, aynı İslamî anlayış ve inancın ürünleridir.

İncelediğimiz ve bazı örneklerini fotoğraflarla gösterdiğimiz mezar taşlarında; bu yazılı ve görsel kültür, bütün canlılığıyla günümüze taşınmaktadır.

Anlatmaya çalıştığımız bu kültür bütünlüğü içinde Yalova mezar taşlarının; Bursa, İstanbul, Edirne, Manisa, Konya vb. diğer şehirlerdeki Osmanlı mezar taşlarında olduğu gibi kendine has bir dili vardır ve bize yüzyıllar öncesinden önemli mesajlar getirmektedir. Bir çeşit kitâbe gibi olan mezar baş taşlarında dua ile başlayan yazılarda ölüm hatırlatılmakta, hayattakilere ölümden ibret alınması öğütlenmekte, dua beklenmekte ve sonunda mezar sahibinin adı yazılmaktadır.

Yapıldığı döneme şahitlik eden ve oralardan haber getiren bu taşlarda; ölüm nedeni, hayata doyamadığı, çektiği acılar, dünyanın aldatıcı olduğu edebi bir dille anlatılmış sonunda dua isteğiyle mevtanın adı ve ölüm tarihi kaydedilmiştir. Bu metinler dönemine göre birbirinin benzeri, halkın alıştığı metinler olabildiği gibi, belki bir şaire yazdırılmış özel şairane beyitler de olabilmektedir. Bir müddet peşpeşe bir dizi mezar taşı kitâbesi okuduğunuz zaman hakikaten dünyanın geçiciliğini, ölümün gerçekliğini ve dünyaya çok da bağlanılmaması gerektiğini sanki mevtaların dilinden dinleyerek anlıyor, hissediyorsunuz. Bu güzelim arif milletimizin belki vermek istediği de budur.

Fevziye köyünde köyün girişindeki bir alanda baba ve kızına ait iki mezar bulunmaktadır. Köyün kurucusu olduğu söylenen İshak Efendi'nin mezar taşı şöyledir:

*Küllî nefsin zaikatül mevt
fani dünyadır bu aldanma sakın
ibreti ayinenizdir kabristana bakın
Fevziye karyesinin imamı
Çerakisten Hacı İshak
Efendi'nin ruhuna fatiha
Sene 1308 (1890-1891)*

İshak Efendi'nin mezarının yanında kızına ait olan diğer mezar taşında şöyle yazmaktadır:

*Ah minel mevt
henüz on dokuz yaşında
alemi faniye veda eden Fevziye
karyesinin imamı Çerakisten
Hacı İshak Efendi'nin kerimesi
Şerife Hanım'ın ruhuna fatiha
sene 1320 (1902-1903)*

İlyasköy'ün meydanında köy kahvesinin önündeki alanda sergilenen mezar taşlarından birisi.

*Ah minel mevt
ah ile zar kılarak tazeliğime doymadım
çün ecel peymanesi dolmuş muradım almadım
hasreta fani cihanda tul-u ömür sürmedim
firkata takdir bu imiş ta ezelden bilmedim
Memiş Oğlu Muhammed Ağa'nın kerimesi
Emine Hanım ruhuna fatiha
sene 1283 (1867)*

Mezar taşlarındaki yazı genelde en üstte "Hüvel Baki" (ölümsüz ve ebedî olan sadece O'dur) veya "Ah minel mevt" (ah ölümdendir) diye başlıyor. Devamında ölümü hatırlatan sözler, mesela;

*"Ziyaretten murad bir duadır
Bugün bana yarın sanadır."(Armutlu'dan)*

Veya
*"Ah ile zar kılarak tazeliğime doymadım
çün ecel peymanesi dolmuş muradım almadım
hasreta fani cihanda tul-u ömür sürmedim
firkata takdir bu imiş ta ezelden bilmedim (İlyasköy'de
bir mezar taşından)"*

gibi ifadeler yer alıyor. Peşinden ziyaret edenlerden dua istenir ve mevtanın adı yazılır. Bazılarında kişinin (Molla, İmam, Ağa, Seyyid, Esseyid, Emmi, Kaptan, Pomak Mustafa, Urbacı Hasan, Koca Mistik, Mütevellî Ağazade, Derviş, Deli Mehmet, Kürt Osman, Kara Ahmet, İslam Ağazade veya Bursalı, Yalovalı, Bolulu, İznikli, Çalıcılı) gibi ünvanı mesleği veya lakabı da yer alır. En sonuna da tarih (hicri) yazılır.

Sanatsal açıdan bakılınca bu baş taşlarının (ki ayak ucu taşları oldukça sade ve genellikle yazısızdır) yapı üslupları genelde aynı sadelikte ve ifade tarzında olmalarına rağmen yapıldığı yüzyılların sanat akımlarına, ustaların stillerine ve yörelerin bazı estetik zevklerine göre de şekillenmişlerdir. Mesela XV. - XVIII. yüzyıllar arasında yapılanlar klasik tarzda daha sade, ondan sonra yapılanlar, Barok, Rokoko gibi Batı sanat akımlarının tesirlerinde olabilmektedir. Fakat Yalova sahasında son dönem Osmanlı yapılarında görülen aşırı bitkisel kabartmalı mezarlardan pek görmedik.

Yalovadaki mezar taşlarında kadın ve erkek mezar taşları şekil olarak farklılıklar gösterir. Kadın mezarlarında, hotoz (Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları küçük başlık), bitkisel, silindirik başlıklı ve dilimli, sivri, yuvarlak kemerli örnekler karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle geç döneme ait olan taşlar zengin bitkisel süsleme içerir.

Erkek mezar taşları ise genellikle sarıklı, fesli ve kavuklu serpuş (bir çeşit başlık) örneklerinden oluşur. Bu üç başlık grubu kendi içinde de desen ve formuna göre alt gruplar oluşturmaktadır.

Şenköy'de cami haziresinden bir mezar taşı kitâbesi:

*merhume ve mağfure Şerife
Hadice ruhu için el fatiha
sene 1155 (1743)*

Armutlu Mezarlığı'nda bir başka mezar kitâbesi:

*El baki
gençliğine doymayan
derdine derman
bulmayan Armutlulu
Seyyid Hasan oğlu merhum
Seyyid İlyas ruhuna fatiha
sene 1228 (1813)*

Armutlu Mezarlığı'nda bir başka mezar taşı kitâbesi:

*Hüvel baki
beni kıl mağfiret ey rabbi yezdan
bi hakkı arş-ı azim-i nur-u Kur'an
gelip kabrim ziyaret eden ihvan
edeler ruhuma bir fatiha ihsan
merhum ve mağfurleh Kürt
İsmâil oğlu Esseyid
Süleyman Ağa'nın ruhuna fatiha
sene 1270 (1854)*

Armutlu'dan bir mezar taşı.

*Hüvel baki
bir kuş idim uçtum
yuvadan felek beni ayırdı
yardan anadan
Seyyid Hasan
sene 1252 (1837)*

İlyasköy'ün meydanında köy kahvesinin önündeki alanda sergilenen mezar taşlarından bir başkası.

*Hüvel baki
vade-i mevt erişdi
emreyledi ol halıkı rahman
ircii fermanına güft
La iliahe illallah ya afuvvu gufran
şu darı fenadan rihlet
etti bu abdi isyan
Muhammed Resulullah bu fakire
rahmet eyle ya kadiri sübhan
Dağistani el hac
Zekeriye Efendi ruhu için
el fatiha sene 1289 (1873) gurrei recep*

XVIII. - XX. yüzyıllar arası yapılan başlıklarda kişinin cinsiyeti, mesleği, tarikatı, ünvanı kitâbeye gerek kalmadan şahidenin görüntüsünden anlaşılabilir.

Mezarlar bugün, köy camilerinin hazirelerinde, köyün mezarlıklarında veya koruma için toplandıkları bir yerlerde korunmaya ve geleceğe mesajlarını taşımaya devam etmektedirler. Ancak ne yazık ki üzerlerindeki yazıları, mesajları bugün okuyup anlayabilen kimse azın da azıdır.

Kültür tarihimizin önemli ve en sessiz şahitleri olan bu küçük ama o kadar da önemli kültür taşıyıcılarının ne kadar dikkatle korunması gerektiği daha iyi anlaşılmalı ve doğru bir şekilde geleceğe aktarılmalıdır. Bu taşlar diğer mimari varlıklarımızla birlikte aynı zamanda bir ülke ve dünya mirasıdır.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Abdullah Kılıç, *Sanat Tarihi Ders Notları*.

Esin Ekin, "Dünyadaki Son Mekân Mezarlıklardan Bize Kalan Mezar Taşlarına", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019. s.289.

Edip Yılmaz, "Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitâbe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 7, Sayı:1, Haziran 2018, s.338-357.

Oktay Aslanapa (1999). *Türk Sanatı*, İstanbul.

Sema Doğan, "Kümbet", *DİA*, c.26, s. 547-550.

Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 2012.

Armutlu Mezarlığı'nda bir mezar taşı kitâbesi:

*Hüvel Baki
ziyarettten murad bir duadır
bugün bana yarın sanadır
Armutlulu merhum
Seyyid Ağa'nın ruhuna fatiha
Sene 1212 (1798)*

Armutlu'dan bir mezar taşı.
hüvel baki

*Ah ile zar kılarak gençliğime
doymadım cün ecel peymanesi
dolmuş muradım almadım
firkate takdir böyle imiş ta ezelde bilmedim
Küçük Muhammed oğlu Ali Ağa'nın
kerimesi merhume Ayşe
Hanım'ın ruhuna fatiha
sene 1263 (1847)*

Güneyköy
Mezarlığı'nda
Osmanlı
döneminden
kalma mezarlardan
iki örnek

KÜLTÜR DEĞERLERİYLE YALOVA

Yalova'da Geleneksel Türk Sanatları
Yalova Mutfağı
Yalova Sözel Kültüründen Örnekler

Yalova'da kültür. Her bölgede olduğu gibi Yalova'da da günümüze ulaşan kültür, yüzyıllar içinde birçok etkenin tesiriyle zamanla oluşmuştur. Kitabın başından beri anlatmaya çalıştığımız, bölgenin tarihî sanat eserleri, bundan sonra yer vereceğimiz, geleneksel sanatlar, mutfak kültürü ve sözel kültürden gelenekler, âdetler vb. örnekler topluca Yalova kültürünü oluşturmaktadır. Hepsi bir kumaşın dokuları gibi farklı renklerde fakat bir bütünün ilmikleridir. Yalova'da bu kültür dokusu biraz daha farklı, çeşitli ve zengindir.

Söyleki; aynı bölgede, birbirine yakın yerleşim yerlerinde bu kadar çok kültür çeşitliliği ve zenginliği Yalova'ya has bir durumdur. Güneyköy'de Dağıstan kültüründen, biraz ilerisinde Sugören'de Balkanlar'dan, biraz daha aşağıda Örencik, Fevziye, Karadere köyleri civarında Cerkez kültüründen izler görebilir, hemen yanbaşındaki Gacık, Çukurköy, İlyasköy, gibi yerlerde de yerleşik Türk kültürünü izleyebilir, bütün bunları aynı zamanda yaşayabilirsiniz. Altınova'nın Subaşı'nda Madrova göçmenlerinin kültürlerini görebilir, biraz ileride Taşköprü'de bambaşka bir kültürle karşılaşabilirsiniz.

Termal'de binlerce yılın efsanelerini duyabilir, Termal'in biraz ilerisinde Akköy'de, İstiklal Harbi'nde katledilen mazlumların adına yapılan şehitlik, geleneksel evler, eski mezarlık ve yerli

kültür ile karşılaşırken Cınarcık'ta Türk kültürünün inceliklerine şahit olursunuz. Esenköy bir eski gayrimüslim yerleşim yeri olmasına rağmen sonradan yeni yerleşimlerle milli kültüre katılmış güzel bir belde olarak karşımıza çıkar. Armutlu'da ise çok daha derin bir Osmanlı kültürü ile karşılaşsınız. Yalova merkezde ise hepsinden biraz vardır. İşte kültür, işte mozaik...

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun göçlerle başlayan bu saydığımız kültür çeşitliliği, etnik zenginlik, tamamı güzel bir milli potada birleşmiş, bütünleşmiş, harmanlaşmış ve bir anlayış ortamı oluşmuştur. Her köy kendi kültürünü zevkle, özgürce, keyifle, çekinmeden yaşar ama bir değerine de o kadar saygılıdır ve değer verir. Milli üst kimlik aynı ama alt kimliklerde zenginlik... Belki istenen de budur.

Bugün, Yalova kültür coğrafyasını oluşturan toplulukların hepsinin ortak yanları; camileri ve ezanları aynı, mezar yapıları aynı, iyilikseverlikleri, anlayışları hep aynıdır. Farklı olan ise; yemekleri, bazı kıyafetleri, gelenekleri, sanatları, el işleri gibi kültürel değerleridir. Temel manevi ve insani değerlerde ortak olup kültürel çeşitlilikte ise zenginlik sağlayan bu durum neredeyse sadece Yalova'ya mahsus ortak bir güzelliğdir.

Bu bölümde genel olarak bu çeşitlilik ve zenginliğin örneklerine yer vereceğiz.

Kapaklı köyünde kadınlar (Resim: Suzan Emerk, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

YALOVA'DA GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

Çınarcık İşi (Çınarcık İğne Oyası)

İpek Halı Dokumacılığı

Gümüş ve Boynuz İşlemciliği

İpek Koza İşlemciliği

Diğer Bazı Geleneksel Sanatlar (Tezhip, Minyatür, Ebru, Çini)

Yalova'da bugün, bölgeye özel; Çınarcık İşi (Çınarcık İğne Oyası), İpek Halı Dokumacılığı, Gümüş ve Boynuz İşlemciliği, İpek Koza İşlemciliği gibi birçok sanat icra edilirken son yıllarda ülkemizde yeniden canlanan ve İstanbul, Bursa, Konya vb. merkezlerde icra edilen tezhip, ebru, minyatür, hat ve çini gibi geleneksel sanatlarımız da bazı ustalar vasıtasıyla öğretilmektedir.

Yalova'da geleneksel sanatların yanında son yıllarda, sanat atölyeleri, sergiler, kültür festivalleri gibi çeşitli kültür ve sanat faaliyetlerinin de arttığı gözlenmektedir. Bu durum şehrin geliştiğinin de bir işaretidir. Sanatta gelişemeyen toplum bir anlamda diğer alanlarda da gelişememiş demektir. Çünkü sanat, inceliği zerafeti, insani gelişmeyi, değeri, insana saygıyı ve iç güzelliğini ifade eder. Varolan geleneksel sanatlarının yanında bir-

çok sanatın da şehirde gelişmesi, boy vermesi, kültür faaliyetlerinin artması, şehrin köklü bir kültür oluşturmaya doğru gittiğinin bir işaretidir. Böyle devam ettikçe zamanla yaşadığı coğrafyaya özel değişik, köklü bir kültür kendiliğinden oluşmaya ve belirmeye başlar ki bu şehrin kimliğinin önemli bir yönü ve parçası demektir.

Yalova, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda henüz bir belde olup belirgin köklü bir kültürü oluşmamış ise de son yıllarda bu yolda hızla ilerlemektedir.

Bu bölümde, Yalova coğrafyasında eskiden beri yapılmaya devam edegelen kendine has sanatlar yanında Türkiye genelinde icra edilmekle birlikte Yalova'da da kendini gösteren diğer bazı geleneksel sanat dallarına Yalovalı sanatçıların bazı iş örnekleriyle birlikte yer verilmiştir.

Çınarcık İşi (Çınarcık İğne Oyası)

Yalova'nın geleneksel sanatlarından birisi Çınarcık İşi ya da iğne oyası denilen bir tür keten kumaş üzerine iplikle işleme sanatıdır. İpek, pamuklu ve keten kumaşlar üzerinde iplik çekilmesi ve doğal ipliklerle kumaşın işlenmesi ile yapılır. Yalnızca Çınarcıklı kadınlar tarafından üretilen bu işlemeli bezlerden; çanta, bluz, elbise, masa örtüsü, tepsi örtüsü, perde, runner (masa örtüsü üstüne konan, dar ve uzun masa örtüsü) gibi ürünler yapılmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere ve yurt dışına Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltereye de satılmaktadır. Kumaş istenen renkte olabildiği gibi tercihen ekru (doğal renk) kullanılır. İpeğin doğal rengidir.

Çınarcık'ta 70-80 yıldan beri yapılan işlemler son yıllara kadar çeyizlerin vazgeçilmez parçası olmasına rağmen son yıllarda unutulmaya yüz tutmuştur. Ancak sanata sevdalı Çınarcıklı hanımlar Çınarcık Belediyesi'nin de desteğiyle Çınarcık işini yeniden canlandırarak öğretmeye ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Kurdukları kooperatif sayesinde de

tanıtmaya gayret etmektedirler. Bu sanatın özelliğiyle ilgili internet sitelerinde (<http://www.hanimelleri.com.tr/>) şu bilgi vardır:

"Çınarcık İşi ham ipek, pamuklu ve keten kumaşlar üzerinde iplik çekilmesi ve doğal ipliklerle kumaşın işlenmesi ile yapılır. Kumaşın el dokuması olmasına dikkat edilir. Atkı ve çözgü iplikleri birbiriyle orantılı ve ölçülü olmalıdır. İpliklerde doğal renk olan ekru tercih edilir. Çınarcık işi 3 ayrı bölümde incelenebilir. Birincisi ana hattın bulunduğu 3 cm. boyunda ipliklerin çıkartıldığı kısım, ikinci kısım ana hattın her iki tarafında 0,5 cm. kumaş bırakıldıktan sonra 1,5 cm. iplik çekilerek yapılan yan hatlar, üçüncü kısım yan hatların 0,5 cm. boşluk bırakıldıktan sonra tek sıranın çıkarılması ile oluşturulan simetrik hristo kısımları. İplik çekimi sırasında yanlış çekim yapmak, telafisi olmayan bir sonuca yol açar, kumaş bu durumda değiştirilmelidir."

Çınarcık İşi aynı zamanda coğrafi işaret ile tescillenmiştir. (Bir ürünün "Coğrafi İşaret" tescili alabilmesi için belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin

bulduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş olması gerekmektedir. Türk Patent ve Marka Kurumu, Çınarcık İşi'ni coğrafi işaret ile tescilleyerek, koruma altına alınmasını sağlamıştır.)

Çınarcık işi gayet güzel; evlere, odalara, çeyizlere zevk ve renk katacak güzellikte ve sadece bu işi sevenlerin ince bir sabırla dokuyabileceği bir sanat, iş ve güzel bir meşguliyettir. Yalova'yı ve kalıcı kültürünü tanıtmaya çalıştığımız bu belgesel kültür kitabımızda da hakettiği yeri almıştır. Bu güzelliği yaşayan, yaşatan, günümüze taşıyan ve geleceğe taşıyacak olanlara biz de takdirlerimizi sunuyoruz. Çektığımız fotoğraflarda bu işlerden bir bölümü gösterilmiştir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturatlasi/cinar-cik-si--cinar-cik-gne-oyasi>

<http://www.hanimelleri.com.tr/>

Hanımların el emeği göz nuruyla yapılan Çınarcık İşi coğrafi işaret ile tescillenmiştir.

Çınarcıklı hanımlar tarafından üretilen bu işlemeli bezlerden; çanta, bluz, elbise, masa örtüsü, tepsi örtüsü, perde, runner (masa örtüsü üstüne konan, dar ve uzun masa örtüsü) gibi ürünler yapılmakta, yurt içi ve yurt dışında da satılmaktadır.

İpek Halı Dokumacılığı

Yalova'nın kültür değerlerinden ipek halı dokumacılığı merkeze bağlı Sugören köyünde yapılmaktadır. Köy Yalova Bursa yolunun 13. km.'den sola doğru birkaç km doğusunda kalıyor. Köy olduğu gibi İznik gölüne ve Orhangazi'ye bakıyor. Manzarası, havası ve insanları güzel bir köy. Eskiden Ermeniler çoğunluktaymış. Mübadele sonucunda Balkan göçmenleriyle yerleri değiştirilmiş. Eski adı Çengiler olan köyün adı 1947'de İznik gölüne de baktığı için Sugören olarak değiştirilmiş. 1930'a kadar Orhangazi'ye bağlı iken 1930'dan sonra Yalova'ya bağlanmış.

Eskiden beri dokuma geleneğine sahip bu köyde günümüzde de zor şartlarda da olsa bu sanat devam ettirilmektedir. Köyü ve halı tezgâhlarını ziyaretimizde biz de bu güzel halı sanatına, tezgâhlarına, işleyen hanımların marifetlerine, halıların güzelliğine ve inceliğine hayran kalarak inceledik ve o güzelim desenlerin fotoğraflarını çekerek kitabımızda yer verdik.

Sugören'de halı dokuyan birkaç şirketin atölyeleri vardır. Her atölyede de 8-10 tezgâh var. Her tezgâhta bir hanım kendi halısını gün içinde ne zaman gelirse o zaman dokumaya devam ediyor. İki atölyede inceleme ve halı dokuyan hanımlarla konuşma fırsatımız oldu. Bir ipek halının meydana gelmesi için aylarca hatta yıl boyunca ne büyük emek verildiğini gördük. Aldıkları ücretin de çok düşük olduğunu anlayınca bu üretici emektar köylü hanımlarının kendi emeklerini keşke kendileri değerlendirebilseydi diye de doğrusu hayıflandık. Buna rağmen köylü hanımların geçimine katkı olduğu da bir gerçek.

Hanımların yaptıkları halı desenlerini incelerken sanat tarihinden tanıdığımız Orta Asya'da ta Uygurlar'dan kalma Pazırık Kurganı'ndan¹ çıkan bir halıyı andıran bir model ilginizi çekti. Bu modeli nereden aldınız? Adı nedir? Deyince, adı "Pazırık modeli" demezler mi, gerçekten şaşırdık. Orta Asya Türk geleneğinden gelen o model hâlâ unutulmamış ve burada yaşatılıyor.

1- Altay dağları eteklerinde 1947-1949 yıllarında Pazırık vadisinde bulunan bir kurganda (eski Türk mezarı) bir Türk asilzadesine ait birçok eşya ve onların arasında bir de halı bulunmuştur. Pazırık kurganlarında keşfedilen ve M.Ö. V. yya tarihlendirilen yün halı, Pazırık Halısı adıyla dünyanın bilinen en eski halıdır. Halının ebatları 195x205 cm. ölçülerindedir. Çok ince yünden dokunmuştur. Eşyalar 1950'den beri St.Petersburg Hermitaj Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu halının modeli Türk boyları ve Türk kültürüyle ilişkilendirilecek bir belge niteliğindedir. Günümüzde de bu modelin hâlâ kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Köyde halı işi ilk olarak etnografya ve kültür araştırmacısı rahmetli Prof Kenan Özbel'in (1904-1989) gayretleriyle Güneyköy ve Sugören'de açılan tezgâhlarla başlamış, zamanla gelişerek devam etmiş.

Köyde dokunan ipek halıların kalitesi ve dokumasıyla İstanbul ve Avrupa'da birçok alıcı bulunduğu, burada santimetreye atılan düğüm açısından ünlü İran halıları ile boy ölçüşebilecek kalitede halılar dokunduğu söyleniyor.

Yalova valiliğinin internet sitesinde de konuyla ilgili şöyle bir teknik bilgi var: "Diyarbakır'da devletin desteğiyle koza üreticiliği yapılmakta ve üretilen kozalar Eskişehir'de işlenerek ipek haline getirilmekte, Bursa'da boyanarak dokunmaya hazır hale getirilmektedir. Çözü, atkı ve kullanılan malzemenin hepsi saf ipekten üretilmektedir. Farklı özelliği, dokunurken çift düğüm atılıyor, buna Gördes ya da Hereke düğümü de denir. En önemli özelliği her sırada el makası ile kesilmesidir. Çift düğüm olması ve el makası ile kesilmesi halının daha uzun süre dayanmasını sağlıyor. Halıların cm. karesinde 144 düğüm bulunuyor. Halı dokuyan bayanlar günde en fazla 5000 düğüm atıyorlar...."

Kısacası o kadar ince o kadar meşakkatli bir iş ki.. Üstelik bunun karşılığı olarak hanımlar 1 cm.'lik bir sıranın yapımının 70-80 kuruş olduğunu bir günde en fazla 50 tl.'lik iş yapabildiklerini söylemişlerdi.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

<http://www.yalova.gov.tr/ipek-hali>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturatlas/ipek-hali-dokumaciligi>

Sugören'de uzun yıllardan beri hanımların el emeği göz nuruyla ipek halı dokunuyor. Dokunan halılar yurt içi ve yurt dışında satılarak köylü kadınların bütçesine de ciddi bir katkı sağlıyor.

Sugören'de tezgâhlarda dokunmaya devam eden halılar. Orta Asya Türk geleneğinden gelen Pazırık Modeli burada uygulanmaya devam ediyor.

Sugören'de tezgâhlarda her çeşit modelde halılar dokunmaya devam ediyor.

Gümüş ve Boynuz İşlemciliği

Bu sanat Güneyköy'de icra edilmektedir. Köyde Kafkas kültürü izleri her haliyle hissedilmektedir. Köylüler, Kafkaslar'dan getirdikleri boynuzdan süs esyası yapma geleneğini de birkaç usta vasıtasıyla hâlâ sürdürüyorlar. Ustalardan Güneyköy'de atölyesinde ziyaret ettiğimiz Mehmet Atışan bu sanatı atayurtlarından gelen ustasından öğrendiğini, bu işin kökünün oraya dayandığını söylüyor ve ustasını rahmetle anıyor. Sanatını da ondan dinlediğimiz kadarıyla şöyle anlatıyor:

“Sığır boynuzuna şekil verilerek bazen altın veya gümüşle bazen tek başına takı ve hediyelik eşyalar haline getirilmesi sanatıdır. Hayvan boynuzu etsel ve kemiksel dokulardan kaynatılarak ayrıştırıldıktan sonra kokudan defnefekte edilerek 8 aylık bir süre içerisinde güneş görmeyen, hava alabilen bir yerde kurutulmaya bırakılır. İşleme tarzı takı olabilecek şekillere göre kesildikten sonra sodalı su ve ateş destekli yumuşatma işleminden sonra medfelerin arasında mengenelerde preslenir. Düzeltilmiş olan parça bir ay süreyle dinlenmeye alınır. Şayet anında gümüşle özleştirirsek boynuz çekerek gümüşler kenardan sırtıma yapar. İkinci sefer gümüşü kesme işlemi yapmamız gerekir. Hazırlanan dokular şablon kullanılarak çeşitli takı ve tasarımlar hazırlanarak kıl testereyle kesilir, mercan ve turkuaz gümüş kakma uygulanarak ürün güzelleştirilir. Gümüşle özleşen ürünler polisaj ve cila işleminden sonra takılabilecek hale getirilir.”

Burada Çatalhöyük'ten günümüze kadar gelmiş olan Anadolu motifleri stilize edilerek takıya dönüştürülmektedir. Her türlü alet ve malzemesi ile ustanın atölyesi tam bir sanatçı mekânı. Yalova'ya değer katan sanatlardan birisini bu mekânda devam ettiriyor. Bu arada usta kendisinden sonra bu işi devam ettirecek kimseyi bulamamaktan da şikâyetçi. “Şimdiki gençlerden kim sabredek bu işe?” Diyor.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.
Mehmet Atışan, Sözlü anlatımlar.
<http://www.yalova.gov.tr/ipek-hali>
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturatlasi>

Boynuzdan işlenerek üretilen broşlar (İşler: M. Atışan)

Boynuzdan imal edilen bir kolye takımı (M. Atışan)

M. Atışan Usta, Güneyköy'deki atölyesinde büyük emekle boynuzdan takılar üretmeye devam ediyor.

Boynuzdan imal edilen bir küpe (M. Atışan)

İpek Koza İşlemeciliği

Bursa ve civarında ipek böcekçiliği yetiştiriciliği, ipekçilik ve ipek ticareti yüzyıllardan beri devam eden bir gelenek olup hâlâ devam etmektedir. Dolayısıyla dokumacılık da bu yörede Osmanlı döneminde oldukça gelişmiştir. Bursa'ya yakın Yalova'da da 1890'lı yıllarda Kafkas göçmenlerinin kurduğu Kurtköy ve civarındaki köylerde 1940'lı yıllarda yetiştiricilik başlamış, imal edilen kozalar ya Bursa Koza Han'da veya çevre köylerdeki özellikle Güneyköy'deki ipek çekim atölyelerine satılmışlardır. 1980'li yıllara gelindiğinde bu iş sekteye uğramış ancak son zamanlarda tekrar canlılık kazanmaya başlamıştır.¹

İpek kozalarından süsleme yapılması geleneği de aslında Os-

1-İpek kozasının hikâyesi ise şöyle: Hikâye bir haşhaş tohumu büyüklüğünde ve renginde olan yumurtanın yeterli hava sıcaklığına ulaşması, içindeki bebek tırtılın yumurtasını kırmasıyla başlar. Mevsim dut yapraklarının en taze olduğu dönem mayısın ortası gibidir. Dört uykü dönemi geçirecek her gün biraz daha fazla dut yaprağı yiyerek 3 mm.'lik bebek tırtıl iyi beslenme sonucu 8- 10 cm. arası bir boya erişir. Koza sarmaya başlayacağı zaman dut yaprağı yiyerek hazırladığı salgıyı örmeye başlar. Örne sonucu ortalama kozanın yapısına göre 900 m. ile 1200 m. tek parça halinde lif üretir. Ve koza gelinliğine bürünmüş kendine ördüğü yuvanın içinde harika bir kelebek olmak için geçireceği günlere başlamıştır. Koza sertleşmiş ve hasat vakti gelmiştir. Kozalar toplanır ve koza mezadına yollar. Buradan atölyelere, oradan dokuma tezgâhlarına ve sonrasında da dünyanın en nadide ve değerli ipek kumaşı olarak tezgâhlarda yerini alır.

manlı dönemine kadar dayanır. İpek koza levhacılığı Osmanlı döneminde Türkiye'nin pek çok bölgesinde farklı desen ve boyutlandırma yapılarak kullanılmış. Yalova'da, çocuk beşiklerinde nazarlık, gelin taşları ve oya olarak kullanılmış. Ayrıca koza, içleri boşaltılarak içlerine misk amber kokusu emdirilmiş ipek doldurularak dolap kokusu olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemlerde, ipek kumaşlar ve ipek kadifelerle birlikte kullanılan kozalar, evlerin en güzel köşelerinde; bir aile fotoğrafının etrafını, ya da askere giden nişanlının resmini süslemiştir. Bir dönem genç kızların, kadınların aile bütçesine katkı sağlamış, bir tenke yağ karşılığı bir koza levhası yapılmış ya da çeyizine kendi elleri ve duygularıyla nakşedilmiştir.

Günümüzde ise Yalova'da son yıllarda unutulmaya yüz tutan ipek böceği yetiştiriciliği ve bu sanat, Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün desteğiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylı kurs olarak ilk defa Yalova'da Koza İşleme Kursu açılmıştır. Kurslar halen usta sanatçılar eliyle devam etmektedir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Meral Evcin Özdemir (İpek Koza İşlemecisi)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/nealinir/pek-kozasi-slemesi>

Osmanlılar döneminde Yalova'da bir dönem, genç kızların el emeği göz nuru ile yaptıkları koza levhaları çeyizlerini süslerdi. (İşler: Meral Evcin Özdemir)

Yalova'da İcra Edilen Diğer Bazı Geleneksel Sanatlar (Tezhip, Minyatür, Ebru, Çini)

Yalova'da geleneksel Türk sanatlarından tezhip, minyatür, ebru ve çini sanatları da icra edilmektedir. Başta İstanbul olmak üzere son yıllarda Türkiye'nin birçok yerinde yaygın olarak icra edilen, öğrenilen ve öğretilen bu sanatlarla ilgili ustaları tarafından sayısız atölyeler açılmıştır. Eski ustalarından yetişmiş olan bu yeni kuşak ustalar sanatlarını icra etmeye, yeni kuşaklara aktarmaya, yaşatmaya devam etmektedirler. Bu gelişmelerden Yalova da nasibini almış, bu sanatlar son yıllarda burada da bazı ustalar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün de desteğiyle gelişme göstermiştir.

Bugün, İstanbul'da yetişip Yalova'ya yerleşen birçok sanatçı bu saydığımız dallarda çalışmakta, eser üretmekte, kurslar açmakta ve öğrenci yetiştirmektedirler. Şehrini yeni kimliğine bir anlamda katkıda bulunmaktadırlar.

Tezhip

Geçmişe eski İslam sanatlarına dayanan ve Osmanlılar zamanında en parlak dönemini yaşayan tezhip sanatı, stilize edilmiş bitki formları veya simetrik desenlerle altın ve boya kullanarak yapılan bezeme sanatıdır. Tezhip kelimesi Arapça altın anlamına gelen "zeheb" sözcüğünden türemiştir. Tezhip yapan erkek sanatçıya "müzehhib" kadın sanatçıya "müzehhibe" denilmektedir.

Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere evrak, ferman, berat, levha ve özel eserlere verilen değeri ifade etmek amacıyla geliştirilen tezhip sanatının tarihi VIII. ve IX. yüzyıllarda Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Selçuklular tarafından Anadolu'ya getirilen bu sanat Osmanlılar'da en parlak dönemini Fâtiş Sultan Mehmed ve Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yaşamıştır.

Altın ve boya tezhip sanatının ana malzemeleridir. Dövülerek ince bir levhaya dönüştürülen altın, suda ezilerek ve jelatin ile karıştırılarak kullanılmaya hazır hale getirilir. Kullanılan diğer malzeme boyadır. Boyaların hammaddesi önceleri sadece toprak iken zamanla sentetik maddelerden yapılmış olanları da kullanılmaya başlanmıştır.

Tezhipte motifler geometrik şekiller üzerine ve geometrik şekiller de kâğıda daima simetrik olarak yerleştirilmiştir. Tezhip sanatındaki başlıca üslup ve teknikler; klasik tezhip, halkar, zereşan, sazıolu, şukufe ve münhanidir. Tezhipler şekillerine göre halkar, tahrirli halkar, tahrirsiz halkar, renkli halkar, renksiz halkar ve şükufe gibi adlar; işlendikleri yere göre de secde gülü, hizip gülü, başlık, süre başı, durak ve tiğ gibi isimler alırlar. Bu sanat Yalova'da birkaç usta tarafından sürdürülmektedir.

Günümüzde Yalova'da çeşitli kurslarla yaşatılmaya çalışılan, ipek kozalarından süsleme sanatı, Koza İşlemeciliği sanatından birkaç örnek. (İşler: Meral Evcin Özdemir)

Yalova'da icra edilen sanatlardan bir tezhip örneği (Fatma Zehra Aktaş).

Minyatür

Küçük resim demek olan minyatür Osmanlı döneminde en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Kitap resimlemeleri şeklinde gelişmiş, iki boyutlu şematik resimlerdir.

VI. yy.'da Mani resimleri ile Uzakdoğu ve Orta Asya'ya yayılan minyatür sanatı, Türklerin Anadolu'ya göçüyle burada da yetişen sanatçılarla yaygınlaşmış, özellikle XVI. yy.'ın ikinci yarısında altın çağını yaşamıştır. İşlenen konular, kalabalık savaş ve av sahneleri, tarihî olaylar, saray yaşantısı gibi belgesel niteliktedirler. Bu eserlerin metnine göre en önemli olaylar yazı aralarına yerleştirilir, bütün objeler uygun bir kompozisyon ile birbirlerini örtmeden tek yönlü mekân anlayışı içinde gölge ve ışık zıtlaması olmadan düzenlenerek parlak renkler ve altın gümüş ile boyanır.

XVIII. yy. sonuna kadar klasik minyatürün devamı sayılan bu tür çalışmaları yapan sanatçılar, daha sonra Batı sanatından etkilenerek ışık ve gölgenin zaman ve mekânın bir arada kullanıldığı çalışmaları tercih ederek klasik minyatürden uzaklaştılar.

Uzun bir aradan sonra diğer klasik sanatlar gibi minyatür de son yıllarda rağbet görmeye ve icra edilmeye başlamıştır. Yalova'daki bazı ustalar sayesinde burda da icra edilmeye başlamıştır.

Ebru

Yüzyıllar boyu süregelen sanatlarımız içinde yer alan ebru; kitap süslemelerinde, hattatların yazı fonlarında veya bağımsız tablolar olarak kullanılmaktadır. Günümüzde de birçok ustamız bu sanatı icra etmekte, genç nesillere de aktarmaya çalışmaktadır. Onlardan biri olan son yılların önemli ebru ustalarından Hikmet Barutçugil icra ettiği ve ömrünü adadığı sanatını şöyle anlatıyor:

"Ebru su yüzeyinde yapılan bir sanattır. Ebrunun kökeni olarak kabul edilen 'âb-ru', Farsça 'su yüzü' anlamına gelir. Ebru sanatının da en kısa tanımı budur: 'su yüzü resmi'. Sığır ödü ile hazırlanmış suda erimeyen boyalar, kitle ile yoğunlaştırılmış su üzerinde yüzdürülerek desenlendirilir, kâğıda veya başka yüzeylere aktarılır. Ancak burada aktarılan, sadece boyar maddeler değildir. Ebruzenin gönlünden gelen yansımadır. Çünkü amaç, boyalı veya renkli kâğıt yapmak değil, ilahî güzelliğe yaklaşımdır. Ebru yöntemi ile suyun yüzeyinde oluşan desenler tabiatta zaten var olan görüntülerdir.

Ebru teknesinin yüzeyinde oluşan desenler, gönül gözü ile bakanlar için, sanki insan yapısı değilmiş gibi geliyor. Nerede başladığı, nerede bittiği veya nerede biteceği belli olmayan görüntüler. İlk renk, ilk kat boya hangisi, sonrası hangisi, hangisi hangisinin önünde veya arkasında, belli değil. Bir ebrulu kâğıtta bilinen hiçbir resim tekniğinin izleri yok. Fırça, pistole, spatül... gibi herhangi bir el izi de yok. İnsanı büyüleyen bir ilahî kuvvet, önu-arkası, başı-sonu belli olmayan bir sonsuzluk var."

Çini. Hamur haline getirilmiş killi toprağın pişirilmesiyle yapılan, çeşitli renk ve motiflerle süslenmiş sırlı seramik eşyaları veya duvar panolarına "çini" denir. Çinicilik ise, "minai", "lüster", "perdah", "sıraltı" gibi kendine özgü yapı ve süsleme teknikleriyle XII. yüzyıldan beri yaşayan geleneksel Türk çini sanatının etrafında şekillenen zanaatkarlığı ifade etmektedir.

Beylikler ve Osmanlı döneminde zirvesine ulaşan çini - seramik sanatı daha çok İzmit ve Kütahya'daki fırınlarda imal edilmiş ve bu adlarla tarihe geçmiştir. Günümüzde de özellikle İzmit'te uygulanmaya devam etmektedir.

Çini süslemelerinde genellikle kozmik düşünceleri ve inançları simgeleyen geometrik şekiller, bitkisel süslemeler ve hayvan figürleri değişik renk kompozisyonları ile kullanılmaktadır. Renk kompozisyonlarında beyaz veya lacivert fon üzerine kırmızı, kobalt mavisi, turkuaz ve yeşil renklerin kullanımı geleneksel çinilerin karakteristik özelliğidir.

Yukarıda kısaca bilgi vermeye çalıştığımız bu sanatlar bugün Yalova'da icra edilmeye devam edilmektedir. İstanbul'a da yakınlığı sebebiyle büyük ustaların tesirleri buraya daha kolay yansımaktadır. Ümit ederiz ki şehrin moral değerlerini geliştiren bu sanatlar daha da gelişir, yayılır ve uygulanır. Teşvik edenleri, Yalova'ya taşıyanları, öğretenleri ve öğrenenleri tebrik etmek de bizim borcumuzdur.

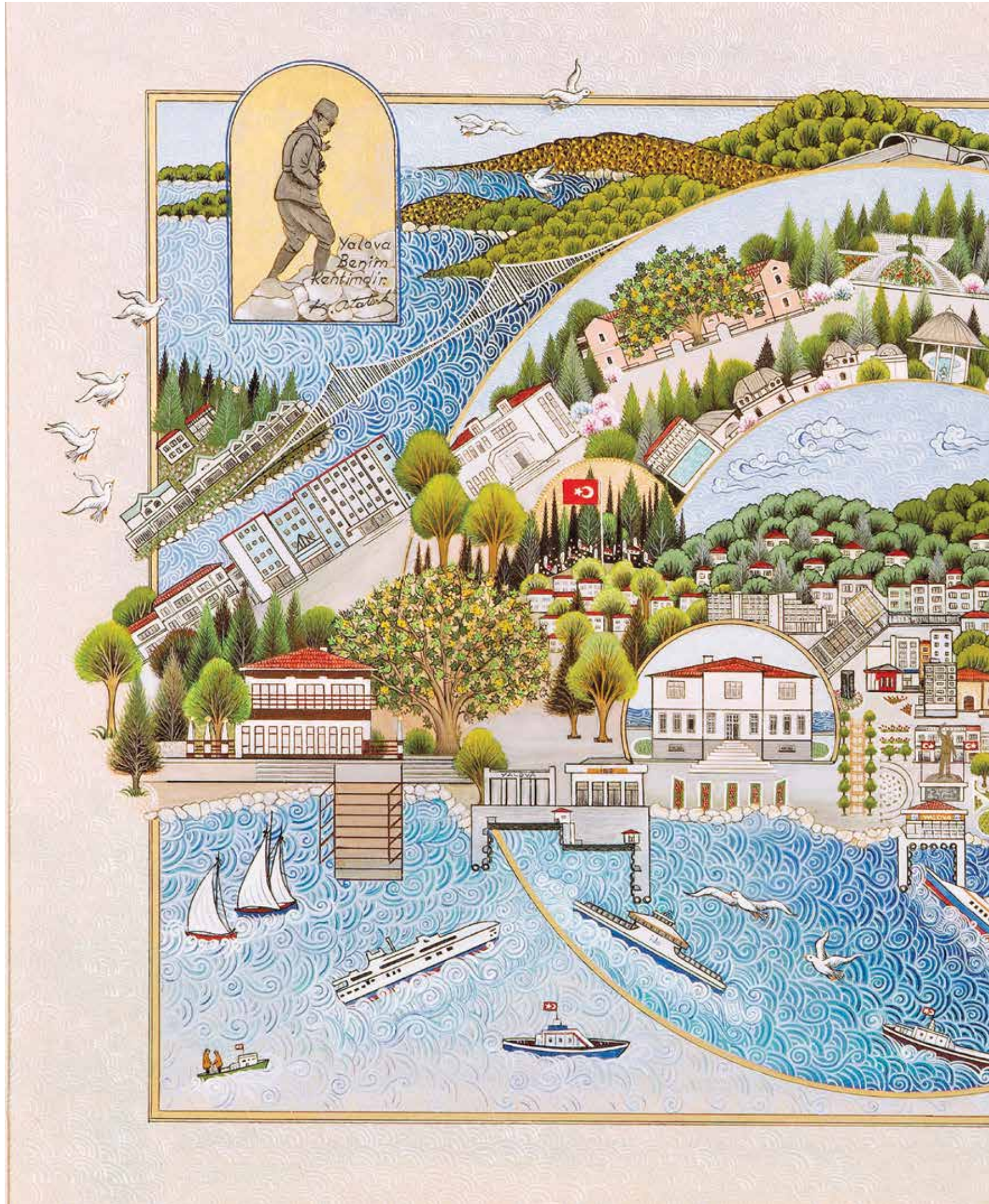
Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *Sudan Sanata*, İski Yayını, İstanbul, 2008.

Abdullah Kılıç, *Sanat Tarihi Ders Notları*.

<http://www.yalova.gov.tr/minyatür>

<https://yalova.ktb.gov.tr>

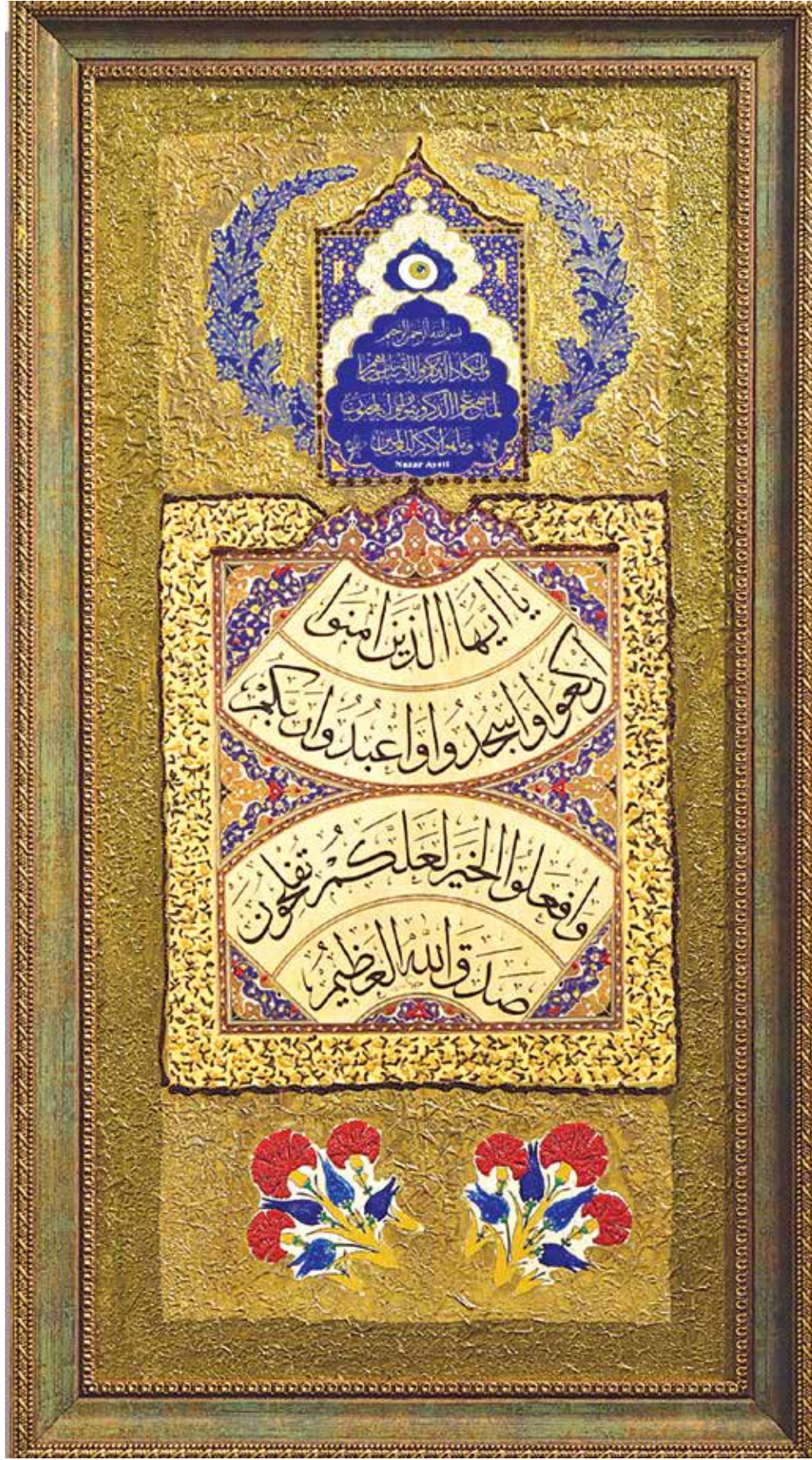
Yalova'yı genel olarak tasvir eden bir minyatür (Fatma Zehra Aktaş)

Yalovalı sanatçılardan çini örnekleri (Çiniler: Fatma Zehra Aktaş)

Yalovalı sanatçılardan çini örnekleri (Çiniler: Meryem Buhari)

Katı' sanatından örnek

Yukarıda belirttiğimiz, özellikle İstanbullu ustaların desteğiyle son yıllarda Yalova'da icra edilmeye başlanan klasik sanatlarımız arasında katı' sanatı da yerini almıştır.

Yalovalı bir sanatçıdan bir katı' sanatı örneği görülmektedir(yanda). Vazoda çiçekler, eser: Yalçın Tunç.

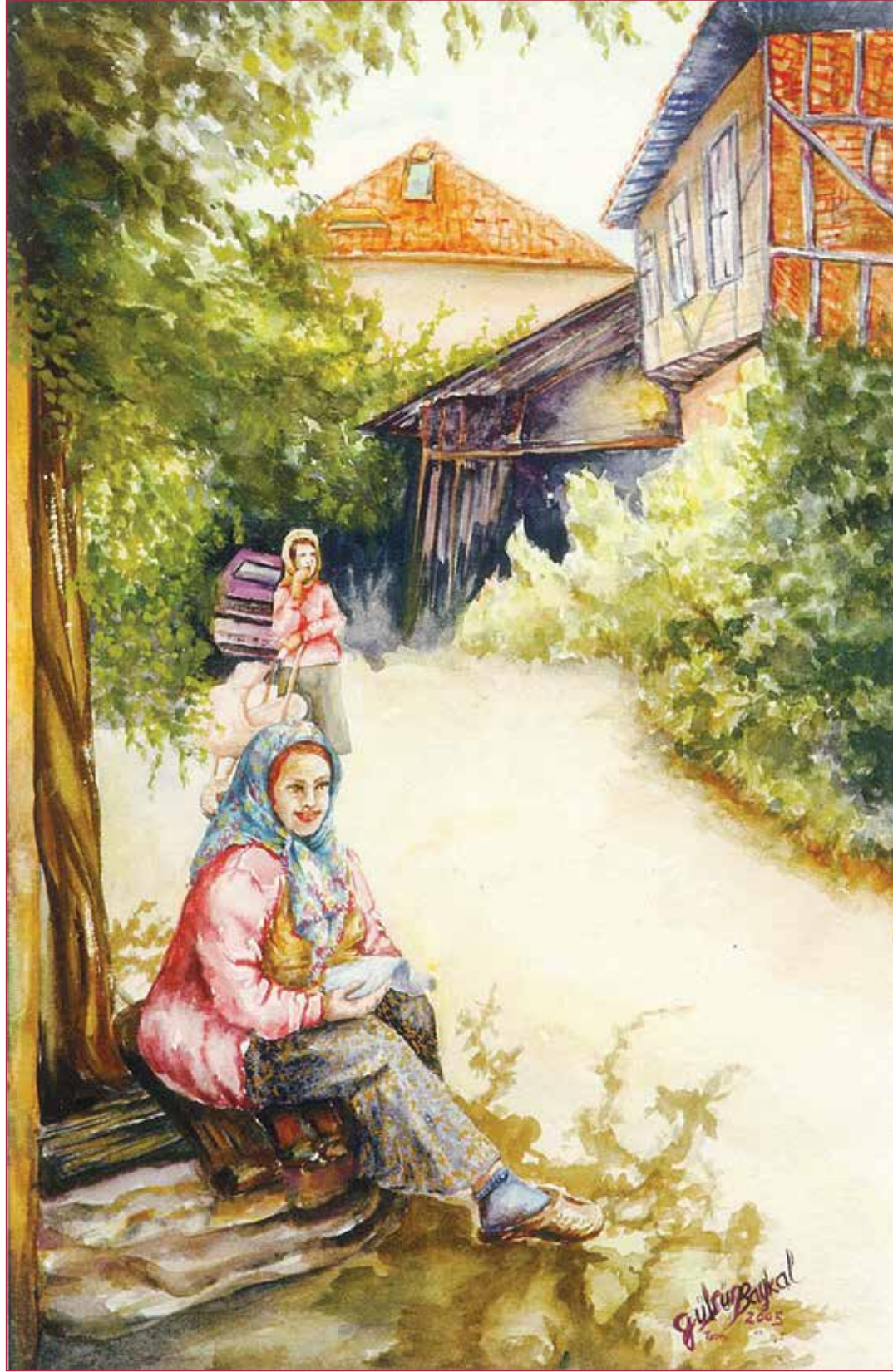
(Kat veya katı' kelimesinin sözlükteki anlamı 'kesmektir'. Katı' sanatı bir kâğıt veya deri üzerindeki yazıyı, motifi veya şekli oyup çıkartarak bir başka kâğıt ya da deriye yapıştırmak suretiyle gerçekleştirilen bir süsleme sanatıdır. Bu şekilde yapılmış esere 'kaatia' veya 'mukatta' sanatkarına 'kaati' ve 'kattaa' denir. Kağıdı kesip oyarak meydana getirilen yazılara ise 'mukatta yazı' denir. <http://www.ktsv.com.tr/185-kati-sanati>)

Yalova'da icra edilen Eser-i Cedide sanatından örnek.

Özel hamurdan elde edilen bir seramik kaide üzerine çeşitli şekillerde motiflerin işlenmesiyle yapılan Eser-i Cedide sanatı Yalova'daki atölyesinde Osman Nuri Gürsesli tarafından icra ediliyor. Özel kristaller üzerine eklenen motifler, ebruyla süslenmiş özel seramik kaide üzerine birbirleştiriliyor, tablo daha sonra fırınlanarak son halini alıyor.

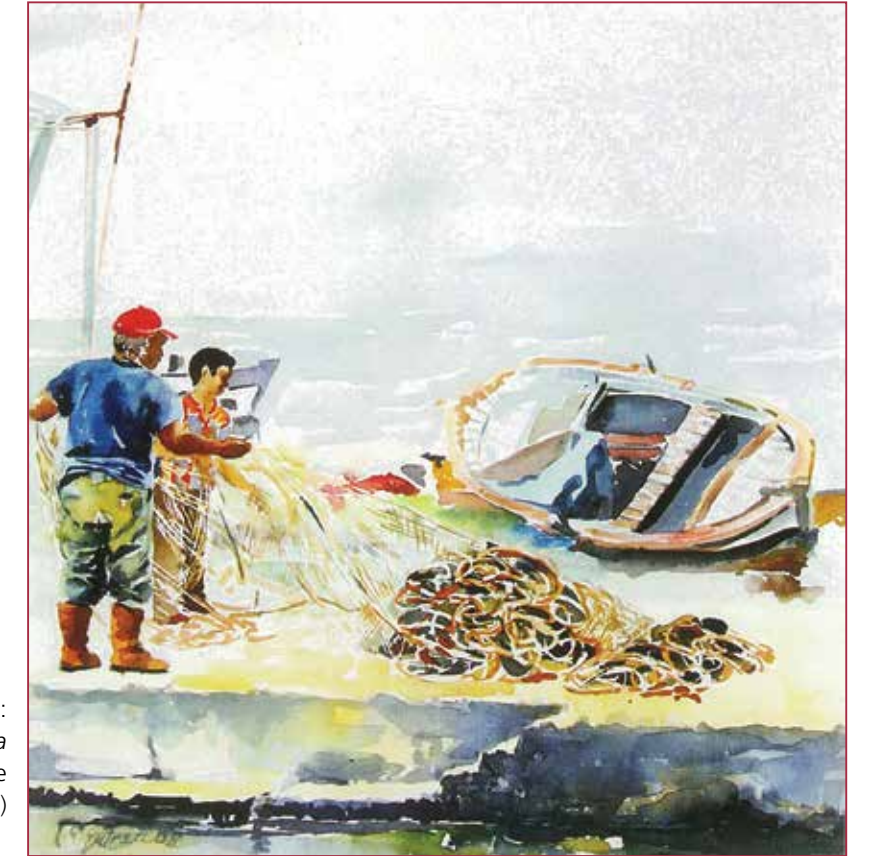

Yalovalı sanatçılardan Yalova kültürünü anlatan bir sulu boya resim örneği. Şenköy'de kadınlar (Resim: Gülsün Baykal, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Yalovalı sanatçılardan bir başka sulu boya resim örneği. Yalova'da pazar yeri (Resim: Sevilay Emirza, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Yalova sahilinde balıkçılar (Resim: Sevilay Emirza, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Yalova kültürünü anlatan bir resim. Sugören'de ekmek yapan kadınlar (Resim: Suzan Emerk, 4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

YALOVA MUTFAĞINDAN ÖRNEKLER

Yalova Mutfağı. Yalova'nın zengin kültürü içerisinde yemekleri de önemli bir yer tutar. Yapılagelen damak tatları kendine has lezzetleri barındırmaktadır.

Şehire XIX. yy.'dan itibaren yapılan göçlerle gelen değişik kültürlere mensup etnik gruplar, kültürleri içinde yemek kültürlerini de getirmişlerdir. Bu durum yerli yemek kültürüyle kaynaşarak zengin bir mutfak ortaya çıkarmıştır. Dağıstan kültüründen gelen yemekler, Çerkez yemekleri, Balkan yemekleri, yerli yemekler zengin bir mutfak oluşturmaktadır. Güneyköy'de Dağıstan

yemeklerinin, Fevziye'de Çerkez yemeklerinin, Armutlu'da yerel lezzetlerin, merkezde de hepsinin birden tadına bakmak mümkündür.

Sebze ot ve meyve bakımından oldukça zengin olan Yalova'da yemekler de o yönde gelişmiştir. Biz buraya kültürel açıdan bilgi vermek amacıyla sadece yemeklerin adını ve birkaçının fotoğrafını vermekle yetineceğiz.¹

İlde yapılan yemek çeşitleri:

- Milföylü Yalova Kebabı
- Termal Sarma
- Termal Tatlısı
- Termal Çorbası
- Ispanaklı Yalova Böreği
- Böğür (Kaburga Dolması)
- Yumurta Dolması
- Tavuklu Manti
- Eksili Bamya Köfteli Yemeği
- Kaçamak
- Yalova Köfte
- Cennet Küngü (Çatal Tatlısı)
- Yalova Sütlüsü

Milföylü Yalova Kebabı

1- Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinde ve ili anlatan diğer birçok kaynakta detaylı bilgiler vardır. <https://yalova.ktb.gov.tr/TR-127676/mutfagimiz.html>

Yalova Sütüsü

Termal Sarma

Yalova Köftesi

Termal Çorbası

Kaçamak

Yalova'lı sanatçı Yalçın Tunc'tan bir katı' sanatı örneği, "Anka Kuşları".

YALOVA SÖZEL KÜLTÜRÜNDEN ÖRNEKLER

Yalova'da Halk Bilimi (Folklor)

Yalova'da Söylenen Efsaneler

Yalova Manilerinden Örnekler

Atasözlerinden

Yalova Fıkraları

Yalova'da Yaşanan Eski Ramazan Gelenekleri

Yalova'da Geleneksel Bir Oyun, Cemal Ritüeli

Yalova İçin Bestelenmiş Şarkılar

Yalova'da Ziyaret Yerleri

Yalova'da Kutlanan Kültür Günleri ve Festivaller

Yalova'da Halk Bilimi (Folklor)

Yalova, geçmişten getirdiği ve halk arasında günümüzde de önemli ölçüde hâlâ yaşayan kültür açısından oldukça zengindir. Aldığı göçlerle oluşan kültür çeşitliliği ve zenginliği de çeşitli âdet, gelenek ve göreneklerine yansımış yerleşik kültüre katkı sağlamıştır. Yalova, doğum, sünnet, düğün, nişan ve ölüm gelenekleri gibi hayatın önemli dönüm noktalarıyla alakalı da kendine özgü geleneklere sahiptir. Her köy ve yöre ayrı bir güzellik sergilemekte, türküler, masallar, oyunlar, efsaneler, maniler, bilmeceler, tekerlemeler, dualar ve beddualar Yalova kültürünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bugün yerli halkla beraber göçlerle gelen muhacir topluluklar da göç ettikleri yerlerden getirdikleri kendi kültürlerini buldukları bölgelerde yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Yalova kültürü bir bakıma Marmara Bölgesi'nin genel karakterini yansıtmaktadır. Bir yanıla Anadolu'nun içlerine, Bursa'ya, İzmit'e veya İstanbul'a uzanırken, bir yandan da yöreye çeşitli dönemlerde yerleşmiş göçmenlerin kültürüyle zenginleşmiştir.

Aslında kitabın başından beri anlattığımız konuların tamamı Yalova kültürünün bir parçasıdır ve bu kültürün bütünüdür. Burada vereceğimiz birkaç sözel kültür örneği de kitabın başından beri anlatılanların devamı niteliğindedir.

Yalova'yla ilgili sözel kültür alanında, kaynaklarda da gösterdiğimiz çok sayıda değerli araştırma mevcuttur. Oralardan daha geniş bilgi alınabilir. Biz burada kitabımızın hacmi ölçüsünde halk arasında hâlâ yaşayan bazı sözlü kültür örneklerine özet olarak yer vermekle yetineceğiz.

Höyüktepe ile Elmalık köyü arasında bir yolda yüzyıllardan beri değişmeyen yöredeki köy hayatını anlatan bir görüntü. Hayvanları ve mahalli kıyafetleriyle hâlâ geleneklerini yaşayan köylüler.

Yalova'da Söylenen Efsaneler

1- Ferhat ile Şirin. Bilinen Ferhat ile Şirin hikâyesinin bir benzeri Akköy ve Termal'de söylenmektedir.

2- İskender-i Zülkarneyn ve Âb-ı Hayat. Ölümsüzlük suyunu arayan İskender-i Zülkarneyn bir dere olan Marmara'da bulduğu balıklarla uğraşırken balıkların büyüldüğünü söyleyen ihtiyarın kafasını koparır. Kan yerine su fışkırır ve Marmara oluşur, küçük deredeki ölümsüzlük suyu altında kalır. Atıyla Yalova'nın bulunduğu kıyıda şaşkınlık içindeki İskender'e kesik başlı ihtiyar bağırır: "Ey İskender, balık tutmak ülke fethetmeye benzemez. O gördüğün küçük dereye ölümsüzlük suyu vardı, kaçırdın." Der.¹

3- Tekfur Yanko'nun Kızı Elene'nin İyileşmesi. Tekfur'un kızının amansız bir hastalığa yakalanıp Termal civarına terk edilip daha sonra şifa bulmasını anlatan efsane çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Termal'i anlattığımız bölümde bu efsanelere yer verilmiştir.

4- Tahta Kılıçlı Bineva Baba. Bineva Baba yaşlı, sakallı bir derviş imiş. Çevredeki Hıristiyanların Müslüman olmalarını istemiş, putlara tapmaktan vazgeçmelerini öğütlemiş. Bu derviş kaplıcalarda yaşıyormuş. Çevrede herkes Bineva Baba'nın öğütlerine uymuş, Müslüman olmuş. Yalnız bir bölüm Hristiyan varmış, Bineva Baba'nın yalancı olduğunu söylüyorlarmış. Bineva Baba, elindeki tahta kılıçla bu inanan Hristiyanların üzerine yürümüş. Herkes alay etmiş, gülmüş. Bellerindeki kılıçları olanlar dervişin bu haline katıla katıla gülmüş, yerlere yatmışlar. Derviş Bineva elinde kılıcı ile Hristiyanların ileri gelenlerinin karşısına dikilmiş, Müslüman olmalarını istemiş. Eğer Müslüman olmazlarsa

1 Nuri Taner, *Tüm İlçeleriyle İlimiz Yalova*, 1997 Yalova, s.39.

Mahalle kültürünün halen yaşandığı Akköy'de geleneksel bir köy fırını.

başlarını elindeki kılıçla keseceğini söylemiş. Adam önce gülmüş:

- "Kes bakalım o tahta oyuncağınla, bunak ihtiyar." Demiş. Bineva Baba:

- "Ya Bismillah." Demiş.

Kılıcı savurmuş. O anda adamın kellesi bir yana, vücudu bir yana düşmüş. Bunu gören diğerleri oracıkta hemen Müslüman olmuş, diz çökmüş Bineva Baba'dan af dilemişler. Diğerleri de kaçıp kaplıcadan gitmişler. Bir zaman sonra derviş Bineva Baba ölmüş. Onu kaplıcaların kaynağının bulunduğu yörenin yüksek bir tepesine gömmüşler. Artık kaplıcaya gelenler önce mezarını ziyaret eder sonra yıkanır.²

Yalova Manilerinden Örnekler

Al giydim alsın diye
Mor giydim sarsın diye
İsteyene varmadım
Sevdiğim alsın diye

Asmada üzüm kaldı
O kızda gözüm kaldı
Söz verdi de gelmedi
Diyecek ne sözüm kaldı

Deniz üstü sarayım
Seni kimden sorayım
Yardan gelen mektubu
Kefenime sarayım

Gemi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Şu Yalova'nın kızları
Bir şekere yanaşır

Sıra sıra çarşılar
O yar beni karşılar
Ben o yarı alıcam
Ne karışır komşular

Yalova'nın içinden
Yuvarlandı taş geldi
Mektubunu alırken
Gözlerimden yaş geldi

2- Nuri Taner, *Her Yönüyle Yalova*, 1984 Yalova, s.193

Yalova'nın kışı var
Denizin akışı var
Ah o kızı görseñiz
Ne canlı bakışı var

Ay içine içine
Ben gitmem köy içine
Allah beni düşürsün
Yalova'nın içine³

Yalova Atasözlerinden Örnekler

Ağaç kendi kökünde biter.
Ağacın kurdu içinden olur.
Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı.
Bağ ağlamalı ki, zeytin gülsün.
Bir çiçekle yaz gelmez.
Cambaz iptе, balık dipte gerek.
Ceviz gölgesi, yavuz gölgesi.
Çürük ipe kuyuya inilmez.
Denizcinin parası pul, karısı dul.

3- Nuri Taner, *Tüm İlçeleriyle İlimiz Yalova*, 1997 Yalova, s.41.

Yalova kültürünü anlatan bir resim. Samanlı köyünde ekin biçen kadınlar (Resim: Suzan Emerk, *4 Mevsim Yalova Resim Albümü*, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009)

Dost ağılatır, düşman güldürür.
Elma, kökünden uzağa düşmez.
Ev alma, komşu al.
Ev sıvasız, kuş yuvasız olmaz.
Fazla naz, aşık usandırır.
Gören göz, kılavuz istemez.
Her yokuşun, bir inişi vardır.
Meyvalı ağaca, balta vurulmaz.
Misafirin pişkini, gelir iş günü.
Orman, yağmurun yularıdır.
Öküze boynuzu, ağır gelmez.
Parmağı kesilmeyen, acı bilmez.
Sabır, cennetin anahtarıdır.
Toprak gibi malın, ağaç gibi dalın olsun.⁴

4- Nuri Taner, a.g.e., s.44.

Yalova Fıkraları

Yalova'da anlatılan fıkralardan birkaçı aşağıdadır.⁵

Kim Takar Yalova Kaymakamını. Birgün Yalova Kaymakamı İstanbul'a gitmiş. Vapurdan inmek üzereyken iskelede birikmiş olan kalabalık incek önemli bir kişiyi bekliyormuş. Kaymakam kendisini bekliyorlar sanmış. İyi-ce emin olmak için bir boyacıya ayakkabılarının tozunu aldırırken bir yandan da sormuş:

-Bu kalabalık Yalova Kaymakamını bekliyor değil mi? Demiş.

Boyacı da:

- Ne kaymakamı kardeşim? Kim takar Yalova Kaymakamını? Demiş.

Kocadere. Birgün Hızır (as.)'ın yolu Kocadere köyüne düşer. Yorgunluktan ve açlıktan bitkin kalan Hızır, yolun başındaki ilk evin kapısını çalıp biraz ekmek istemiş. İçeriden bir adam çıkmış.

- On çocuğum var onları ancak doyuruyorum. Vallahi ekmeğim vardı ama biraz önce bitti demiş.

Hızır başka bir kapıyı çalmış yatacak yer istemiş. Çıkan kişi:

- Çok kalabalığız, zaten çoluk çocuk yatacak yer zor bulabiliyor kusura kalma demiş.

Hızır bir başkasının kapısını çalmış yine yiyecek istemiş. Çıkan kişi de:

- Burası Kocadere, yiyecek istersen Allah vere, yatacak yer istersen geldiğin yere, demiş.

Yalova'da Yaşanan Eski Ramazan Gelenekleri

Ramazan gelmeden önce telaşı evlerde başlardı. Evlerde önce turşular, kompostolar hazırlanırdı. Ramazan geldikten sonra da mutfaklarda çeşit çeşit yemekler hazırlanırdı, sofralara koyulurdu. Yalova'da eskiden camilerde ses sistemleri olmadığı ve herkeste de saat bulunmadığı için uzaktaki evlerin çocukları yüksek bir yerlerde kümelenir Rüstem Paşa Camisi'nin minaresinin ışıklarının yanmasını beklerlerdi. İftar saatinde müezzinin duyulamayan sesinden önce ışıklar yanardı. Işıkları gören çocuklar "Ezan Okunduuuu" diye bağırarak hem komşulara haber verirler hem de evlerine koşup giderlerdi. Yalova'ya 1960'tan

5- Nuri Taner, a.g.e., s.48-49.

sonra Radar Tepesi'ne eski bir top yerleştirilmişti. Ramazan aylarında Yalovalı artık cami ışıklarına bakmak yerine işittikleri topun sesiyle oruçlarını açarlardı. Ramazan gece ve gündüzleri Yalova'da çok renkli geçerdi.⁶

Yalova'da Geleneksel Bir Oyun, Cemal Ritüeli⁷.

Oynayanlar tarafından Camal diye adlandırılan bu oyun Bulgaristan göçmenleri tarafından oynanır. Altınova Geyikdere köyü ve Çiftlikköy Çukur köyde yaşayan Bulgaristan göçmenleri hasat sonunda Cuma günü dışında bir gün planlayarak gece yarısı saat 12.00 civarında 4 çancı, iki kız ve iki jandarma ve bir adet oyunu düdükle ya da işaretle yöneten yöneticiyle oynanmakta ve oyunun oynanacağı gün köylülerden gizli tutulmaktadır. Her sene düzenli olarak hasat zamanı iş bitiminde oynanır. O gece Camal oynanacağını sadece oyunu oynayanlar bilir. Başka köylere gidildiği zaman önceden gidilecek olan köye haber verilir. Kız kılığına giren erkekler şalvar, gömlek ve üzerine yöresel olan pullu yeleklerden giyerler ve başlarına çember örter, yüzlerini kapatırlar. Jandarma ise kafasına kep takar. Çancılar normal kıyafetlerin üzerine eskiden post giyerken günümüzde ceket giyerler ve çok sayıda çan takarlar, bunu taşımak zordur. O sebeple çancı oyun esnasında yorulunca yedekleriyle değiştirilir. Çanları taşımak zor olduğu için genelde güçlü kişiler tarafından oynanır. Oyunculukta gönüllülük esastır. Mecal okunur ve oyun başlar:

Camalçı geldi duydunuz mu?

Kalbura ekin koydunuz mu?

Bu camal kimin camalı

Ali Osman Devlet Camalı Essooo (silah sesi)

Evlerin kapısı çalınır kız kılığına girmiş erkekler çancıların kıyafetlerinde bulunan çanların çıkardığı sesler eşliğinde oynar, bazı gençler kızları kaçırmak ister, jandarma (onbaşı) ve çancılar elinde sopayla kızları korur. Ev halkı hediye verir. Ev sahibi evin ışığını açmaz, açarsa lamba oyuncular tarafından kırılır. Hediye alındıktan sonra bir sonraki eve geçilir. Bu süre 3-4 saat devam eder. En sonunda toplanan hediyeler ile (eski dönemde buğday verilir oyun sonunda satılır paraya çevrilerek köyün ihtiyacında kullanılırdı, gü-

6- Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 4. Kitap*, Yalova 2007, s.30.

7 - Yalova Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Komisyonu tarafından önerilen Altınova İlçesi Geyikdere ve Çukurköy köylerinde yaşatılan "Cemal Ritüeli", Bakanlığın 13.06.2014 tarihinde toplanan komisyonca incelenerek "İl Envanterine" alınması uygun bulunmuştur. <https://yalova.ktb.gov.tr/TR-183901/sokum-ulusal-envanteri-ve-yalova-il-envanteri.html>

nümüzde para toplanmaktadır) köyün ihtiyacı karşılanır. Paranın bir kısmı ile oyunda görev alanlara bir şeyler alınarak köy kahvesinde bunları yiyerek yorgunluk giderilir.

Yalova için bestelenmiş şarkılar da vardır

Yesâri Âsım Arsoy “Yalova’nın Şen Kızları” şarkısını bestelemiş ve Yalova’da Atatürk’ün huzurunda okumuştur. Nezahat Soysev “Yalova” adlı şarkıyı Yalova için bestelemiştir. Turhan Toper “Koş Güzel Yalova’ya” isimli şarkıyı, Mediha Şen Sancakoğlu’da “Yalovalım” şarkısını bestelemiştir.⁸

Yalova’da Ziyaret Yerleri

Yalova’da halk kültüründe yaşayan ve ziyaret yeri olarak bilinen belli yerler vardır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

- 1- Eren Baba: Çukurköy, Dereköy arasındaki Eren Baba tepesinde.
- 2- Beşiktaş Baba: Kazımiye’de, Beşiktaş Baba tepesinde.
- 3- Kadıncık Ana: Gacık köyünde.
- 4- Murat Dede: Gacık köyünde.
- 5- Şahin Dede: Gacık köyünde.
- 6- Hasan Baba: Çınarcık, Hasan Baba piknik alanında.
- 7- Tahta Kılıçlı Bineva Baba: Termal’de.
- 8- Ababus Baba: Termal’de Panorama tepesinde.
- 9- İlyas Baba: İlyasköy’de.
- 10- Tuzcu Baba: Çalıcı’da.
- 11- Arap Baba: Ortaburun’da.
- 12- Hızır Lale: Lale Dere köyünde.
- 13- Koca Baba, Kocadere’de
- 14- Yaren Baba, Şenköy’de⁹
- 15- Şeyh Şerafeddin Türbesi, Güneyköy’de.

Yukarıda sayılan yerlerin birçoğu efsanelere dayanmasına karşılık Güneyköy’de bugün çokça ziyaret edilen yakın tarihin önemli şahsiyetlerinden Güneyköy’ün kurucusu Şeyh Medenî ve Şeyh Şerafeddin türbesi en çok bilinen ve ziyaret edilen Yalova’nın önemli bir merkezidir.

8- Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 3. Kitap*, Yalova 2007, s.77-78.

9- Nuri Taner, *Tüm İlçeleriyle İlimiz Yalova*, 1997 Yalova, s. 40. *Yalova Kültür ve Turizm Envanteri*, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Broşürü,2019.

Günümüzde Yalova’da Her Yıl Kutlanan Kültür Günleri ve Festivaller

Nevruz Kutlamaları, 21 Mart, 1 gün, Yalova merkezde.

Turizm Haftası, 15-22 Nisan, 1 hafta, tüm ilde.

Hıdırellez Şenlikleri, 6 Mayıs, 1 gün, tüm ilde.

Fevziye Yağlı Güreşleri, Mayıs, 1 gün, Fevziye köyünde.

Şenköy Kızılıcak Festivali, Ağustos ayı, 1 gün, Şenköy’de.

Sermayecik Çilek Festivali, 1 gün, Haziran sonunda, Sermayecik köyünde.

Delmece Yayla Şenlikleri, Haziran ayı son haftası, Delmece yaylasında, 2 gün.

Tufag Uluslararası Halk Oyunları Şenliği, Temmuz ayında, 2 hafta, tüm ilde.

Yafem Türk Boyları Kültür Şöleni, Temmuz ayında iki hafta, tüm ilde.

Çınarcık Altın Çınar Festivali, 18-20 Ağustos, 2 gün, Çınarcık’ta.

Kuzey Kafkasya Kültür Şöleni.

Armutlu Şenlikleri, Armutlu 9 Ağustos, Armutlu Belediye Başkanlığı

Güneyköy Şeyh Şâmil günleri, Güneyköy’de, Temmuz ayında.

Hersek Yağlı Güreşleri, Altınova Hersek’te, Nisan ayında.¹⁰

Yalova’daki birçok kültür merkezinde veya açık havada, ilçelerde ve köylerde de ilgili yerlerde bu etkinlikler her yıl devam ettirilmektedir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve belediyeler dışında, son yıllarda yoğun faaliyet gösteren Tufag, Yafem, Kuzey Kafkas Dernekleri gibi sivil toplum kuruluşları da bu sahada önemli faaliyetlere imza atmaktadırlar. Yalova’da kültür son yıllarda uluslararası boyut kazanarak genişleyerek devam etmektedir. Halk oyunları, paneller ve çeşitli gösterilerle yapılan ve özellikle Türk Dünyası’nı kültür açısından biraraya getiren çalışmalar Yalova ve Türkiye için oldukça önemlidir ve her yıl devam etmektedir.

10- Liste, İl Kültür Turizm Müdürlüğü’nün yayınlarındaki listeye ilaveten kendi tespitlerimizle oluşturulmuştur.

Sûfi Yolu. Son günlerde Yalova’yı da içine alacak şekilde eski hac yolundan hareketle İstanbul’dan Yalova’ya oradan Konya’ya kadar uzanan bir sûfi yolu projesi başlatılmış durumdadır. Bu konuyla ilgili kurulan dernekler ve yayınlar da vardır.

Projeye göre amaç; Türkiye’nin günümüzde yaşayan ve tarihte yetiştirdiği farklı yüzyıllarda yaşamış sûfi, şair, âlim ve bilginlere ait mekânların yeniden canlandırılması, kültür ve inanç turizmi açısından farkındalık oluşturulması, geçmişte sahip olduğumuz manevi değerlerimizi ve kültürel hazine zenginliğimizi gün yüzüne çıkarılması amacıyla İstanbul’dan başlayarak Konya’ya kadar doğa yürüyüşçülerine, bisiklet ve kültürseverlere Sûfi Yolu adıyla bir güzergâh sunmaktır.

Bu amaçla oluşturulan internet sitesinde (<https://sufiyolu.com/>) şu bilgiler vardır:

“Sûfi Yolu üzerinde halen geleneklerine uygun yaşayan dergâhları göreceksiniz ve bunun yanı sıra yeni gelenekler oluşturan güzel insanlara denk geleceksiniz. Eskiye saygı ve yeniyi ilgi duyduğunuz sürece her iki oluşumdan faydalanabilirsiniz.

Osmanlı döneminde kadim hac yolunun bir parçası olan bu güzergâh uluslararası teamüllere uygun olarak Grande Randonne tarzı işaretlenerek, yürüyüş ayrıntılarını içeren Türkçe ve İngilizce rehber kitaplar hazırlanmış, GPS verileri ve ayrıntılı haritası oluşturulmuştur. Yürüyüş Yolu’nun toplam uzunluğu 801 km’dir. Sûfi Yolu Yürüyüş Yolu projesi, bölgeye 2014 yılından itibaren yapılan yürüyüş etkinlikleri sonucunda uluslararası bir ekip tarafından oluşturulmuştur. Sûfi Yolu rotası İstanbul’da Eyüp Sultan’da başlıyor ve İstanbul içindeki 14 km.’lik yürüyüş sonunda Yenikapı İDO terminalinden feribotla Yalova’ya devam ediyor. Yalova ilinde sırasıyla Samanlı, Akköy, Kaplıca, Gökçedere, Kurtköy ve Güneyköy’e uğruyoruz.”

Sûfi yolu güzergâhı (<https://sufiyolu.com/>)

Bursa, Bilecik, Eskişehir, Afyon güzergâhında birçok yerlere uğrayarak Konyaya ulaşıyor. Konya merkez ve Mevlânâ Türbesi. Toplam 801 kilometrelik yürüyüş ve bisiklet turu yapılmış oluyor.

Yalova Ekoturizm ve Sağlıklı Yaşam Derneğinde bu konuda Yalova kısmına ev sahipliği yapıyor. 2019’da ilki Nisan ayında yapılan yürüyüşte İstanbul’dan gelen misafirleriyle birlikte hem yürüyüş hem güzergâh işaretlemeleri yapmışlardır.

Kaynaklar:

Ahmet Akyol, *Atatürkün Kenti Yalova*, Yalova Belediyesi, 2005.

Ahmet Akyol, *Zaman Tünelinde Yalova*,2003.

Fikri Baştürk, *Dünden Bugüne Altınova*, Kaytazdere Belediyesi, 2018. <https://yalova.ktb.gov.tr>

Muharrem Kaya, “Yalova Halk Kültürü”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2018.

Nuri Taner, *Her Yönüyle Yalova*, 1984 Yalova.

Nuri Taner, *Tüm İlçeleriyle İlimiz Yalova*, 1997.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 2. Kitap*, Yalova 2006.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 3. Kitap*, Yalova 2007.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 4. Kitap*, Yalova 2007.

Yalova Kültür ve Turizm Envanteri, Yalova İl Kültür ve turizm Müdürlüğü broşürü, 2019.

Günümüzde Yalova sahilinden şehir merkezi, 2019. (Fotoğraf, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

GÜNÜMÜZDE YALOVA

Genel Ekonomik Durum
Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü ve Geofit
Araştırma Merkezi
Kesme ve Saksılı Süs Bitkileri
Meyvecilik
Tersaneler

Genel Ekonomik Durum

Yalova ekonomisinde son yıllarda öne çıkan sektörler; kimyasal ürünler imalatı (karbon elyaf), gemi inşa sanayi, sağlık turizmi (medikal, termal, yaşlı ve engelli turizmi), süs bitkileri üretimi ve kivi üretimi olarak sayılabilir. Seracılık ve süs bitkileri üretimi, tarımsal üretimde sağladığı ekonomik girdi bakımından yüksek paya sahiptir.

Yalova'da çevreyle barışık, nitelikli istihdam kapasitesi yüksek ve yerli imalat odaklı katma değer yaratan sanayi yatırımlarına öncelik veren planlı sanayileşme modeli benimsenmektedir. Yatırım çalışmaları devam eden, Kalıp İmalatı İhtisas OSB, Yalova Kompozit ve Kimya İhtisas OSB, Taşıt Araçları Yan Sanayi İhtisas OSB, Gemi Yan Sanayi İhtisas OSB, İmes Makine İhtisas OSB, Avrasya Giyim İhtisas OSB ile Yalova Çiçekçilik Tarıma Dayalı İhtisas OSB'nin tamamlanmasıyla milyarlarca liralık yatırım hayat bulacaktır.

Karbon elyaf ve akrilik elyaf üretiminde Yalova stratejik bir merkezdir. Özel sektöre ait dünyanın tek çatı altındaki en büyük entegre akrilik elyaf üretim tesisi Yalova'da bulunmaktadır ve tesisin dünya pazar payı % 20 lere yakındır.

Dünyada Türkiye hariç sadece 8 noktada üretilmekte olan geleceğin hammaddesi karbon elyaf, yapılan AR-GE çalışmaları sonrasında Yalova'da üretilmektedir.¹

Seracılık ve süs bitkileri üretimi; kapsadığı alan bakımından küçük paya sahip olmakla birlikte; tarımsal üretimde sağladığı ekonomik girdi bakımından yüksek bir paya sahiptir. Bu konu ayrı başlıkta ele alınacaktır.

1- <http://www.yalova.gov.tr/genel-ekonomik-durum>

Günümüzde karbon elyaf ve akrilik elyaf üretimi, seracılık ve süs bitkileri, tarımsal ürünler, Yalova ekonomisinde öne sektörlerdir.

Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü ve Geofit Araştırma Merkezi

Yalova'nın Türkiye için önemli bitki üretim ve tarım merkezlerinden birisi de Atatürk'ün kurduğu Millet Bahçesi arazisi içinde yer alan Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü ve ona bağlı Geofit Araştırma Merkezi'dir. Atatürk'ün 1929'da satın alarak kurduğu çiftlik çevredeki çiftçilere örnek bir yer olması için hazırlanmıştır. Çiftlik 1937 yılında da Atatürk tarafından içindeki Yürüyen Köşk'le beraber millete bağışlanmıştır. Türk milletine bağışlanan çiftlik 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na devredilmiştir. Enstitü, bu arazi içinde 1961'de "Yalova Bahçe Kültürleri Bölge Araştırma Enstitüsü" adı ile kurulmuş ve kuruluşundan bugüne kadar çeşitli isimlerle faaliyetine devam etmiştir. 1986'dan beri de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı "Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü" adıyla çalışmalarına devam etmektedir.

Geofit Araştırma Merkezi. Bu arazi üzerinde bugün enstitü bünyesinde 2005 yılında kurulan bir de geofit bahçesi bulunmaktadır. Türkiye'nin her yerinden toplanan endemik bitkiler bu merkezde koruma, ıslah ve çoğaltma yöntemleriyle muhafaza edilmektedir. Türkiye açısından önemli bir görev yürütmektedir. Merkezin internet sitesinde¹ şu bilgi vardır:

"Türkiye, dünyanın önemli üç gen merkezinin kesişme noktasında bulunan coğrafi konumu, jeomorfolojik yapısı nedeniyle biyolojik çeşitlilik açısından dünyanın en önemli gen merkezlerinden biridir. Türkiye florasında 10.000 civarında çiçekli bitki türü bulunduğu, bunlardan 3.500'ünün endemik olduğu ve başka coğrafyalarda doğal yayılış göstermediği bilinmektedir. Türkiye'de bu zenginlik içerisinde yaklaşık 700 geofit (soğanlı, rizomlu, yumruolu bitki) türü bulunmaktadır. Bu bitkiler ihracat amacıyla doğadan sökülmede, dikkatsiz ya da aşırı sökümler popülasyonların giderek azalmasına neden olabilmektedir. Türkiye'de ıslah edilmiş standart süs bitkisi çeşidi bulunmamaktadır. Ülkeyimizin zengin biyo çeşitliliğin korunarak, ihtiyaç duyulan ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlayabilmek amacıyla Ar-Ge çalışmaları ve üretim son derece önem kazanmıştır. Bu amaçla gerek TAGEM gerekse de TÜBİTAK destekli araştırma projeleri ile 2005 yılından bu yana Türkiye genelinden bitkiler toplanmış ve toplanan bu bitkiler merkezde koruma, ıslah ve çoğaltma çalışmaları kapsamında muhafaza edilmektedir. 7.000 popülasyondan 1.000 türde yaklaşık 100.000 canlı bitki canlı olarak merkezde muhafaza altına alınmıştır. Bunların 800'ü yurt içi, 200'ü yurt dışı menşelidir. Yapılan çalışmalarla, Türkiye geofit bitki zenginliğinin envanteri ortaya konulmuştur. Türkiye'nin ilk Süs Bitkileri Kataloğu 234 adet süs bitkisi, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü bünyesinde 20.400 m² alanda 2014 yılında açılmıştır. 2.000'den fazla tür sergilenmektedir."

1- <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/yalovabahce/Menu/53/Geofit-Arastirma-Merkezi>

Geofit bahçesinde özel ortam tasarımı olarak inşa edilen sergileme sahasından görüntüler. Sahanın taban alanı 452 m² genişliğinde, çatı mahyası 13,5 m. yüksekliğindedir.

olup 2000 tür sergilenmektedir. Taban alanının üç katı kullanım alanına sahip sergileme alanı sera içerisinde dağ konseptiyle farklı bir mimariye sahiptir. İlgililer ve doğa severlere farkındalığı arttırmak için sürekli ziyarete açıktır.

Eski Millet Çiftliği arazisinde yer alan bu araştırma merkezi, seralarında özel iklimlendirilmiş ortamlarında binbir çeşit bitkinin yok olmasını önlemeye, geliştirmeye ve yeni türler derlemeye devam etmektedir. Değişik tasarımlı binasında bir de sanat sergi alanı bulunuyor.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

Geofit Araştırma Merkezi yetkililerinden alınan sözlü bilgiler.

"Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.188-190.

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/yalovabahce/Menu/53/Geofit-Arastirma-Merkezi>

Geofit bahçesinde geliştirilen endemit bitki türlerinden örnekler.

Geofit bahçesinin geniş seralarında çalışmalar aralıksız devam ediyor.

Kesme ve Saksılı Süs Bitkileri

Yalova'da 1930'lu yıllarda başlayan çiçekçilik hızla gelişmiş ve zamanla bugünkü seviyesine ulaşmıştır. Önceleri sadece iç piyasaya hitap ederken özellikle 1980'lerden sonra dış piyasaya da hitap etmeye başlamıştır. Şu anda Türkiye'deki süs bitkileri üretiminin önemli bir bölümü Yalova'da yapılmaktadır. Türkiye'nin süs bitkileri ihtiyacının da yine önemli bir bölümü Yalova'dan karşılanmaktadır. Bu gelişmenin en önemli sebeplerinden birisi önceleri sadece aile şirketleri vasıtasıyla üretim yapılırken son zamanlarda bu işin daha organize bir şekilde entegre tarım işletmeleri vasıtasıyla yapılmasındandır.

Bunun en güzel örneğini Türkiye'de çiçekçilik sektöründeki tek kümelenme modelli şirket olan Yalova Garden A.Ş. vermiştir. Önce 1994 yılında 40'tan fazla üretici bir araya gelerek Saksılı Süs Bitkileri Üreticileri Derneği'ni (SASBÜD), daha sonra da dernek üyeleri YALOVA GARDEN A.Ş.'yi kurmuşlardır. Bu şirket aracılığıyla devletten kiraladıkları TİGEM arazisi içindeki geniş bir alan üzerinde kurdukları işletmeler vasıtasıyla Türkiye'nin hatta dünyanın en önemli çiçek üretim merkezi haline gelmişlerdir. Dernek yetkililerinin verdiği bilgilere göre 2013 yılında alınan arazide alt yapı çalışmaları tamamlandıktan sonra 2014 yılında üretime başlanmıştır. Bu arada sulama için araziye 55 bin tonluk dev bir su havuzu da inşa edilmiştir.

Yalova'da Saksılı Süs Bitkileri Üreticileri Derneği üyeleri tarafından kurulan Garden A.Ş. 1541 dönümlük arazi üzerinde kurulu büyük bir süs bitkileri üretim sahasıdır. 10'larca şirket faaliyet göstermekte, 1000'lerce kişi çalışmaktadır.

Şirket adına kiraladıkları 1541 dönüm arazinin 950 dönümlük kısmında yer alan çeşitli çiçek seraları aracılığıyla Türkiye'nin en önemli çiçek üretim merkezi olarak şu anda üretime ve satışa devam etmektedirler. Bu güç birliği ile üreticiler hem üretimde kaliteyi yakalamada, hem teşhir ve tanzimde hem de iç ve dış pazara mal vermekte daha etkin hale gelmişlerdir. SASBÜD üyesi bu işletmelerde mevsimine göre değişken 1000 kişi çalışmaktadır. İç mekân, dış mekân, mevsimlik, soğanlı-yumrulu vb. çok çeşitli bitki üretimi yapılmaktadır. Bunlardan özellikle orkide üretimi oldukça önemlidir.

Yalova'nın birçok yerinde bu şirket dışında münferit olarak çalışan birçok şirketin de üretime katkıları hesaba katıldığında Yalova günümüzde Türkiye'nin süs bitkileri ambarı olmaya devam etmekte, "Çiçek Kenti Yalova" sözünü hak etmektedir. Aynı zamanda şehrin de önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Gelenekselleşen Süs Bitkileri Fuarları ve Türkiye'de İlk Süs Bitkileri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulma çalışmalarının başlaması Yalova'nın süs bitkileri alanında önemini daha da arttırmıştır.

Ayrıca kesme çiçekçilik üzerine kurulmuş olan iki kooperatif ile aile işletmeleri halinde köylerde üretilen çiçekler haftanın belirli günlerinde kurulan mezat noktalarına gönderilerek iç pazara sunulmaktadır. Her yıl çiçek üretim miktarlarının artışına paralel kalite ve çeşit oranı ve ihracat satışları artış göstermektedir.

Kaynaklar:

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*, 2019.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/nealinir/kesme-ve-saksili-sus-bitkileri>

<http://www.sasbud.org.tr/>

Garden A.S.'de üretilen birçok süs bitkisi yanında orkide üretimi ve satışı da önemli bir yer tutmaktadır.

Yalova'da Meyvecilik

Günümüzde Yalova, tarımın her alanında önemli başarılar elde ettiği gibi başta kivi üretimi olmak üzere meyvecilik ve sebzeçilikte de oldukça başarılıdır. Birçok bölgesinde organik tarım yapılmaktadır.

Organik Tarım Yapılan Yerler:

Altınova Örencik: Hünnap, alıç, Trabzon hurması, zeytin, enginar, dut.

Altınova Ayazma, Çiftlikköy, Kılıç köyü, Merkez Kazımiye köyü: Armut, biber, ceviz, domates, elma, erik, kabak, kivi, lahana, pırasa, Trabzon hurması, biber, brokoli, fasulye, ıspanak, karnabahar, kavun, kereviz, patlıcan, semizotu, soğan, ayva, bezelye, biber, ceviz, çilek, domates, dut, erik, hıyar, incir, karpuz.

Altınova Sermayecik: Çilek.

Termal Akköy: Adaçayı, armut, ayva, bakla, bamya, bezelye, biber, brokoli, ceviz, domates, fasulye, fındık, hünnap, ıspanak, incir, kabak, karnabahar, karpuz, kereviz, kiraz, kivi, lahana, patlıcan, pırasa, şeftali, Trabzon hurması, zeytin. (<http://www.yalova.gov.tr/genel-ekonomik-durum>)

Sermayecik'te bol miktarda çilek üretimi yapılmaktadır

Altınova yoğunlukta olmak üzere Yalova'nın birçok yerinde kivi üretimi yapılmaktadır. (Fotoğraf, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

Kivi Yalova'nın önemli tarımsal geçim kaynaklarından birisidir. (Fotoğraf, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

Altınova'nın Sermayecik köyünde tarlalarda ve seralarda yılda birkaç kere çilek üretimi yapılmaktadır.

Tersaneler Bölgesi

Günümüzde Yalova'nın en önemli ekonomik değerlerinden birisi de Altınova'nın Hersek burnu civarında deniz kıyısında tesis edilmiş tersaneleridir. Kuruluş çalışmalarına 2004 yılında başlanan Yalova-Altınova Tersane Bölgesi, Türk gemi inşa sektörünün gelişen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tesis edilmiştir.

Özellikle 2000'li yılların başlarında denizcilik sektöründeki yeni inşa ve bakım-onarım talep artışı ile birlikte gerek Türkiye gerekse uluslararası gemi inşa sektörü açısından yeni bir merkezin kurulmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Yeni tersane bölgesi için Yalova'ya bağlı Altınova ilçesi sahilinin seçilmesindeki en büyük etken bu bölgenin endüstriyel alanlara yakınlığı ve İstanbul, Bursa, Kocaeli gibi metro-pollerin geçiş güzergâhında yer almasıdır.

2004 yılında Yalova Valiliği ve Altınova Kaymakamlığı öncülüğünde bir araya gelen 40 yatırımcı firma ve şahıs tarafından kurulan Yalova-Altınova Tersane Girişimcileri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ile birlikte müstakil olarak faaliyet göstermek üzere çalışmalarına başlayan diğer dört tersane bölgenin yapılanmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Yalova-Altınova Tersane Girişimcileri Sanayi ve

Ticaret Anonim Şirketi'nin ortak sayısı yıllar içinde meydana gelen birleşmelerle günümüzde 33'e ulaşmıştır.

Yalova-Altınova Tersane Bölgesi, yer tahsis dışında hiçbir devlet katkısı olmadan, özel sektör tarafından gerçekleştirilen bir proje olarak hayata geçmiştir. Şirketin hizmetlerinden, müstakil kurulan komşu tersaneler de faydalanmaktadır. Tersane Bölgesi, her yıl daha da gelişerek tüm dünyada adından söz ettirecek noktaya gelmiştir. Bölgedeki tersanelerin ön üretim ve tedarik ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanan yan sanayi sitesinin 1'inci etabı inşa edilmiş, 2'nci etap ise projelendirilerek inşaat ruhsatları alınmıştır. Diğer taraftan, Yalova-Altınova Tersane Girişimcileri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından bir meslek lisesi ile bir hastane inşa ettirilerek ilgili bakanlıklara teslim edilmiştir.

Temmuz 2018 itibarıyla, Yalova-Altınova Tersane Bölgesi'nde inşa edilen gemi ya da teknelerin toplam sayısı 400'ü aşmıştır. Yine 2018 yılı itibarıyla kapasite kullanım oranı ise yüzde 25-30 seviyesindedir. Öncelikli hedef, kapasite kullanımını yüzde 75'e, istihdam sayısını ise 40 binlere yükseltmektir.¹

1- <http://altinovatersane.com.tr/?s94/biz-kimiz>

Altınova'da Hersek kıyılarında faaliyetine devam eden, Yalova ve Türkiye ekonomisi için önemli bir yeri olan gemi tersaneleri bölgesinin konumu.

GÜNÜMÜZ YALOVA'SINDAN BAZI GÖRÜNTÜLER

Tersanelerden görüntüler. Temmuz 2018 itibariyle, Yalova-Altınova Tersane Bölgesi'nde inşa edilen gemi ya da teknelerin toplam sayısı 400'ü aşmıştır. (Fotoğraflar, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı arşivi)

Not: Kitapta kullanılan tüm fotoğraflar çalışma sırasında tarafımızdan çekilmekle birlikte bu bölümde kullanılan fotoğraflar; Doğu Marmara Kalkınma Ajansı ve Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün arşivlerinden alınmıştır.

Yalova sahillerinin bir bölümünün havadan görünüşü

Yalova sahilinden

İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş noktasında bulunan Yalova bölgesine son yıllarda yapılan en büyük yatırım olan ve bölgeye canlılık getiren Osmangazi Köprüsü'nün Hersek ayağından bir görüntü. Aynı nokta yüzyıllar boyunca ticaret kervanlarına geçiş sağlamış hac yollarının da başlangıcı olmuştur.

Osmangazi Köprüsü'nün Gebze tarafında Dil İskelesi ayağından Altınova

Yalova sahilinde klasik Osmanlı tarzında yapılmış yeni bir çeşme

Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2019 broşüründe yer alan tasviri bir haritada ilin tarihi ve turistik mekânları

Yalova'da Neler Yapabilirsiniz ?

Tarihî ipek ve hac yolunun Anadolu'daki başlangıç noktası olan Hersek burnuna, eskiden olduğu gibi at kayıklarıyla değil, Osmangazi Köprüsü'yle yel gibi geçer, karaya ayak basar, Hersek Camii'ni ve Kuş Gölü'nü ziyaret eder, oradan Geyikdere tepesine tırmanır, tepeden bütün İzmit körfezi ni kuş bakışı seyredersiniz. Yukarıya güneye Yaladereyi takip ederek dağlara doğru çıkarak Çobankale'yi görür, Karadere'de müzeyi gezer, Fevziyede Çerkez yemeklerinin tadına bakar, biraz daha yukarıda da Sermayecik'te her mevsim çileğin tadına bakabilirsiniz. Oradan İlyasköy, Çukurköy, Kabaklı vb. köylerden geçerek Gacık'a varır, tarihî hamamı ziyaret eder tarihî çınarların altındaki kahvesinde nefis bir çay içersiniz.

Gacık'tan Taşköprü'ye iner Osmanlıdan kalma Taşköprü'yü görüp Çiftlikköy'den geçerek Yalova şehir merkezine varırsınız. Rüstem Paşa Camii'nin yanında kahvenizi içer sahile inersiniz. Yalova sütünü de yedikten sonra Bursa yoluna doğru hareket ederseniz Bursa yolunun 13. km.'sindeki yol ayrımında sola doğru dönerseniz Sugören köyüne,

sağa dönerseniz Güneyköy'e varırsınız. Sugören'de halı atölyelerinde nefis ipek halıların yapılışını görür hatta isterseniz emektar hanımların göz nuru halılarından yerinde satın alırsınız. Oradan Sugören'in üstündeki Höyüktepe'ye çıkar İznik gölünden İzmit körfezi ve Yalova'ya kadar 360 derece manzara seyredersiniz. Bursa yolundan sağa dönecek olursanız sizi Dağistan'ın Türkiye'deki kültür izi Güneyköy karşılar. Köyde Dağistan yemeklerinin tadına bakar, eski camilerini ziyaret eder Sultan Reşad çeşmesinden de suyunuzu içtikten sonra yukarı mezarlığı tırmanır köyün kurucusu şeyh efendilerin mezarını ziyaret edersiniz.

Oradan dilerseniz aşağı doğru köylerden geçerek Termale iner, tarihî Termal hamamlarında yıkanır, nefis bir gün geçirirsiniz. Atatürk köşklarini, tarihî banyoları, suyun kaynağını görürsünüz. Üstüne bir de içi malzemeli dışı kıyma sarmalı Termal sarması yerseniz ne güzel olur.

Ver elini Çınarcık. Çınarcık'ta Merkez Camii'ni, Çınarcık İş'i yapan hanımların kooperatif dükkânlarını ziyaret etmeyi unutmayın. Eh gelmişken güzel de bir deniz keyfi yapabilirsiniz.

Çınarcık'tan, Armutlu yoluna çıkarsınız birkaç km. sonra Teşvikiye gelir. Hemen oradan sola, ormana doğru tırmanırsınız. Yeşil yolda gide gide 17 km. sonra size Teşvikiye Kent ormanları karşılar. Sembolik kapıdan girince orman havasını içinize çekip tesislerde biraz dinlendikten sonra yürüyerek çifte şelâleyi görebilirsiniz. Oradan geri çıkıp ormanlı dağlara tırmanmaya devam ederseniz biraz sonra Dipsiz gölü görürsünüz. Daha da yukarı çıkarsanız sizi, geniş bir düzlükte, etrafında çevrili orman, pınarlar ve tertemiz bir havasıyla nefis Delmece yaylası karşılar. ...

Buradan isterseniz geri dönüp Çınarcık üzerinde Esenköy ve Armutlu'ya geçer, isterseniz bu yayladan devam ederek dağı aşip Gemlik körfezine iner, oradan Fıstıklı'dan Armutlu'ya geçersiniz.

Biz tekrar Çınarcık yoluna inelim. Burada Esenköy üzerinden Armutlu istikâmetindeyiz. Bu ana yolda ilerlerken Çınarcık'tan 5-10 km. sonra yoldan hafif sola ayrılarak Kocadere'ye ulaşırsınız. Kocadere'de tarihî camiyi, bahçesindeki tarihî mezar taşlarını, koca çınarları, eski evleri görürsünüz. Oradan devamla hemen yanındaki Şenköy'e varırsınız. Köye girmeden mezarlığın yanında sizi içi oyuk

koca bir tarihî çınar karşılar. Çınarın arkasında köy mezarlığı ve eski mezar taşları vardır. Köye girince gördüğünüz evler ve cami tarihî bir köye geldiğinizi hatırlatır. Buradan tekrar ana yola dönüp Esenköy'e devam edersiniz. Esenköy'e tepeden bakınca denizin ve yeşilin bulunduğu nefis bir manzara görürsünüz..

Esenköy'den Armutlu'ya doğru giderken Armutlu'ya 4 km. kalırsa sizi Armutlu kaplıcalarının kaynağı ve oradaki tarihî hamam karşılar. Tarihî hamamda yıkanır soluğu Armutlu merkezde alırsınız. Armutlu'ya girerken sizi tarihî evleri karşılar. Oradan ilçe merkezine iner, Hacı Ali Paşa Camii, Taşköprü ve tarihî hamamı ziyaret edersiniz. Her tarafı orman, yeşillik, temiz hava, sükûnet ve huzur. İşte Yalova'nın merkeze en uzak ilçesi...

Hersek'ten Armutlu'ya kadar uzanan tarih, yeşil, deniz, temiz hava dolu bu yolculuğu istediğiniz zaman yapabilirsiniz. İster yaya yürüyüşlerle ister bisiklet yürüyüşleriyle isterseniz de araçlarınızla veya gezi ekiplerinizle...

Kitabımız işte bu özeti saydığımız güzergâhın ve güzelliklerin ayrıntılı anlatımından ibarettir.

Kaynaklar

“Milli Mücadele Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.187-190.

4 Mevsim Yalova Resim Albümü, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009.

Abdulkadir Özcan, “Hacı Beşir Ağa”, *DİA*, 1992, c.5, s.555.

Abdullah Kılıç, *İnceleme Notları*,2019.

Abdullah Kılıç, *Sanat Tarihi Ders Notları*.

Abdülkadir Özcan, “Hacı Ali Paşa”, *DİA*, 1996, c.14, s.440.

Ahmet Akyol, *Atatürk'ün Kenti Yalova*, Yalova 2003.

Ahmet Akyol, *Atatürk'ün Kenti Yalova*, Yalova Belediyesi, 2005.

Ahmet Akyol, *Zaman Tünelinde Yalova*, Yalova 2003.

Ahmet Büyükkaksoy, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019.

Ahmet Nezih Galitekin, *İbrâhim Müteferrika Eserlerinden Yalova Kâğıthanesi*, İ.B.B. Kültür A.S. Yayınları, İstanbul 2013.

Ahmet Taşağıl, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.14.

Anıl Çelik, “Yalova İli Yerli Ağzından Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'ne Katkıları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 13 Sayfa: 512 - 543 Mayıs 2018 Türkiye

Arif Müfit Mansel (1936b): *Yalova Kılavuzu*, İstanbul.

Arif Müfit Mansel. (1936a): *Yalova ve Civarı*, İstanbul.

Aytekin Vural, “Bir Osmanlı Değirmeni: Yalova Kâğıthanesi”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.229- 257.

Bahar Özer, “Hersekzâde Ahmed Paşa Külliyesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Cafer Barlas, “*Bilinmeyen Yönleriyle Dağistan Muhaciri Nakşibendi Seyhlerinden Mürşid-i Kamil Seyh Şerafeddin Zeynel Abidin*”, Dağistan Yayınevi, 2014.

Cihan Yalvar, “1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019, s.104.

Edip Yılmaz, “Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitâbe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 7, Sayı:1, Haziran 2018, s.338-357.

Engin Kezik, *Armutlu (Yalova) Merkez Hazinesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Erhan Afyoncu, “İbrâhim Müteferrika”, *DİA*, 2000, c. 21, s. 324-327.

Erhan Afyoncu, “Rüstem Paşa”, *DİA*, 2008, c.35 s. 288-290.

Esin Ekin, “Dünyadaki Son Mekân Mezarlıklardan Bize Kalan Mezar Taşlarına”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.289.

Esra Nigar Uluç, “Termal Kaplıcaları”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, II. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu*, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY. 1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998, s.40-41.

Fikri Baştürk, *Dünden Bugüne Altınova*, Kaytazdere Belediyesi, 2018.

Geçmişten Günümüze Yalova, Ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019.

Hersek Gölü, Broşür, Altınova Belediyesi,2019.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Arşivi.

Kaya Zengin, *Yalova*, s.42.

L. Şeyban, “Yalova'nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezartaşları ve Kitâbeleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2010.

Mahmut Bi, “Güney Marmara Bölgesi'ne Kafkas Göçleri” konulu konferanstan. Yer: Şâmil Eğitim ve Kültür Vakfı Kadıköy/İstanbul. Tarih: 6 Şubat 2011.

Mehmet Emin Yardımcı, *XIX. yüzyılda Yalova Kazasının Ekonomik ve Sosyal Durumu (1844-1845 Temettuat defterlerine göre)*, 2016.

Mehmet İnbaşı, “Kuruluş, Osman Gazi”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti 12 / 1, Osmanlılar*, İstanbul 2018, s. 21-44 arası özetinden.

Mehmet İnbaşı, “Orhan Bey”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti, 12/ 1, Osmanlılar*, İstanbul 2018, s. 44-73 arası özetinden.

Muharrem Kaya, “Yalova Halk Kültürü”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2018.

Muhsin Sevensan, (<http://haberci.com.tr/tr-tr/kose-yazilari/4806/yalova-baltazzi-ciftligi>)

Murat Çelik, *Osmanlı Arşivlerinde Yalova*, Yalova Belediyesi Yayını, 2010.

Murat Çelik, *Rüstem Paşa Camii - Rüstem Paşa Camii Hakkındaki Arşiv Belgeleri*, Yalova Belediyesi, 2013.

Münir Aktepe, “Abide ve Sanat Eserlerimize ait Türk Tarihlerinde Mevcut Bilgiler”, *Journal of Art History (1968)*, s.171-172 (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusty/issue/34471/381808>)

Münir Aktepe, “AHMED II”, *DİA*, c.II, s. 34-38.

Nebahat Aslan, “Yalova, Gemlik, Orhangazi ve İzmit (Samanlıdağ) bölgesinde yaşanan Yunan mezalimi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, Erzurum, 2003.

Nebahat Küçük Kavak, “Milli Mücadele Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Şubat 2019, Yalova İl Özel İdaresi, s.135.

Nebahat Küçük, “Cumhuriyet Döneminde Yalova”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Yalova İl Özel İdare Yayını, 2019,

Nebahat Küçük, *Kurtuluş Savaşında Yalova*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, İstanbul – 2008, s.95.

Nuri Taner, *Her Yönüyle Yalova*, 1984 Yalova.

Nuri Taner, *Tüm İlçeleriyle İlimiz Yalova*, 1997.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 2. Kitap*, Yalova 2006.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 3. Kitap*, Yalova 2007.

Nuri Taner, *Yalova Araştırmaları 4. Kitap*, Yalova 2007.

Oktay Aslanapa (1999). *Türk Sanatı*, İstanbul.

Osman Ersoy, “Kâğıt”, *DİA*, 2001, c. 24, s.163-166.

Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 2012.

Selçuk Seçkin (2018), “Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale” (cedrus.akdeniz.edu.tr. Cedrus VI (2018) 535-553. Doi: 10.13113/CEDRUS/201825) s. 545-546.

Selçuk Seçkin, “Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Yalova İl Özel İdaresi Yayını, 2019, s.199-227.

Sema Doğan, “Kümbet”, *DİA*, c.26, s. 547-550.

Semavi Eyice, “Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi”, *DİA*, 1998, c.17, s. 238-239.

Subaşı Sözlü Tarih Çalışma Grubu'ndan alınan sözlü bilgiler.

Süheyl Ünver, *Türk Evleri*, İstanbul, 2013.

Şahin Durak, Sonay Ayyıldız, “Akköy (Yalova/Türkiye) Kırsal Mimarisinde Konut Cephesinin Tipolojik Analizi”, *Online Journal of Art and Design*, ISSN: 2301 - 2501, Volume 5, Issue 4, October, 1-21, (2017)

Şerafettin Turan, “Hersekzâde Ahmed Paşa”, *DİA*, 1998, c.17, s. 235-237.

Tevârih-i Al-i Osman, Dr. Friedrich Giese, Bresleu 1922. s.9-10. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408249>)

Turhan Kaçar, “Roma'dan Bizans'a Yalova ve Çevresi”, *Geçmişten Günümüze Yalova*, 2019.

Yalova Atatürk Köşkü, TBMM Milli Saraylar Projesi, 2014, TBMM Basımevi, Ankara.

Yalova Kültür Envanteri, Yalova İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2016, Yalova.

Yalova Kültür ve Turizm Envanteri, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Broşürü, 2019.

Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yalova, 2012.

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri/kilise393853

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/turizmaktiviteleri/haci-al-pasa-cam-ahmet-celeb-carsi-cami

www.yalova.gov.tr

<http://altinovatersane.com.tr>

<http://delmeceyaylasi.tabiat.gov.tr>

<http://karacaarboretumvakfi.com>

<http://www.altinova.bel.tr>

<http://www.altinova.gov.tr>

<http://www.ciftlikkoy.gov.tr>

<http://www.cinarcik.bel.tr>

<http://www.evliyalar.net/seyh-muhammed-medeni-k-s/>

<http://www.guneykoyspor.org>

<http://www.haber7.com/kultur/haber/1313351-yalovadaki-tarihi-gacik-hamami-restore-edildi>

<http://www.hanimelleri.com.tr>

<http://www.millisaraylar.gov.tr/saraylar/yalova-ataturk-koskleri>

<http://www.sasbud.org.tr>

<http://www.yalova.bel.tr>

<http://yalovakentmuzesi.gov.tr>

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr>

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturenvanteri>

<https://www.calik.com.tr>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye>

<https://www.termal.bel.tr>

<https://www.yuzaki.com/2013/12/su-ahiret-yurdu-nedir/>

<https://yalova.ktb.gov.tr>

